

JYU DISSERTATIONS 412

Taru Tapioharju

***”Perheeni on kotiin
palaavat muuttolinnut”***

**Metaforat ja itsehavainnoinnin kehitys eronneiden
kirjallisuusterapiassa – diskurssianalyttinen
ja narratiivinen tutkimus**

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF EDUCATION AND
PSYCHOLOGY

JYU DISSERTATIONS 412

Taru Tapioharju

”Perheeni on kotiin palaavat muuttolinnut”

**Metaforat ja itsehavainnoinnin kehitys eronneiden
kirjallisuusterapiassa – diskurssianalyttinen
ja narratiivinen tutkimus**

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi elokuun 20. päivänä 2021 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Education and Psychology of the University of Jyväskylä,
on August 20, 2021 at 12 o'clock.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2021

Editors

Noona Kiuru

Department of Psychology, University of Jyväskylä

Timo Hautala

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Copyright © 2021, by University of Jyväskylä

ISBN 978-951-39-8785-5 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-8785-5

ISSN 2489-9003

Permanent link to the online version of this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8785-5>

ABSTRACT

Tapioharju, Taru

“My family is a flock of migratory birds returning home”

Metaphors and the Development of Self-observation in Poetry therapy for Divorced People – A Discourse Analytical and Narrative Study

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2021, 166 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 412)

ISBN 978-951-39-8785-5 (PDF)

In this thesis I examine the meanings divorced women attached to family in discussions held in poetry therapeutic discussions. I approach this question by looking at the metaphors the women used for their families and the repertoires, which these metaphors derived from. I consider how the metaphors and the possible change constructed the women's narratives of self. This thesis is divided into three parts that focus on different data and research methods. This division is based on the types of data used here. My data consists of the results of a metaphor survey that was conducted three times, the texts produced during writing exercises as the background, six sets of feedback concerning the most significant yielded results from bibliotherapy and the feedback concerning the whole poetry therapeutic process. The reading practices and the analysis of the data used in this study is based on a systematic text analysis, discourse analysis and narrative approach. The results of this research show that creative writing is a helpful method in poetry therapy for female adults who are at turning points in their lives. The most significant change was seen in the improvement of reflection and agency. The participants began to have a dialogue with themselves and could eventually achieve a dynamic and subjective self-awareness. Their understanding of themselves and of others increased. At the same time, the role of the family used as a mirror for the self was reduced. Creative reading also supported this process. Writing down metaphors at the beginning, in the middle, and at the end of the process also helped to bring about change. During the whole process, the metaphors underwent some changes, but above all the relationship between the writer and the metaphor changed. The participants were freed from metaphors stemming from strict cultural narratives and therefore started to incorporate other kinds of metaphors into their dialogues. The concept of a nuclear family, emphasizing motherhood, changed to reflect new types of family structures and repertoires of nature were incorporated into language use.

Keywords: poetry therapy, divorce, family, identity, metaphor, repertoire, narrative, reflexivity

TIIVISTELMÄ (FINNISH ABSTRACT)

Tapioharju, Taru

"Perheeni on kotiin palaavat muuttolinnut". Metaforat ja itsehavainnoinnin kehitys eronneiden kirjallisuusterapiassa - diskurssianalyttinen ja narratiivinen tutkimus
Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2021, 166 s.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 412)

ISBN 978-951-39-8785-5 (PDF)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, millaisia merkityksiä eronneet naiset antoivat perheelle kirjallisuusterapeuttisissa keskusteluissa. Selvitän tätä tutkimalla heidän perheelleen antamia metaforia ja niitä repertuaareja, joista metaforat ammensivat. Tutkin sitä, miten nämä metaforat ja mahdollinen muutos rakensivat minän kertomuksia. Tutkimukseni koostuu kolmesta erilaisista aineistoja ja tutkimusmenetelmiä trianguloivasta osiosta. Aineistoina ovat kolme kertaa tehdyn metaforakyselyn vastaukset, joihin ovat vaikuttaneet kirjoitusharjoitukset ongelmalla jäsentävinä tekniikkoina, kuusi kertaa tehdyn merkittävän annin palautteet ja koko prosessin palautevastaukset. Tarkastelen kyselyiden tuottamia perheen metaforia, repertuaareja sekä kertojan toimijuutta ja reflektiota niissä. Aineiston lukutapa ja analyysi pohjautuu systemaattiseen sisällönanalyysiin, diskurssianalyysiin ja narratiiviseen lähestymiseen elämänkulun dialogisessa prosessissa. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että luova kirjoittaminen on muutosta edesauttava metodi elämänkaaren murrosvaiheessa olevien aikuisten naisten kirjallisuusterapiatyöskentelyssä. Merkittävin muutos oli reflektion ja toimijuuden lisääntyminen. Kirjoittajat alkoivat käydä dialogia itsensä kanssa ja saattoivat päästä dynaamiseen ja subjektiiviseen itsensä tiedostamiseen, refleksioon ja subjektipositioon. Ymmärrys itsestä ja muista lisääntyi. Samalla perheen merkitys oman minän peilinä väheni. Yksinkertaiselta tuntunut metaforien kirjaaminen työskentelyn alussa, keskivaiheilla ja lopussa toimi muutosta aikaan saaden. Muutosta tapahtui metaforissa, mutta ennen kaikkea suhteessa metaforiin, niiden repertuaareihin ja kertojaan eli minään. Tiukoista kulttuurisista mallitari-noista kumpuavista metaforista vapauduttiin työskentelyn myötä ja lähdettiin dialogiin muidenkin repertuaarien kanssa. Äitiyttä korostava ydinperhefemini muuttui uusien perhetyyppien mukaiseksi sekä luonnosta kumpuaviksi eläin- ja kasvimaailman repertuaareiksi.

Asiasanat: avioero, metafora, perhe, repertuaari, toimijuus, identiteetti, reflektio, kertomus, diskurssianalyysi, kirjallisuusterapia.

Author's address

Taru Tapioharju
University of Jyväskylä
Department of Psychology
taru.tapioharju@gmail.com

Supervisors

Professor Juha Holma
Department of Psychology
University of Jyväskylä

Professor Jaakko Seikkula
Department of Psychology
University of Jyväskylä

Docent Juhani Ihanus
Open University
University of Helsinki

Reviewers

Docent Elina Weiste
Finnish Institute of Occupational Health

Doctor of Philosophy Karoliina Maanmieli
Department of Literature
University of Jyväskylä

Opponent

Docent Elina Weiste
Finnish Institute of Occupational Health

ESIPUHE

Työn tultua valmiiksi täytyy palata sen alkuun. Kiinnostuin metaforasta merkityksentuottajana ratkaisukeskeisten perheterapiaopintojeni ja samanaikaisen kirjallisuusterapiatyöni aikana vuosina 2011–2014. Eri merkityksenantojen ristiriita ei jättänyt minua rauhaan ja tuosta dilemmasta oli seurauksena loppujen lopuksi tämä väitöskirja. Maaliin päässyt tutkija tuntee kiitollisuutta moneen eri suuntaan. Tutkimusidean syntymisestä minun täytyy siis kiittää Helsingin Psykoterapiainstituuttia. Olen myös kiitollinen ratkaisukeskeisen metodin kirjallisuudelle, joka herätti minussa tuon suuttumuksen tuoman kipinän tutkia metaforan monimerkityksisyyttä ja luovuutta. Alun alkaen tämän tutkimuksen aihe ja sisältö kumpuavat kahden taiteilijan luomasta lapsuuden haavemaailmasta, jossa aistien kieli sai rauhassa aktivoitua kaunokirjallisuutta lukiessa. Kiitän edesmenneitä vanhempiani Eila ja Aulis Tuomista kirjojen ja kuvataiteen täyttämästä lapsuudenkodistani sekä kaikista tämän ympäristön tuottamista pohdinnoista.

Haluan kiittää professori Juha Holmaa erinomaisesta ohjauksesta: sitkeydestä, peräänantamattomuudesta ja tarkkuudesta. Kiitän myös ohjausryhmääni, professori Jaakko Seikkulaa ja dosentti Juhani Ihanusta. Dosentti Juhani Ihanukselle kuuluvat erityiskiitokset kirjallisuusterapian hallitsijana ja sitä kautta rohkeavien, avartavien, nopeiden ja usein poeettisten kommenttien antajana.

Kiitän esitarkastajiani, filosofian tohtori Karoliina Maanmieltä ja dosentti Elna Weistea tutkimukseni huolellisesta luennasta ja tarkoista kommentteista, jotka auttoivat minua viimeistelemään työtäni.

Lämmin kiitos myötäelävästä yhteyshenkilönä toimimisesta kuuluu erikoissuunnittelija Tiina Volaselle. Jyväskylän yliopiston kirjastoa minä kiitän paitsi kirjastojen ammattitaitoisen ja ystävällisen henkilökunnan perinteisestä tavasta auttaa tutkijaa lähteiden ja muun kirjallisuuden hankinnassa myös hiljaisen tutkijanhuoneen vuoden mittaisesta käytöstä. Mattilanniemen kauniit järvimaisemat ikkunan takana ja kirjaston hiljaisuus oven takana saattoivat tämän tutkimuksen kirjalliseen alkuun.

Erityiskiitos kuuluu niille seitsemälle naiselle, jotka kokonaisvaltaisesti ja rohkeasti antautuivat kirjallisuusterapeuttiseen dialogiin kuuden istunnon ajaksi. Ilman teidän rohkean avointa puhettanne kirjoituksissanne ja keskusteluissa tätä tutkimusta ei olisi! Kiitän myös Sinua, kanssani ryhmää ohjannut perheneuvoja: pidit hyvin yllä istuntojemme reunaehtoja ja toimit hiukan tylsässä kellokallen roolissa siitä numeroa tekemättä. Kiitän myös seurakuntien perheneuvontaa tilan ja tilaisuuden antamisesta.

Arvokkainta työnohjausta on ystävien kanssa keskustelu. Kiitän teitä, Hanna, Ira ja Irma, siitä, että kautta koko prosessin jaksoitte minua tutkimusongelmissani kuunnella ja tukea. Kiitos Sinulle, Ulla, uskomattoman tärkeästä narratiivisen tutkijuuden vertaistuesta; avarsit merkittävästi yksinäisen tutkijan positiota monessakin mielessä.

Aviomiestäni Askoa kiitän osallisuudesta monimutkaisen uusperheemme elämään ja siitä sitkeydestä, jolla hän on kestänyt tutkijapuolison henkisen ja fyy-

sisenkin poissaolon. Neljälle aikuiselle lapselleni Ville, Sanna, Lotta ja Riikka Alajoelle kiitos; ilman teitä en olisi tämä tutkijanainen. Villelle kuuluu lisäksi erityiskiitos tämän tutkimuksen kuvioista ja taulukoista sekä ylipäänsä julkaisukuntoon saattamisesta.

Omistan tämän työni tulevaisuuden perheiden perustajille: seitsemälle lapsenlapselleni Tommille, Ellille, Aatokselle, Auralle, Evalle, Antille ja Toivolle.

Tampereella, Äitienpäivänä 2021
Taru Tapioharju

KUVIOT

KUVIO 1	Kirjallisuusterapiaprosessi (Nieminen, 1993, liite 1).	40
KUVIO 2	Kirjallisuusterapeuttisen tilanteen eri puolet, Ihanuksen (1995 a, 171) muotoilemana.	44
KUVIO 3	Psykoterapiaprosessin metamalli (Leiman, 2018).....	64

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Kirjallisuusterapeuttinen prosessi (Ihanus, 2009, 25).....	40
TAULUKKO 2	Ensimmäisen ryhmän kirjoitukset	53
TAULUKKO 3	Toisen ryhmän kirjoitukset	54
TAULUKKO 4	Toimijan osuus toimijuudesta.	111
TAULUKKO 5	Reflektion kehittyminen.	112

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ (FINNISH ABSTRACT)

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	TUTKIMUSKERTOMUKSEN ALUKSI	13
1.1	Aiheenvalinnan taustaa	13
1.1.1	Metafora ja minä.....	13
1.1.2	Keskustelua perheestä.....	14
2	TUTKIMUSTA SUUNTAAVAT NÄKÖKULMAT JA ANALYYSIN KESKEISET KÄSITTEET	19
2.1	Diskurssianalyysi; diskurssien lähiluku.....	19
2.1.1	Positiot, toimijuus ja niiden aspektit	21
2.1.2	Diskurssin sirpale: metafora.....	27
2.2	Psykotterapia diskursiivisena toimintana: tämän tutkimuksen asemoituminen muutoksen tutkimuksen kentälle	32
2.3	Itsehavainnointi muutostekijänä	33
3	KIRJALLISUUSTERAPIA	36
3.1	Mitä kirjallisuusterapia on?.....	36
3.1.1	Vuorovaikutuksellinen kirjallisuusterapiaprosessi	38
3.1.2	Kirjallisuuden ja kirjallisuusterapian funktioita.....	40
3.1.3	Kirjallisuusterapian teoriataustaa.....	45
3.1.3.1	Narratiivisuus	45
3.1.3.2	Suhteesta muihin teoriataustoihin	46
3.1.3.3	Aikaisempaa kirjallisuusterapiaa ja muuta taideterapiaa koskevaa tutkimusta.....	47
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN: TUTKIMUSPROSESSI	49
4.1	Tutkimusasetelma.....	49
4.1.1	Osallistujat.....	49
4.1.2	Istuntojen toteutus	50
4.1.3	Aineisto.....	51
4.1.3.1	Metaforat ja palautteet	51
4.1.3.2	Ensimmäisen ryhmän kirjoitusharjoitukset.....	52
4.1.3.3	Toisen ryhmän kirjoitusharjoitukset.....	53
4.2	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	55
4.3	Aineiston analyysin vaiheet	57
4.3.1	Metodeista	57
4.3.2	Analyysin vaiheet	59

4.3.2.1	10 diskursiivista keinoa	62
4.3.2.2	Psykoterapiaprosessin metamalli, intervention ja kirjallisuusterapeuttisen prosessin kulku	63
4.3.2.3	Merkittävien hetkien ja koko prosessin palautteiden analyysistä	65
5	TULOKSET.....	67
5.1	Dialogisen minän positiot ensimmäisissä metaforissa.....	67
5.1.1	Familistista repertuaaria sekä keskustelua toimijuuksista ja positioista.....	68
5.1.2	Familismi ja perinteisen position menetys.....	71
5.1.3	Perinteisen familismin ja uusien positioden keskustelua	73
5.1.4	Individualismi ja jonkin uuden position edessä.....	75
5.1.5	Vahva institutionaalinen kutsu- mutta mihin?.....	76
5.1.6	Luonnon oikeuttamisissa positioissa	79
5.1.7	Reflektiota ja positioden liikettä	81
5.1.8	Yhteenvetoa	83
5.2	Familismi ja positiot myöhemmissä metaforavastauksissa	84
5.2.1	Runollisia positioita tulee mukaan.....	85
5.2.2	Äidin ja emon positioden dialogia	89
5.2.3	Isoäidin ja uuden naisen dialogia	92
5.2.4	Dialogia luonnon kanssa.....	93
5.2.5	Luonnon ja humanismin dialogia.....	96
5.2.6	Minä osana luonnon perhettä	100
5.2.7	Sukupuun ja luonnon dialogia.....	105
5.3	Johtopäätöksiä	108
5.4	Palautteet merkittävimmästä annista	114
5.4.1	Ryhmän anti.....	114
5.4.1.1	Myötätunto; yhteinen ymmärrys	114
5.4.1.2	Yhdessä kirjoittaminen	115
5.4.2	Reflektio/itsereflektio	116
5.4.2.1	Peili	116
5.4.2.2	Omien ominaisuuksien tiedostaminen.....	116
5.4.2.3	Itsetuntemuksen lisääntyminen	117
5.4.2.4	Uusien näkökulmien avautuminen	117
5.4.3	Uuden oppiminen	118
5.4.3.1	Asioiden uudelleen nimeämistä	118
5.4.3.2	Kirjoittamalla ilmaisemista	118
5.4.4	Sanataiteen anti	119
5.4.4.1	Elämän kaksinaisuuden ymmärtäminen	119
5.4.4.2	Alitajunnan äänen kuuleminen	119
5.4.4.3	Havahtuminen	120
5.4.4.4	Omien tunteiden peilaus kaunokirjalliseen tekstiin.....	120
5.5	Palautteet koko prosessin merkityksestä	122

6	POHDINTAA	124
6.1	Tutkimuksen eettisyydestä	124
6.2	Perhetutkimuksesta tutkimukseni taustalla	127
6.3	Terapeuttisesta muutoksesta.....	128
6.4	Ryhmän työskentelystä ja omasta kahdesta positiostani.....	131
6.5	Kirjallisuusterapian suhteesta muihin terapioihin	133
6.6	Toiveita tutkimukselle jatkossa	134
	SUMMARY	137
	LÄHTEET	139
	LIITTEET	151

Metsäretkellä psyykessä

Näky hypähtelee leikkisästi:

askeltesi painaumat rahkasammaleessa

(sinulla oli erämaan taju)

Ettekö käsitä!

Kuluu viikko

jumalia syntyy ihmisiksi

jälki haalenee ja sattumuksista tulee totta

Syksyllä sitä ei enää näy:

jadenvihreässä lepäävää askellustasi

ulos minusta

(sitä epäinhimillistä)

Mitäkö jäi?

kiemurainen monologi

jota tarvitsen...jne...

(jota tarvitsen hukuttamaan sen, minkä unohdin)

(Kosonen 2017, 26)

1 TUTKIMUSKERTOMUKSEN ALUKSI

1.1 Aiheenvalinnan taustaa

1.1.1 Metafora ja minä

Mikä tahansa työ kantaa tekijänsä taustaa (Riessman, 1993). Niinpä sijoitan aluksi itseni ja ne kontekstit, jotka saivat aikaan tämän työn ja sen näkökulman.

Työni alkupiste oli tulosta kahden paradigman taistelusta omassa sisäisessä ja ulkoisessa maailmassani perheeseen liittyen. Se on tulosta omasta törmäämisestäni metaforakäsitteen merkityksenantoihin ratkaisukeskeisissä perheterapiaopinnoissani vuosina 2011–2014 ja samanaikaisessa kirjallisuusterapiatyössä. Teoksessa *Ratkaisun taito* todetaan, että ensimmäinen askel sanojen merkitysten hyötykäytössä on metaforien tunnistaminen ja niiden ottaminen tietoisemmin mukaan omaan keinovalikoimaan (Hirvihuhta & Litovaara, 2009). Ensimmäisen kerran tätä lukiessani tunsin kirjallisuusterapeuttina, että tämä on metaforan luovuuden lukitsemista. Tietoinen hyötykäyttö kuulosti taloustieteelliseltä raja-hyötyteoriapuheelta. Koin, että tässä sidottiin sanan avulla eikä päästetty sanan avulla. Perheterapiakoulutuksessa puhuttiinkin sitten toistuvasti metaforasta metonymyymisenä, samuuteen liittyvänä ulkoistamisen hyödyllisenä keinona.

Minulle metaforan merkitys on lyyriinen ja lapsuuden kesien havuneulasten tuoksuinen. Se on aistien kieltä, joka kaunokirjallisuutta lukiessa aktivoituu. Tämä mielikuva metaforasta merkityksiä laajentavana eikä johonkin sulkevana vahvistui kirjallisuustieteen opintojen aikana. Metaforan kieli on minulle kielen unityötä, lyriikan ja myyttien perimmäinen ilmaisukeino. Metafora on minulle kielikuvien kuningas, kuvakielen perustavanlaatuinen muoto. Se on epäsuora ja monimerkityksinen kuvailmaisuus, joka merkitsee enemmän kuin suoraan sanoo. Se on taiteen kieltä arkipäivässäkin.

Tämä vertauskuvien merkitysten ilmeinen ristiriita oli alkusysäys siihen, että valmistuttuani ratkaisukeskeiseksi perheterapeutiksi päätin ryhtyä tutki-

maan metaforia perheestä. Ja sitä, voiko kirjallisuusterapeuttinen, kaunokirjallinen väliintulo muuttaa metonymisyyteen perustuvia kielikuvia uutta luoviksi vertauskuviksi ja tarinan uudelleenrakentamiseen? Ja toisaalta; jos metafora on lakoffilainen, jokapäiväinen tapa ilmaista varsinkin vaikeita asioita, voiko niiden käytön rohkaiseminen sinänsä auttaa elämänvaiheittensa kanssa kamppailevia?

Aloin etsiä organisaatiota, jossa voisin tällaisen tutkimuksen toteuttaa. Löysin kirkon perheneuvonnan, joka antoi luvan tutkimukseen tarvittavan kahdenkin ryhmän perustamiseen. Ensin yritin koota ryhmää uusperheellisistä, mutta ryhmää ei syntynyt. Vaihdoin kohdetta markkinoimalla ryhmää eronneille. Syntyi kaksi eronneitten naisten ryhmää.

Tutkimukseni päätarkoitus on tutkia kirjallisuusterapeuttisen intervention vaikutusta näiden seitsemän eronneen naisen selontekoon perheestään. Selvitin tätä kolmen metaforakyselyn avulla, jotka esitin ennen terapiaprosessin alkua, sen puolella välissä ja prosessin lopuksi. He vastasivat näillä metaforilla kysymykseen siitä, mikä on minun perheeni ja perustelivat vertauskuvansa. Muuna aineistona olivat jokaisen istunnon päätteeksi saadut vastaukset merkittävimmistä annista ja prosessin lopuksi saadut palautteet koko työskentelystä.

Tutkimustani jäsentävänä kysymyksenä oli, millaisia merkityksiä annetaan perheelle ja itselle, kun institutionaalisen kutsun erotilanteen luomassa tilassa esittää kirjallisuusterapia. Tarkentavina kysymyksinä oli kysymys perheen metaforista ja repertuaareista eli metaforien taustalla olevista arvoista ja uskomuksista. Kirjoittajien positiot eri repertuaareissa olivat myös analyysin kohteena. Tutkin sitä, miten vastaajat ilmaisevat toimijuutta ja reflektiota sekä miten itsehavainnointi kehittyy objektipositiosta kohti reflektiota ja subjektipositiota. Aineiston monimuotoisuus: kolme metaforakyselyä, kuusi kyselyä merkittävimmistä annista, kysely koko työskentelystä ja viisi tai kuusi strukturoitua kirjoitusharjoitusta kummassakin ryhmässä tuotti omat haasteensa. Ohjaavan professorini neuvosta päädyin lopulta jättämään kirjallisuusterapiaprosessin tuottamien kirjoitusharjoitusten analyysin pois.

1.1.2 Keskustelua perheestä

Perhe on kielen kehto. Siinä missä perhe on monimuotoistunut, on puhe perheestä pysynyt erikoisella tavalla samanlaisena. Asetun tällä tutkimuksellani siihen keskusteluun perheestä, joka perheiden monimuotoistumiseen liittyen on 2000-luvulla vilkastunut (Notko & Sevón, 2008). Tämä paljolti paradoksaalinen ja paradokseja sisältänyt puhe perheestä oli tämän työn yksi liikkeellepanija. Asetun konstruktivistisen perhetutkimuksen kentälle ja tämä ohjelma on vastapuhetta universalismille. Perhe on pikemminkin lopputulos kuin etukäteen tarkasti määrittyvä käsite (esim. Forsberg, 2014).

Suomen kielen perussanakirjan mukaan perhe on yhdessä asuvien ihmisten ryhmä. Systemiteoreettisesti määriteltynä perhe on kuitenkin paljon enemmän kuin sellaisten ihmisten ryhmä, jotka jakavat tietyn fyysisen ja psyykkisen paikan. Perhe on yhteenkuuluvien osasten systeemi, joka määrittyy ja määrittää itsensä tilanteen mukaan. Kukin määrittelee siis itse perheensä (Shazer, de, 1995). Sanaan perhe samoin kuin sanoihin äitiys ja isyys liittyvät mielikuvat ovat vahvasti

kulttuuristen konventioiden mukaisia. Me voimme etsiä perhettä mistä tahansa paikasta, jossa siihen liittyvä puhe tulee ajankohtaiseksi, jossa siitä esitetään tulintoja (Suoninen, 1993; Suoninen, 2001; Wahlbeck, 2009).

Perhesuhteet ovat yksi merkittävimmistä ihmisten elämään vaikuttavista suhteista, toteavat Eija Sevón ja Marianne Notko (2008), ja ne eroavat muista ihmissuhteista perheeseen liittyvien velvoitteiden, lojaaliuden ja vastuiden kautta. Tämän lisäksi niitä sääntelevät lait ja muut institutionaaliset rakenteet. Ne ovat toisaalta vahvojen kulttuuristen, yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja yksilöllisten merkitysten ympäröimiä. Perhesuhteet ovat muuttuneet ja monimutkaistuneet. Eroaminen on yleistä ja tuntuu vain yleistyvän, ja länsimainen perhe on muutenkin muuttanut muotoaan (Jallinoja, 2014). On perhesuhteita ja niiden muodostelmia, joille on ominaista liike. Sidoksia syntyy ja niitä raukeaa. Tällaisena suhde muodostelmana eli konfiguraationa perhe on alituisesti muuttuva. Siihen liittyy osasia ja siitä irtoaa osasia eri syistä mutta koko ajan (Castrén, 2009b). Aivan viimeisiä liikkeitä on se tosiasia, että avioliittoja solmitaan aiempaa vähemmän ja myöhemmällä iällä, mutta ne eivät purkaudu herkästi (Repo & Mansikka, 2017).

Perhe elää ihmisten mukana; ihmiset tekevät perhettä (Ritala-Koskinen, 2001). On puhuttu perheen kriisistä ja pelätty sen hajoamista tai katoamista, mutta perheinstituutiolla on 2000-luvun Suomessa vankka asema, joka tuntuu vain vahvistuvan. Tähän viittaavat esimerkiksi pyrkimykset muuttaa ei-heterosuhteisiin perustuvat parisuhteet tasavertaisiksi (Sevón & Notko, 2008).

Erojen ja peräkkäisten avioliittojen yleisyydestä huolimatta uudelleenaviointuminen ja uusperheet eivät ole muotoutuneet sosiaalisiksi instituutioiksi; ne ovat instituutioina keskeneräisiä ja epätäydellisiä (Castrén, 2008). Perhe sosiaalisena instituutiona länsimaissa rakentuu edelleen ydinperheen idean varaan, ja virallinen perhe (Tilastokeskus) määrittellään väestötieteellisten tekijöiden perusteella. Ei siis määritellä perhettä vaan kuvataan erilaisia perhetyyppisiä. Alexandra Keurulainen puhuukin perheen elinkaarimallista sekä kuudesta perhetyyppistä: sinkut, parit, lapsiperhe, särkynyt perhe, uusperhe ja isovanhemmat. Nämä kuvaavat perheen elinkaarimallin eri vaiheita sinkkuvaiheesta isovanhempivaiheeseen. Eri vaiheet nimettiin tuleviksi perheiksi, lapsiperheiksi ja isovanhemmiksi. Tulevat perheet ovat nuoria, omaa elämänsä rakentavia lapsettomia perheitä: sinkkuja ja avopareja. He ovat yksilökeskeisiä perheitä. Lapsiperheet ovat valtaosin työelämässä olevia lapsiperheitä; joukossa on myös yksinhuoltajaperheitä. Heidän perheensä on lapsikeskeinen ydinperhe, jonne isovanhemmat eivät enää kuulu. Isovanhemmat taas ovat avioliitossa eläviä vanhoja pareja tai leskiä. Heidän lapsensa ovat aikuisia ja muuttaneet pois lapsuudenkodistaan. Valtaosalla heistä on lapsenlapsia. Isovanhempien perhe on yhteisöllinen perhe (Keurulainen, 2014).

Perheet kuitenkin erilaistuvat tulevaisuudessa edelleen, toteaa Mette Kontio (2013) perheterapian tulevaisuustutkimuksessaan *Perheterapia Suomessa vuonna 2025*. Perheen monimuotoisuus lisääntyy ja perheen määrittäminen monimutkaistuu entisestään. Tulee kehittymään yhä erilaisempia yhdessä elämisen

tapoja ja yhä useammat elävät elämänsä aikana useissa lähisuhteissa. Laajen-
tusta perheestä tulee maantieteellisesti laajalle alueelle levinnyt ihmissuhde-
verkko (Kontio, 2013).

Perhesuhteissa on ollut kyse ennen kaikkea hoivasta ja kysymys hoivavas-
tuusta onkin ollut 2000-luvun alun tärkein perhesuhteita koskevien keskustelujen
teema. Paitsi moraalisia perhesuhteet ovat myös jännitteisiä, ja 2000-luvulla perhe-
suhteisiin liittyvä varsin polttava ristiriita on ollut individualismin ja relationaali-
suuden välinen kuilu. Yksilöllisyys on asettunut toisista välittämisen ja sitoutumi-
sen vastakohtaksi (Oksanen, 2008). Toisaalta muuttumassa olevat perhesuhteet
kantavat aina mukanaan myös menneisyyden kulttuurisia kertomuksia (Gillis,
1996; Hänninen, 2003; Jokinen, 2005). Perheen kulttuurihistoriaa, symboliikkaa ja
rituaaleja tutkinut John Gillis (1996) toteaa, että meillä kaikilla on kaksi perhettä:
jokapäiväinen ihmissuhteiden muodostelma, jonka kanssa eletään sekä kuvitteel-
linen perherituaaleissa ja kertomuksissa henkiin heräävä. Näistä edellinen, *eletty*
perhe, on pirstaleinen ja epätäydellinen, kun taas jälkimmäinen, jalustalle perhe-
juhlissa ja rituaaleissa nostettu *kuviteltu* perhe tarjoaa jatkuvuutta, suojaa ja lohtua.
Tämä kuviteltu perhe nojaa Gillisin mukaan syvimpiin moraalisiin arvoihimme.
Perhe-elämän moninaistuminen ei siis suoraan tai yksioikoisena näy ihmisten per-
hettä koskevissa käsityksissä ja merkityksenannoissa. Niinpä mahdollinen risti-
riita arjen perhekuvan ja kulttuurisen perhekuvan välillä, joka tietysti näkyy myös
(perhe)terapeuttisissa keskusteluissa, on tutkimuksen arvoinen. Tällaisesta pu-
heesta voi löytyä kestämis-, muutos- tai jokin muu tarina (Wahlbeck, 2009). Minua
alkoi kiinnostaa yksilöiden asettuminen näihin ristiriitaihin ilmentäviin merkityksen-
antoihin. Halusin lähteä tutkimaan, millaiseksi tarinat rakentuvat runoterapeutti-
sen interventioita aikana ja sen ansiosta.

Eronneiden perheiden kohdalla tuntuu vallitsevana kulttuurisena ihan-
teena eli mallitarinana olevan vanhempien keskenjaettu vanhemmuus (Kuronen
& Hokkanen, 2008), ja tämä vanhemmuus tuntuu aina vain olevan sukupuolittu-
nutta (Hokkanen, 2005; Nousiainen, 2004). Yksi tällainen vahvaa moraalista val-
taa omaava kulttuurinen kertomus on äitilapsi suhde altruismiin perustuvana
ihmissuhteena. Ydinperheideologia ja sen mukaisen hyvän äidin ihanteen vel-
voittavuus ei ole hiipunut, vaikka perhemuodot ovatkin moninaistuneet (Nousi-
ainen, 2004; Savikurki, Komulainen, & Korhonen, 2016). Tämä kertomus tuntuu
naisilla olevan erityisen puolustuskykyinen muuttuvien perhesuhteiden viida-
kossa pyrkiessään antamaan vahvistusta eheälle identiteetille. Perhesuhteet ovat
samaten naisten kertomuksissa varsin tiiviisti sidoksissa niin fyysiseen kotiin
kuin emotionaaliseen kodintuntuun (Notko & Sèvon, 2008).

Kulttuurisesti naiset, perhesuhteet ja koti kytketään idealisoidun harmonisesti yh-
teen (Notko & Sèvon, 2008, s. 112).

Olen lähtenyt tutkimaan seitsemän eronneen nyky naisen metaforien kulttuurista
kertomusta. Tuekseni olen aluksi tarkkaan tekstien diskurssianalyttiseen tutki-
mukseen ottanut Eero Suonisen (2001) tutkimuksen. Suoninen (2001) on toden-
nut väitöskirjassaan, että suomalaisen perheenäidin omaa perhe-elämää koske-

vista kuvauksista on löydettävissä kuusi erilaista naisten omaksumaa merkityssysteemiä: familistinen, individualistinen, kohtalorepertuaari, romanttinen, realistinen ja humanistinen repertuaari. Familistisen repertuaarin ilmauksissa korostuu perhe- ja kotikeskeisyys. Identiteetti, joka on ymmärrettävä position yläkäsitteeksi, muodostuu sellaiseksi, mitä yleensä nimitämme äidin rooliksi. Äidin rooliin liittyvät perinteiset velvollisuudet ovat itsestään selviä ja kiistattomia. Tällainen velvollisuus on lasten puolesta uhrautuminen. Yhtä kiistattomia ovat velvollisuudet puolisoa kohtaan, esimerkiksi velvollisuus uskollisuuteen. Familistisessa repertuaarissa muodostuu siten roolin noudattajan identiteetti. Individualistisen repertuaarin identiteetissä korostuu riippumattomuuden ihanne suhteessa lapsiin ja aviomieheen. Siinä rakennetaan valintoja tekevän subjektin identiteettiä. Romanttisessa repertuaarissa muodostuu haaveilijan identiteetti, joka usein kontrastoituu pettymyksiä tuottavan arjen realiteettien kanssa. Romanttista ja familistista repertuaaria ei ole aina mahdollista erottaa selvärajaisesti toisistaan, toteaa Suoninen (2001). Molemmilla merkityssysteemeillä on myyttistä voimaa. Kohtalorepertuaariksi Suoninen nimittää oman elämän tai tahdon kuvaamista oman kontrollin ulkopuolelta määräytyväksi. Kielen käyttäjä voi positioida itsensä kohtalon uhriksi monella eri tasolla ja tässä muodostuu ajautujan identiteetti. Realistinen repertuaari taas on monessa suhteessa romanttisen vastakohta. Kun puhuja romanttisessa repertuaarissa liikkuu haavemaailmassa, niin realistinen repertuaari kolauttaa hänet maan pinnalle. Tavoitteet suhteutuvat arkisiin havaintoihin, empiirisiin tosiasioihin ja identiteetiksi muodostuu empiristinen identiteetti. Humanistisessa repertuaarissa korostuu ihmisten omakohtaisten kokemusten ymmärtäminen ja siinä muodostuu ymmärtävän kuuntelijan ja vilpittömän puhujan identiteetti (Suoninen, 2001).

Riitta Jallinoja on analysoinut Helsingin Sanomien perhekeskustelua vuosilta 1999–2003. Aineistosta puolet oli uutisia ja puolet mielipidekirjoituksia. Aineistonsa pohjalta hän tuli siihen tulokseen, että Suomessa on tapahtunut familistinen käänne ja hän puhuu jopa familismin vastaiskusta. Perheen arvostus on noussut ja keskustelu on saanut aiempaa moralistisempaa sävyä (Jallinoja, 2006). Tässä Jallinojan tuloksessa näkyy yhtenä huomiota herättävänä piirteenä näkemys siitä, että lapset tekevät perheen ja tuon näkemyksen vahvistuminen 2000-luvulla (Castrén, 2009a). Perinteisen familismin kahtena peruspilarina Jallinoja näkee kotiäitiyden ja yhteisen vanhemmuuden. Familismi on totta kai muuttunut ja modernisoitunut (Jallinoja, 2006). Jallinoja toteaa myös, että familismi ja individualismi ovat vuorotellen pyrkineet valta-asemaan, mutta kumpikaan ei ole saavuttanut täyttää valtaa itselleen. Näiden kahden ideologian taistelu ja niistä käyty keskustelu on toisaalta tukenut kumpaakin. Jallinojan tutkimus on tehty 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta oma selektiivinen tutkimukseni tukee tätä tulosta perinteisen ydinperhekertomuksen pysyvyydestä ja voimasta keskellä perheiden monimuotoistumista. Tutkin tässä myös Jallinojan kuvaamaa individualismin ja familismin välistä taistelua perhediskurssissa.

Tutkimukseni asettuu keskustelemaan myös Hanna Ranssi-Matikaisen (2012) tutkimustulosten kanssa. Ranssi-Matikaisen mukaan familismin erilaiset repertuaarit keskustelevat entistä enemmän nykyisessä mediakeskustelussa. Ne

myös asettuvat päällekkäin: Ranssi-Matikainen puhuu nykyfamilismin ”ristiaal-
lokkoisesta pohjavireestä”. Hän puhuu uudenlaisesta familismista: nykyfamilis-
mista, jossa individualismin lisäksi keskustelee uudenlainen yhteisöllisyys-
vetos. Ranssi-Matikaisen mukaan viime vuosikymmeninä vallinnut individualistisä-
vytteinen yksilönoikeuksien korostaminen on vienyt ihmiset liian etäälle toisis-
taan, ja tästä seurauksena perhekeskeisyyteen on liitetty ”kutsuhuuto”, joka ke-
hottaa ihmisiä asettumaan tiiviimmin toistensa lähetyville. Kun yksilöllisyyttä
ja yksityisyyttä on pidetty modernin pienperheen tunnusmerkkinä, on haluttu-
kin kyseenalaistaa tämä ja on kehoitettu palaamaan uusyhteisöllisyyden äärelle.
Taloudellisen, poliittisen ja fyysisen epävarmuuden aikakaudelle siirtyminen on
näkynyt pelkopuheen lisääntymisenä. Seuraukset ovat perheen näkökulmasta
olleet kielteisiä. Mediakeskusteluun perheistä on tullut uusia sävyjä: nuorten li-
sääntyvistä ongelmista on alettu syyttää myös perheitä ja koteja. Tämä pelkopu-
heen eskalaatio näyttäisi Ranssi-Matikaisen mukaan mahdollistavan kaksi asiaa.
Ensinnäkin se johtaa yhteisöllisyyden ideaan liittyvään kontrolliin, johon liittyy
tarve esittää perheille vaatimus selkeämmästä rajojen asettamisesta. Tämä puo-
lestaan uhkaa rakentaa uudestaan luokkakajoa ja puhetta normi- ja riskiperheistä.
Toiseksi pelkopuhe mahdollistaa jälleen kerran sen, että nainen joutuu ratkai-
sijaksi. Naista työnnetään takaisin kotiin riskiin ja pelkoon vetoamalla, toteaa
Ranssi-Matikainen. Tässä lähestytään edellä esittämäni Jallinojan (2006) ajatusta
siitä, että perheen arvostus on noussut ja keskustelu on saanut aiempaa moralis-
tisempaa sävyä.

Tutkijana minä olen diskurssianalyytikko ja totean, että perhe sekä sitä
kautta myös avioeron vaikutus yksilön identiteettiin on tämän tapaustutkimuk-
sen lopputulos. En ylipäätään etsi perheelle yksiselitteistä määritelmää, vaan lä-
hestyn sitä sosiaalisena objektina, osana merkityksistä ja kielestä rakentuvaa rep-
resentaatiota (vrt. Forsberg, 2014). En näe metaforiakaan yleispätevinä vaan ne
samoin kuin identiteettikertomus syntyvät aina tilanteissa. Siksi en tässä läpikäy
tutkimuksia avioeron yleisistä vaikutuksista yksilöiden identiteetteihin. Yksilön
identiteetin näen kokemuksena itsestä (Nissi, 2017) ja siksi tämän tutkimuksen
lopputulos on tutkimieni metaforien antama kertomus näiden seitsemän eron-
neen naisen avioeron jälkeisestä identiteetistä.

Asetun tässä tutkimaan perhettä liittyen kirjallisuusterapeutina ja tutkijana
integratiivisen lähestymistavan omaaviin psykoterapioihin. Nämä painottavat
prosesseja, jotka auttavat asiakkaan kykyä havainnoida itseään toimijana (Lei-
man 2018). Sisältöä, joka tulee havainnoinnin kohteeksi, pyritään virittämään ja
jäsentämään erilaisin keinoin eri terapioissa. Koska perheterapia voidaan aina
määritellä systeemisesti erilaisten ihmisryhmien tai kokoonpanojen kanssa työ-
kentelyksi (de Shazer 1995; Wahlbeck, 2009) ja koska olen koulutukseltani myös
perheterapeutti, voidaan tämä terapia nähdä myös perheterapiana. Tässä tutki-
muksessa viritys tapahtui sanataiteen keinoin ja havainnoinnin kohteena oli mi-
nun perheeni.

2 TUTKIMUSTA SUUNTAAVAT NÄKÖKULMAT JA ANALYYSIN KESKEISET KÄSITTEET

2.1 Diskurssianalyysi; diskurssien lähiluku

Diskurssianalyysi on tekstin ja puhekäytäntöjen systemaattista, yksityiskohtaista analyysiä. Käsite voidaan määritellä ” sellaiseksi kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä” (Suoninen, 2002, 19).

Diskurssianalyysi ei ole menetelmä vaan väljä teoreettinen ja metodologinen viitekehys (Juhila, 2002; Eskola & Suoranta, 2014; Päivinen, 2016; Suoninen, 2002), jonka mukaan on mahdollista tehdä hyvinkin monen näköistä tutkimusta (Eskola & Suoranta, 2014; Potter & Wetherell, 1987; Suoninen, 2002; Wetherell, Taylor, & Yates, 2015). Se on lähestymistapa, joka tutkii kielenkäyttöä sen kaikessa moninaisuudessa (Suoranta, 1997; Wahlström, 1992). Diskurssi on puhuntaa: kielen ja puheen tapa rakentaa ja rakentua puhujien yhteiseksi tavaksi kommunikoida (Nissi, 2017). Se on tiettyssä kontekstissa vakiintunut tapa puhua. Diskurssi määrää miten ja mistä puhutaan ja kuka voi sanoa mitään. Diskurssi puhuu meidän kauttamme ja me puhumme diskurssin kautta (Wahlström, 1992). Se on dynaaminen ja monimerkityksinen käsite, merkityssystemi. Diskurssit ovat käytäntöjä, jotka muovaavat objekteja, joista ne puhuvat.

On syytä erottaa toisistaan *teksti*, joka on *kielellistä muotoa* ja *diskurssi*, joka on *kielellistä muotoa käytännössä* (Pälli, 2003). Diskurssintutkija keskittyy tarkastelemaan mitä kieli tekee käyttäjilleen, käyttäjä kielelleen ja miten kieli toimii eri tilanteissa, toteavat Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2009). Diskurssintutkimus nojautuu funktionaaliseen kielikäsitykseen ja näin ollen sen yhtenä taustanäkökulmana voi nähdä sosiaalisen konstruktioismin. Toisaalta jotkut tämän näkökulman edustajat kritisoivat diskurssianalyysiä siitä, että se eristää tutkittavan kohteen kontekstistaan (esim. Gergen, 1991; Shotter, 1990). Kielenkäyttö on

monipuolista sosiaalista toimintaa eikä neutraalia tiedonvälitystä. Kieli ei ole todellisuuden heijastuksellinen kuvausväline, vaan se on osa sitä (ks. esim. Berger & Luckmann, 2009). Me rakennamme kielen avulla omaa sisäistä ja ulkoista todellisuuttamme. Me teemme tekoja kielen avulla (Jaatinen, 1996; Jokinen, Juhila & Suoninen, 2002). Tämä huomion kiinnittäminen kieleen ja kielenkäytön moniulotteisuuteen on muuttanut suhdetta tietoon ja sitä kautta tutkimustapoja. Sen sijaan, että pyrittäisiin etsimään totuuksia ja esittämään niitä tieteellisinä monologeina, pyritään tutkimuksessakin säilyttämään dialogisuus ja avoimuus. Tieto on tässä postmodernissa katsannossa keskustelunomaista ja se perustuu eri havainnoitsijoiden keskinäisiin maailman merkitystä koskeviin neuvotteluihin sekä eri havainnoitsijoiden sisäisiin neuvotteluihin.

Tämän tutkimuksen luoma tieto on nähtävä näin. En siis sano tässä mitään lopullista tai pysyvää; se, mitä sanon, pätee tässä yhteydessä ja tässä empiriassa. Tässä tutkimuksessa todellisuudet kiinnittyvät ulommaisena suuren kaupungin seurakuntien perheneuvonnassa käytyihin kirjallisuusterapiaistuntoihin. Näissä keskusteluissa olivat mukana kaksi ohjaajaa: reunaehtoja kannatteleva perheneuvoja ja kirjallisuusterapeutti/tutkija sekä ensimmäisessä ryhmässä neljä jäsentä ja toisessa kolme. Keskustelut kiinnittyivät sitten myös kyselyiden ja kirjoitusharjoitusten myötä ja niiden summana kunkin jäsenen omaan teksteissä ilmoitulleeseen elämäkertomukseen. Elämäkertomus ei siis viittaa henkilöihin suoraan eikä todellisiin ihmissuhteisiin.

Metodologiset esikuvani löytyvät siis myös narratiivisesta tutkimusperinteestä (vrt. esim. Valkonen, 2007). Tässä näkökulmassa puolestaan voidaan puhua kertomusten analyysistä tai tarinallisesta analyysistä (myös Polkinghorne, 1995). Liityn tarinallisen eläytymisen linjaan, jolla puolestaan on sukulaisuutta eläytymismenetelmään ja narratiiviseen tutkimusperinteeseen. Tutkimusaineistoja kerätään taiteen, teatterin, runouden, musiikin, tanssin, valokuvauksen tai fiktiivisen kirjoittamisen keinoin. Eläytymismenetelmällä tarkoitetaan tutkimusaineiston keruutapaa, jossa ihmisiä pyydetään kirjoittamaan kertomus annetun kehystarinan puitteissa (Suoninen & Jokinen, 2011). Aineistoni keruutapa on hyvin lähellä tätä, mutta noudattaa kirjallisuusterapian prosessia: aineisto kerättiin myös kirjoitusharjoituksia tekemällä. Kussakin harjoituksessa on kehysesepisodin malli. Uloin näkökulmani on ennen kaikkea kuitenkin kertomusten diskurssi-analyyttinen analyysi.

Määrittelen diskurssin edellä kuvaamallani tavalla ja keskityn diskurssin sirpaleihin, metaforiin kohdettaan luovasti konstruoivina ja näin käyttäjiensä itsehavainnointia ja toimijuutta kehittävänä. Voisin nimittää lukutapaani diskurssiiviseksi lähiluvuksi. Näkökulmani on lähellä Margaret Wetherellin, Stephanie Taylorin ja Simeon J. Yatesin (2001) sekä Vivien Burrin (2003) linjaamaa diskurssianalyysistä repertuaarin tulkintoineen. Metodisesti olen lähellä myös Tommi Hoikkalan (1993) otetta, jota hän nimittää tekstien lähiluvuksi. Kaikki nämä puhuvat siitä, että repertuaarien lukeminen on taitolaji, jota ei voi opettaa. Lähilukuni on lähinnä kirjallisuustieteen uskriitikkojen alun perin kehittämää analyysitekniikkaa, jossa tekstiä eritellään järjestelmällisesti ja yksityiskohtaisesti. Synonyminä voisi käyttää tarkkalukua.

Luennassa kiinnitetään erityistä huomiota tekstin mahdolliseen monimerkityksisyyteen, ironisuuteen, paradoksisuuteen ja kerrostuneisuuteen (Hosiaisuus, 2003, 542).

Minun tutkimukseni on diskursiivisen psykologian alaan kuuluvaa keskittyen *toimijuuden ja reflektiivisyyden tutkimiseen*. Diskursiivinen psykologia keskittyy vuorovaikutuksen mikroprosesseihin, mutta makroprosessit ovat toki mukana. Diskursiivinen psykologia on vaihtoehto traditionaalien psykologian intrapsykologiselle persoonan tulkitsemiselle. Se keskittyy siihen, miten ihmiset tuottavat sisäisen uskomusten ja tunteiden maailman versioita käyttäen diskursiivisia käytänteitä. (Burr, 2003; Edwards & Potter, 2001; Potter 2003; Toivonen 2019.) Puhuessamme joko suullisesti tai kirjallisesti me teemme koko ajan lukemattomia valintoja, jotka näkyvät lauseissamme. Tekstin merkitys rakentuu näistä valinnoista ja käytössä olevan valinnanvaran järjestelmä on kielioppi, toteaa Jaana Vuori (2001). Tutkimuksessani analysoin etupäässä kirjallisesti ilmaistuja kertomuksia. Tärkeäksi käsitteeksi nousee *diskurssin käyttäjä*, josta puhun tarkemmin luvussa 2.1.2, koska selonteot tutkimuksessani ovat miltei yksinomaan santataiteellisia eli fiktiivisiä. Rakenteen erittelyn, diskurssianalyysin, avulla, systematisoin kertomusten sisällön tulkintaa ja pääsen myös käsiksi merkityksellistämisen prosesseihin ilmisisältöä syvemmällä tasolla (Miettinen, 2006). Voidaan puhua myös *merkityksenannosta*. *Merkitys* on merkin/tekstin ja kontekstin välinen suhde, joka mahdollistaa merkin/tekstin tulkinnan. Merkillä ja tekstillä on merkitystä vain tietyssä kontekstissä (Wahlström, 1992). Keskeisenä kielen käytön ominaisuutena pidetään sen seurauksia tuottavaa luonnetta, funktionaalisuutta. Merkin/tekstin kokonaismerkitys = *asiasisältö ja puhefunktio*. Puhefunktio tarkoittaa selonteon ilmaisevaa osaa (Austin, 1962; Keravuori, 1988; Tammi, 2009; Wahlström, 1992). Tarkoitan (puhe)funktioilla diskurssianalyttikkojen tapaan kaikkea sitä, mitä kielen käyttäjä tulee tehneeksi tai myös tehneeksi mahdolliseksi – riippumatta siitä onko kyse tarkoituksellisesta toiminnasta vai ei (Suoninen, 2001). Funktioiden tulkinnassa ei aina ole yksiselitteisiä ”oikeita” ratkaisuja.

Sosiaaliset merkitykset ovat järjestäytyneet hierarkkisesti: yhden tason merkitykset muodostavat kontekstin, jonka puitteissa toisen tason merkitykset tulkitaan (Wahlström, 1992). Tämä hierarkia ei suinkaan ole staattinen. Perheiden merkitysjärjestelmässä on käytetty viittä tasoa (Wahlström, 1992): perhe myytti, elämäntarina, suhde, episodi ja puhefunktio. Kaikki diskurssianalyttiset käsitteet liittyvät toisiinsa monipolvisella hierarkialla mennessä useasti limitäin. Tämä näkyy tässäkin tutkimuksessa tuottaen toistoa ja uudelleenmäärittelyä vaikutelmaa.

2.1.1 Positiot, toimijuus ja niiden aspektit

Diskurssi mahdollistaa *positioita* yksilöille. Samalle henkilölle saattaa muodostua kirjo erilaisia identiteettejä ja niitä staattiselta kuulostavaa roolia paremmin kuvaava käsite on positio (Davies & Harré, 1990; van Langenhove & Harré, 1999; Päivinen, 2016; Suoninen & Jokinen, 2011). Roolia parempi käsite voisi suomeksi

olla asema. Positiointi on diskursiivinen, vuorovaikutteinen ja hyvin *monitasoinen* prosessi, joka ilmaisee sitä, miten ihmiset tuottavat positioita. He positioivat itseään tilanteisissa puheissa (diskursseissa) eri tavoin riippuen kokemusten ja elämäntilanteiden eri aspekteista ja luoden itselleen näin erilaisia positioita (Davies & Harre 1990; Toivonen, 2019; Toivonen, Wahlström, & Kurri, 2018). Voidaan puhua *diskursiivisesta* positioista, joka mahdollistaa eri tasojen: psykologisen, kontekstuaalisen ja institutionaalisen, kohtaamisinnan (Toivonen, 2019). Puhun tutkimuksessani kaikkien tasojen positioista ja koetan selvittää mistä tasosta kulloinkin puhun. Tämän tutkimuksen naiset puhuivat itsestään kaikkien eri tasojen leikkauspinnassa eronneina naisina; tämä oli heidän diskursiivinen positioonsa, jota tutkin heidän kertomuksissaan. Eri tasot tulevat tutkimuksessa esiin vaihdellen. Puhun näistä tasoista ja diskursiivisesta positioista enemmän luvussa, jossa käsittelen psykoterapiaa diskursiivisena toimintana.

Diskursiiviset positiot voivat olla *toimijan* tai *ei-toimijan*. Ei-toimijan positiossa yksilö ei aloita toimintaa, jota hän toivoo tai jota häneltä odotetaan tai hän toimii ei-toivotusti tai odottamattomasti. Toimijan positiossa puhuja esittää itsensä aktiivisessa ja vastuunalaisessa asemassa kun taas ei-toimijan positiossa hänen mahdollisuutensa vaikuttaa toimintaan ovat pienentyneet (Toivonen, Wahlström, & Kurri, 2018; Wahlström, 2016).

Toimijan ja ei-toimijan positiot voivat asettua kahteen dimensioon: *ei-reflektiiviseen ja reflektiiviseen*. Näin voidaan luokitella myös diskursiiviset työkalut, ne diskursiiviset välineet, joilla puhuja konstruoi toimijan tai ei-toimijan positioonsa (Toivonen ym., 2018; Toivonen 2019). Merkittävää on se, että myös ei-toimijan positioon asettuminen on *diskursiivinen teko* (Avdi & Georgaca 2018; Toivonen, 2019). Toimijuus ei diskursiivisen näkökulman mukaan ole staattisesti yksilöllinen tyyli tai psykologinen ominaisuus, vaan se on vuorovaikutuksellinen ilmiö, joka tuotetaan dialogissa toimijuuden positioiden vaihteluna (Toivonen, Wahlström, & Kurri, 2018a).

Toimijuuden edistyminen tai vahvistuminen edellyttää reflektiivistä suhdetta itseen ulkoisen näkökulman kautta (Wahlström 2016; Toivonen 2019). Ihmiset voivat omata toimijan position tai vaikutelman itseensä tai muihin nähden joko tietoisesti tai tietämättään (Rennie, 2010). Reflektointi on objektin pohtimista jonkin tapahtuman jälkeen. Tätä tilaa voidaan nimittää *objektipositioksi* (Leiman, 2018). Itsehavainnoinnin prosessin tai reflektion kehittymisen avulla ihminen pääsee *objektipositiosta subjektipositioon* suhteessaan ongelmaansa eli hänen toimijuutensa sen suhteen vahvistuu (Leiman, 2018; Wahlbeck, 2009). Päästäksemme subjektipositioon me aluksi tarvitsemme tilan, jossa katsomme itseämme ulkopuolelta (Wright & Bolton, 2012). Tilaa voidaan nimittää *havaittajapositioksi* ja sitä voidaan pitää reflektiivisyyden kanssa paralleelina konseptina (Toivonen, 2019). Subjektipositiossa reflektoinnin fokus on sisäänpäin (Leiman, 2018). Tämä radikaali reflektiivisyys, jota nimitetään myös *refleksiivisyydeksi*, on dialogia itsensä kanssa (Linnainmaa, 2009; Rennie, 2010; Wright & Bolton, 2012). Se on ulkoisempaa reflektiivisyyttä syvällisempi prosessi: se on välittömämpää, jatkuvaa, dynaamista ja subjektiivista minuuden tiedostamista ja tällä prosessilla luodaan identiteetti suhteessa ympäristöön. Se on prosessi, jossa jatkuvasti reflektomme

tulkintojamme ilmiöistä ja kokemuksistamme muuttaen aiempia käsityksiämme (Linnainmaa, 2009; Wright & Bolton, 2012). Se on siis prosessi, joka alleviivaa minuuden suhteellista ja vuorovaikutuksellista luonnetta sekä suoraan ympäristöön että ylemmällä tasolla vuorovaikutusta ideologioihin, valtaan, tietoon ja subjektiviteettiin (Avdi & Georgaca, 2018). Itsehavainnoinnin prosessia kohti reflektion kehittymistä itseen päin pidetään psykoterapian tärkeänä elementtinä (Leiman, 2018; Penttinen, Wahlström, & Hartikainen, 2016; Rennie, 2010). Tässä prosessissa on kirjallisuusterapia luovine välineineen erikoisen tehokas.

Itsehavainnointiin liittyy myös retoriikan teoria dialogisesta itsestä tai minästä, joka toimii tässäkin tutkimuksessa narratiivisen näkökulman ja minän merkityskenttien taustateorianä. *Dialoginen minä* voidaan määritellä dynaamiseksi, (äänellisten)positioiden moninaisuudeksi mielen maisemassa, kun tämä mieli on vuorovaikutuksessa muiden ihmisten mielen kanssa (Penttinen ym., 2016; Savikurki ym., 2016).

Ääni on käsite, joka mahdollistaa positioiden väliset dialogiset suhteet. Äänet toimivat siis kertomuksen välittävinä henkilöinä, luonteina, persoonallisuuksina. Jokaisella niistä on tarinansa kerrottavana omasta kokemuksistaan omasta näkökulmastaan. Erilaisina ääninä nämä ”henkilöt” vaihtavat tietoa itselleen kuuluvasta ”minästä” päätyen kompleksiseen, kerronnallisesti rakentuneeseen itseen. Äänet voivat olla hallitsevia tai toisaalta vaiennettuja (Penttinen ym., 2016).

Tämä minä ilmitulee tutkimuksessani teksteissä, joissa minälle tarjoutuu joukko jokseenkin autonomisia spatiaalisia positioita ja mahdollisuus liikkua yhdestä positioista toiseen. Nämä liikkumiset puolestaan voivat johtaa positioiden välisiin dialogisiin suhteisiin kysymysten ja vastausten tai yhteisymmärryksen ja epäsovun välillä (Savikurki ym., 2016). Dialogista minää koskee kertojan hierarkkinen ongelma: se on teksteissä sekä kertoja että henkilö ja asettuu myös tekijäksi. Tällaiset prosessit liittyvät artikulaatiokamppailuihin (ks.s. 41) ja ne ovat tärkeitä tämän tutkimuksen kuvattaessa toimijan kiinnittymistä merkityssysteemeihin. Olennaista on kahden ulottuvuuden: toimijuuden ja reflektion asettuminen. Koska olen retoriikan tutkija, tutkin näitä *ydinretoriikan* avulla. Käytän tätä termiä juonen asemesta (Hyvärinen, 1994; Komulainen, 1998; Löyttyniemi 2004). Kertojat rakentavat ydinretoriikan avulla päähenkilön merkitysjärjestelmän muutosta ja/tai pysyvyyttä (Komulainen, 1998; Löyttyniemi 2004). Ydinretoriikkana elämäkertomuksissa on usein oman minän (nykyisen minän) ja ulkoa omaksutun minän (menneen minän) vastakkaisuutta (Komulainen, 1998; Löyttyniemi, 2004). Mutta ydinretoriikkana näissä kertomuksissa saattaa myös olla luonteen retoriikka (Komulainen, 1998). Luonne on tässä tapauksessa minästä poikkeava puhetapa eli se ei implikoi radikaalia reflektiivisyyttä. Luonne jäsentyy pikemminkin päähenkilön pysyvinä ja toisten havaittavissa olevina ominaisuuksina. Luonne ei siis tässä mielessä ole päähenkilön omakohtaista tietoisuutta vaan pikemminkin päähenkilön julkista tietoisuutta. Luonteen retoriikan avulla ei siis kuvata niinkään päähenkilön omakohtaista suhdetta itseen vaan toisten henkilöiden suhdetta päähenkilöön.

Narratiivisesti tulkiten kertomusten avulla ihminen tavoittelee elämäänsä eheyttä ja jatkuvuutta. Myös minää, identiteettiä, rakentavat kertomukset sisältävät kuitenkin murtumia ja epäjatkuvuuksia, ja epäjärjestys onkin kerronnallisuuden perusehto. Luonnollisissa tilanteissa kertomuksia kerrotaan silloin kun yhteisön kulttuurisesti perustavia *odotuksia* vastaan on rikottu (Bruner, 1991; Hyvärinen, 2010). Tällaisia kohtia kertomuksissa voidaan nimittää *odotuksen murroksiksi*. Kertomus liikkuu aina tavanomaisen ja poikkeavan välimaastossa, toteaa Matti Hyvärinen. Kertomus on Labovin (1997) mukaan aina neuvottelua omien, kuulijan ja kulttuurin odotusten kanssa. Identiteettiä ei kerrota pelkästään suoraan kertomalla millainen olen, vaan keskeisesti myös odotusten kautta (Löyttyniemi, 2004). Odotus on toisaalta toimintaa määrittävä horisonttikäsite ja toisaalta kielen pintaan jälkiä jättävä ilmiö. Puhujan odotusrakenteet, odotusten täyttyminen tai niissä pettyminen ovat näin ainakin osittain pääteltävissä hyvinkin yksityiskohtaisista kielen piirteistä eli ollaan jälleen myös paradigmaattisen analyysin tasolla. Odotukset voidaan ilmaista tapahtumien suorana arviointina, mutta usein ne ilmaistaan epäsuoremmin kielellisillä valinnoilla. Odotuksen murros voi näyttäytyä myös *ydinepisodina*. Ydinepisodissa minuuden kerronta tihtyy ja tiivistyy. Kertomus tulee tietoiseksi moniäänisyydestään, kun eri näkökulmista puhuvat äänet kohtaavat ja joutuvat neuvottelemaan (Löyttyniemi, 2004). Ydinepisodissa voi kuulla myös kertojan pyrkimyksen selkeyteen ja kohe-renssiin, neuvottelun ratkaisuun ja äänen arvojärjestykseen (Komulainen, 1994). Ydinepisodin tulkinnan valossa voi lukea koko elämäntarinan eteen ja taakse (Hyvärinen, 1994, Löyttyniemi 2004).

Selonteot ovat positioinnin työkaluja: ne ovat toimijan antamia ”kuvauksia” (kertomuksia), joita annetaan vuorovaikutustilanteissa. Selonteot, kuten merkki (ks. s.20) koostuvat asiasisällöstä ja (puhe)funktioista. Ne ovat riippuvaisia sosiaalisesta maailmasta ja osallisena sen muotoilemisessa, millaiseksi maailma jatkossa ymmärretään (Suoninen, 2002). Ne pitävät yllä konventionaalisia rakenteita, mallitarinoita, joiden noudattamista ne perustelevat. Ne ylläpitävät diskursseja, joihin viittaavat tai vetoavat vakuuttaakseen yleisönsä. Ne tuottavat monenlaisia vaikeasti pääteltävissä olevia symbolisia ja aineellisia seurauksia (Suoninen, 2002). J.L. Austin (1962) on puheaktimallissaan erottanut neljä erilaista tekoa ilmauksen sanomisessa. Ulommaisena on puheteko fyysisenä toimintana: esimerkiksi puheena tai kirjoittamisena. Ilmauksen lokuutio esittää tietyn merkityssisällön. Illokuutio kuvaa sitä, miten merkityssisältö esitetään: väittämällä, kysymällä, toteamalla jne. Sanoessaan jotakin puhuja toivoo saavansa aikaan kuulijassa tietyn vaikutuksen ja tätä Austin nimittää perlokuutioksi (Austin, 1962, Perelman 1996, Tapioharju 2010). Perlokuutio ei ole mikään selvä tekstistä erotettava elementti tai piirre, vaan se on yksilöllisesti tulkinnanvarainen selonteon funktio.

Selontekoja voidaan myös jäsentää rajatummin moraalisen järjestyksen yhteyteen kuuluvina (Scott & Lyman, 1968). Tällöin ne määritellään lausumiksi, joilla selitetään odottamatonta ja yllättävää käyttäytymistä. Selonteot voivat tällöin olla funktioltaan *puolustavia*, *oikeuttavia* tai *syyttäviä*. Nämä funktiot asettuva johonkin Austinin funktioiden väliin: ne ilmaisevat perlokutiivista funktiota

enemmänkin puhujan näkökulmasta. Puolustava selonteko poistaa vastuun oudosti tai tuomitusti käyttäytyvältä. Oikeuttava selonteko on sellainen, jossa muiden silmissä mahdollisesti outo tai tuomittava käyttäytyminen esitetään moraalisesti perustelluksi. Syyttävässä selonteossa outo käyttäytyminen on sekä toimijan vastuulla että hänen syytään (Juhila, 2012b; Savikurki ym., 2016; Scott & Lyman, 1968).

Tässä tutkimuksessa selontekoja ovat metaforat ja tehdyt harjoitukset. Selontekoja voidaan tarkastella *kasvotyön* keinoina, joilla saadaan oma toiminta näyttämään suotuisalta ja sopivalta kulloiseenkin moraaliseen järjestykseen ja sen ilmentämiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Näillä diskursiivisilla työkaluilla keskusteluun osallistujat perlokutiivisena toimintana hallitsevat moraalisia positiotaan (Austin, 1962; Kurri 2005; Kurri & Wahlström 2007).

Kasvotyötä on vuorovaikutuksen osapuolten molemminpuolinen kasvojen suojeleminen ja kaikki ne teot, joita joku tekee saadakseen toimintansa yhteensopivaksi kasvojensa kanssa tarkoituksenaan estää vahingot eli tapahtumat, joiden todelliset symboliset seuraukset uhkaavat kasvoja. Kasvot ovat hyväksytyjen sosiaalisten määritteiden kautta vuorovaikutuksessa syntyvä kuva minästä. (Goffman, 2012). Kasvotyössä *positio* on jostakin perspektiivistä käsin otettu asema suhteessa konkreettisiin *merkittäviin toisiin* ja mallitarinaan sekä siinä aktualisoituihin konkreettisiin, kuviteltuihin keskustelukumppaneihin: *yleistettyihin toisiin* (Zittoun, Valsiner, Vedeler, Salgado, Gongalves, & Ferring, 2013).

Itsetodistelu on keskustelua yleistetyn toisen kanssa (Suoninen, 2001; Savikurki ym., 2016). Yleistetty toinen sisältää sellaiset odotukset, joita toiset ihmiset ovat yleensä meihin kohdistaneet (Mead, 1962). Dialogi voi olla myös yksilön sisäistä, jolloin keskustelukumppanina voi olla esimerkiksi yksilön mennyt minä (ks. Komulainen, 1998). Tässä tutkimuksessa osallistujat keskustelivat sekä toisten ihmisten, toisten ryhmän jäsenten ja myös omien kuvitteellisten perheenjäsentensä odotusten kanssa, itsensä kanssa ja omien eri tekstiensä kanssa. Tähän positiointiin liittyy tässä tutkimuksessa luvussa 1.1.2. käsittelemäni suhde kahden perheeseen: elettyyn ja kuviteltuun (Gillis 1996).

Tarkastelen tässä tutkimuksessani kasvotyön keinoina erityisesti selontekoja ja niissä ilmeneviä positiota. Korostan, että kasvotyöllä ja selonteolla on perheen moraalisiin järjestyksiin positiointumisen ohella tärkeä merkitys ja funktio kertojalle. Kasvotyöhön liittyvät selonteot tukevat ihmisen käsitystä itsestään moraalisesti vastuullisena ja autonomisena toimijana. (Savikurki ym., 2016.) Koska tässä tutkimuksessa selontekoja ovat ennen kaikkea tehdyt kirjoitusharjoitukset, kertoja on se fiktiivinen, dialoginen minä, joka syntyy kaikissa kirjoituksissa. Tämä on omiaan suojelemaan entisestään osallistujan kasvoja.

Identiteetti kuvaa diskurssianalyysissä toimijaulottuvuutta siinä missä (subjekti)positiokin, jonka väljänä yläkäsitteenä sitä voidaan pitää. Se voidaan määrittellä tarkoittamaan niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen, toisille toimijoille tai muut toimijat olettavat hänelle (Suoninen, 2001). Identiteetit muodostuvat kussakin diskurssissa ja repertuaarissa. Tämä kuuluminen on indeksoitua ja tilanteista.

Identiteetti viittaa subjektiviteettiin, joka ei ole yhtenäinen tapahtumien jatkumo eikä myöskään muuttumaton substanssi (Hänninen, 1999; Sintonen, 1999). Ihmisen suhde todellisuuteen tai maailmaan on *narratiivinen*. Vaikka ihminen elää elämäänsä biologisena olentona, on hänen tapansa tehdä maailmaa merkitykselliseksi kielellinen. Ihminen merkityksellistää maailmaa tuottamalla siitä kertomuksia ja kertomalla niitä toisille ihmisille. Myös tunteenilmaukset, jotka ilmaistaan muilla tavoin kuin sanoilla: eleillä, ilmeillä ja liikkeillä, ovat osa meidän kertomustamme (Lehtonen, 1996; Malinen, 2014; Sintonen, 1999). Narratiivinen identiteetti, elämästä kerrottu kertomus saa tarinallisen muotonsa ainutkertaisissa kerrontatilanteissa (Nousiainen 2004). Ihmisyksilö kehittyy inhimilliseksi olennoksi omaksumalla näin sen kulttuurisen perimän, jonka keskelle hän syntyy (Hall, 2002; Hänninen, 2003; Vygotsky, 1962).

Tärkeäksi käsitteeksi nousee myös *mallitarina*, johon jo aikaisemmin viittasin. Tutkiessaan omaa elämäänsä ihminen tarkastelee itseään myös erilaisten tarinallisten mallien avulla. Nämä ovat juonellisia ja paikallisia, episodeista koostuvia kokonaisuuksia, jossa kiteytyvät yhteisölle ominaiset hyveet ja paheet (Hänninen, 2003; Lähteenmäki, 2013). Näistä ”voidaan saada positiivisia malleja toimintaan ja merkityksenantoon, mutta myös varoittavia esimerkkejä”, toteaa Vilma Hänninen (2003, 50). Tarinat voivat aina olla normatiivisia tai emansipatorisia, mutta mallitarinoihin sisältyy aina moraalinen ulottuvuus.

Tarinamallit ovat kaikkien tarinoiden, myös mallitarinoiden, kaavamalleina. Yleisimmän tason tarinamallin muodostavat kulttuurin *imaginaariset myytit*, ”pyhät tarinat”, tiedostamattomat perusjäsennykset. Seuraavan tason tarinamalleja ovat ne juonikaavat, jotka toistuvat yhä uusissa sisällöllisissä asuissa länsimaisen tarinankerronnan historiassa. Eri kansoilla on myös myyttiset perustarinansa, jotka toistuvat ihmisten omaelämäkerrallisissa hahmotuksissa, toteaa Hänninen (2003). Eri ihmisryhmille on omat perustarinansa. Ihminen soveltaa kulttuurisesta tarinavarannosta ja omasta kokemushistoriastaan ammentuvia malleja omaan yksilölliseen tilanteeseensa, kokemukseensa ja toimintaansa (Hänninen, 2003). Joistakin tarinoista tulee sitten kussakin kontekstissa *hallitsevia* mallitarinoita ja toisista taas vaietumpia (Päivinen & Holma, 2016). Sosiaalisen tarinavarannon tarjoamia malleja voidaan käyttää monin eri tavoin, ja ne ovat monen eritasoisia. Niitä käytetään erityisesti epäjärjestyksen, huojunnan ja säröjen kohdalla, jollainen kohta avioero omassa tarinassa eittämättä on. Se on tila, jossa asiaankuuluvat, itsestään selvät mallitarinat ja näihin kuuluvat positiot saattavat houkutellessa pakonomaisiin tarinoihin, jotka ovat niin sopivia, että ne piilottavat muutoksen mahdollisuuden (Moghaddam, 1999; Päivinen, 2016) toisten jäädessä hiljaisiksi tai vaiennetuiksi. Nämä kerrotut hallitsevat tarinat reflektioivat kertojan yhteiskunnan kulttuurisesti hallitseviin diskursseihin ja arvoihin.

Toisaalta hallitsevakin tarina kattaa vain osan ihmisen eletystä kokemuksesta. Mikäli se ei riittävästi tai oikealla tavalla edusta yksilön kokemaa, saati jos näiden välillä on selkeä ristiriita, henkilö saattaa kokea voimakastakin ahdistusta. Juuttuminen ongelmallisiin tarinoihin vaikuttaa ihmissuhteisiin (Horton, 2002; Päivinen, 2016) ja eron jälkeisessä tilassa henkilökohtaiseen umpikujaan. Tällainen pyhä tarina vahvimmillaan on äiti-lapsi-suhde ja siihen kietoutunut naisen,

kodin ja perhesuhteiden harmonia (Notko & Sèvon, 2008). Tähän kamppailuun asettuu kirjallisuusterapia ja sen prosessit uloimpana narratiivisena kehänä terapiaistuntojen kontekstissa.

Elämäkertomus ja sen tarinat tuotetaan puhujan ja kuulijan vuorovaikutuksessa, dialogissa. Tutkimassani kommunikaatiotilanteessa on kolme toisiinsa kietoutuvaa tasoa. Uloimpana on tutkijan ja ohjaajien ja osallistujien välinen kommunikaatio, tämän sisällä on osallistujien henkilökohtainen kerronta ja heidän itsensä kanssa käymänsä dialogi, (jota kirjallisuusterapia edesauttaa) ja sisimpänä heidän elämäkertomuksensa (Aro, 1996; Komulainen, 1998). Koska kertomus on tarina ja diskurssi, kiinnostuksen kohteena on, paitsi se, mitä kertoja puhuu, myös se, millaisia puhetapoja hän käyttää, ja kenelle hän puhuu (mm. Komulainen, 1998; Tammi, 2009).

Elämäkertomuksista käytetään myös käsitettä elämäkerta, mutta käsite *elämäkertomus* painottaa enemmän prosessia eli kertomistapahtumaa ja siksi käytän Katri Komulaisen tapaan mieluummin sitä (Aro, 1996; Komulainen, 1998). Eri metaforavastausten tekstit alkoivat näyttäytyä elämäkertomuksen alakertomuksina. Komulainen toteaa, että alakertomukset ovat sellaisia jaksoja, joissa kuvataan päähenkilön muutosta/pysyvyyttä eri tavoin (Komulainen, 1998). Minä tutkin pieniä kertomuksia tai alakertomuksia (Komulainen, 1998), joita tutkimalla voidaan tavoittaa intensiivisemmin sitä, miten minuuksia tehdään dialogisissa vuorovaikutuksissa (Bamberg, 2006; Penttinen ym., 2016). Käytän näistä alakertomuksista nimitystä *dialogisen minän kertomukset* ja näiden tutkimisessa kohtaavat jälleen diskurssianalyysi ja narratiivinen analyysi. On muistettava, että naiset eivät puhu moniäänisesti ”minästään”, sisäisestä maailmastaan, jotta he ilmentäisivät sen ”puhdasta” olemassaoloa, vaan minä on monimutkainen työkalu, jonka avulla jäsennetään sosiaalisia suhteita, arvoja ja valtaa koskevaa merkityskenttää (Komulainen, 1998). Minä on sisäisten äänien yhteisö ja nuo äänet ovat ihmisen kokemusten jälkiä (Honos-Webb, Surko, Stiles, & Greenberg, 1999; Penttinen ym., 2016). Tämän tutkimuksen minäkertomukset on luettava näin. Ne ilmituovat minän merkityskenttiä monin eri äänin. Tarkastelen yksilön viitekehksessä sitä, millaiseksi minä kerrotaan.

Koska metafora on niin keskeinen tutkimuksessani, käsittelen sitä seuraavassa luvussa käsitteenä yleensä, sanataiteen käsitteenä ja kirjallisuusterapiaan liittyen. Tämän jälkeen esittelen psykoterapian diskursiivisena toimintana ja lopuksi liitän kirjallisuusterapian psykoterapiaan.

2.1.2 Diskurssin sirpale: metafora

Metafora on kielikuva eli trooppi, jossa sanaa tai lausetta käytetään kuvaamaan aivan toista kuin mitä se ensisijaisesti ja tavanomaisesti kuvaa. Metafora on epäsuora ja monimerkityksinen kuvailmaisuus, joka merkitsee enemmän kuin suoraan sanoo. Kysymys ei ole varsinaisesta rinnastuksesta eikä vastaavuudesta vaan ”uudesta yhdistelmästä, jossa kuva asetetaan kuvattavan paikalle välittömästi, suoraan vertaamalla” (Hosiaislouma, 2003, 577).

Metaforan teoreettiset juuret ovat Aristoteleen kirjoituksissa, joissa se näyttyy ”ennen kaikkea samankaltaisuuksien näkemisenä yli kategoriarajojen”,

toteaa Anne Päivärinta (2010, 7). Metaforasta on sittemmin kirjoitettu todella paljon monen eri tieteenalan piirissä ja se on niin ilmiönä kuin kielellisenä tehokkuudenakin hyvin moniulotteinen ja tyhjentämätön. Minunkin on turha yrittää tyhjentävästi määritellä käsitettä. Avaan siitä kuitenkin tutkimukseni kannalta olennaisia piirteitä.

Metaforaa on tutkittu useampaakin teorialähtökohtaa hyödyntäen, ja se ymmärretään hiukan eri tavoilla eri näkökulmista lähestyen (Krappe, 2010; Ratia, 2010). Tästä huolimatta näitä teorioita ei tarvitse nähdä pelkästään toisiaan pois sulkevin vaan myös toisiaan täydentävinä (Haapala, 2003). Vuorovaikutukseen pohjautuvan jänniteteorian ja kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforalla ei ole kirjaimellista vastinetta, ja näin metaforan tulkintakin on useimmiten metaforinen. Jänniteteoriassa metafora nähdään kaksisuuntaisena analogiaan perustuvana kielellisenä ilmiönä, joka saa merkityksensä tulkinnassa. Kyseessä on vuorovaikutus kahden ajatuksen välillä, eli metafora on kontekstien välistä vuorovaikutusta. Metafora ei koske pelkästään sanan vaan lauseen semantiikkaa. Metaforan muodostavat vuorovaikutuksessa kahden lausuman tulkinnat, joiden välillä on jännite. Metaforaa ajatellaan siis prosessina, joka saa koko lauseen liikkeeseen (Krappe, 2010).

Kaiken kaikkiaan käytän metaforakäsitettä sen kirjallisuustieteellisessä merkityksessä, mutta hyödynnän tässä tutkimuksessani sekä tätä vuorovaikutukseen pohjautuvaa jänniteteoriaa että kirjallisuusterapeuttista poeettista metaforakäsitettä. Metaforat ovat yleisiä inhimillisen ajattelun käsitteellisten alueiden välisiä jäsennyksiä. Metaforan ydin ei ole kielessä, vaan siinä tavassa, jolla näitä mentaalisia alueita keskenään käsitteellistetään (Lakoff, 1993). Tässä onkin yksi syy, miksi diskurssianalyttisen tutkimukseni keskiössä on metafora. Jonkin kokemuksen alue ymmärretään ja käsitteellistetään toisen kokemuksen alueen avulla (Aro, 1999).

Kognitiivisessa metaforateoriassa metafora siirtää tietoa ja merkityksiä lähdealueelta kohdealueelle. Se on konventionaalinen, ajattelua ja toimintaa tiedostamattomasti ohjaava arkikielen ja -ajattelun kolmiportainen malli. Ruumiilliset skeemat: tietorakenteet tai ideaalistetut kognitiiviset mallit ovat erityisten metaforien ja niitä muokkaavien yleisempien käsite- tai perusmetaforien perustana. Perusmetaforat tekevät konkreettisen aineksen avulla abstrakteja käsitteitä ymmärrettäväksi (Krappe 2010; Lakoff & Johnson, 2003). Tällainen on esimerkiksi: *Mieli on tila*.

Terapiakeskustelun tärkeä retorinen väline on *avainmetafora*, joka määrittää mistä tutkittavassa ilmiössä olennaisesti on kysymys (Ridell, 1995). Se ilmentää käyttäjän arvomaailmaa. Hän ammentaa avainmetaforaa käyttäessään omista arvoistaan, siitä mikä hänestä on oikein, hienoa ja arvokasta.

Kognitiivisen metaforateorian keskeinen, uusi näkökulma (Aro, 1999; Lakoff, 1993; Päivärinta, 2010) on, että metafora on ajattelun tapana hyvin arkipäiväinen ilmiö. Tottahan on, että metaforan ongelmana tällaisena ajattelun tapana on ollut kuluminen ja kliseytyminen jatkuvassa käytössä, ja tämän kanssa minun piti käydä keskustelua. Poeettinen metafora ja arkipäiväinen, kulunut tai hyötykäyttöinen metafora keskustelivat minussa rankastikin metaforan ollessa aina vain minulle kielikuvien kuningas.

Olemme metaforan määrittelyn loppumattomassa kehässä ja uskonkin, ettei metaforan tulkintaa pidä rajoittaa teoreettisin viitekehyksin (Mertanen, 2009). Kuitenkin tässä keskustelussa on toisaalta tämän työn alkupiste, ydin ja jatkuminen. Tutkimukseni kertomus sai uuden käänteen tutustuttuani Anne Päivärinnan (2010) artikkeliin *Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärankana*. Ymmärrystäni avartava lause kuului näin: ”Kognitiivinen metaforateoria siis perustuu sille ajatukselle, että myös tavallisessa ei-poeettisessa kielenkäytössä metafora näyttelee merkittävää roolia, ja että poeettinen metafora on näiden arkisten ja konventionaalisten kielikuvien käyttöä erilaisin tavoin” (Päivärinta, 2010, 85). Kognitiivisen metaforateorian, jonka keskeinen, uusi näkökulma tuo metaforan arkipäiväisyys oli, erityistä antia ole vielä riittävästä eritelty, toteaa Päivärinta. Metafora on kielellisenä ilmiönä ja tehokeinona moniulotteinen ja tyhjentyvätönkin, ja kognitiivinen metaforateoria saattaa pelkistää tiettyjä käsitteellisiä ongelmakohtia. Se osittain sulkee silmänsä sanatason haastavimmalta metaforiikalta, mutta toisaalta teorian perusajatus metaforien verkostosta ja yhdistelykentästä, jota tarvitaan tulkinnan muodostamiseen, avaa tietä yllättäville ja poeettisille metaforille. Minun metaforan osakertomukseni saa tästä Päivärinnan ajatuksesta uuden suunnan. Yleistettävät, ilmauksien taustalta löydettävät metaforat eivät aina ole suoraviivaisesti sidottavissa sanatason metaforisiin ilmauksiin.

Siinä missä perinteisen lähestymistavan mukaan metaforasta voidaan tunnistaa osat tenor ja vehicle, kognitiivinen metafora koostuu näihin rinnastettavista kentistä tai tiloista (space). Mentaalinen lähde (source) ja kohde (target) ovat ikään kuin tulokulmia tai lähtöainesta (input space), jotka tulkinnassa kartoitetaan (map) ja projisoidaan toisiaan vasten (Päivärinta, 2010).

Tässä on sanotettuna lähtökohta minulle kirjallisuusterapeuttina eronneiden naisten ryhmien kanssa. Mitähän seuraisikaan siitä, jos me projisioisimme tulkinnassa lähteen ja kohteen toisiaan vasten hiukan uudella tavalla? Jospa käsitteellistäisimme perhe-elämän kokemuksen poeettisen kielen tuomana ruumiillisiin, aistillisiin ja esteettisiin kokemuksiin? Tästä huolimatta ja tämä huomioiden diskurssianalyttinen ja narratiivinen tutkija pitää keskiössä sen, että kyse on *käsitteellistämisestä eikä puhuta yksilön psykologisista ominaisuuksista*.

Metaforassa asia ilmaistaan ja ymmärretään toisen asian avulla. Lauseen sananmukaisen ja puhujan sille antaman merkityksen välillä on ero.

Puhuja sanoo, että S on P, mutta tarkoittaa, että S on R. Kun sanotaan, että Mary on jääpala, tarkoitetaan, että Mary on kylmä ihminen (Searle, 1990, 408).

Metafora toimii suodattavana ja valikoivana ajattelua ohjaavana ilmiönä. Sillä on kaksi päinvastaista tehtävää: tehdä tuntematon tutuksi ja tehdä tuttu tuntemattomaksi. Metaforinen jäsenitys määrittelee jotakin toistaiseksi tuntematonta osoittamalla samankaltaisuuksia jonkin tutun kanssa. Suuri osa itseymmärrystä on sellaisten sopivien henkilökohtaisten metaforien löytäminen, jotka antavat merkitystä (sense) elämällemme (Lakoff & Johnson, 2003). Ja toisaalta joskus ryhdytäänkin jäsentämään ennestään tuttua ilmiötä jonkin uuden metaforan avulla, jolloin ilmiöstä paljastuu uusia ennen näkemättömiä piirteitä (Aro, 1999).

Myös Moon (2007) pitää yhtenä metaforan terapeuttisena ominaisuutena sitä, että se auttaa löytämään uusia näkökulmia. Metaforat ovat käsitteellisiä ikkunoita kehitykseen ja muutokseen (Horton, 2002). Tässä on ominaisuus, joka mielestäni tekee metaforasta kielikuvien kuninkaan. Ja tässä uidaan poeettisen metaforan ja runon parantavan voiman alueelle.

Metafora integroituu inhimilliseen kommunikaatioon myös silloin kun emme sitä huomaa, ja se integroituu kiinteästi myös niihin organisoiviin rakenteisiin, joilla ihminen rakentaa omaa minäänsä. Tässä käytössä ne ovat usein hyvin persoonallisia ja rikkaita. Metaforien käyttö liittyy tunnevaltaisiin tilanteisiin ja muutoksen kohtiin. Metaforat eivät itsessään ole kirjaimellisesti totta, mutta ne osoittavat toteen. Näin ihminen saattaa juuttua tai jäädä tällaisen metaforan vangiksi eikä osaa luopua siitä tai etsiä uusia merkityksiä. Metaforailmiön arkisuus tarkoittaa ajattelutavan arkisuutta. (Horton, 2002; Päivärinta, 2010). Kysymykseksi nousee, millaisia merkityssystemejä eli *tulkintarepertuaareja* on identifioidavissa tutkimukseni naisten metaforista, minäkertomusten alakertomuksista. Määrittelen (tulkinta)repertuaarit J. Potterin ja M. Wetherellin (1987), Eero Suonisen (2002) ja Vivien Burrin (2003) tapaan verrattain ristiriidattomiksi kielen käytön alueiksi, jotka muodostavat omia merkityssystemejään. Merkkinä repertuaarin läsnäolosta on samansukuisten kielikuvien tai puhetaipojen käyttö, sillä repertuaarin termit ovat usein johdettuja yhdestä tai useammasta avainmetaforasta. Avainmetaforista johdetut repertuaarit ilmaisevat metaforien kertomuksissa yhteisön arvoja. Käytän repertuaarikäsitettä myös position yhteydessä, jolloin käsite on arvovapaa rekisterin tai varaston synonyymi.

Hilkka Ylönen (1998) toteaa, että *metonymiassa* korvautuminen tapahtuu rinnakkaisuuden, assosiaation tai syysuhteen mukaan, mutta metaforassa merkitys muuttuu, ja kohteesta saadaan uutta tietoa. Metaforan lähtökohtana on analogian havaitseminen. Analogian ja metaforan ero ilmaistaan parhaiten metaforalla (Turner 1998, s. 24): ”Analogia on lehdellä ryömivä toukka, metafora aurin gon valossa lentävä perhonen”.

Metaforaa on pidetty metonymiaa uudistavampana ja uutta luovempkana kielikuvana, mutta metonymian suhde metaforaan voi olla muutakin kuin tyypistävää ja pirstaloiva. Siinä missä metaforan toiminta rakentuu uusien suhteiden luomisen varaan, metonymia perustuu läheisyyteen ja tuttuuteen. Tärkeää on kuitenkin huomata, että myös se, mikä puuttuu tai on poissa, on silti olemassa. Metonymiassa mahdollistetaan siten ilmaisuun sisältyvät erot, kun taas metaforassa korostetaan samuutta. Siinä missä metafora tiivistää, tihentää ja korvaa, metonymia mahdollistaa avoimen jatkuvuuden ja rinnakkaisuuden. Metafora ja metonymia toimivat näin eri tavoin. Metonymia tuo esiin, miten asiat kytkeytyvä toisiinsa ja selittyvät suhteessa toisiinsa (Kesonen, 2010). Metonymia voi myös hämärtää jo tunnettuja yhteyksiä ja luoda uusia järjestyksiä, se voi outouttaa asioita tai näyttää maailmaa uudessa valossa (Onikki, 1992). Metonymia voi myös motivoida metaforaa. Ja näin taisikin käydä tämän tutkimuksen empiriassa. Ensimmäisen istunnon metonymia: *Minun perheeni on tärkeintä maailmassa*, motivoi kirjoittajan luomaan kolmannella istunnolla metaforan: *Minun perheeni on sateenkaari, jonka juurella on ruukullinen kultaa*.

Metaforisen vuorovaikutus- ja jänniteteorian kontekstissa metonymioiden luoma jatkuvuus ei ole aina vain horisontaalisen linjan tuottamaa yhteenkuuluvuutta. Metonymioiden toiminta voi avautua laajempien jatkuvuuksien ja vierekäisyyksien avulla (Ricoeur, 1976, 2000; Kesonen, 2010).

Elävillä, toimivilla metaforilla ei ole yhteistä merkitystä (Ylönen, 1998). Monimerkityksisyys on metaforan olennainen ominaisuus. Tässä saattaa olla ristiriitaa vertaistuen kanssa. Wahlström (1992, 61) toteaa, että metonyymien toiminta ”on toiminnan muoto, jossa aiheutetaan muutos kokonaisuudessa tulella osaksi sitä ja psykoterapeuttinen työ on metonyymistä toimintaa”.

Parhaimmillaan tässä toteutuu ”toisten tarjoamien yllättävienkin resurssien ja luovien mahdollisuuksien sekä rinnakkaisten todellisuuskäsitysten rikkauden tavoittaminen” (Ihanus, 2018).

Ajattelen kuitenkin kuten Yvonne Dolan (1988) ja John Henden (2017), että vertaistuen vaiheessa ollaan vielä selviytyjän vaiheessa prosessin keskellä ja subjektipositio on vielä löytymättä. Tässä on uutta luovan metaforan paikka, kirjallisuusterapian yhden keskeisen käsitteen paikka (vrt. Kähmi, 2015). Kielen innovatiivisuus kiteytyy metaforassa, johon sisältyy runsaasti luovaa potentiaalia, mahdollisuuksia luoda todellisuus jatkuvasti uudelleen kielen avulla (Ricoeur, 1976; Ylönen, 1998). Tässä on myös *absoluuttisen metaforan* paikka. Absoluuttinen metafora sisältää emotiivisen jännitteen, joka syntyy yleisen tunnelmakuvan asettamisesta vastakkain konkreettisen kanssa (Ross, 2007; Salmi 2016).

Määrittelyssä luotan aina vain Aristoteleen metaforan määrittelyyn: *metafora syntyy, kun asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle* (Aristoteles, 2000), mutta pitkin tämän tutkimuksen työskentelyä olen lähestynyt ajatusta, että metonymia ja metafora lähestyvät usein toisiaan metaforisessa työskentelyssä ja ne yhdessä vuoropuhellen saavat aikaan uutta.

Metafora on kertomuksen ohella toinen narratiivisen ajattelun käyttämä työkalu kokemusten jäsentämiseen ja niiden ymmärtämiseen. Metaforan käyttö nousee tunteesta, koska se tavallisesti edustaa voimakkaan sisäisen kokemuksen ilmaisemista. Se syntyy tyypillisesti silloin kun tunteet ovat pinnassa eivätkä tavalliset sanat riitä (Horton, 2002). Se antaa mahdollisuuden tehdä vaikeasti selitettävissä olevasta, uudesta tai muuten vieraasta kokemuksesta ymmärrettävää. Sanataiteen suoma mahdollisuus ilmaista asioita etäännytettyinä metaforilla tuo myös suojaa ja ilmaisun vapautta. Tässä ilmaisun voima on myös siinä, että lausuja voi ilmaista paitsi jotakin todellisuudesta myös omaa suhdettaan todellisuuden ilmiöön (Bruner, 1991; Känkänen, 2013; Tolska, 2002).

Tässä taiteen metaforisessa suojassa on minun motiivini käyttää metaforista ilmaisua sekä yksinkertaisempana (kyselyt) että luovempina (haikut) kirjallisuusterapiassa tämän tutkimuksen puitteissa. Tässä on myös yksi narratiivisen ajattelun ja kirjallisuusterapian leikkauskohta. Jätin aineiston analyysistä kirjoitusharjoitukset pois ja siten myös haikut, mutta ne ovat mukana tutkimuksellisin viittauksin.

2.2 Psykoterapia diskursiivisena toimintana: tämän tutkimuksen asemoituminen muutoksen tutkimuksen kentälle

Sovellettuna psykoterapiaan sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi ovat kontekstuaalisia kahdella tavalla. Yhtäältä siinä tarkastellaan terapian vaikuttavuutta asiakkaan elämänselityksen kontekstiin eli osana hänen kehittyvää elämäntarinaansa eikä muusta erillään sovellettavana tekniikkana. Toisaalta muutoksen oletetaan perustuvan tapahtumiin liittyvien merkityksenantojen muuttumiseen, mikä puolestaan liittyy tapahtumien kontekstien uudelleenmäärittelyyn terapeuttisessa keskustelussa (Wahlström, 1992).

Muutos on läpinäkyvästi nähtävissä itse keskustelun muutoksessa (Wahlström, 1992). Tällaisena tämä tutkimukseni liittyy postmoderniin tai kielellisen terapiatutkimuksen suuntaan, joka ei mene puheen takana piileviin asiakkaan mentaaliin rakenteisiin (Kurri 2005; Peräkylä 1990; Toivonen, 2019; Wahlström 1992).

Koska tämän tutkimuksen terapiamuoto on kirjallisuusterapia, toisen tason väliaineena, jossa käytetään kieltä edellä kuvatulla tavalla, ovat kirjoitetut tekstit – niin metaforat kuin kirjoitusharjoituksetkin. Tarkastelen tässä näiden esitysten tai selontekojen diskursiivista tuottamista. Osallistujien kokemukset ovat tietysti olemassa ja mielenkiintoisia, mutta kieli on keskiössä. Kieli on materiaali, josta eri diskursiiviset positiot muodostuvat kirjallisuusterapeuttisissa harjoituksissa. Kielellä kuvataan kokemuksia. Erytisen hyvä kieli kokemuksen kuvaamiseen on poeettinen kieli, jota puhtaimmillaan käytetään metaforassa ja runoissa.

Se, mitä asiakas sanoo, on sosiaalista toimintaa; ihmiset puhuvat saavutukseen tiettyjä interpersoonallisia tavoitteita tietyissä sosiaalisissa konteksteissa. Terapiassa kieli siis ei reflektoi sisäisiä psyykkisiä realiteetteja, vaan se on ymmärrettävä osana terapeuttista keskustelua (Wahlström 1992; Kurri 2005; Toivonen 2019). Kielen kautta ihminen voi tarkastella omaa tilaansa ja kokea subjektiivista pahoinvointia. Esille tuleva oire tai ongelma on ikään kuin lausuma tai teksti, joka antaa viitteitä niistä merkityksistä, joiden varassa asiakas jäsentää olemistaan. Ongelma edustaa yhteentörmäyksiä niiden erilaisten toiminta-alueiden välillä, joista yksilön elämä rakentuu. Oire on yritys löytää mielekkyyttä ristikkäisten odotusten aiheuttamalle paineelle. Terapia nähdään sosiaalisena tilanteena, jossa on mahdollisuus ”neuvotella” tapahtumien ja tekojen merkityksestä (Wahlström, 1992). Diskurssianalyttisesti ajatellen oire on ”oire” ja tehtävänä terapiassa on selvittää, mitä kaikkia merkityksiä sille voi tuottaa (de Shazer, 1995).

Terapia ei tällaisena ole ongelmanratkaisua, vaan kyse on kokemusten, tekojen ja kielellisten rakenteiden välisten suhteiden uudelleenmuokkauksesta. Psykoterapeuttinen keskustelu nähdään väliaineena, jossa mahdollinen muutos tapahtuu eikä niinkään välineenä, joka mahdollistaisi muutoksen. Tällöin muutoksen mittaamisen pulma menettää merkityksensä.

Asiakkaan ja ammattilaisen vuorovaikutuksessa kyse on ennen kaikkea tiettyissä positioissa olevien henkilöiden kohtaamisesta (Suoninen, 2001). Terapeut-

tinen diskurssi on diskurssi, jossa asiakkaat ja terapeutti ovat jo valmiiksi positioituneet vuorovaikutuksessaan. Institutionaalista positioista käsin terapeutilla on oikeus ja velvollisuus auttaa asiakasta näkemään miten diskurssit toimivat heidän suhteessaan. Terapeutti on läsnä julkisen ja kollektiivisen keskustelun yhtenä osallistujana, eikä vain sisäisen dialogin kuuntelijana tai peilinä. Mutta terapeutin institutionaalinen ja persoonallinen positio rajoittaa hänen kykyään auttaa esimerkiksi hallitsevan tarinan rakentamisessa ja purkamisessa (Päivinen & Holma, 2016). Terapeutti ei siis ole neutraali kuuntelija, eikä hänen myöskään tulisi olla auktoriteettiasemassa. Hänen velvollisuutensa on ottaa osaa keskusteluun tarjoten asiakkaalle positioita tukemalla toisia positioita ja tarinalinjoja sekä jättämällä toisia tukematta.

Terapiaprosessi muodostuu eräänlaiseksi kertomusten kudelmaksi, jossa terapeutin tehtävänä on tutkia ja edesauttaa uusien kertomusten sekä niihin liittyvien merkityksenantojen syntymistä (Wahlström, 1999). Psykoterapia sosiaalisena instituutiona toimii individualistisen ja yhteiskunnallisen tason välillä. Näin ollen molempien tasojen tarinat ja positiot tulee huomioida keskustelussa (Päivinen, 2016; Toivonen, 2019; Wahlström, 2016). Elämäntarina sijoittuu yksityisen koetun ajan ja julkisen kronologisen ajan, koetun minän ja sosiaalisen henkilön, leikkauskohtaan. Tarina on yksityinen, koettu ja seipitetty, mutta se on aina seipitetty kontekstiin: sosiaalisesti hyväksyttäväksi ja käyttökelpoiseksi. Tarinan tulee olla sellainen, että se tulee hyväksytyksi, mutta tässä ei ole kyse totuudesta ja valheesta vaan pragmaattisesta uskottavuudesta (Hyvärinen, 1994). Terapeuttinen keskustelu tarjoaa osallistujille tähän leikkauskohtaan ikään kuin näyttämön, jolla he voivat muotoilla uusia käsikirjoituksia, löytää uusia asemia suhteessa ongelmiin ja toinen toisiinsa. Tällainen kertomusten *uudelleenkirjoittaminen* voi tapahtua, kun osallistujilla on mahdollisuus reflektiivisessä prosessissa jatkuvasti siirtyä ulkoisesta vuoropuhelusta sisäiseen ja päinvastoin (Gergen & Gergen, 1986; Harré, 1986; Wahlström, 1999).

2.3 Itsehavainnointi muutostekijänä

Terapiaprosessin näyttäytyminen edellä kuvaamani tapaisena keskusteluna on postmoderni ja poststruktuurallinen näkökulma, joka on yhä enemmän saanut sijaa psykoterapiassa tapahtuvan muutoksen tutkimuksessa. Eri terapiasuunnat ja -muodot eroavat toisistaan siinä, millaisin työvälinein asiakkaan ilmaisua pyritään auttamaan. Kirjallisuusterapia asettuu tähän muiden joukossa, mutta sanataidetta välineenä käyttäessään se tuo asiakkaalle ekspressiivisyyden voimaa enemmän kuin moni muu terapiamuoto. Puhun tästä tarkemmin kirjallisuusterapiaa käsittelevässä luvussa 2.1.

Sijoitun tällä tutkimuksellani lähinnä integratiiviseen lähestymistapaan. Käytän Michael Leimanin psykoterapiaprosessin metamallia ikään kuin ulommaisena välineenä eritellessäni teksteissä ilmeneviä merkityksiä ja niiden muutoksia. Leiman toteaa integratiivisen näkökulman kautta (2018), että kaikki psykoterapiat perustuvat tiettyihin yhteisiin perusprosesseihin. Tämä tarkoittaa sitä,

että ammennetaan ymmärrystä eri psykoterapiateorioista, hyödynnetään psykoterapiatutkimuksesta saatavaa tietoa psyykkisestä muutoksesta ja siitä, mitkä asiat terapiassa tuottavat muutosta. Integraatio on kehittynyt koulukuntaisen ajattelun vastavoimaksi pyrkien kuroma umpeen tutkimuksen ja käytännön työn välillä vallinnutta juopaa (Goldfried, 2010).

Henna Penttinen, Jarl Wahlström ja Katja Hartikainen (2016) puhuvat terapeuttisessa diskurssissa näkyvistä refleksiivisyyden (reflexivity) eri tasoista. Ensimmäinen taso, reflektiivinen asennoituminen, on saavutettu, kun henkilö kääntyy itseensä päin ja tunnistaa omia sisäisiä tunteitaan ja ajatuksiaan. Tällainen kääntyminen itseensä saattaa sallia henkilön osoittaa ja mahdollisesti analysoida omia tulkintojaan näissä prosesseissa. Jälkimmäinen taso ilmaisee ainakin impliisitesti ymmärrystä siitä, että ihmisillä on henkilökohtaisia näkökulmia, jotka eroavat niistä mielikuvista, joita puhujalla on. Nämä tasot ovat myös kirjallisuusterapeuttisen prosessin tasoja ja ne johtavat kohti refleksiota, syvempää itseymmärryksen tasoa.

Terapian tavoite eri positioiden välisen dialogin mahdollistajana korostuu silloin, kun jokin positio on niin hallitseva, että se estää muihin positiioihin siirtymisen. Positiorepertuaari on organisoitu systeemi ja sitä voidaan uudistaa ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin voidaan tuoda systeemiin uusi positio. Toinen tapa on tuoda positio taka-alalta etualalle. Kolmas tapa uudistaa repertuaaria toteutuu silloin kun kaksi tai useampi positio alkavat tukea toisiaan uudella tavalla tai ne muodostavat uuden alasysteemiin (esim. Savikurki ym., 2016; Toivonen ym., 2018). Tässä on paikka luovuuteen provosoivalle kirjallisuusterapialle. Esitän luvussa 3. näihin ajatuksiin perustuvan tutkimukseni tavoitteen ja tutkimuskysymykset.

Diskursiivisen ja dialogisen näkökulman kautta terapian tavoite on uusien diskurssien esille tuominen ja asiakkaan kyvyn lisääminen erilaisten positioiden omaksumiseen, joustavuuteen toimijuuksien ja positioiden käytössä ja keskusteluun niiden välillä (Avdi & Georgaca, 2018; Toivonen ym., 2018; Toivonen, 2019). Tähän refleksiivisyyden tilaan päästääkseen asiakas tarvitsee tilan, jossa hän katsoo itseään ulkopuolelta. Tämä tila tai vyöhyke psykoterapiassa määrittyy asiakkaan ja terapeutin yhteistoiminnassa ja se muodostuu siitä, mitä asiakas voi havaita ja mihin havaitsemastaan hän voi vaikuttaa (Leiman, 2018). Tämä on tila, jossa asiakas jäsennettyään sen, minkä suhteen on objektipositiossa, alkaa reformuloida ilmiongelmia ylläpitäviä toimintatapoja ja rakentaa havaittajapositiota (Leiman, 2018). Havaittajapositiosta käsin voidaan hahmottaa toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja ja näin avautuu subjektiposition mahdollisuus. Terapeutin on osattava tahdistaa prosessi asiakkaan kehitysedellytysten, psyykkisen sietokyvyn ja työskentelyvalmiuksien mukaisesti, jotta työskentelystä on asiakkaalle hyötyä ja subjektiposition tila ja itsehavainnointi tulisi mahdolliseksi (Leiman, 2018).

On kehitetty tarkkojakin malleja terapiakeskusteluissa tapahtuvien semanttisten muutosten erittelylle. Tämä tutkimus asettuu muutosta tutkiessaan tällaiseen tarkkaan diskursiiviseen lähilukuun. Käytän Heidi Toivosen 10DT-mallia, jonka kuvaan luvussa 4.3.1. Kuten Heidi Toivosen (2019) tutkimuksessa, tässäkin

tutkimuksessa esitetyn toimijan ja ei-toimijan diskursiivisen mallin kautta ei-toimijuus tulee ilmaistua erilaisten ilmiöiden avulla ja toimijuudelle on vaikea antaa lyhyttä määritelmää. Toimijuus ja ei-toimijuus merkitsevät paljon enemmän kuin tehdä tai olla tekemättä jotakin. Toimijuutta on syytä tarkastella vuorovaikutuksellisenä ilmiönä, joka tuotetaan dialogissa ja toimijuuden positoiden vaihteluna eikä staattisena yksilöllisenä tyylinä tai psykologisena ilmiönä (Toivonen, 2019).

Tulokset sekä Toivosen tutkimuksessa että omassani korostavat terapeuttien kielellisen herkkyyden tärkeyttä ja asettuvat keskustelemaan myös Michael Leimanin tulosten kanssa. Myös kaikki Jarl Wahlströmin tutkimukset terapiasta keskusteluna tukevat näitä ajatuksia. Koska psykoterapia on keskusteluhoitoa, toimii erottelevana ominaispiirteenä muihin hoitomuotoihin nähden sanojen erityinen asema terapian työvälineenä, toteaa Jarl Wahlström (1999), joka on Suomessa tuonut konstruktionistista lähestymistapaa psykoterapiaan ja perhetutkimukseen (Forsberg, 2014). Laadullinen, diskurssianalyttisesti suuntautunut terapiaprosessin tutkimus on nykyisin yhtenä paradigmana myös Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen terapiatutkimuksessa, joskin siellä vuonna 2019 väitellyt Toivonen pitää kielikeskeisen, laadullisen tutkimuksen asemaa vielä marginaalisena. Se on keskiössä muuallakin maailmassa, jossa arkipäivän kielen tutkimus on tullut yhdeksi merkittäväksi dogmiksi psykologiassa (Harré & van Langenhove, 1999; Päivinen, 2016). Psykoterapiassa tapahtuvan muutoksen tutkimuksen kentällä asetun tähän kohtaan. Seuraavassa luvussa esittelen oman pohjani aineiston tuottamisessa ja tutkimisessa: kirjallisuusterapian.

3 KIRJALLISUUSTERAPIA

3.1 Mitä kirjallisuusterapia on?

Kirjallisuusterapia kuuluu ekspressiivisiin eli luovuusterapioihin, joita ovat myös kuvataide-, tanssi-, musiikki- ja draamaterapia (esim. Arvola & Mäki, 2009; Ihanus, 2009; McCarty Hynes & Hynes Berry, 1994). Kirjallisuusterapialla ei ole yhtä selkeää teoriataustaa, vaan siinä on aineksia useista teoreettisista näkökulmista, ja riippuen suunnasta sillä on hiukan erilaisia määritelmiä (Suvilehto, 2008).

Sosiaalis-konstruktivistinen, diskursiivinen lähestymistapa tarkastellessaan todellisuuden rakentamista kielellisillä käytännöillä on yksi näistä näkökulmista (esim. Linnainmaa, 2009). Tästä näkökulmasta voidaan todeta, että kirjallisuusterapiaprosessissa merkitykset eivät ole valmiina tekstissä vaan ne luodaan keskusteluissa ja neuvotteluissa kahden tai useamman henkilön tai tekstin välillä (Ihanus, 2002).

Kuten kirjallisuusterapia myös narratiivinen terapia lähtee ei-dualistisesta ajattelusta ja kokemisesta, jonka viitteitä löytyy sekä länsimaisista että itämaisistä kontemplatiivisista perinteistä. Elämä koetaan jakamattomana, saumattomana, kokonaisena. Sitä ei voi käsitteellisesti ymmärtää ja sen etsiminen on tarpeetonta, koska me olemme jo aina Se (Malinen, 2016). Terapian tavoitteena ei ole korjata ketään tai siirtää ihmistä kielteisistä kokemuksista myönteisiin, vaan tavoitteena on pikemminkin herättää meidät erillisyyden harhasta (Ihanus, 2002; Malinen, 2016; Mertanen, 2001). Terapeutin on hyvä muistaa tarvitsevänsä tätä heräämistä yhtä paljon kuin niin sanottu asiakaskin. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että sen sijaan, että terapeutti ajattelisi asiakkaan olevan rikkinäinen ja terapeutin korjaavan, terapeutti tunnistaakin uudella tavalla oman asemansa. Hän tunnistaa sen, että kukaan ei ole rikkinäinen, mutta terapeutti voi nähdä kärsimyksen, kivun, pelot ja kamppailut. Avoimessa tietoisuudessa ei ole kiinteitä identiteettejä,

jotka määrittäisivät terapeuttia. Hän ei näe asiakkaita toisina, vaan hän voi vapaasti tutkia heidän kanssaan sitä, mikä on niin kuin se on sellaisenaan. Terapeutti on tässä ei-tietämisen tilassa yhtä haavoittuvainen, yhtä avoin elämälle kuin asiakkaatkin.

He kohtaavat toisensa tässä ei-tietämisen luovassa leikissä; roolien, pelien, sosiaalisten normien ulkopuolella, jossa kaikki alkaa ja johon kaikki päättyy. Tässä intiimissä ei-tietämisen tietämisessä he alkavat yhdessä tutkia. Tällä tutkimusmatkalla ei etsitä mitään, vaan valaistaan lumoutuneina sitä, miten mieli toimii (Malinen, 2016, 36).

Tämän kohtaamisen on mahdollista tapahtua luovassa terapiainventiossa, kirjallisuusterapiassa. Ja ”kun terapeutti ´kuolee`, todellinen terapia voi alkaa”, toteaa Malinen (2016, 37).

Ihanus määrittelee (1995b, 169) kirjallisuusterapian ”valmiin ja valikoidun kirjallisen tai suusanallisen aineiston tai itse tuotetun kirjallisen tai suusanallisen aineiston kokemukselliseksi jakamiseksi terapeutteisessä vuorovaikutusprosesissa”.

Kirjallisuusterapiassa käytetään lukemista, kirjoittamista ja tarinoiden kertomista hoidollisten, kuntouttavien, ennalta ehkäisevien ja henkilökohtaista kasvua edistävien tavoitteiden saavuttamiseksi (Ihanus, 2002). Kirjallisuus ja sanataide ymmärretään laajasti. Materiaalina voidaan hyödyntää runoja, aforismeja, mainoksia, elokuvia, televisiosarjoja, novelleja, romaaneja, satuja tai näytelmiä. Skaala on nykyisten tallenne- ja tekstimuotojen ansiosta laaja. Keskeistä on ajatus tekstin muodossa olevasta siirtymäobjektista, joka mahdollistaa muutoksen ja vaihtoehtoiset todellisuustulkinnat (Ihanus, 1995b; Kähmi, 2015). Kirjallisuus toimii katalyyttinä, joka saa muutoksen aikaan. Kirjallisuutta ei analysoida, vaan osallistujien tunnevaste on tärkeämpi kuin tekstin merkitys. Tunnevastetta tukee dialogi ryhmässä. Muutos tapahtuu, jos on tapahtuakseen, osallistujan mielessä, ja kirjallisuuden synnyttämä tunnevaste on syvästi yksilöllinen. Lukeminen ja kirjoittaminen ovat jatkuvaa, aktiivista prosessia eikä vain passiivista suorittamista (Linnainmaa, 2005).

Kähmi määrittelee tutkimuksessaan kirjallisuusterapian vuorovaikutukseksi ja ohjatuksi työskentelyksi, jossa sanataidetta käytetään terapeutteisessa tarkoituksessa (Kähmi, 2015) todeten toisaalta, että kirjallisuusterapia ei ole psykoterapiaa. Painottaisin itse myös tätä. Tavoitteena ei ole myöskään psykologiset tulkinnat osallistujista tai heidän tekstien tulkinnoistaan (Linnainmaa, 2008), vaan mahdollisuuksien antaminen tai edesauttaminen vaihtoehtoihin todellisuustulkintoihin.

Laajemman määritelmän mukaan termi on sateenvarjokäsite, jonka alla on monenlaista lukemista ja kirjoittamista: päiväkirjan kirjoittamisesta aina vuorovaikutuksellisissa ryhmissä kirjoittamiseen ja lukemiseen (Linnainmaa, 2005). McCarty-Hynes ja Hynes-Berry (1994) ovat toisaalta sitä mieltä, ettei käsitettä *poetry therapy* tulisi käyttää tällaisena sateenvarjokäsitteenä. Olen ollut taipuvainen ajattelemaan Kähmin tavoin, että kirjallisuusterapia-käsitettä olisi syytä mieluummin käyttää vain silloin kun viitataan ohjattuun, tavoitteelliseen ja vuorovaikutteiseen työskentelyyn (Kähmi, 2015).

Tilanteet ovat kirjallisuuterapiassa vuorovaikutteisia ja subjektien välisiä, ja ne antavat mahdollisuuden ennen sanomattoman tai vaietun lausumiselle, toteaa Ihanus (2009). Toisaalta vuorovaikutusta voi olla sellaisessakin tilanteessa, jossa sitä ei konkreettisesti ole olemassa. Näin on vaikkapa päiväkirj kirjoittamisessa, jossa itserefleksio ja mahdollisuus muutokseen johtavaan oivallukseen ovat läsnä (Ihanus, 2009; Mc Carty Hynes & Hynes-Berry, 1986; Suvilehto, 2008). Yhtä ainoata totuutta ei tässäkin siis ole olemassa.

McCarty Hynes ja Hynes-Berry (1986) puhuvat vuorovaikutteisesta biblioterapiasta ja heidän mukaansa biblioterapia käyttää kirjallisuutta saadakseen aikaan terapeuttisen vuorovaikutuksen osanottajan ja terapeutin välillä. Kirjallisuusterapiaan liittyvät aina elämykselliset tulkinnat ja oivallukset (McCarty Hynes & Hynes-Berry 1986). McCarty Hynes ja Hynes-Berry painottavat ohjatun keskustelun merkittävää terapeuttista ulottuvuutta. Itse olen Riitta Papusen (1995) ja Jaana Huldénin (2002) sovelluksien tapaan ohjannut vuorovaikutteellisia kirjallisuusterapiaryhmiä, joissa painopiste on ollut kirjoittamisen ja lukemisen ohella keskustelussa. Kokemukseni mukaan keskustelu luisuu kuitenkin usein tunnevastauksista tekstin merkityksen pohtimiseen ja palauttamisyriykset saattavat johtaa koko keskustelun tyrehtymiseen.

Kirjallisuusterapiaa voidaan toteuttaa kolmella eri tasolla: toiminnallisella, tukea antavalla ja kehittäväällä tasolla. Toiminnallisen tason tavoitteena on edistää kirjallisuusharrastusta ja omaa kirjoitusharrastusta. Tukea antavan tason tavoitteena on persoonallisuuden terveiden puolien vahvistaminen tekstiin samaistumalla tai assosiaatioiden myötä. Kehittäväällä tasolla pyritään saamaan uutta oivallusta omasta persoonallisuudesta (Hulden, 2002). Sanomattakin on selvää, että nämä tavoitteet menevät useimmiten päällekkäin. Kirjallisuusterapia ei ole vain kirjallisuutta eikä terapiaa, vaan tavoitteena on muutos.

Yleisin tapa jaotella kirjallisuusterapia on nähdä se kohderyhmiensä mukaisesti joko kliinisenä tai kehityksellisenä eli elämänkaariperusteisena. Tämän opin kirjallisuusterapiakoulutuksessa, lähtenä McCarthy Hynes ja Hynes Berry (1986), ja olen ohjannut elämänkaariperusteisia ryhmiä toista kymmentä vuotta. Ihanus (2009) lisää edellisiin pedagogisen tai erityispedagogisen tai psykoedukaatiivisen kirjallisuusterapian todeten, että kirjallisuuden terapeuttisuus voidaan käsittää väljemmin kuin vain kliiniseen kehykseen ja häiriökeskeiseen tarkasteluun kuuluvaksi. Ihanuksen (2009) mukaan kehityksellinen kirjallisuusterapia voi aktivoida persoonallisuuden ja vuorovaikutustaitojen kehittymistä ja pedagoginen kirjallisuusterapia puolestaan tukea, rikastuttaa ja syventää oppimistilanteita ja -kokemuksia.

3.1.1 Vuorovaikutuksellinen kirjallisuusterapiaprosessi

McCarty Hynes ja Hynes-Berry antavat (1986) kirjallisuusterapialle neljä päätaavoitetta: reagointikyvyn parantaminen, itsetuntemuksen lisääminen, ihmissuhteiden selventäminen ja todellisuusorientaation avartuminen. Näihin kirjallisuusterapia pyrkii stimuloimalla mieltä ja mielikuvitusta, tuomalla aineiston kuin peiliksi, antamalla samastumiskohteita ja tuomalla välineitä oman maailmankuvan ymmärtämiseen ja uusien vaihtoehtojen mallien luomiseen.

Sitä tapaa, jolla kirjallisuusterapia pyrkii tavoitteisiinsa, voidaan kutsua kirjallisuusterapiaprosessiksi. Ja vuorovaikutuksellisessa kirjallisuusterapiassa kasvun ja eheytyksen prosessi tapahtuu ennen kaikkea lukemisen ja kirjoittamisen jälkeisessä ohjatussa keskustelussa (Huldén, 2002). Kirjallisuusterapiaryhmään osallistuvan näkökulmasta muutosta, jonka hän kokee, voidaan kuvata nelivaiheisena prosessina: *tunnistaminen, tutkiminen, rinnakkainasettaminen ja omaksuminen tai omakohtainen soveltaminen*, josta voidaan myös käyttää nimitystä *itseän soveltaminen* (Huldén, 2002; Kähmi 2015; Linnainmaa, 2008; McCarty Hynes & Hynes-Berry, 1994).

Tunnistamisvaihe alkaa, kun jokin tekstissä kiinnittää osallistujan huomion ja hän tunnistaa itsensä ja tunteensa tekstistä tai sen osasta. Usein tunnevasteen saa aikaan hyvinkin pieni tekstin osa, esimerkiksi runon yksi säe tai yksi kieli-kuva. Tunnistamista ei voi ohjelmoida eikä ennustaa; se syntyy, jos on syntyäkseen ja se voi tapahtua välittömästi tai keskustelun lomassa tai sen jälkeen. Ohjaajan tulee olla herkkä kirjallisuuden kokija ja tuntija, koska tekstien täytyy olla sellaisia, että jokaisen ryhmän jäsenen tunnistaminen mahdollistuisi, vaikka näin ei välttämättä käykään. Vaiheet tapahtuvat eri tahtiin yksilöllisesti (Huldén, 2002; Linnainmaa, 2008).

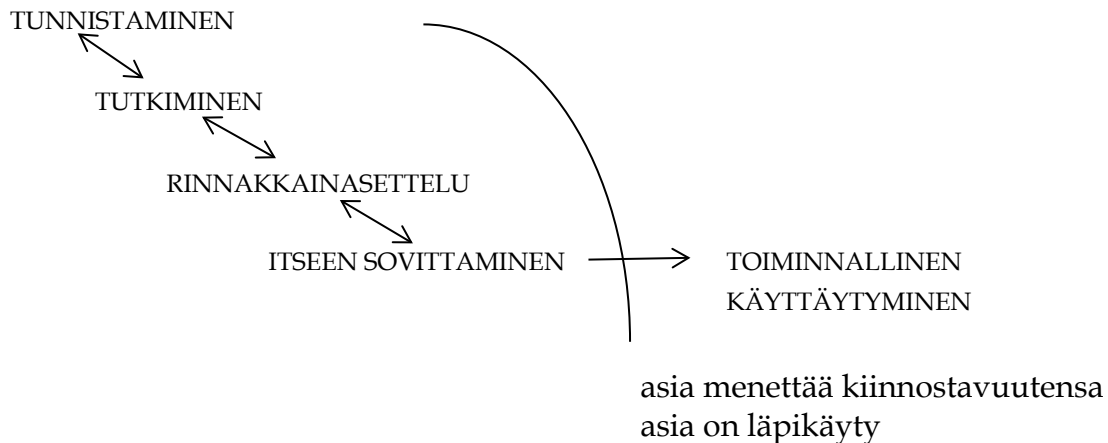
Tunnistamisesta siirrytään tarkasteluun (Kähmi, 2015; Linnainmaa, 2008) tai *tutkimiseen* (Huldén, 2002). Tarkastellaan sitä tunnevastetta, jonka teksti saa aikaan. Tutkitaan, mitä tämä minulle merkitsee. Osallistuja kysyy itseltään: kuka, mitä, koska, miksi, kuinka, kuinka paljon? Osallistujilla voi olla vaikeuksia tunnistamisen alussa ja ohjaaja voi auttaa tarkentavilla kysymyksillä: "Sanoit pitäväsi säkeestä..."? Voitko kertoa tarkemmin, mistä siinä pidät? Onko siinä jokin yksittäinen sana, joka tuntuu erityisen osuvalta?"

Kolmannesta vaiheesta käytän käsitettä *rinnakkainasettelu/rinnakkainasettaminen*. Suomalaisena terminä McCarty Hynesin ja Hynes Berryn käsitteelle juxtaposition on käytetty myös vastakkainasettamista, mutta se ei ole täsmällinen käänös ja assosioi hiukan väärään suuntaan. Osallistuja löytää uusia, vaihtoehtoisia tulkintoja ja hän huomaa, että keskenään ristiriitaisia vaikutelmia voi asettaa rinnakkain ja verrata toisiinsa (Linnainmaa, 2008).

Neljäs vaihe on *omakohtainen soveltaminen* (Kähmi, 2015) tai *itseän soveltaminen* (Nieminen, 1993): osallistuja soveltaa uutta tulkintaa omaan itseensä ja elämäänsä. Kysymyksiä nousee: Miten tätä tilannetta voi soveltaa minuun? Miten käsittelen tunteita, jotka teksti ja dialogi ovat nostaneet esiin? Kiellänkö ne vai pidänkö niitä askeleina kasvuun? Tämä vaikuttaa sitten toiminnalliseen käyttäytymiseen (Nieminen, 1993). Nämä kaksi viimeistä vaihetta vastaavat integratiivisen terapian itsehavainnointia ja edellyttävät ja sisältävät uudelleen positiointia.

Varsinkin kaksi viimeistä vaihetta vaativat usein pidemmän ajan, tapahtuvat usein keskustelun ansiosta ja kovin eri tahtiin eri osallistujilla eivätkä välttämättä samassa istunnossa. (McCarty Hynes & Hynes-Berry, 1994; Huldén, 2002, Kähmi, 2015). Rinnakkain asettelun vaihe alkaa usein yhden ryhmäläisen oivalluksena ja ”valuu” muuhun ryhmään keskustelussa. Rinnakkain asettelussa saattaa myös näyttäytyä kyvyttömyyttä omien tunteiden tunnistamiseen.

KUVIO 1 Kirjallisuusterapiaprosessi (Nieminen, 1993, liite 1).

Hiukan toisenlaisen, syvemmän ja tarkemman joskin samoja askelmia sisältävän prosessin kuvauksen antaa Ihanus (2009) todeten, että tässä reflektiivisen ja transformatiivisen lukemisen ja kirjoittamisen prosessissa voidaan erottaa eri tasoja, mutta prosessi ei etene kausaalisesti ja lineaarisesti askelmalta toiselle, vaan toisiinsa limittyvien askelmien järjestyskin voi muuttua.

Lukeminen/kirjoittaminen → Palaute toisilta → Samastuminen, tutkiminen, vastakkain asettuminen → Luovan fantasian ja kielen leikki → Henkilökohtaisen reflektion ja viestimisen lisääntyminen → Tilan avaaminen dialogisille merkitysneuvotteluille, oivallukselle ja ymmärtämiselle → Oivalluksen ja ymmärtämisen sisäistäminen ja suhteuttaminen menneisyyteen, itseen ja ympäristöön → Uudelleen lukeminen/uudelleen kirjoittaminen sekä identiteetti- ja elämäntietomusten transformaatio kohti tulevaisuutta

TAULUKKO 1 Kirjallisuusterapeuttinen prosessi (Ihanus, 2009, 25).

3.1.2 Kirjallisuuden ja kirjallisuusterapian funktioita

Jokaista asiaa, henkilöä, tapahtumaa jne. voi ympäröidä lukuisia joukko erilaisia diskursseja, joista jokainen kertoo eri tarinan kyseisestä objektista. On selvää, että diskurssin, tiedon ja vallan välillä on läheinen suhde. Objektit ovat alttiina useille eri esittämisen konstruktioille, mutta jotkut näistä pyrkivät tulemaan yleiseksi tiedoksi tai ymmärrykseksi ja tulevat näin uskottavammiksi kuin muut. Tämä

vaihtelee kulttuurista ja ajankohdasta toiseen. Tällaisen tiedon käyttäminen valan välineenä on sosiaalista kontrollia emmekä välttämättä tunnista sitä sen näkymättömyyden vuoksi. Näin muodostuu joistakin diskursseista yhteisesti jaettu ja itsestään selvinä pidettyjä "totuuksia", jotka vaientavat vaihtoehtoisia "totuuksia". Keskeiseksi nousee tällöin *artikulaatiokamppailu* merkityssysteemien välillä. (Burr, 2003; Suoninen 1993). Nämä artikulaatiokamppailut, *dialogiset merkitysneuvottelut* (Ihanus, 2009), ovat merkityksellisiä tutkimukselleni.

Hallidayn (1994) mukaan kielellä on sosiaalisena semiotiikkana kolme metafunktiota: interpersoonallinen, joka palvelee toimintojen koordinaationa ihmisten kesken, ideationaalinen, jolla tarkoitetaan kokemusten kuvaamisen mahdollisuutta ja tekstuaalinen, joka mahdollistaa koherentin kerronnan luomista (Wahlström, 1992). (Sana)taide asettuu tähän metafunktioiden skeemaan kolmantena tilana julkisen ja yksityisen väliin. Taide tuo ilmi jotain olennaista maailmasta ja olennaisen esiintulo on tapahtumista. Taiteen vastaanottaja on mukana tässä totuuden kohtaamisessa (Haapala, 2003).

Kirjallisuusterapia on väline tekstuaalisen metafunktion käyttöön siten, että käyttäjän hyvinvointi lisääntyy ja näin se vaikuttaa interpersoonalliseen tasoon antaessaan hyvän mahdollisuuden kokemusten kuvaamiseen. Kirjallisuusterapia toimii siis kaikilla kielen metafunktiolla. Kirjallisuusterapeuttinen interventio myös kaksinkertaistaa sen julkisuuden ja ulkoistamisen eli soveltuvuuden diskurssianalyttiseen tutkimukseen, joka on perheterapian ominaisuus suhteessa muuhun psykoterapiaan (Wahlström, 1999). Ja toisaalta sanataide, jota käytetään, erottaa materiaalin ulkopuolisesta maailmasta. Ihanus (2009) toteaa, että kirjallisuudella on lukuisia erilaisia funktioita, jotka vaihtelevat luomistilanteiden ja vastaanottotilanteiden mukaan. Kirjallisuusterapian kannalta kirjallisuuden funktiot liittyvät minuuden, ihmis- ja ympäristösuhteiden sekä eksistentiaalisten ja eettisten kysymysten käsittelyyn.

Sielu löytää muotonsa taiteessa (Levine, 1992). Nykyaikaisen, jälkifreudilaisen psykoterapian mukaan mielen ja mielikuvituksen hoitaminen tapahtuu mielikuvituksen avulla (Levine, 1992). Näin ajatellen on selvää, miksi taide asettuu terapeuttiseen prosessiin: taiteethan syntyvät mielikuvituksen käytöstä. Taiteen keinoin on mahdollista muuntaa jokapäiväisen elämän konfliktit ja psyyken demonit kauniiksi totuuden ilmentymiksi. Taiteella on siis parantamisen kyky.

Miten taiteen keinoja sitten käytetään terapeuttisessa prosessissa? Tässä tulee mukaan poeettinen ja metaforinen kieli, fiktion kieli. Fiktiossa tapahtumat luodaan tekstissä ja tekstin kautta. Näin fiktion ainutlaatuinen kyky kuvata henkilöitä ja tapahtumia erottaa sen tekstin ulkopuolisesta maailmasta. Kertojalla on mahdollisuus tietää asioita, joita todellisessa maailmassa ei voi tietää, asioita, jotka koskevat henkilöiden sisäistä elämää. Fiktiiviset henkilöt ja tapahtumat tulevat leimatuiksi taiteellisesti luodun maailman kansalaisiksi ja tapahtumiksi, eikä tämä maailma samankaltaisuuksistaan huolimatta ole koskaan täysin sama kuin se, missä me oikeasti elämme (Cohn, 2006).

Itse asiassa psykoterapeutit toimivat enemmänkin kuin taiteilijat eivätkä kuin tiedemiehet. Heidän täytyy olla herkkiä hetken kokemuksille ja asiakkaan

mielikuvituksen vapauttamiselle. Hyvä terapeutti on avoin metaforille ja symboleille, toteaa Levine (1992). Metaforia voidaan käyttää terapiaistunnoissa osana erikoista kommunikaatiomuotoa, aistillismetaforista, prismaattista puhetta. Tämä on kommunikaatiomuoto, jossa osallistujat paneutuvat ruumiillisaisesti aiheeseen ja jossa syntyneet tunnelmat havaitaan ja kerrotaan toisille kuvalisin tai sanallisin ilmaisin. Tällaisessa keskustelussa ovat tunteet kommunikaation välineenä. Poeettinen kieli, metaforien käyttö, lisää totuusarvoa ja kommunikointi tulee monivärisemmäksi ja liikkuvammaksi. Se suojelee yksinkertaistuksilta ja johdattelevuudelta. Kommunikaatiotapa pitää ryhmäprosessia avoimena ja vähentää rooliajattelua, kun asioita läpikäydään kunkin omalla elämystasolla. Oikeaoppiseen prismaattiseen keskusteluun osallistuu myös ryhmän ohjaaja (Mertanen, 2001, 2002; Rekola, 2002). Emme käyttäneet oikeaoppista prismaattista keskustelua ryhmissämme, vaan otin prismaattisuuden mukaan kirjoittamalla kolme kertaa prosessin aikana metaforat perheestä. Näissä metaforissa ei ole kyse ongelman ulkoistamisesta ratkaisukeskeisessä mielessä vaan tarinan tai episodin uudelleenkirjoittamisesta.

Kuten aikaisemmin totesin, kirjallisuusterapiassa on aina läsnä implisiitisti refleksiivisyys, reflektiivisyyden radikaalein muoto. Se on dialogia itsensä kanssa. (Wright & Bolton, 2012). Refleksiivisyys on osa elävää vuorovaikutusprosessia, jonka perustana on kirjoitettu teksti. Teksti syntyy uudelleen osallistujien mielessä; valmiita, pysyviä vastauksia ei tässä työskentelyssä siis ole (Linnainmaa, 2009). Päästäksemme refleksiivisyyden tilaan tarvitsemme tilan, jossa katsoimme itseämme ulkopuolelta (Wright & Bolton, 2012). Tämä kaikki edellyttää epävarmuuden ja ennakoimattomuuden sietoa ja vakava leikillisuus on tärkeä näkökohta (Bolton, 2005; Linnainmaa, 2009). On huomattava, että kirjoittamis- ja kirjallisuusterapian ohjaajalle itselleenkin refleksiivisyys on välttämätöntä. Hänen on pohdittava omia tunteitaan ja ajatuksiaan sekä niiden vaikutusta vuorovaikutustilanteessa (Linnainmaa, 2009). Ihanus ilmaisee asian runollisesti: "Samoin kuin kirjailija myös kirjallisuusterapeutti luo jatkuvasti uudelleen rakkaussuhdettaan maailmaan" (Ihanus, 2002, 17).

Tässä on vaaransa, joista ohjaajan tulee selvittää.

John Dewey toteaa, että "vain organismin osallistuminen ympäristössään vallitsevien suhteiden järjestykseen takaa vakauden, jota elämä edellyttää. Kun hajaannuksen ja ristiriidan vaihetta seuraa osallistuminen, sisältyy siihen jo itsessään jonkin esteettisen täyttymyksen alku" (Dewey, 2010, 25).

Tekstuaalinen interventio on tietoista leikittelyä kielellisillä ja diskursiivisilla resursseilla. Tämä toisin kirjoittaminen on yksi tapa työskennellä resurssien parissa. Muokkaamalla ja vertaamalla kielenkäytön eri versioita päästään erittelemään ja arvioimaan tehtyjä kielellisiä ja diskursiivisia valintoja sekä niiden kautta rakentuvia representaatioita ja identiteettejä (Pietikäinen & Mäntynen, 2009).

Kuka sitten on tekemissämme kirjoituksissa *diskurssin käyttäjä*: se itse, joka kirjoittaa vai se, joka puhuu tekstissä? On otettava huomioon kaunokirjallisen tekstin hierarkkisuus, kuten luvussa 3.1.2. totesin. Hierarkkisuudella tässä yhteydessä tarkoitetaan sitä, että kertovassa tekstissä ajatellaan olevan kolme erillistä tasoa ja näillä kolmenlaisia agenteja. Agenteja voidaan nimittää *henkilöiksi*

(minä runossa *Mikä minua pelottaa*) kertojaksi (joka lausuu runon sisällä olevan diskurssin) sekä *tekijäksi* (tekstin tuottanut agentti) (Tammi, 1986). Tämä hierarkisuus näyttäytyy hiukan ongelmallisena kaikkien ryhmässämme kirjoitettujen tekstien kohdalla ja tähän ongelmaan liittyy myös toimijuus. Metaforat ja ohjeistetut kirjoitukset sijoittuvat ikään kuin luonnollisen tarinankerronnan ja fiktion eli ei-luonnollisen tarinankerronnan (vrt. Fludernik, 2010) välimaastoon: ne ovat fiktiivisesti kerrottuja henkilökohtaisia kokemuksia tai tunteita. Kertoja ja tekijä eli kirjoittaja asettuvat kuin päällekkäin. Puhun tästä agentista tutkimuksessani *kertojana* ja puhuessani toimijuudesta tarkoitan tämän kertojan toimijuutta. Kertojaksi asettuu siis myös repertuaarin funktion esittäjä. Kyse ei siis ole pelkästään luonnollisen ihmisen mutta ei myöskään ei-luonnollisen eli fiktiivisen henkilön toimijuudesta. Tämäkin korostaa jälleen sitä, että jako kielenkäyttöön ja psykologiseen tai psyykkiseen käsittäen jonkin sijoittumista ihmisen mentaaliseen alueelle, on jokseenkin keinotekoinen ja, paradoksaalisesti, itsessään diskursiivinen konstruktio (Toivonen, 2019). Tätä kertojaa kuvaa ehkä parhaiten Komulaisen käsite *dialoginen kertoja*. Minäkertomuksen kertoja ei kerro vain itsestään ja itseään.

Hän myös puhuttelee itseään ja kahdentuu näin puhujaksi, joka kuulee itsensä puhuvan, kertojaksi ja kuulijaksi. Kertoja on myös puhuteltu kertoja, keskustelukumppani itselleen (Bakhtin, 1991, 358; Komulainen, 1998, 51).

Voidaan esittää, ettei mikään kertomus tai teksti ole itsessään täydellinen, vaan se täydellistyy vasta lukemisen kautta (Sintonen, 1999). Kertomuksen sepittäminen ja konfiguraatio saavat lopullisen hahmonsa vasta lukemisaktissa, jossa tekstin maailma ja lukijan maailma kohtaavat. On tietysti otettava huomioon se, että jokainen lukijakin suhteuttaa tekstin aikaisempaan kokemukseen maailmasta, johon kuuluvat luonnollisesti myös kirjallisuus ja kulttuuri kokonaisuudessaan (Kantokorpi, 2005). Lukija hallitsee entuudestaan laajan joukon malleja, koodeja ja viitekehyksiä.

Runous panee kaiken merkkien varaan (Launonen, 1984). Se on ikonista: runon sanat esittävät merkityksen. Runoudesta tulee tihentynyttä, kristallisoitua kieltä. Runouden sanat ovat maailmasta ja viittaavat maailmaan ja ihmiseen, mutta samanaikaisesti niistä pois, yliyksilölliseen. "Kahden maailman kansalaisena, diskurssin ja suggestion, runo voi sanoa sanomattoman, peilata peilaamattoman", toteaa Launonen edelleen (s.14). Runo on maailmaa esittävä malli. Runon ei tarvitse todistaa mitään, se sanoo aina maailmastaan paikkansa pitävää.

Runouden sana on kuitenkin laajempi kuin sama sana luonnollisella kielellä kirjoitetussa tekstissä. Mitä tiiviimpi teksti, sitä painavampi sana ja sitä laajempaan maailmankaikkeuden osaan sana viittaa (Kantokorpi, 2005).

Poeettinen kieli kumpuaa ihmisen varhaisemmista vaiheista. Se on viettipohja "verkomaista kudosta" siitä perusmaisemasta eli "semioottisesta khorasta", joka on varhain juurtunut mieleen ja josta merkitykset alkavat kehkeytyä. Poeettinen kieli on merkitsevää, se jättää jälkensä siihen, miten mieli hahmottaa itse- ja maailmansuhteita (Bardy, 1996, 30,31).

Poettinen ja metaforinen kieli kuuluvat olennaisena osana psykoterapeuttiseen hoitamiseen. Runot eivät ole vain sanoja peräkkäin, vaan niiden kuvakieli resonoi potilaan mielen ja ruumiin eri kerroksissa. Runo tekee näin mahdolliseksi kokonaisvaltaisen eheytyksen (Kähmi, 2015; Mertanen, 2009). Poettinen kieli, joka on metaforankin kieli, viittaa aina tosi kieleen, laajoihin merkityksiin, ruumiiseen ja ruumiillisiin aistimuksiin, tunnelmiin, aistillisiin ja esteettisiin puoliin (Mertanen, 2002; Mertanen, 2009). Metaforat ovat tällaisina keino tarinan uudelleenrakentamiseen.

Meidän molemmissa ryhmissämme oli yhteensä seitsemän erilaisin kirjallisin mallein ja viitekehyksin itseään ilmaisevaa, toisiaan ja toisia tekstejä kuuntelevaa ja tulkitsevaa ihmistä. Keskustelu tämän tutkimuksen kontekstissa tarkoittaa myös sitä keskustelua, jota ryhmän jäsenet käyvät kirjoituksillaan ja runoja lukemalla itsensä ja muiden ryhmän jäsenten kanssa. Täytyy ottaa huomioon myös se, että kirjallisuusterapiassa merkitykset eivät ole valmiina kirjoittajan tekstissä, puhujan puheessa tai lukijan/kuulijan mielessä.

Merkitykset luodaan neuvotteluissa, keskusteluissa ja vuorovaikutuksissa ihmisten välillä minkä tahansa tekstin näyttämöllä. Teksti ei kaiuta muuttumattomia totuuksia (Ihanus, 2002, 21).

Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa teksti ilmaisee aina vielä enemmän kuin tästä kuviosta voi eksplisiitisti lukea. Kieli ja tiedostamaton sisältyvät toisiinsa. Ja tiedostamaton puhuu myös metaforien, kuvien, symbolien, väärinsanomisten, poikkeamien, lisäysten, taukojen välityksellä. Kirjallisuusterapeuttisessa tilanteessa osallistujan suhde kieleen on joko vastaanottava: luetut tekstit tai ilmaiseva: kirjoitetut tekstit (Ihanus, 1995a).

	Osallistujien suhde kieleen	
	Vastaanottava	Ilmaiseva
Kirjoitettu	A	C
Puhuttu	B	D

KUVIO 2 Kirjallisuusterapeuttisen tilanteen eri puolet, Ihanuksen (1995a, 171) muotoilemana.

Lukemisterapiassa (A) osallistujat joko lukevat tai heille luetaan valmista kirjoitettua aineistoa. On mahdollista käyttää myös puhuttua viestintää (B). Kirjoittamisterapiassa (C) osallistujat kirjoittavat itse tekstejä. He voivat myös luoda itse suullisia teoksia (D), esimerkiksi lausuen improvisoituja runoja (Ihanus, 1995a).

Koska puhekäytännöt ja identiteetit ovat diskurssitutkimuksen näkökulmasta diskursiivisesti rakennettuja ja siten aina valintojen tulosta, sisältyy niihin aina myös muutoksen mahdollisuus (Pietikäinen & Mäntynen, 2009). Asiat voidaan jäsentää ja puhua vallitsevasta ja totutusta tavasta poikkeavasti

Kirjallisuusterapia tarjoaa väliainetta tällaiseen jäsentämiseen. Koska teksti on intervention väliaineena, en vieroksu interventio-sanana käyttöä, vaikka sitä Niemelän mukaan on kritisoitu liian yksisuuntaisena (Niemelä, 2016). En pidä

Ahonen-Eerikäisen suomennoksesta väliintulo, koska se minun korviini painottaa yksisuuntaista toimintaa. Tässä tutkimuksessa nähdään kautta linjan keskustelu vastavuoroisena vuoropuheluna (Niemelä, 2016).

Koska kiinnostuksen kohteena ovat diskurssit ja niiden väliset suhteet, *kontekstuaalisuus* nousee tärkeäksi. Ei tutkita käyttöyhteyksistään irrotettua kielijärjestelmää eikä pyritä minimoimaan haastattelijan tai haastattelutilanteen vaikutusta, vaan toimintaa tarkastellaan tiettyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta pyritään suhteuttamaan (Suoninen, 1993). Tietty aika ja paikka ovat tässä tutkimuksessa kirjallisuusterapiaistuntojen aikana tai kotona tehdyt harjoitukset ja niiden ympärillä käydyt keskustelut.

3.1.3 Kirjallisuusterapian teoriataustaa

3.1.3.1 Narratiivisuus

Narratiivinen lähestymistapa tai ote lähtee siitä, että kertomus ja tarina tarjoavat kehyksen, jonka ympärille eletty kokemus rakentuu. Me sijoitamme kokemuksemme ja annamme kokemuksellemme merkityksen kertomuksissa. Kertomuksissa on alku, keskikohta ja loppu sekä jonkinlainen juoni rakenteena, joka pitää ne koossa (Päivinen, 2016; Sarbin, 1986). Tällä tavalla maailma ja ihmiset siinä saavat koherenttisuuden ja jatkuvuuden tunnetta. Narratiivisesti suuntautunut psykoterapia tähtää dialogisesta näkökulmasta käsin asiakkaan positiorepertuaarin uudelleenrakentumiseen siten, että asiakas kykenee sujuvasti liikkumaan yhdestä positiosta toiseen.

Huomattavaa on, että tarinat eivät ole vain selostuksia tapahtumien kulusta, vaan ne sisältävät aina myös kausaalisia, emotionaalisia, moraalisia ja arvoihin liittyviä merkityksiä (Koski-Jännes, Jussila & Hänninen, 1998). Tarinoissa on olennaista niiden kausaalinen jäsentyminen; se, miten tapahtumat sijoitetaan suhteessa toisiinsa. Emotionaalinen taso hahmottaa tapahtumien merkitystä päähenkilön näkökulmasta ulottuvuudella toivottavasta ei-toivottavaan. Moraalinen taso ilmaisee tarinan henkilöiden toimijuutta ja vastuita. Arvojen tasolla kysymys on laajemmasta tarkastelusta, mikä ylipäänsä on arvokasta, hyväksyttävää, tärkeää, hyvää ja oikein.

Kirjallisuusterapiassa ollaan hyvin lähellä narratiivista terapiaa ja sen taustafilosofiaa. Narratiivisuus voi tarkoittaa tässä myös metodia. Juhani Ihanus puhuu kaikissa töissään (1985, 1995a, 1995b, 1999, 2002, 2009, 2010) hyvin paljon samaa kuin esimerkiksi Tapio Malinen (2014, 2016) puhuessaan narratiivisesta läsnäolosta. Molemmat terapiamuodot korostavat kieltä ja tarinoita terapian monimuotoisina välineinä. Molemmissa kannustetaan asiakasta luomaan uusia tarinoita ja tavoitellaan sitä kautta myönteistä muutosta hänen elämässään. Erona näiden kahden terapiasuuntauksen välillä on, että narratiivisessa terapiassa asiakas kertoo tarinansa etupäässä suullisesti, kun taas kirjallisuusterapian tärkeä metodi on luova kirjoittaminen. Kirjallisuusterapia myös korostaa tarinallisuuden lisäksi vahvasti kuvallisuutta ja tässä käytetäänkin usein metaforia joko välineinä tai kohteena.

Tarinat muodostavat olemassaolomme, mutta tarinoihin liittyy myös mahdollisuus määritellä uudestaan se, mikä minä olen (Malinen, 2010). On huomattava, että kertomukset voivat juuri tässä uudelleenmäärittämisen funktiossaan saada kirjoitetun, suullisen, kuvallisen, musiikillisen tai tanssillisen hahmon tai muodon (Ihanus, 1999). Tällaista identiteetin rakentamista tapahtuu erityisesti elämän käännekohtissa ja muutosvaiheissa (Hänninen, 1999; Koivumäki, 2010) ja siksi tämä ulottuvuus onkin tärkeä minun tutkimuksessani eronneiden naisten merkitystenannossa. Liityn näin ratkaisukeskeisen terapian narratiiviseen suuntaan. On kuitenkin huomattava, että tutkimukseni eronneet naiset eivät puhuneet ja kirjoittaneet minästään, sisäisestä maailmastaan, vaan minä on pikemminkin monimutkainen työkalu, jonka avulla jäsennetään sosiaalisia merkityskenttiä ja käsitystä itsestä näissä arvoja ja henkilöiden välisiä suhteita koskevissa merkityskentissä (vrt. Komulainen, 1998). Ihanuksen (esim. 2009) mukaan narratiiviset terapiat poikkeavat intrapsyykkisistä ja yksilöpsykologisista terapiamenetelmistä korostaessaan terapiaa tällaisena sosiaalisena prosessina. Tässä tutkimuksessa osallistujien käytössä on tuon ulkoistamisen välineen, minätyökalun, apuna sanataiteen luoma työkalu.

3.1.3.2 Suhteesta muihin teoriataustoihin

Kähmi toteaa, että kirjallisuusterapia luokitellaan psykoterapeuttiseksi menetelmäksi, mutta sitä ei määritellä varsinaiseksi psykoterapiaksi. Sitä ei siis voi käyttää psykoterapiassa ainoana menetelmänä. Tämä ilmitulee jo opiskellessa kirjallisuusterapiaa siinä, että opintoihin ei sisälly opiskelijan omaa terapiaa. (Kähmi 2015.) Koulutuksia on tähän mennessä ollut yhdeksän ja ne on toteutettu yliopistojen täydennyskoulutuksena. Opiskelija ei myöskään pätevoidy Valviran suojaamaan nimikkeeseen.

Kuten muissa luovuusterapioissa ei kirjallisuusterapiallakaan ole yhtenäistä teoriataustaa, vaan tausta on varsin kirjava ja eklektinen. Kirjallisuusterapiaan ovat vaikuttaneet useat eri psykoterapian ja filosofian suuntaukset. Työskentely yhdistelee esimerkiksi psykoanalyttisen terapian ja Gestalt- eli hahmoterapian työskentelytapoja. Hahmoterapiassa ajatellaan, että menneisyys on läsnä nykyhetkessä palautettujen muistumien ja tulkintojen kautta. Terapian toiminnalliset työtavat saattavat asiakkaan vastakkain eristettyjen tietoisuuden puoliensa kanssa ja tässä on runoudella erityisen parantava vaikutus. (Mazza 2003.) Kirjallisuusterapia liittyy myös kognitiivisen terapian tavoitteisiin korjata vääristyneitä kognitioita. Näitähän voi muokata paitsi vuorovaikutteisen keskustelun myös kirjoittamisen avulla (Lindqvist, 2009).

Integratiivinen teoria sopii teoriataustansa moninaisuuden vuoksi hyvin kirjallisuusterapian taustateoriaksi, toteaa Kähmi (2015). Myös Ihanus pitää tätä näkökulmaa lupaavana tienä pääsynä hiukan eteenpäin kirjallisuusterapian teoriataustojen eklektismistä. Hän peräänkuuluttaa kirjallisuusterapian teoreettisten lähtökohtien selkeyttämistä (Ihanus 1995a, 2002, 2009). Mikael Leiman (2018) toteaa, että integratiivinen lähestymistapa on oikeastaan luonnollinen, ajan myötä lisääntyvä ominaisuus psykoterapiateorioissa. Kaikki psykoterapiat pe-

rustuvat Leimanin (2018) mukaan tiettyihin yhteisiin perusprosesseihin. Ne tähtäävät sellaisen itsehavainnoinnin kehittymiseen, joka sallii uudenlaisen suhteen muodostumisen ongelmaan.

Asiakkaan ilmaisun virittäminen ja hänen auttamisensa itsehavainnoinnin kehittämisessä muodostavat psykoterapian perustavanlaatuisen kaksoisprosessin (Leiman, 2018, 71).

Kirjallisuusterapia tarjoaa välineitä ilmaisun virittämiseen ja asiakkaan auttamisessa itsehavainnoinnin kehittämisessä. Puhun tästä Leimanin metamallista, psykoterapioiden yhteisestä perusprosessista ja kirjallisuusterapeuttisen prosessin asettumisesta siihen tarkemmin luvussa 4.3.2., jossa esittelen tutkimukseni analyysin vaiheet.

3.1.3.3 Aikaisempaa kirjallisuusterapiaa ja muuta taideterapiaa koskevaa tutkimusta

Suomessa on ilmestynyt neljä kirjallisuusterapiaan liittyvää väitöskirjaa. Näistä kolme, Hilikka Ylösen (1998) *Taikahattu ja hopeakengät*, Pirjo Suvilehdon (2008) *Lasten luova kirjoittaminen psyykkisen tulpan avaajana* ja Susanna Lähteenmäen (2013) *Miten elämä kantaa* käsittelee lasten näkökulmaa kirjallisuusterapiaan. Karoliina Kähmin (2015) väitöskirja *"Kirjoittaminen on tie minuun, minusta sinuun."* Ryhmämuotoinen kirjoittaminen ja metaforien merkitys psykoosia sairastavien kirjallisuusterapiassa tutkii skitsofreniaa sairastaviin aikuisiin kohdistunutta kliinistä kirjallisuusterapiaa. Kaikissa on toki yhtymäkohtia tähän työhön.

Ylönen ja Kähmi käsittelevät metaforaa merkityksen välittäjänä ja Kähmi päätyy kanssani yhteneviin ajatuksiin metaforan terapeuttisesta kapasiteetista. Hän käsittelee metaforaa kuitenkin puhtaasti (kirjallisuus)terapian hoitavasta näkökulmasta ja kognitiivisen metaforateorian kautta mainiten enemmänkin ohimennen metaforan uutta luovan kyvyn. Metafora on minulla tässä työssä enemmän fokuksessa ja käsittelen sitä laajemmasta näkökulmasta. *Merkittäväintä tässä istunnossa*-kyselyn vastaukset Kähmi jakoi 11 pääluokkaan. Käsittelen nämä luokat verraten niitä omiin vastaaviin tuloksiini luvussa 5.4.

Lähteenmäen tutkimus on narratiivista tutkimusta puhevammaisten CP-nuorten elämäntarinoista ja asettuu käsitteidensä puolesta lähelle omaa työtäni. Sain hänen työstään monia vihjeitä narratiiviseen näkökulmaani.

Näiden tutkimusten lisäksi ilmestyi v. 2016 kaksi taideterapeuttista väitöskirjaa, jotka vaikuttivat paljonkin työni sisältöön. Nämä olivat Merja Niemelän musiikkiterapiaa käsitellyt *"Lauletaan vaan yhdessä pojat"* ja Mimmu Rankasen väitöskirja kuvataideterapiasta, *The visible spectrum*. Niemelän tutkimus on etnografisnarratiivista ja sikäli näkökulmaltaan lähellä omaani. Tässäkin tutkimuksessa korostui reflektiivisyyden merkitys ryhmän jäsenille. Omaelämäkerrallisten kokemusten kertominen ryhmässä ja terapiakontekstissa avasi tarinan merkityksiä kertojalle ja auttoi ymmärtämään omaa identiteettiä prosessia johtaen muutoksiin identiteetin määrittelyssä. Rankanen tutki osallistujien kokemuksia taideterapiasta päätyen kuuteen merkitykselliseen lopputulokseen, joista ensimmä-

mäinen oli lisääntynyt reflektiokyky ja henkilökohtaiset oivallukset. Myös tunteiden tunnistaminen ja niiden käsittelyky paranivat. Itsen ja toisten ymmärrys sekä hyväksyminen lisääntyivät. Keskeisiksi muutosta edesauttaviksi tekijöiksi osoittautuivat taideterapiaprosessin aikana kohdattujen epämiellyttävien kokemusten ääreen pysähtyminen ja niiden tietoinen reflektio (Rankanen, 2017).

Haut Proquestin tietokannoista, EbscoHostin Academic Search Ultimate-tietokannasta sekä Psycinfo-tietokannasta (9.4.2019) hakusanoilla *kirjallisuusterapia* ja *perhetyö* antoivat jonkin verran tuloksia. Teksteistä suurin osa oli artikkeleita, mutta aiheesta löytyi neljä väitöstutkimusta, joista kaikki käsittelivät lasten kanssa tehtyä kirjallisuusterapiaa. Näistä yksi käsitteli lapsia ja avioeroa. Anya Stekollin *Bibliotherapy: A proposed treatment for children coping with divorce* – tutkimuksessa (2012) käsiteltiin sitä, minkälaisia interventioita on erotilanteessa lasten kanssa käytetty ja tultiin siihen tulokseen, että kirjallisuusterapia on arvokas interventio avioerolapsille. Artikkeleita aiheesta löytyi parisenkymmentä, ja näistäkin suurin osa käsitteli lasten kirjallisuusterapiaa. Yksi artikkeli käsitteli eronneita ja uusperheitä antaen listan ja kuvauksen eroperheille sopivista teoksista.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN: TUTKIMUSPROSESSI

4.1 Tutkimusasetelma

Tutkimukseni ei noudata perinteisen käyttäytymistieteellisen empiirisen tutkimuksen kaavaa, vaan se voidaan luokitella hermeneuttiseksi, poikkitieteelliseksi laadulliseksi tapaustutkimukseksi (Wahlström, 1992). Tutkimukseni on myös tavallaan taiteeseen perustuvaa tutkimusta, jolle on ominaista se, että menetelmät syntyvät tutkijan käsissä. Toiminta ja tiedontuotanto kietoutuvat yhteen ja uusia työkaluja syntyy tekemisen myötä (Känkänen, 2013; Leavy, 2009). Myös aineiston keruussa käytän standardisoivien ja kategorisoivien menetelmien sijaan enemmän hybridistä, käytännönläheistä metodologiaa. En käytä kokeellista tai kvasikokeellista asetelmaa, vaan tutkimus perustuu kirjallisuusterapiaistuntojen luonnolliseen havainnointiin ja kirjoitus- ja lukuharjoitusten analyysiin. Tutkimus on siis reflektiivistä tapaustutkimusta.

4.1.1 Osallistujat

Aloin haravoida paikkoja, joissa voisin toteuttaa tutkimukseni perustamalla kirjallisuusterapia-ryhmän. Vaikka kirjallisuusterapia tutkimusaiheena herättikin innostusta, törmäsin yksityisellä yrityspuolella ensin byrokraattiseen ongelmaan: ryhmän perustamiseen yrityksen ulkopuolelta tullessa. Kysyttyäni sitten suuren kaupungin seurakuntien perheneuvonnasta sain paikan esimieheltä luvan tehdä tutkimusta ohjaten kirjallisuusterapeuttisesti kahta eronneiden ryhmää. Parikseni minun tuli ottaa heidän työntekijänsä, perheneuvoja.

Keräsimme ryhmät markkinoiden muutosta: *UUSI MINÄ. Millaisin eväin eteenpäin. Ryhmä eron kokeneille.* ¹ Tule tutkimaan sanojen avulla uutta elämääsi”!

---

¹ Käytän ryhmän käsitettä kahdessa eri merkityksessä, mutta pyrin erottamaan ryhmäistunnon ja kategoriaryhmän niistä puhuessani.

Odotuksen murros oli sisäänrakennettu myös tehtävänantoihin: kirjoitusharjoituksiin. Fokusoimme näin jo valmiiksi kertomukset koskemaan odotuksia eron jälkeisestä minästä ja elämästä. Kirjoittajat eivät kertoneet avioeroa koskevia kertomuksia – ja toisaalta kertoivat niitä odotuksen murroksen kautta. (Liite 1 ryhmän mainos, liite 2 tutkimuslupa.)

Ensimmäisen ryhmän jäsenet olivat olleet jossain vaiheessa perheneuvonnan asiakkaita. He olivat kaikki hiljattain eronneita. Työparikseni ohjattu perheneuvoja haastatteli niitä omia asiakkaitaan, joiden katsoi soveltuvan tähän työskentelyyn. Itse en ollut mukana ensimmäisen ryhmän koontihaastatteluissa. Heille kerrottiin, että kyse on tutkimusryhmästä ja että minä olen sekä kirjallisuusterapeutti että tutkija. Tähän ryhmään tuli neljä naista, joista yksi ilmoitti heti, että hän ei pääse työtilanteensa takia ensimmäiseen eikä viimeiseen istuntoon. Hyväksyimme yhdessä työparin kanssa tämän.

Toisen ryhmän jäsenet eivät olleet vielä perheneuvonnan asiakkaita, vaan olivat saaneet tiedon aloittavasta uudesta ryhmästä netistä, kaverilta ja Mielen-terveystoimiston kautta. Heidän erostaan oli pidempi aika kuin ensimmäisen ryhmän jäsenillä. Olin mukana kolmessa haastattelussa viidestä. Yhden haastattelun vetovastuun sain itselleni. Kerroimme, että teen tutkimusta ja olen myös kirjallisuusterapeutti. Toiseen ryhmään otettiin viisi naista, joista kaksi ilmoitti ensimmäisen istunnon alkaessa tekstiviestillä, etteivät voi tulla ensimmäiseen istuntoon. Syyt olivat lähiomaisen kuolema ja sairaalassa pakollinen käynti. Molemmat jäivät loppujen lopuksi kokonaan pois ryhmästä. Näin ollen toinen ryhmä aloitti kolmella naisella. Meidän täytyi hakea hyväksyntä perheneuvonnan esimieheltä tämän ryhmän toteuttamiseen, koska yhteisön ryhmien osallistujien minimimäärä on neljä. Saimme luvan aloittaa tämän vajaan ryhmän kanssa.

4.1.2 Istuntojen toteutus

Ensimmäinen ryhmä kokoontui kerran viikossa kuusi kertaa. Poikkeuksena oli pääsiäisloma, joka aiheutti yhden välin pitenemisen kahteen viikkoon. Viimeinen istunto keskittyi ryhmän hyvästijättöön. Kahdelta istunnolta oli yksi ryhmän jäsen pois ennalta sovitusti ja yhdeltä yksi sairastuttuaan.

Myös toinen ryhmä kokoontui kuusi kertaa kerran viikossa. Kaikki kolme ryhmän jäsentä olivat joka kerralla läsnä.

Sovimme kummankin ryhmän ensimmäisellä kerralla yhdessä ryhmälle säännöt.

1) Sitoutuminen vaitioloon; ryhmässä käsitellyt asiat jäävät ryhmään. Istunnoissa käsitellyistä asioista ei puhuta niiden ulkopuolella. Ryhmän jäsenten nimimerkit olivat vain heidän kirjoitustensa yhteydessä eikä niitä näytetty muille. Emme käyttäneet nimimerkkejä ääneen keskustellessamme. Vain me kaksi ohjaajaa tiesimme ne.

2) Sitoutuminen kirjallisuusterapeutin työskentelyyn. Puhutaan harjoitusten kautta ja niiden kanssa. Kukin puhuu vain itsestään käsin. Kukin kertoo sen, mitä kokee voivansa kertoa.

3) Sitoutuminen ryhmään. Pidämme kiinni aikatauluista, ryhmä alkaa täsmällisesti ja siihen tullaan ajoissa. Sovimme lisäksi, että kännykät pidetään kiinni istunnon ajan.

Kerroin, että olen kahdessa roolissa ja että teen tutkimusta heidän tuotta- maansa aineistoon perustuen. Kerroin, että kirjoitusta ei ole pakko antaa minulle, jos tuntuu siltä.

Kaikki istunnot aloitti parini perheneuvoja toiminnallisella lämmittelyteh- tävällä. Sen jälkeen teimme luovia kirjoitusharjoituksia ja jonkin verran edellisen istunnon herättämiä luovia lukemisen harjoituksia. Kirjoitimme mallin mukaisia runoja ja kaavan mukaisia runoja. Toinen ryhmän teki myös kerran ohjaamani yhteisen runon.

4.1.3 Aineisto

4.1.3.1 Metaforat ja palautteet

Tämän tutkimuksen pääaineistona ovat kirjoittaen tuotetut kolme vastausta ky- symykseen perheen metaforasta. Lasken ne myös kirjoitusharjoituksiksi ja ne ovat näin ollen mukana kaikkia kirjoituksia kuvaavissa kahdessa taulukossa, jotka esitän kahdessa seuraavassa alaluvussa. Nämä metaforavastaukset ilmen- tävät kirjallisuusterapeuttista prosessia, koska ne tehtiin ensimmäisen istunnon aluksi, puolessa välissä interventiota eli kolmannen istunnon lopuksi ja interven- tion päätteeksi, kuudennen istunnon lopuksi. Lukuun ottamatta ensimmäistä ne syntyivät muiden kirjoitusharjoitusten ja niistä käytyjen keskustelujen jälkeen. Metaforia kysyttiin valmiilla kaavakkeella, jossa pyydettiin vastaajaa jatkamaan metaforalla lausetta: *Minun perheeni on...* sekä sen jälkeen perustelemaan meta- foraansa (Liite 3). Metaforavastauksia ei luettu ääneen istunnoissa eikä niitä lu- kenut kukaan muu kuin minä tutkijana. Ne allekirjoitettiin osallistujien itse kek- simillä nimimerkeillä, joista tässä tutkimuksessa käytän vain alkukirjaimia. Me- taforavastauksia oli yhteensä 20, koska yksi ensimmäisen ryhmän jäsen ei ollut läsnä viimeisessä istunnossa.

Metaforakyselyt tuottivat yllättävän suuren ja heterogeenisen aineiston. Ryhmien tekstit erosivat toisistaan. Ensimmäisen ryhmän kolme jäsentä tuottivat kaikissa kolmessa metaforavastauksessaan jokseenkin saman mittaista tekstiä ja yksi viimeisestä istunnosta pois ollut jäsen teki näin kahdessa vastauksessaan. Metaforat olivat selkeä jatko lauseelle: *Minun perheeni on* ja perustelut olivat yh- den tai korkeintaan kolmen suorasanaisesti ilmaistun lauseen mittaisia. Toisen ryhmän vastaukset olivat heterogeenisempiä. Ensimmäisestä vastauksesta läh- tien lauseita oli paljon. Niitä oli enemmän perusteluissa, joissa suurin lausemäärä oli 11, mutta yksi kolmesta jäsenestä tuotti ensimmäisen vastauksen metaforaan jopa viisi lausetta. Hänelle oli tyypillistä koko prosessin ajan myös vastaukset, joissa metafora ja perustelut olivat päällekkäin tai limittäin. Tekstit olivat myös runomuotoisia ja hyvin monisanaisia. Myös kolmas toisen ryhmän jäsen tuotti toisesta vastauksestaan lähtien runomuotoisia tekstejä, joissa oli vaikea erottaa itse metaforaa perusteluista. Tämän osittain poeettisen heterogeenisyyden takia en kuvaa metaforavastauksia taulukolla. Lauseita oli kaiken kaikkiaan 134.

Alun perin tarkoitukseni oli ottaa tutkimusaineistoksi myös kaikki kirjoitusharjoitukset, mutta ohjaavan professorin neuvosta jätin näiden analyysin pois. Istunnoilla tehdyt kirjoitusharjoitukset toimivat kuitenkin ensimmäisten metaforakyselyjen jälkeen metaforatekstien virittäjinä, havainnointia niissä kohdentavina ja uusia toimintatapoja rohkaisevina tekniikkoina (vrt. Leiman, 2018). Tästä syystä kuvaan myös nämä harjoitukset tai niiden tehtävänannot.

Kenen ääni puhuu luovissa kirjoituksissa, joita metaforavastauksetkin olivat? Uskon Ihanuksen (2010) ja Natalie Goldbergin (2011) tavoin, että nämä sanat nousevat hiljaisista paikoista, kirjoittajan omasta mielestä, sen luonnollisesta, kesyttämättömästä tilasta ”puhuen raskaasti ja keveästi, suoraan ja poikkeavasti, ääneen ja äänettömästi, tuhlailen ja mitään lisäämättä” (Ihanus, 2010, 252). Näiden luovien kirjoitusten lisäksi tutkimukseni aineistona ovat myös jokaisen istunnon päätteeksi kirjoitetut vastaukset merkittävimmistä anneista sekä palautekysely koko prosessista.

Kuvaan seuraavassa kirjoitusharjoitukset ja niiden tehtävänannot. Nämä kirjoitusharjoitukset tehtiin istunnoilla ja metaforavastaukset kirjoitettiin tasaisesti kolme kertaa näiden lomassa.

4.1.3.2 Ensimmäisen ryhmän kirjoitusharjoitukset

Ensimmäisellä istunnolla luimme aluksi Eggerhornin runon *Ei ollut rumpuja eikä jyrinää* (liite 4) ja keskustelimme siitä ohjaamallani tavalla: ei analysoiden vaan tunnevastauksin. Ensimmäisellä istunnolla teimme soveltamani *Benson*-harjoituksen. Kirjoitettiin viisi tosilausetta itsestä, viisi valhelausetta itsestä ja viisi emävalhetta itsestä. Sitten teetin rakenteellisesti ohjeistaen näistä lauseista haikurunon itsestä.

Toisella istunnolla teetätin mallilorun pohjalta lorun minästä. Mallina oli lastenloru *Mistä on pienet tytöt tehty Hanhiemon iloisesta lippaasta* (liite 5).

Kolmannella istunnolla kirjoitettiin haiku perheestä antamieni rakenteellisten ohjeitten mukaan. Luimme Claes Anderssonin runon (*ajatukset*)(liite 6) ja keskustelimme.

Neljännellä istunnolla kirjoitettiin runo mallin, *Andersson pitää pirunmoista meteliä*-runon mukaan (liite 7). Sitten luimme Lauri Otonkosken runon *Ahava* (liite 8) ja keskustelimme.

Viidennellä istunnolla kirjoitettiin runo käyttäen mallina Göran Palmrin runoa Hilja Mörsärin suomentamana: *Kun kuolema minua pelottaa* (liite 9). Luimme Eila Kivikk’ahon runot *Riemu* ja *Tanka-satu* (liite 10). Kirjoitutin harjoituksen: negatiivisten viestien uudelleen kirjoittaminen (Dolan, 1998). Tämä tehtävä on auttaa selviytymään, kun menneisyys nostaa rumaa päätään. Pohditaan, mikä negatiivinen viesti vaikuttaa itseen, itsevarmuuteen ja tunteisiin omaa elämää kohtaan. Ajatellaan sitten uutta viestiä, jonka haluaisi tämän sijasta saada. Kirjoitetaan uusi viesti molemmilla käsillä toistaen niin monta kertaa, että se tuntuu osalta omaa ajatusjärjestelmää. Tämä uusi viesti jaetaan ryhmän kanssa: kerrotaan se ryhmälle, joka sanoo ääneen uuden viestin kirjoittajalle.

Kuudennella istunnolla keskityimme ryhmästä eroamiseen ja kukin toi jokaiselle runon. Keskusteltiin runoista ja siitä miltä tuntui antaa ja saada runo.

Kirjoitimme itselle sadepäivän kirjeen (Dolan, 1998) ja luimme ne, jonka jälkeen keskustelimme. Kuuntelimme lopuksi L.Onervan *Credon* Maria Ylipään laulmana (runo liitteenä 11). Esitän tehtävänannot seuraavaksi taulukkona.

TAULUKKO 2 Ensimmäisen ryhmän kirjoitukset

TEHTÄVÄNANTO	LUKU-MÄÄRÄ
Ohjeen mukaisia lauseita itsestä	59
Strukturoitu runo, minähaiku	4
Puolistrukturoitu loru, <i>Mistä on minut tehty</i>	4
Strukturoitu runo, perhehaiku	4
Puolistrukturoitu runo, <i>Andersson pitää pirunmoista meteliä</i>	4
Puolistrukturoitu runo, <i>Kun kuolema minua pelottaa</i>	2
Metaforat ohjeella: Jatka vertauskuvalla, <i>Minun perheeni on...</i>	11
Palautteet merkittävistä hetkistä	24
Palautteet koko työskentelystä	4

4.1.3.3 Toisen ryhmän kirjoitusharjoitukset

Ensimmäisellä istunnolla kirjoitettiin *Benson*-harjoitus, joka päättyi haikurunoon itsestä. Luettiin Eggerhornin runo *Ei ollut rumpuja ja jyrinää* (liite 4) ja keskusteltiin siitä tunnevastauksin.

Toisella istunnolla teetin edelliseltä istunnolta keräämiäni kauniiden eli vaikuttavien sanojen perusteella yhdessä tuotetun, kollektiivisen runon (Moskowitz, 2009). Keskustelimme tästä runosta. Teimme myös lorun eronneista naisista lastenlorun *Mistä on pienet tytöt tehty* (liite 5) mallin mukaan ja keskustelimme loruista. Luimme Claes Anderssonin runon (*ajatukset*) (liite 6), Aila Meriluodon *Hyvin hidas leveä sävel largo* (liite 12), Bo Carpelanin runon *Kuvani* (liite 13) ja Hermann Hessen runon *Vaiheet* (liite 14), kukin valitsi niistä itselleen eniten puhuvan ja keskustelimme. Annoin kotitehtäväksi kirjoittaa ärsyttävistä ja miellyttävistä asioista. Istunnolla kirjoitutin runon, novellin tai tarinan näistä.

Kolmannella istunnolla kirjoitutin runon, novellin tai tarinan kotitehtävän teksteistä. Sen jälkeen kirjoitimme haikun perheestä. Keskustelimme näistä. Lopuksi kuuntelimme sadusta *Pikku prinssi* kohtaa, jossa Kettu kirjoittaa erokirjeen ja sen jälkeen kirjoitettiin erokirje. Nämä annettiin minulle niitä ääneen luke-matta.

Neljännelle istunnolle toin yhdeksän runoa (liite 15), joista kukin valitsi itselleen eniten puhuvan. Kirjoitutin sitten Claes Anderssonin runon *Andersson pitää pirunmoista meteliä* (liite 7) mallin mukaan oman runon, joista keskustelimme.

Viidennellä istunnolla teimme ensin tunteiden välittämiseen liittyvän kirjoitusharjoituksen (Hakalahti & Tuominen, 1996). Ohjeena oli katsoa ulos ikkunasta a) surullisena ja b) iloisena ja kirjoittaa sitten siitä mitä näkee (liite 20). Sen jälkeen kirjoitutin Göran Palmin/Hilja Mörsärin runon *Kun kuolema minua pelottaa* (liite 9) mallin mukaan oman runon. Toin istunnolle Maaria Leinosen runon *Valoa kohti* (liite 16), jonka luimme ja keskustelimme.

Kuudes istunto oli hyvästijättöä ryhmästä. Kirjoitutin sadepäivän kirjeen (Dolan, 1998) itselle omista vahvuuksista, toiveista, unelmista, ystävistä. Prosessi päätettiin L.Onervan kuunnellulla, laulettulla runolla *Credo* (liite 11). Esitän nämä seuraavaksi taulukkona.

TAULUKKO 3 Toisen ryhmän kirjoitukset

TEHTÄVÄNANTO	LUKUMÄÄRÄ
Ohjeen mukaisia lauseita itsestä	45
Yhdessä kirjoitettu runo	1
Strukturoitu runo, minähaiku	3
Puolistrukturoitu loru <i>Mistä on eronneet naiset tehty</i>	3
Strukturoitu runo, perhehaiku	3
Puolistrukturoitu runo <i>Andersson pitää pirunmoista meteliä</i>	3
Puolistrukturoitu runo <i>Kun kuolema minua pelottaa</i>	3
Metaforat perheestä ohjeella: Jatka vertauskuvalla <i>Minun perheeni on...</i>	9
Palautteet merkittävistä hetkistä	18
Palautteet koko työskentelystä	3

Ryhmien jäsenet tiesivät kirjoittaessaan, että toisin kuin metaforakyselyjen ja palautekyselyjen vastaukset kirjoitusharjoitukset luetaan ääneen ryhmässä. He saivat luvan olla tekemättä näin, mikäli haluavat. Kirjoitukset annettiin minulle eivätkä muut lukeneet niitä. Ne allekirjoitettiin jäsenten pseudonyymeillä, joita ei kerrottu muille. Kirjallisuusterapiassa yksilöiden kertomukset, joita metaforavastauksetkin ovat, sijoittuvat jonnekin ulkoisen kertomuksen ja sisäisen tarinan leikkauspisteeseen. Ne ovat kuitenkin fiktiota eivätkä ne sijoitu pelkästään minään vaan niissä kaikuu toisten ääniä – ääniä, jotka tuovat säröjä ”valmiisiin” minä kertomuksiin (Ihanus, 1999). Niiden analyysi tuottaa tutkijalle analyysiä myös kirjallisuusterapiaprosessista.

Omat kaksi institutionaalista positiotani, terapeutti ja tutkija, näyttäytyvät myös siten, että teetäin varsin paljon harjoituksia; pelkästään kirjallisuusterapeutina olisin saattanut toimia toisin. Jossain määrin olin etukäteen miettinyt harjoituksia ja luettavia runoja, jotka herättäisivät käsittelemään eroa ja sen jälkeistä olotilaa. Valitsin harjoitukset kuitenkin aina edellistä istuntoa herkästi kuunnellen ja jouduin hiukan muuttamaan näitä suunnitelmiani. Reflektoin ryhmien keskusteluihin niin, että teetin toisella ryhmällä enemmän harjoituksia kuin toisella. Huomasin myös, että toinen ryhmä koki hyvinkin voimakkaasti luetut runot, joten toin heille paljon runoja myös luettavaksi ja keskustellen läpikäytäväksi. Olin myös jälkimmäisen ryhmän kohdalla kokeneempi kirjallisuusterapeutti ja uskalsin tuoda sellaistaikin tehtävää, jonka hylkäsin ensimmäistä ryhmää ohjatessani.

4.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Ero oli se asia tai ongelma, joka toi tämän ryhmän yhteen. Kun luonnehdimme itseämme tai toista käyttämällä jotain kategoriaa, synnyttämme samalla ryhmän jäsenyyden (Juhila, 2012b). Ryhmään kuulumisen voi nähdä seurauksena sosiaalisesta kategorisoinnista (Pälli, 2003). Tässä on toinen merkitys ryhmän käsitteelle ja näin muodostunutta ryhmää voi kutsua kategoriaryhmäksi. Sen jäsenillä on yhteisiä ominaisuuksia ja samankaltaisia toimintatapoja (Juhila, 2012b). Ei tietenkään ole siis mikään ihme, että koko aineiston ensimmäisellä lukukerralla kirjoitetusta aineistosta nousi esiin enemmän kertomuksia eronneista, vaikka osa harjoituksista johdatteli puhumaan minästä eri elämäntilanteissa. Näistä kertomuksista puolestaan nousi repertuaareina hyvin vahvoja sosiaalisen tarinavarannon malleja jäsentämään elämäntilannetta eli mallitarinoita, joihin yksilöt asemoituivat.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että kirjallisuusterapiaryhmäämme hakeutumisen syynä, terapian luomana institutionaalisenä kutsuna, oli jonkinlainen kokemus erotilanteen hallitsemattomuudesta ja halusta jotenkin käsitellä omaa toimijuuttaan tässä tilanteessa. (Kurri & Wahlström, 2007; Toivonen, 2019; Wahlström, 1992) Tätä kokemusta voimistaa ja sen ilmaisemista haittaa arkielämässä se, että tällainen kokemus edustaa minässä, itsessä, jotakin vierasta, poikkeavaa ja traumaattista positiota, jonka ilmaisemista minä enemmän tai vähemmän kieltää (Penttinen ym., 2016). Keskityn dialogisen minän toimijuuden ja reflektion tutkimiseen siinä tilanteessa, kun institutionaalinen kutsu antaa mahdollisuuden ja äänen puhua poikkeavasta ja traumaattisestakin tilanteesta. Keskityn siihen, miten naiset rakentavat positioita itsestään ja miten he niistä puhuvat näissä selonteoissa, joissa metaforan ja taiteen poeettinen kieli antaa mahdollisuuden uusiin positioihin, liikkumiseen eri positioiden välillä ja uusiin positioiden yhdistelmiin eli dialogisen minän moniäänistymiseen (vrt. Avdi & Georgaca, 2018; Savikurki ym., 2016). Tarkastelen siis toimijuuden ja ei-toimijuuden *kielellistä rakentumista* tutkimissani teksteissä.

Kuten aikaisemmin olen todennut, kertomuksia kerrotaan silloin kun yhteisön kulttuurisesti perustavia odotuksia vastaan on rikottu ja näitä kohtia kertomuksissa voidaan nimittää odotuksen murroksiksi. Kertomus on neuvottelua omien, kuulijan ja kulttuurin odotusten kanssa eikä identiteettiä kerrota pelkästään suoraan kertomalla millainen olen, vaan keskeisesti myös odotusten kautta. Näin ollen odotus on toisaalta toimintaa määrittävä käsite ja toisaalta kielen pintaan jälkiä jättävä ilmiö, jota voidaan tutkia hyvinkin yksityiskohtaisisten kielen piirteitten kautta diskurssianalyysin avulla.

Ensimmäinen metaforakysely on minäkertomuksen alku. Se on assimilaation ensimmäinen vaihe, jossa terapian aloittaminen antaa osallistujalle mahdollisuuden tuoda tätä vaiennettua ääntä omaan tietoisuuteen. Se on myös kirjallisuusterapian ensimmäinen vaihe: lukeminen ja kirjoittaminen. Metaforakyselyt ovat paitsi tutkimuksen kohteena myös aikaan saamassa puhetta. Ne ovat mu-

kana siksi, koska metaforinen kieli kuuluu olennaisena osana psykoterapeuttiseen hoitamiseen kirjallisuusterapiassa resonoidessaan mielen ja ruumiin eri kerroksissa. Niiden käyttö merkityksenannossa nousee tunteesta. Metaforien käyttö yleensä edustaa voimakkaan sisäisen kokemuksen ilmaisemista silloin kun tavalliset sanat eivät riitä tai niitä ei tohdita käyttää. Metaforat antavat näin poeettisena kielenä taiteen suoman eheytyksen mahdollisuuden. Esitin metaforakäytön prosessin alussa, puolessa välissä ja lopussa tutkiakseni, miten kirjallisuusterapeuttinen interventio vaikuttaa osallistujien ilmaisuun.

Metaforat eivät ole yksittäisiä yksilöiden intrapsyykkisten prosessien ilmentymiä, vaan ne ilmentävät laajempia käsitteistyksen alojen välisiä suhteita. Metaforan kautta yksi kokemuksen alue ymmärretään toisen, erilaisen kokemusalueen käsittein. Ne ilmentävät konventionaalisia kytköksiä kahden kokemusalueen välillä (Lakoff & Johnson 2003). Tutkimuksellisesti tärkeiksi muodostuivat ne repertuaarit, joista metaforat ammennettiin – millaisia arvoja, uskomuksia ja oletuksia tutkittavat käyttivät. Kun keskiössä on metafora, on irrotettu huomio yksilöstä ja siirretty se kielen säännönmukaisuuksiin. Havaintoyksikkönä on yksilön sijasta merkityssysteemi.

Metafora on kielenkäytön muoto, joka tehostaa selontekoa ja tehokkaimmillaan se on runoissa, absoluuttisissa metaforissa. Se on (sana)taideterapiaan istuva retorisen vakuuttelun keino, jota voi käyttää silloin, kun puhuja syystä tai toisesta tuntee tarvitsevansa vakuutella tai suostutella kuulijaa (Jokinen, 1999) tai silloin kun toiminta ei uutena tai muuten vieraana asetu normaaleihin käsitteisiin. Elämän vaikeista kokemuksista ei pyritä eroon, vaan ne toivotetaan sen avulla tervetulleiksi yhteen tilaan ja annetaan niiden tulla näkyviksi ja kuulluiksi (Känkänen, 2013). Tässä työssä kokemus, jota tutkitaan, on siis ennen kaikkea metaforien kielenkäytössä. Näkökulmanani on lähinnä ajatus siitä, että metaforat eivät itse ole tosia, vaan ne ovat pikemminkin suuntaviittoja toteen (Horton 2002).

Niukasti mukaan tulivat tutkimuspäiväkirjan reflektiona istuntojen aikana käydyt keskustelut. Tämä osuus jää heikoksi, koska en saanut äänittää istuntoja. Tutkimuspäiväkirjan pitäminen ryhmäistunnoissa, joissa olin myös terapeutti, oli varsin haasteellista ja jäi sen takia niukaksi. Kirjoitin jonkin verran päiväkirjaa vielä kotona istuntojen jälkeen.

Painotan tarkastelussa kontekstina diskurssien pienyhteisöllisyyttä enemmän kuin yhteiskunnallisuutta. Kohderyhmänä olivat perheneuvonnan eron kokeneet asiakkaat, ja yhtenä tavoitteena on tukevan ja kehityksellisen, elämäntapa- ja riperusteisen kirjallisuusterapian vaikutusten tutkiminen erossa, yhdessä elämän suurista käännekohdista.

Tämä tutkimus on laadullista tapaustutkimusta. Kirjallisuusterapian tuloksia tutkiessani asetun tutkijana reflektiivisiin terapiatapaustutkimuksiin (McLeod, 2010). Pyrin löytämään metafora- ja palauteteksteistä sen, mitä niistä on löydettävissä ja näin ollen tätä voidaan luonnehtia myös uusien löydöksiä etsiväksi tutkimukseksi (vrt. Kähmi, 2015; Wahlström, 1992).

Kyky erilaisten positioiden omaksumiseen edellyttää toimijuuden kehittymistä ei-toimijasta kohti toimijaa sekä reflektiivisyyden kehittymistä kohti ref-

leksiota. Huomionarvoista on se, että myös ei-toimijuus on kielellinen diskursiivinen teko, eikä se ilman muuta ilmaise heikkoa toimijuutta (Toivonen, 2019). Kuten olen jo aikaisemmin todennut, en tarkastele toimijuutta staattisena yksilöllisenä tyylinä tai psykologisena ominaisuutena (vrt. Komulainen, 1998; Toivonen, 2019), semminkin kun vuoropuhelu tutkimuksessani on sitä metatason vuoropuhelua, jota käydään ryhmän jäsenten kirjoituksissa ja niistä keskustellessa. Liittyen yleisen tason kysymykseen: kokemukseen siitä, että ei hallitse erotilannetta tai ainakin haluaa jotenkin käsitellä omaa toimijuuttaan päädyin tarkentaviin kysymyksiin:

- 1) Millaisia arvoja, uskomuksia ja oletuksia perheestä sisältyi metaforien ilmauksiin kirjallisuusterapian alussa? Millaisia repertuaareja kirjallisuusterapian alussa oli, mikä oli niiden funktio ja mikä oli kirjoittajan positio näissä repertuaareissa? Miten kertojat rakentavat kirjallisuusterapian alussa ydinretoriikan avulla päähenkilön merkitysjärjestelmän muutosta ja/tai pysyvyyttä?
- 2) Miten toimijuus ja reflektiivisyys kehittyvät metaforissa kirjallisuusterapian edetessä?
- 3) Miten itsehavainnointi kehittyy objektipositioista havait sijaposition kautta subjektipositioon? Uudistuuko positio repertuaari?
- 4) Mitkä hetket interventiossa olivat merkityksellisiä osallistujille eli mikä oli merkityksellisin anti kussakin istunnossa?

4.3 Aineiston analyysin vaiheet

4.3.1 Metodeista

Kuten olen aikaisemmin todennut, ei ole olemassa mitään yksiselitteistä protokollaa diskurssianalyysin tekemiseen, vaan tutkimus koostuu joukosta erilaisia teoreettisia, analyttisiä ja metodologisia oletuksia ja näkökulmia (Burr, 2003; Erkkilä, 2009; Genette 1980; Mäkelä, 2011; Päivinen, 2016; Toivonen, 2019; Valkonen 2007). Näin kävi tässäkin tutkimuksessa. Koska tekstin systemaattiseen analyysiin ei löydy selkeää metodia menetelmäkirjallisuutta lukemalla, varsinainen analyysi tapahtuu tutkijan mielessä. Se tapahtuu siinä prosessissa, jossa tutkija vuorovaikutuksessa tekstin kanssa muodostaa mielikuvia tekstin ilmaisemasta asiasta ja organisoii tekstin informaatiota ja myös omaa lukutapaansa. Tämä prosessi on jokaiselle ainutlaatuinen ja sitä alkaakin ymmärtää oikeastaan vasta sitten, kun on itse jo jonkin verran analysoinut aineistoa (Hannula, 2008). Tällaista hermeneuttista tutkimuksellista kehää aiheuttaa myös se, että olen luovan kaulokirjallisen aineiston ja kirjallisuusterapian tutkija. Tutkin kertomuksen rakentamisen hierarkiaa ja lukutapaani vaikuttaa myös taustani kirjallisuustieteen tutkijana. Aineistosta löytyy toki yksityiskohtia, jotka edustavat yleisempää ilmiötä tai käsitettä. Näin saan yleistä, abstraktia ja formaalista tietoa kertomuksista sekä

kuvauksia teemoista. Käytin monenlaisen aineiston tutkimuksessani ikään kuin sisimpänä tasona *paradigmaattista*, diskursiivista ja kirjallisuustieteestä omaksu- maani lähilukua ja tätä ulompana tasona *narratiivista* lukutapaa. Kaikkein uloi- maksi tasoksi nousi kirjallisuusterapeuttisen prosessin analyysi.

Tämä tutkimus katsoo diskurssianalyttisestä ja narratiivisesta näkökul- masta, mistä repertuaareista metaforat ammentavat, miten puhujan toimijuus asettuu perheen metaforiin sekä narratiivisesta ja diskurssianalyttisestä näkö- kulmasta, miten itsehavainnointi kehittyy. Tämän jaottelun pohjana on Brunerin (1986) esittämä kognitiivisen toiminnan malli, jonka mukaan ihmisen ajattelussa on löydettävissä kaksi erilaista muotoa; paradigmaattinen ja narratiivinen. Ne tarjoavat erilaisen tavan jäsentää kokemuksia. Ne täydentävät toisiaan, mutta ei- vät ole palautettavissa toisiinsa. Paradigmaattisen, tiedollisiin rakenteisiin perus- tuvan päättelyn avulla ihmiset luokittelevat havaitsemiaan asioita, kun taas nar- ratiivinen kognitio suuntautuu toiminnan ymmärtämiseen sille merkityksen an- tavan juonellisen tarinan konstruoinnin kautta. Metodologisesti lukutavat eroa- vat niin, että paradigmaattisessa, narratiivien analyysissä aineistoa luetaan kir- jaimellisesti ja läheltä. Narratiivisessa analyysissä aineistoa tulkitaan: analyysi kohdistuu aineiston tuottamiin implisiittisiin tarinallisiin jäsennyksiin (Valkonen, 2007). Tämä on synteesin tekemistä (Polkinghorne, 1995). Näin käsittäen tämä tutkimus on narratiivien diskurssianalyttistä ja narratiivista tutkimusta.

Olen ratkaissut aineiston moniportaisen käytön niin, että tutkin jokaisen osallistujan kaikkien metaforavastausten luoman kertomuksen ottaen huomioon sen, että näiden vastausten väliin sijoittuivat luovat kirjoitus- ja lukuharjoitukset. Metaforia nimitän kertomuksina alakertomuksiksi. Metaforat perheestä anneti- tiin prosessin alussa, puolessa välissä ja lopussa, joten näistä muodostuva ai- neisto vastaa tarinan kronologista rakennetta: alkutilanne, muutos ja lopputi- lanne. Pyrin narratiivisessa analyysissä ymmärtämään, millaisen sosiaalisen po- sition ja toimijan/ei-toimijan positioita kertojat tarinoillaan tuottavat itselleen tai itsestään (Polkinghorne, 1995). Narratiivinen analyysi tarkoittaa näin ollen sitä, että vältetään persoonallisuuden arvioimista, nimeämistä ja joksikin määrittele- mistä (Perttula, 2010; Polkinghorne, 1995).

Tutkimukseni hyödyntää diskurssianalyttisen ja narratiivisen analyysi- metodin triangulaatiota ja niiden välistä vuoropuhelua, joka antaa mahdollisuu- den merkityssystemien ja niiden sirpaleiden syvempään ja monimerkitykselli- sempään näkökulmaan. Totesin pitkin matkaa, että analyysin kaksi metodia ja vaihetta kietoutuivat usein yhteen ja niiden erottaminen toisistaan oli pitkin tut- kimustyötä joskus lähes mahdotonta (vrt. Rancken, 2017).

Kirjallisuusterapia tuottaa kirjallisuusterapiaprosessia, joka on yksi narra- tiivinen kehikko tai konteksti merkitysten hierarkiassa (ks. kuvio 1 ja kuvio 2, s. 40). Kirjallisuusterapeuttinen prosessi on kokemuksellisen elementin yksi kehä. Se edustaa sellaisena sekä yksityisen tason että yleisen tason kontekstia. Diskurs- sianalyysi on toimiva keino analysoida merkityshierarkian pienempiä yksiköitä: diskurssia ja jopa sen sirpaletta, metaforaa, luovaa ja toisin puhuvaa merkkiä, selontekoa tilanteisina esityksinä. Tässä on tarkan ja luovan näkökulman yhdis- tämisen edut ja haasteet. Ongelmana on toisen näkökulman luovuuden

tuoma ”rajattomuus” ja toisen pikkutarkkuus, joka saattaa jopa tuntua luovuuden rikkomiselta. Toisaalta tämä piirre on myös ehdoton etu luovan aineiston tutkijalle auttaessaan luokittelussa.

Haasteena on myös kirjallisuusterapian sijoittuminen yksityisen ja julkisen tai yleisen leikkauspisteeseen. Kirjoitusharjoitukset luovat tilan tuoda julkinen alue mukaan. Kirjallisuusterapia muodostaa keskusteluyhteisön, jossa muut osallistujat ovat yleisönä kullekin yksilölle ja tämän kirjoituksille. Kirjallisuusterapia toimii kollektiivisena toimintana, jossa itselle omaksuminen mahdollistuu. Kertomukset ja niihin liittyvät merkityksenannot asettuvat kokemuksiksi keskustelujen myötä (vrt. Wahlström 1992). Tietyllä tavalla kirjallisuusterapeuttinen analyysi prosesseineen asettuu myös paradigmaattisen diskurssianalyttisen ja narratiivisen analyysin leikkauskohtaan.

4.3.2 Analyysin vaiheet

Analyysin prosessi kulki diskursiivisen ja narratiivisen lukutavan toistuvalla liittymisellä. Tarkalla lähiluvulla tulivat esille diskursiiviset käytännöt ja narratiivisella luennalla dialogisen minän kertomukset ja äänien polyfonia, joka jälleen edellytti myös tarkkaa, diskursiivista analyysiä. Dialoginen minä on käsite, jossa diskurssianalyttinen ja narratiivinen lähestymistapa erityisesti kohtaavat. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kehämäinen eteneminen aiheutti sen, että alkuperäiset tutkimuskysymykseni muuttuivat matkan varrella.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että kirjallisuusterapeuttiseen ryhmäämme hakeutumisen syynä, terapian luomana institutionaalisenä kutsuna, oli jonkinlainen kokemus hallinnan menetyksestä tai ei-toimijuudesta omassa elämässä. Ensimmäinen metaforakysely tehtiin ensimmäisen istunnon alussa, jolloin ryhmän jäsenet eivät vielä olleet tutustumiskierrosta enempää vuoropuhelleet toistensa kanssa. Vastauksia ei luettu ääneen. Näin ollen ne vastasivat yleisen tason kysymykseen: institutionaaliseen kutsuun.

Luin ensimmäiset metaforavastaukset ja niiden perusteluosan lingvistisellä analyysillä sanaluokkien tarkkuudella pyrkien vastaamaan millaisia arvoja, uskomuksia ja olettamuksia perheestä metaforaan sisältyi eli millaisia repertuaareja kirjoittajat käyttivät. Lisäksi analysoin repertuaarien funktion ja kirjoittajan position ilmaisuissa. Käytin repertuaarien analyysin taustalla Suonisen (2001) väitöskirjan artikkelia *Mistä on perheenäidit tehty*, jossa hän identifioi perheenäitien puheen repertuaareja. Vastasin tässä osiossa ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Positiorepertuaari on organisoitu systeemi ja sitä voidaan uudistaa tuomalla systeemiin uusi positio tai tuomalla positio taka-alalta etualalle. Kaksi tai useampi positio voivat myös alkaa tukea toisiaan uudella tavalla tai ne voivat muodostaa uuden alasynteesin. Positiorepertuaarin rikastuessa yksilöllä on mahdollisuus reflektiivisessä prosessissa jatkuvasti siirtyä ulkoisesta vuoropuhelusta sisäiseen ja päinvastoin (Gergen & Gergen, 1986; Harrè, 1986; Wahlström, 1999).

Koska olen retoriikan tutkija, tutkin kertomuksia, metaforia, ydinretoriikan avulla. Käytän tässä soveltaen Komulaisen ja Löyttyniemen tutkimuksia siitä,

miten kertojat rakentavat ydinretoriikan avulla päähenkilön merkitysjärjestelmän muutosta ja/tai pysyvyyttä. Ydinretoriikkana elämäkertomuksissa on usein oman minän (nykyisen minän) ja ulkoa omaksutun minän (menneen minän) vastakkaisuutta (Komulainen, 1998; Löyttyniemi, 2004; Savikurki ym., 2016). Ydinretoriikkana kertomuksissa saattaa myös olla luonteen retoriikka (Komulainen, 1998). Luonne on tässä tapauksessa minästä poikkeava puhetapa eli se ei implikoi radikaalia reflektiivisyyttä. Luonne jäsentyy pikemminkin päähenkilön pisyvinä ja toisten havaittavissa olevina ominaisuuksina.

Minää rakentavat kertomukset sisältävät murtumia ja epäjatkuvuuksia, ja epäjärjestys onkin kerronnallisuuden perusehto, vaikka ihminen tavoittelee kertomusten avulla elämäänsä eheyttä ja jatkuvuutta. Luonnollisissa tilanteissa kertomuksia kerrotaan silloin kun yhteisön kulttuurisesti perustavia odotuksia vastaan on rikottu (Bruner, 1987; Hyvärinen, 2010). Tällaisia kohtia kertomuksissa voidaan nimittää odotuksen murroksiksi ja tutkin myös näitä. Odotus on toisaalta toimintaa määrittävä horisonttikäsite ja toisaalta kielen pintaan jälkiä jättävä ilmiö. Me annoimme osallistujille näkökulmaksi odotuksen markkinoidesamme ryhmää. Mainostimme (liite 1) ryhmää: *UUSI MINÄ. Millaisin eväin eteenpäin. Ryhmä eron kokeneille.*² Tule tutkimaan sanojen avulla uutta elämääsi! Odotuksen murros oli sisäänrakennettu myös tehtävänantoihin: kirjoitusharjoitukseen. Fokusoimme näin jo valmiiksi kertomukset koskemaan odotuksia eron jälkeisestä minästä ja elämästä. Kirjoittajat eivät kertoneet avioeroa koskevia kertomuksia – ja toisaalta kertoivat niitä odotuksen murroksen kautta.

Puhujan odotusrakenteet ovat ainakin osittain pääteltävissä hyvinkin yksityiskohtaisista kielen piirteistä eli ollaan jälleen myös paradigmaattisen analyysin tasolla. Odotukset voidaan ilmaista tapahtumien suorana arviointina, mutta usein ne ilmaistaan epäsuoremmin kielellisillä valinnoilla. Odotuksen murros voi näyttäytyä myös ydinepisodina, jossa minuuden kerronta tihentyy ja tiivistyy, kun eri näkökulmista puhuvat äänet kohtaavat ja joutuvat neuvottelemaan (Löyttyniemi, 2004). Ydinepisodissa voi kuulla myös kertojan pyrkimyksen selkeyteen ja koherenssiin, neuvottelun ratkaisuun ja äänten arvojärjestykseen (Komulainen, 1994). Tutkin myös näitä.

Olellaista on kahden ulottuvuuden: toimijuuden ja reflektion asettuminen. Toivonen, Wahlström ja Kurri (2017) ovat kehittäneet mallin kuvaamaan niitä toimijuuden diskursiivisia keinoja, jolla asiakkaat ensimmäisessä istunnossa käyvät käsiksi institutionaaliseen tehtävään esitellä itsensä ei-toimijana tai ei-vaikuttajana. Lähtökohtana tälle mallille on ajatus siitä, että terapiatilanteessa itsensä tuottaminen ei-toimijana on tilanteen vaatima, aktiivinen kielellinen teko, johon ihminen käyttää kielellisiä keinoja (Toivonen, 2019).

Selvitettyäni repertuaarit Suonisen (2001) mallin mukaisesti luokittelin metaforavastausten toimijuuden ilmaukset 10 diskursiivisen keinon mallin mukaisesti (Toivonen ym., 2018a). Kiinnitin lähilukien huomiota siihen, miten vastaajat aluksi ensimmäisissä ja sen jälkeen kahdessa myöhemmässä metaforassaan käyttivät kieltä ilmaistakseen toimijuutta tai sen puutetta. Tutkin jokaisen metaforan

---

² Käytän ryhmän käsitettä kahdessa eri merkityksessä, mutta pyrin erottamaan ryhmäistunnon ja kategoriaryhmän niistä puhuessani.

ilmaisun: oliko siinä ilmaistu toimijuutta tai ei-toimijuutta. Tämä vaihe oli pikutarkkaa paradigmaattista analyysiä. Keskiössä oli lingvistisen kuvauksen muodolliset puolet, kuten repertuaarien analyysissä aikaisemmin (Toivonen, 2019; Toivonen ym., 2018a).

Kiinnitin huomiota siihen a) kuka tai mikä oli kieliopillinen subjekti ja toiminnan tekijä ja b) ilmaisiko kirjoittaja henkistä omistajuutta suhteessa kokeemukseensa (Toivonen, 2019). Tutkin näin missä tarkalleen ottaen ongelman nähtiin olevan – alkamisessa, jatkamisessa, vai pysäyttämässä tai abstraktimmalla tasolla, kuinka reflektiivinen positio suhteessa omien kokemusten, toimien, elämäkertomuksen ja sosiaalisten suhteiden joihinkin aspekteihin oli. Tässä tulee kiinnitettyä huomiota verbimuotojen ja persoonapronominien käyttöön ja heikkoa toimijuutta kertoviin ilmaisuihin: nollapersoonan käyttöön, verbin passiivimuotoon ja verbeihin, jotka ilmaisevat toistumista. Kaikki nämä ilmaukset puhuvat toimijan heikkoudesta tai siitä, että toimijaa ei määritellä (Laitinen, 1995; Toivonen, 2019). Mikäli kieliopillinen ja semanttinen subjekti eivät vastaa toisinaan, painotuksen saa ensiksi mainittu (Mäkelä 2011; Toivonen, 2019).

Analysoin myös yksilöiden käyttämien toimijan työkalujen suhteellisen osuuden kaikista toimijuuden työkaluista ensimmäisessä, toisessa ja kolmannessa metaforavastauksessa. Esitän tämän taulukkona.

Ryhmän jäsenten reflektion kehittymisen kohti lisääntyvää reflektiota eli itsehavainnoinnin prosessia kuvaan pistearvojen avulla. Reflektiiviset keinot ovat 10DT- mallissa numerot 7-10 ja reflektio lisääntyy, kun keinon numero kasvaa. Olen antanut näille keinoille tämän mukaisen pistearvon: keinolle 7 yhden pisteen, keinolle 8 kaksi pistettä, keinolle 9 kolme pistettä ja keinolle 10, refleksiolle, neljä pistettä. Esitän tämän taulukkona.

Yksilöitten kirjallisuusterapeuttinen prosessi tuli esitettyä myös merkittävien hetkien analyysissä, jotka analysoin sisällönanalyysillä manuaalisesti kevyesti luokitellen. Koko ajan on muistettava, että tarkastellaan sitä, miten osallistujat rakentavat kielellisiä positioita metaforissaan sen sijaan, että keskityttäisiin sen luokitteluun, mitä hän sisällöllisessä, psykologisessa mielessä kertoo ongelmakseen (Toivonen, 2019; Toivonen ym., 2018a). Yksilöitä ei myöskään voi luokitella sen mukaan, miten he käyttävät diskursiivisia keinoja. Tämä tarkoittaa sitä, että eri keinojen käyttöä ei voi liittää persoonalliseen tyyliin tai piirteeseen. (Toivonen ym., 2018). Kirjallisuusterapeuttinen prosessi ei myöskään kulje minäkään ihanteellisesti etenevän kaavan mukaan, vaan jokainen luovaan terapiaprosessiin osallistuva kulkee omaa polkuaan, joka saattaa mennä edestakaisin. Minäkäänlainen kulku ei ole toista parempi.

Esitän seuraavassa luvussa 10DT-mallin (Toivonen, 2019; Toivonen ym., 2018a). Tämän jälkeen esitän soveltaen Leimanin (2018, 83) psykoterapiaprosessin metamallin, joka perustuu siihen ajatukseen, että ihmisen suhtautuminen ongelmaansa on positioitunutta. Malli esittää kehityksellisen sekvenssin siitä, miten ihminen käsittelee ilmiongelmaansa aktiivisin työvaiheihin saavuttaen uuden suhteen alkuongelmaan ja kulkee objektipositiosta havaitisijaposition kautta subjektiposition. Terapeutit voivat käyttää strukturoituja tekniikoita auttaakseen asiakasta saavuttamaan subjektiposition tai havaitisijaposition. Kirjallisuusterapeutin

työvälineet tähän ovat sanataiteen työkaluja. Esitän myös Leimanin taulukon psykoterapiaprosessin intervention kulusta (Leiman, 2018, 85).

4.3.2.1 10 diskursiivista keinoa

Olen käyttänyt metaforia analysoidessani kymmentä ei-reflektiivistä/reflektiivistä ei-toimijan ja toimijan keinoa.

Ensimmäinen ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *ei-hyväksyminen*. Näin toimiessaan toimija konstruoi itselleen position, jossa jokin ei koske häntä millään tavalla. Oletettuun ilmiöön ei ole olemassa henkilökohtaista suhdetta joko siksi, että mikään ei viittaa erilliseen minään suhteessa asiaan tai siksi, että sellainen suhde vaietaan tai kielletään. Vastaava toimijan keino on *hyväksyminen*.

Toinen ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *joku muu tekijänä*. Tässä toimija konstruoi position, jossa hän on objekti, uhri tai jonkun muun toiminnan aloittajan työrukkasena tai maalitauluna. Tuo *joku muu* voi olla mikä tahansa, mikä esitetään toiminnan tekijänä tai olosuhteiden luoja: lapsuus, perhe, elämäntapahumat. Vastaava toimijan keino on *vapaa toimimaan*.

Kolmas ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *ulkoistaminen*. Toimija konstruoi itselleen position, jossa hänen ajatuksensa, tunteensa tai toimintansa esitetään objekteina, joilla on oma paikkansa. Ne eivät ole millään tavalla toimijan itsensä luomia tai kokemia. Ulkoistamisessa ovat tavallisia possessiivi-ilmaukset, joissa objektit tulevat esitetyiksi kuin toimijan "omaisuutena" ja näin luodaan vaikutelma jostakin, joka sijoittuu johonkin toimijan mielen ulkopuolelle. Tämän keinoon toimijan vastine on *sisäistäminen*.

Neljäs ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *ei aloittamassa toimintaa*. Toimija konstruoi itselleen position, jossa haluttua toimintaa ei aloitettu. Toimijan vastine on *aloittamassa toimintaa*.

Viides ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *ei pysäyttämässä tai hillitsemässä toimintaa*. Toimija konstruoi itselleen position, jossa hän ei lopettanut ajatteluaan, kokemustaan tai toimintaansa, vaikka se olisi ollut toivottavaa. Toimijan vastine on *pysäyttämässä tai hillitsemässä toimintaa*.

Kuudes ei-reflektiivinen ei-toimijan keino on *ei muuntamassa toimintaa*. Toimija konstruoi itselleen position, jossa hän päinvastoin kuin olisi ollut toivottavaa ei muuta toimintaansa tai sen suuntaa tekemällä tietoisia valintoja. Toimijan keino on *muuntamassa toimintaa*.

Seitsemäs ei-toimijan keino on *ei-tietoisuus*. Toimija luo itselleen position, jossa hän katsoo kokemuksiinsa ja toimintaansa ei-käsittämisen, ei-yymmärtämisen, ei-tietämisen tai ei-huomaamisen näkökulmasta. Saattaa olla, että hän ei tunne tai aisti kokemaansa tai toimintaansa. Toimijan keino on *tietoisuus* ja se on jo hauraasti reflektiivinen.

Kahdeksas keino on jo kaiken kaikkiaan hiukan reflektiivinen: *reflektoitu häiriötoiminta/ reflektoitu toiminta*. Toimija konstruoi reflektiivisen position suhteessa kokemuksiinsa, ongelmiinsa tai toiminnan valintoihinsa esittäen ei-toimijana positioinnin häiriöfunktiksi, mutta toimijana oikeutetuksi funktioksi.

Yhdeksäs keino on *epäjatkuvuus/jatkuvuus*. Ei-toimija konstruoi itselleen position, jossa hän katselee elämäänsä historiallisen ei-jatkuvuuden käsittein. Toimijana hän konstruoi position, jossa hän katselee ilmiötä jatkuvuuden käsittein. Hän ilmaisee ei-toimijana kyvyttömyyttään yhdistää toimintaa ja kokemuksia elämäntarinaksi kun taas toimijana hän kykenee yhdistämään nämä sopusoin-tuisessa alakertomuksessa.

Kymmenes keino on *olettaen toisten postiointi/oikean mittasuhteisesti toisten positiointi= refleksiointi*. Ei-toimija konstruoi position, jossa ihmiset ja heidän suhteensa toimijaan on huomioitu, mutta toisten ihmisten omaa näkökulmaa ei oikeasti ole otettu huomioon. Toista ihmistä ei esitetty riippumattomana ja omasta näkökulmastaan käsin. *Oikean mittasuhteisesti toisten positioinnissa* toimija sen sijaan on ottanut huomioon toisten ihmisten oman näkökulman: toinen ihminen esitettiin riippumattomana ja hänen omasta näkökulmastaan käsin.

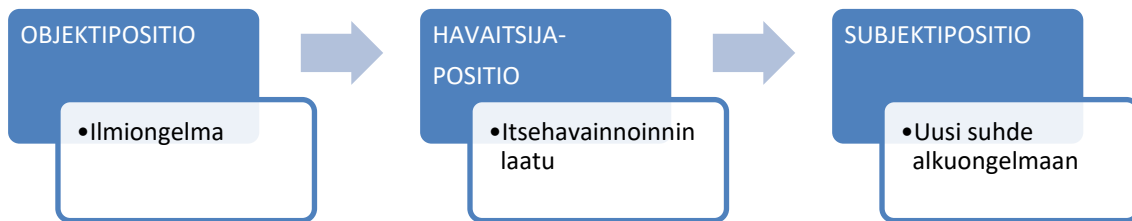
Nämä 10 keinoa asettuvat kahdelle ulottuvuudelle: toimijuuden ja reflektion ulottuvuuksille. Keinojen järjestys ei vihjaa tiukkaan diskursiiviseen tai psykologiseen hierarkiaan, mutta se ei kuitenkaan ole satunnainen. Järjestys perustuu reflektiivisyyden asteeseen suhteessa omiin kokemuksiimme. Kategoriat 1–8 ovat sellaisia, joissa toimija rakensi ei-toimijuutensa suhteessa ongelmaan käyttämällä jotakin ei-reflektiivistä keinoa. Kategoriat 9 ja 10 olivat puolestaan sellaisia, joissa toimija tuotti ei-toimijuutensa käyttämällä jotakin reflektiivistä keinoa. On myös huomattava, että itsensä tuottaminen ei-toimijana on terapiatilanteen vaatima, aktiivinen teko, johon asiakas käyttää kielellisiä keinoja (Toivonen, 2019; Toivonen ym., 2018a; Toivonen ym., 2018b).

Asetan refleksioinnin, radikaalin reflektion, viimeisen keinon (10) toimijan ulottuvuudelle: oikean mittasuhteisesti, toisten näkökulman mukaisesti toisten positiointiin. Kuten olen aikaisemmin todennut, refleksio on dialogia itsensä kanssa ja se on ulkoisempaa reflektiivisyyttä syvällisempi prosessi. Se on välittömämpää, jatkuvaa, dynaamista ja subjektiivista minuuden tiedostamista ja se on prosessi, jossa jatkuvasti refleктоimme tulkintojamme ilmiöistä ja kokemuksistamme muuttaen aiempia käsityksiämme.

4.3.2.2 Psykoterapiaprosessin metamalli, intervention ja kirjallisuusterapeuttisen prosessin kulku

Psykoterapioiden tavoitteena on Mikael Leimanin (2018) mukaan auttaa asiakasta toimijuutensa esteitä auttamalla häntä ensin muodostamaan niihin havainnoiva suhtautuminen. Seuraavassa kuvassa esitän tämän kehityksellisen sekvenssin Leimania soveltaen. Tähän prosessiin liittyy ajatus siitä, että ihmisen suhtautuminen ongelmaansa on positioitunutta ja suhdetta ongelmalliseen kokemukseen voidaan muuttaa. Objektiossa olemisen tulee esiin puhujan ilmaisussa. Terapeutit voivat käyttää erilaisia tekniikoita virittämään tai jäsentämään asiakkaan ilmaisua. He voivat rikastaa ilmaisua draaman musiikin tai sanataiteen menetelmin. Terapeutit voivat käyttää näitä menetelmiä auttaakseen asiakasta saavuttamaan havaitsijaposition tai parantamaan sen laatua. Alkuperäinen ongelma voi näin alkaa näyttäytyä uudessa valossa ja saattaa löytyä uusia toimintatapoja. Tämä on kuviossa subjektiopositiona (Leiman, 2018).

KUVIO 3 Psykoterapiaprosessin metamalli (Leiman, 2018)

Tähän prosessiin liittyy ajatus siitä, että ihmisen suhtautuminen ongelmaansa on positioitunutta ja suhdetta ongelmalliseen kokemukseen voidaan muuttaa (Leiman, 2018). Objektiossa olemisen tulee esiin puhujan ilmaisussa. Terapeutit voivat käyttää erilaisia tekniikoita virittämään tai jäsentämään asiakkaan ilmaisua. He voivat rikastaa ilmaisua draaman musiikin tai sanataiteen menetelmin. Terapeutit voivat käyttää näitä menetelmiä auttaakseen asiakasta saavuttamaan havaitsijaposition tai parantamaan sen laatua. Alkuperäinen ongelma voi näin alkaa näyttäytyä uudessa valossa ja saattaa löytyä uusia toimintatapoja. Tämä on kuviossa subjektiossa.

Metamallia noudatteleva interventio kulkee ilmiongelman jäsentämisen ja reformuloinnin kautta havaitsijaposition rakentumiseen ja tästä positioista käsin subjektiossa mahdollisuuteen. Leiman kuvaa intervention kulun näin (Leiman, 2018, 85):

1. Ilmiongelman jäsentäminen: minkä suhteen asiakas on objektiossa?
2. Reformulointi: ilmiongelmaa ylläpitävien toimintatapojen tunnistaminen ja hahmottaminen.
3. Havaitsijaposition rakentuminen: toimintatapojen tunnistaminen nykyelämässä, historiassa ja terapisuhteessa.
4. Havaitsijapositionista käsin voi hahmottaa toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja (subjektiossa mahdollisuus).

Tavallaan tämän kuvauksen ulkopuolelle jää yksi tärkeimmistä psykoterapian aspekteista. Tätä voidaan nimittää lähikehityksen vyöhykkeeksi. Polku objektiossa subjektiossa kulkee asiakkaan lähikehityksen vyöhykkeellä (Leiman, 2018). Lähikehityksen vyöhyke on käsite, joka kuvaa asiakkaan potentiaalisia kykyjä, mutta joita hän ei saa yksin vielä käyttöönsä vaan tarvitsee apua yltääkseen niihin (Vygotsky, 1978). Tämä vyöhyke määrittyy asiakkaan ja terapeutin yhteistoiminnassa ja se muodostuu asiakkaan ulottuvilla olevasta havaitsijapositionista sekä välittömästä subjektiossa ja sen avaamista toimintatavoista: mitä asiakas voi havaita ja mihin hän voi vaikuttaa (Leiman, 2018). Tämä vyöhyke asettaa erityisvaatimuksia ryhmäterapiolle. Terapeutin on tahdistettava toimenpiteensä asiakkaan kehitysedellytysten, psyykkisen sietokyvyn ja työskentelyvaiheen

mukaisesti, jotta tämä saa käyttöönsä lähikehityksen vyöhykkeen potentiaaliset kykynsä, mutta ryhmän yhteistyösuhde riippuu terapeutista ja monesta asiakkaasta.

Ihmisen suhtautuminen ongelmaansa on positioitunutta ja itsehavainnointi on suhteessa siihen, mitä havainnoidaan (Leiman, 2018). Kun asiakkaat tulevat terapiaan, he ovat objektipositiossa suhteessa ongelmaansa. Objektipositiossa olemisen näyttäytyy asiakkaan ilmaisussa, kun hän kuvaa kokemuksiaan ja toimintaansa ja suhdettaan ilmiongelmaan. *Tämä on terapian yhteishavainnoinnin raaka-ainetta*, toteaa Leiman (2018, 84). Puhuminen on ilmaisun perusmuoto, mutta ilmaisua voidaan virittää ja jäsentää eri tavoilla. Siihen tuovat hyviä välineitä eri taideterapiat, joihin kirjallisuusterapiakin lukeutuu. Näissä kaikissa tuotetaan taiteen avulla materiaalia havainnointia ja itsereflektiota varten (Leiman 2018). Terapeutit voivat käyttää erilaisia tekniikoita virittämään ja jäsentämään ilmiongelmaa. He voivat havainnointia kohdentavilla tekniikoilla auttaa asiakasta parantamaan itsehavainnoinnin laatua. Uusia ja vaihtoehtoisia toimintatapoja rohkaisevat tekniikat voivat auttaa asiakasta tavoittamaan uuden suhteen alkuongelmaan. Asiakas voi näin päästä objektiposition kautta havaitsijaposition ja näin aukeaa subjektiposition mahdollisuus (Leiman, 2018). Reflektio asettuu Leimanin (2018) psykoterapiaprosessin intervention kulussa havaitsijaposition. Ajattelen, että reflektio asettuu aitoon subjektiposition.

Tähän intervention kulkuun objektipositioista havaitsijaposition kautta subjektiposition asettuu kirjallisuusterapeutin prosessi sellaisena kuin McCarty Hynes ja Hynes-Berry (1986,1994) sitä kuvaavat. Olen esittänyt tämän sivulla luvussa *Vuorovaikutuksellinen kirjallisuusterapia*, s:lla 39. Prosessi kulkee heidän mukaansa tunnistamisen (numero 1 Leimanin interventiossa), tutkimisen (2 ja 3), rinnakkain asettelun ja itseen sovittamisen kautta toiminnallisen käyttäytymisen muuttumiseen (4). Tukeudun tutkimuksessani myös valikoiden Juhani Ihanuksen (2009) kuvaukseen kirjallisuusterapeutisesta prosessista, koska se on hienovaraisempi ja pitäytyy kertomuksen tasolla menemättä toiminnalliseen käyttäytymiseen syvemmin.

4.3.2.3 Merkittävien hetkien ja koko prosessin palautteiden analyysistä

Olin pyytänyt jokaista osallistujaa kirjoittamaan jokaisen istunnon jälkeen merkittävät hetket paperille ja keräsin nämä seuraavan istunnon aikana. Kyse on kirjallisuusterapian kohdalla prosessista, joka on jatkuva. Samastuminen ja tutkiminen voi jatkua kehämäisenä läpi prosessin. Prosessi alkaa usein yhdellä ryhmän jäsenellä, joka sitten "vetää" koko ryhmän tai osan siitä mukanaan. Näin prosessi eteni varsinkin ensimmäisessä ryhmässä, jossa "vetäjä" vaihteli, kun taas toisessa vetovastuu asettui enemmän yhden ryhmäläisen osalle. Prosessiin vaikutti se, että istuntoja oli vain kuusi kummallakin ryhmällä.

Yksilöitten prosessi tulee näin ollen esitettyä myös merkittävien hetkien analyysissä. Esitän tässä yksilöiden palautteet prosessin näistä hetkistä. Analyysi on diskurssianalyttistä sisällönanalyysiä. Olen käyttänyt analyysissä manuaalista, kaksivaiheista koodausta; avointa ja valikoivaa koodausta (esim. Eskola &

Suoranta 2014; Kähmi 2015). Asetan näissä ilmenevät yksilöitten prosessin vaiheet myös kirjallisuusterapian vaiheiksi esittäen tämän kurssiivilla. Tässä näytettyvät myös Mc Carty Hynesin ja Hynes-Berryn (1994) kuvaamat vuorovaikutuksellisen kirjallisuusterapian tavoitteet ja niiden toteutuminen. Tavoitteethan ovat *reagointikyvyn parantaminen, itsetuntemuksen lisääminen, ihmissuhteiden selvittäminen ja todellisuusorientaation avartuminen*. Näihin kirjallisuusterapia pyrkii stimuloimalla mieltä ja mielikuvitusta, tuomalla aineiston kuin peiliksi ja antaen samastumiskohteita. Yksilö saa välineitä oman maailmankuvan ymmärtämiseen ja uusien vaihtoehtoisten mallien luomiseen.

5 TULOKSET

5.1 Dialogisen minän positiot ensimmäisissä metaforissa

Ihmisen omasta elämästään laatima kertomus ja tarinat toimivat kerrottuna kahden suuntaan: kuulijoihin ja sisäänpäin, kertojalle itselleen. Metaforakyselyt tehtiin ohjeistuksella, että niitä ei lueta ääneen ryhmässä, vaan ne tulevat tutkijan käyttöön. On otettava huomioon myös se, että metaforat eivät tässä tutkimuksessa ole ratkaisukeskeinen ongelman ulkoistamisen keino, vaan monitasoinen poeettisen kielen tuoma väline puhua asioista eikä vain ongelmasta. Olen puhunut metaforasta tällaisena kirjallisuusterapeuttisena ja diskurssianalyttisena välineenä enemmän luvussa 2.1.2. On myös muistettava, että tutkittaessa repertuaareja, kulttuurin sisältämien kielenkäytön konventioita, huomio kohdistuu yksilön sijasta kielen käytön säännönmukaisuuksiin.

Analysoin sitä, millaisin metaforaselonteoin kukin aloittaa kertomuksensa perheestä sekä millaisia arvoja ja uskomuksia näihin sisältyy eli mitkä ovat repertuaarit ja vastaan tässä ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni. Tutkin myös, miten hän positioi itsensä suhteessa repertuaariin ja perheeseen. Tutkin metaforat ensin tarkalla diskurssianalyttisellä ja systemaattisella analyysillä. Pyrin näin myös analysoimaan repertuaarien funktiot: mitä niillä tulee ilmaista. Tämä kaikki on retoriikan tutkimista.

Sen jälkeen vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni ja tutkin kertojan toimijuuden ulottuvuuden ei-toimija/toimija-akselilla sekä reflektion asteen. Tämän analysoin asettaen nuo ulottuvuudet Toivosen, Wahlströmin ja Kurrin (2018a) luomaan diskursiivisten keinojen 10 diskursiivisen työkalun malliin, jonka olen kuvannut sivuilla 62 ja 63.

Vastaan myös kolmanteen tutkimuskysymykseen siitä, miten prosessi asetuu psykoterapioiden yhteiseen perusprosessiin. Näiden ensimmäisten metaforavastausten teksteissä prosessi on alkamassa. Analysoin tämän Leimanin (2018)

luoman psykoterapiaprosessin metamallin avulla: miten prosessi kulkee objekti-positiosta havait sijaposition kautta subjektipositioon (ks. s. 65). Tässä tulee esille myös kunkin kirjoittajan kirjallisuusterapeuttisen prosessin vaihe, jota kuvaan McCarty Hynesin ja Hynes-Berryn (1994) mallin mukaan täydentäen sitä valikoidusti Ihanuksen (2009) syventävällä mallilla (ks. s. 42). Positiorepertuaarin uudistumista psykoterapiaprosessin toisenlaisena kehittymisenä kuvaan myöhemmissä vastauksissa. Miten käy perinteisen familismin kun institutionaalinen kutsu otetaan vastaan?

Molempien ryhmien jäsenet tulivat jo kategorisoituneiksi sillä, että lähtivät eronneiden ryhmään keskustelemaan. Ryhmään tuleminen oli siten jo ensimmäinen vastaus institutionaaliseen kutsuun: siihen, että ero on näiden yksilöiden elämässä tilanne, jota he haluavat näin käsitellä.

Diskursiivisten keinojen analyysissä sulkeissa oleva numero viittaa sivuilla 62–63 esittämääni Toivosen 10DT-mallin keinojen numeroon.

5.1.1 Familistista repertuaaria sekä keskustelua toimijuuksista ja positioista

Ensimmäisen ryhmän jäsenet olivat kaikki olleet perheneuvonnan asiakkaita hiljattain ja kuuluivat ryhmästämme parinani työskenneeltä perheneuvojalta. Heidän eronsa oli hiljattain tapahtunut. Ero ei kaikilla ollut vielä edes virallinen ja yksi asui vielä eroa hakeneen puolison kanssa.

M. kertoi ensimmäisen istunnon aluksi, ettei hän ole tottunut ilmaisemaan itseään kirjallisesti, mutta hän tuotti joka kerralla vastaukset kyselyissä ja teki kaikki muutkin kirjoitusharjoitukset. M:n ensimmäinen metafora perheestä kuului:

Minun perheeni on tärkeintä maailmassa.

Tässä metaforassa sanoja ei käytetä kirjaimellisesta merkityksestä ja normaalista käyttökontekstista poiketen, kuten metaforassa kirjallisuustieteellisen määritelmän mukaan kuuluisi tehdä. Tämäkin on diskursiivista työskentelyä korostaen perheen merkitystä kirjoittajalle: perheelle ei anneta nimeä, joka kuuluu jollekin toiselle. Metaforan ainoaa adjektiivia *tärkeintä* korostaa sen superlatiivimuoto ja *tärkeintä maailmassa* laajentaa entisestään perheen merkitystä. Näin ilmaisu myös laajenee tavanomaisesta merkityksenannostaan huolimatta. Tämä metafora perheestä ei sisällä eroa. Mutta koska M. on tullut eroryhmään, hän on ottanut vastaan institutionaalisen kutsun käsitellä ero-ongelmaa.

M. perusteli metaforaansa näin:

Olen perhekeskeinen ihminen ja perheeni on tärkein ja rakkain ”asia” maailmassa.
Olen sitoutunut perheeseeni ja perhe on yksi tärkeimmistä saavutuksistani.

Luin myös perustelut lingvistisellä analyysillä sanaluokkien tarkkuudella pyrkien aluksi vastaamaan ensimmäiseen kysymykseen repertuaareista eli niistä arvoista, joille kirjoittaja perustaa metaforansa. Perustelussa on muutamia evalu-

oivia adjektiiveja. Evaluointia leimaa se, että adjektiivit toistavat samaa. Perustelujen ilmaisu *tärkein ja rakkain "asia" maailmassa* toistaa metaforan merkityksenantoa perheestä ja on kuin superlatiivin superlatiivi. *Tärkeä* mainitaan koko selonteossa kolme kertaa superlatiivissa. Kolmannen kerran toistettu *tärkein* on vahvaa toimijuutta ja henkistä omistajuutta ilmaisevan *saavutuksen* epiteettinä. Verbejä on koko selonteossa vain kaksi: *on ja olen sitoutunut*, mutta jälkimmäinen ilmaisee voimakasta toimijuutta. Substantiiveina koko selonteossa ovat *perheeni, maailmassa, ihminen, "asia" ja saavutus*. Kahdessa lyhyessä lauseessa toistuu sana perhe neljä kertaa. Kirjoittaja käyttää kaiken kaikkiaan toistoa vahvana diskursiivisena keinona.

Kirjoittaja ammentaa perinteisestä familistisesta repertuaarista korostaessaan toistojen myötä perheen tärkeyttä ja olevansa *perhekeskeinen ihminen*. Toistot ilmaisevat myös kulttuurisesti vahvan repertuaarin, familismin funktiona puolustelua. Puolustelemalla sellaista, mikä ei tarvitse puolustelua hän tekee repertuaarista itselleen vahvaa mallitarinaa ja keskustele samalla tämän mallitarinan kannattajan, yleistetyt toisen, kanssa. M. ilmaisee näillä kielellisillä valinnoilla ristiriitaa ja odotuksen murrosta: sitä että kulttuuriset odotusrakenteet eivät ehkä ole täyttyneet. Toteamalla, että *perheeni on tärkein "asia" maailmassa* M. jatkaa ristiriidan esille tuomista. *Asia* sanana luo hiukan ulkoistamista perheen käsitteeseen, ja lainausmerkit korostavat käsitteen ulkopuolisuutta tai sitä, että sen on määritellyt joku muu. Näillä kahdella keinolla M. tulee käyttäneeksi luonteen retoriikkaa. Luonne ei ole päähenkilön omakohtaista, subjektiivista tietoisuutta, vaan se jäsentyy päähenkilön pysyvinä ja toisten havaittavissa olevina ominaisuuksina. Kun sanan epiteettinä on superlatiivissa voimakas tunnesana *rakkain*, minä toisaalta ilmaisee kokemuksen olevan hänen omansa. Minuuden kerronta tihentyy ja tiivistyy ja kertomus alkaa tulla tietoiseksi moniäänisyydestään. Ydinepisodi, *olen sitoutunut perheeseeni*, ilmaisee ydinretoriikkaa ja pyrkimystä selkeyteen, koherenssiin ja äänten arvojärjestykseen tässä moniäänisyydessä.

10DT-mallin mukaan tehty toimijuuden analyysi tarkentaa ja vahvistaa tätä viestiä ilmaisun sisältämästä ristiriitaisesta keskustelusta. M. vastasi markkinoimaamme kutsuun ja lähti kirjallisuusterapiaan käsittelemään eroaan sanojen avulla. Hän kuten kaikki muutkin osallistujat tuli tässä käyttäneeksi myös ensimmäistä diskursiivista ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1): hän hyväksyi eli konstruoi itselleen position, joka koski häntä itseään. En laske tätä keinon käyttämistä mukaan metaforien tulkintaan.

Ensimmäisen metaforavastauksen perustelujen ensimmäisen lauseen verbimuodossa *"minä olen"* korostuu minä toimijana. *"Minä"* on kieliopillinen subjekti. M. toteaa olevansa *perhekeskeinen ihminen*. Tässä hän on reflektiivinen toimija eli tiedostaa (7) konstruoiden itselleen position, jossa hän katsoo kokemustaan perheestä ymmärtämisen näkökulmasta. M. ei pelkästään raportoi vaan pohtii ilmiötä perhe ja omaa suhdettaan siihen. Ongelmaksi tämä tiedostaminen kuitenkin tulee sitä kautta, että M. on eronnut eikä viittaa mitenkään siihen. Ristiriitaa ilmenee myös hänen kertoessaan olevansa *sitoutunut perheeseensä* ja todeksaan, *että perhe on yksi tärkeimmistä saavutuksistani* (7). M. käyttää tässä lauseessaan kuin päällekkäin reflektiivistä toimijaa (7) ja ei-reflektiivistä ei-toimijaa (3):

tiedostamisen lisäksi hän samalla ulkoistaa. *Saavutuksessa* kuuluu ulkoistamista, koska M. konstruoi siinä position, jossa perhe puhutaan kuin kirjoittajan "omaisuudeksi". Näin syntyy vaikutelma siitä, että asia on minän mielen ulkopuolella. Toimijuuden ja reflektiivisyyden suhteen ilmenee ristiriitaa. M. jatkaa tätä ristiriitaisen toimijuuden ilmentämistä ja vahvan mallitarinan puolustamista pitkin perustelujaan. Lainausmerkkien liittämistä *asia*-sanaan voi pitää ulkoistamisen ei-reflektiivisenä ei-toimijan keinona (3) lauseessa *ja perheeni on rakkain ja tärkein "asia" maailmassa. "Asiaan" liittyvä epiteetti rakkain ilmaisee taas toisaalta henkistä omistajuutta suhteessa kokemukseen eli perheeseen ja keskustelu toimijuudesta pysyy ristiriitaisena.*

Kaiken kaikkiaan M. käytti ensimmäisessä metaforavastauksessaan yhtä ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (3) kaksi kertaa sekä yhtä reflektiivistä toimijan keinoa (7) kolme kertaa. Hän käytti niitä kahdesti päällekkäin samassa ilmaisussa: yksittäisessä sanassa. Tämä viestii toimijuuden pohdiskelusta. Toimijuuden analyysi antoi siis samanlaisen tuloksen ristiriidasta ja artikulaatiokamppailusta kuin repertuaarien analyysi. Hän ilmaisi tätä pohdiskeluaan varsin raportoivassa metaforassaan, jossa ei vielä ollut luovuuden tuomaa lupaa sanoa toisin.

Intervention kulku psykoterapiaprosessin metamallin mukaan objektiposiitiosta havait sijaposition kautta subjektiposiitioon antaa M:n ensimmäisestä metaforavastauksesta samaa tulosta ristiriidasta ja artikulaatiokamppailusta kuin repertuaarien analyysi ja 10DT-malli. Toteamalla, että *perheeni on tärkeintä maailmassa* M. aloittaa itsehavainnoinnin psykoterapiaprosessin metamallin mukaisesti. Tässä ollaan vielä objektiposiitiassa: ilmiongelman määrittämässä positiiossa. Kertoja positiioi itsensä suhteessa perheeseen: hän on perheenjäsen. Kirjoittaja käyttää toistaen reflektiivistä toimijan keinoa (7): hän tiedostaa toteamalla olevansa *perhekeskeinen ihminen* ja olevansa *sitoutunut perheeseensä*. Hän on toimija kertomalla, että perhe on *yksi tärkeimmistä saavutuksistani*. Mutta mitä hän tiedostaa? Missä on ilmiongelma? Hän ei tuo esille ilmiongelmaa eli eroa, mutta reflektoi jotakin ristiriidan ilmentämisen: lainausmerkkien ja *asia*-sanana myötä. M. on siis jäsentämässä ilmiongelmaa: hän on pohtimassa, minkä suhteen hän on objektiposiitiassa. Kosketuksen saaminen omiin kokemuksiin, havaitseminen ja reflektio on alkamassa. Positiorepertuaarin rikastumista ja reflektion kehittymistä dialogisempaan muotoon tässä ei vielä näy: minän positiio on yksiselitteisesti perheenjäsen. Keskustelu toimijuuksista samoin kuin kulttuurisesti vahvan repertuaarin puolustaminen antavat kuitenkin vihjettä siitä, että jonkin tapahtuminen on alkamassa. Koska M. on pohtimassa, minkä suhteen on objektiposiitiassa ja lainausmerkkien myötä asia on vielä hiukan ulkokohtainen, hän oli aloittamassa kirjallisuusterapeutista prosessia tämän ensimmäisen metaforan kirjoittamisen myötä. Kuten luvussa 3.1.1. totesin, tunnistamisen kirjallisuusterapeutista vaihetta ei voi ohjelmoida eikä ennustaa; se syntyy, jos on syntyäkseen ja se voi tapahtua välittömästi tai keskustelun lomassa tai sen jälkeen. Tunnistaminen oli alkamassa M:lla tämän metaforan kirjoittamisen, ensimmäisen harjoituksen ja siitä käydyn keskustelun myötä.

5.1.2 Familismi ja perinteisen position menetys

Metaforatyöskentely vapautti luovaan tunneilmaisuun myös monella eri tasolla kirjallisuuden kanssa työskentelemään tottuneen ryhmän jäsenen. Mi. vastasi ensimmäiseen kyselyyn perheen metaforasta:

Minun perheeni on säpäleinen kulho

Mi. asettuu heti ensimmäisessä metaforassaan institutionaalisen kutsun luomaan tilaan ja tuo eron esille. Perhe on *säpäleinen kulho* ja hän on tässä kirjallisuusterapiassa käsittelemässä tuota itselleen jollain tavalla hankalaa olotilaa. Tässä on metaforaa käytetty oikeaoppisesti: kyse on uudesta yhdistelmästä, jossa kuva asetetaan kuvattavan paikalle välittömästi, suoraan vertaamatta.

Mi. perusteli metaforaansa:

jotain ehjää on hajonnut eikä se enää pysty pitämään vettä, mehua, keittoa se on äärimmäisen surullista

Tutkin selonteon lingvistisellä analyysillä sanaluokkien tarkkuudella. Adjektiiveina koko selonteossa olivat *säpäleinen, ehjää, surullista*; substantiiveina *kulho, vettä, mehua, ja keittoa*. Verbeinä tuodaan: *on hajonnut, eikä pysty pitämään, on*. Surullista oli vahvistettu sanalla *äärimmäisen* ja ydinepisodin: *ehjää on hajonnut* -arvio on vahva vastakkaisuuksien ilmaus.

Skeemana, perustana olevana tietorakenteena, on säiliö, joka yksilöllisen aistipohjaisen ravinnon kokemuksen kautta yhdistellään kohteeseen: perheeseen. Näin luodaan jo varsin runollinen metafora *säpäleinen kulho*. Arkinen, realistinen repertuaari tukee perinteistä familistista repertuaaria viittaamalla toiseen familismin peruspilariin: naiseen ruoanlaittajana. Familistisen repertuaarin lisäksi tässä on kohtalorepertuaaria: asia on tapahtunut, *jotain ehjää on hajonnut* eikä Mi. ole ollut siihen vaikuttamassa. Repertuaarin funktioksi tulee kokonaisuuden kumoaminen tai epäileminen. Mi. asettuu nykyiseen olotilaansa, *säpäleiseen kulhoon* katsellen sieltä mennyttä, parempaa tilaa ja minän positioksi kohtalorepertuaarissa tulee surullinen jonkin merkityksellisen menettäjä. Ydinretoriikkana on mennyt perhe ja minä. Ydinepisodina on menetetty perhe eikä se tässä ole odotustiheä. Eri äänet kohtaavat, kun kertoja toteaa, että *jotain ehjää on hajonnut* ja virkkeen lopussa, että *se on äärimmäisen surullista*. Hajonnutta ehjää määrittää ulkopuolinen ja hiukan epämääräinen *jotain*, kun taas *äärimmäisen surullista* ilmaisee syvää henkilökohtaista kokemusta. Ilmaisusta tulee vuodatus, kun se esitetään ilman pilkkuja ja pisteitä: tämä korostaa henkilökohtaista kokemusta. Tässä kohtaavat tehokkaasti ulkopuolinen ja yksilön sisäinen ääni.

Toimijuuden analyysi 10 diskursiivisen keinon näkökulmasta vahvisti tätä analyysiä ja sekin erottaa Mi:n työskentelyn edellä kuvatusta M:n työskentelystä. Mi. on johdonmukaisempi ja avoimempi heti alusta lähtien ongelmansa esille tuomisessa. Hänkin on tullessaan kirjallisuusterapiaan vastannut institutionaaliseen kutsuun lähteä käsittelemään eroaan sanojen avulla. Hän käyttää tässä kaikkien muiden tavoin ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1): hyväksymistä.

Metaforassaan *säpäleinen kulho* Mi. käyttää eksplisiitisti ei-reflektiivistä toimijan hyväksymisen keinoa (1) konstruoiden position, jossa ero koskee häntä. Metaforassa minä ei ole mukana eksplisiitisti: perhe on *säpäleinen kulho*. Mi. ei ilmaise omaa toimijuuttaan perusteluissaankaan; hän ei ole kieliopillinen eikä semanttinen subjekti vaan puhuu ulkoistaen (3) perustelutkin metaforin. Tämä puhuu diskursiivisena tekona ei-reflektiivisestä ei-toimijuudesta. Perusteluissaan hän toteaa, että *jotain ehjää on hajonnut* ja esittää näin kulhon hajoamisen ulkoapäin tulevana asiana, johon hänellä itsellään ei ole ollut mitään mahdollisuutta vaikuttaa. Tässä käytetään ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (2): joku muu toimijana. Näin Mi. ilmaisee selonteossaan samanlaista ristiriitaa kuin edellä analysoimani M. Hän on uhri tai kohde, vaikka toisaalta onkin toimija. Selkeästi hän jatkaa uhrin tai kohteen position konstruoinnista jonkun muun ollessa toimija (2): *eikä se enää pysty pitämään vettä, mehua, keittoa*. Uhrin asema korostuu, kun minä asettuu metaforan kautta toiminnan uhriksi: *mehu* ja *keitto* viittaavat familismin sanastossa naiseen ruoanlaittajana. Näin kertoja astuu suoraan tämän välineen, poeettisen metaforan, tunnetyöskentelyn polulle: hän ilmaisee asian toisin. Kuva asettuu kuvattavan paikalle. Hän käyttää näin kolmannen kerran keinoa joku muut toimijana. Mi. puhuu voimakkaista tunteista ja toiston kautta tulee mielikuva siitä, että vaiettu tulee sanotettua. Minä on osa rikki mennyttä kulhoa ja tässä ilmaistaan omistajuutta suhteessa surun kokemukseen. Mi. toteaaakin, että *se on äärimmäisen surullista* ilmaisten näin henkistä omistajuutta kokemukseen. Tässä kohtaa Mi:n selonteossa aina vain vahvistuu artikulaatiokamppailu: keskustelu toimijuuksien välillä. Tunne tuntuu olevan Mi:n eikä sitä kuitenkaan selvästi ilmaista hänen tunteekseen, koska hän käyttää perustelussaankin metaforaa ja näin ulkoistamisen diskursiivista keinoa (3). ³M. konstruoi näin toisaalta position, jossa hänen tunteensa tulee esitettyä objektina, jolle on oma paikkansa ja joka ei ole Mi:n kokemaa.

Kaiken kaikkiaan Mi. käytti ensimmäisessä metaforavastauksessaan ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1) ja kahta ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (2 ja 3) kahdesti. Koko selonteko korostaa ei-reflektiivistä ei-toimijuutta.

Intervention kulku analysoituna psykoterapiaprosessin mallin mukaan eroaa hiukan 10DT-mallin mukaan tehdystä analyysistä. Tällä mallilla analysoituna Mi. on lähempänä reflektiota kuin edellä kuvattu M., vaikka ei käytä 10DT-mallin mukaisia reflektiivisiä diskursiivisiä keinoja. Itsehavainnointi alkaa heti ilmiongelman jäsentämisellä, kun Mi. toteaa, että perhe on *säpäleinen kulho*. Mi. poikkeaa edellisestä kirjoittajasta myös käyttäessään heti ennen yhtään harjoitusta oikeaoppista metaforaa itsehavainnoinnissa ilmaisten asian toisen asian avulla. Tässä ilmitulee metaforan reflektiivinen luovuuden voima, jota tarkka 10DT-mallin mukainen analyysi ei oikein tavoita. Mi. jatkaa ilmiongelman jäsentämistä perusteluissa. Myös reformulointi, ilmiongelmää ylläpitävien toimintatapojen tunnistaminen on alkamassa, kun Mi. perusteluissaan toteaa, että *jotain ehjää on hajonnut*. Positiorepertuaari on kuin mahdollisen muutoksen alussa, kun

---

³ Metaforakyselyissä kirjoitetut metaforat eivät ole 10DT-mallin ulkoistamisen keino 3. Tässä analysoin perusteluja ja niissä katson, että metaforan käyttö on tämä diskursiivinen keino.

minän positiona on jonkin menettäjää. Päätellen metaforavastauksesta kirjallisuusterapeuttinen työskentely toimi tämänkin kirjoittajan kohdalla nopeasti ja voimakkaasti. Mi. astui kirjallisuusterapeuttisen prosessin alkuun: kirjoittamiin ja työskentely jatkuu tunnistamiseen ja tutkimiseen.

5.1.3 Perinteisen familismin ja uusien positioiden keskustelua

H. vastasi ensimmäiseen metaforakyselyyn perheestä hyvin perinteisellä, perusmetaforaa muistuttavalla vertauskuvalla:

Minun perheeni on ...turvallisuuden tyyssija.

Tässä lähestytään yhtä länsimaisen yhteiskunnan perheen perusmetaforaa: perhettä turvallisenä säiliönä eli paikkana. Metafora ammentaa siis hyvin vahvasti länsimaisesta, konservatiivisesta familistisesta repertuaarista. Vertauskuva on metonymia: merkityksensiirto tapahtuu tunnettuuden ja jatkuvuuden perusteella ja näinkin vertauskuvan merkityksenanto on johdonmukaisen perifamilistista. Eroa ei mainita.

H. perusteli metaforansa:

Vaikka perheeni särkyi eron myötä, niin ne ihmiset jotka ovat edelleen perhettä, ovat korvaamattomia ja pysyvät yhä minulla. En halua lähestyä sitä minkä menetin, vaan sitä mitä minulla on edelleen. Turva ja luottamus omassa ydinperheessäni.

Mi:n tavoin H. vastaa jo ensimmäisessä metaforaselonteossaan institutionaaliseen kutsuun, mutta toisin kuin Mi. hän puhuu vasta perustelujen ensimmäisessä lauseessa erosta. Sanaluokkien tarkkuudella luettu lingvistinen analyysi tukee familismirepertuaarin vahvuutta mallitarinana. Adjektiiveja koko selonteossa ovat perhettä perinteisesti arvioineet *luja, pysyvä, korvaamaton ja turvallinen*. Substantiiveja ovat samansuuntaisia tunnetiloja vahvasti ilmaisevat *tyyssija, turvallisuus, turva, luottamus* sekä edelleen familistista perinnettä korostava *ydinperhe*. Verbeinä ovat *särkyi, pysyvät, menetin*. Verbejä on vähemmän kuin adjektiiveja ja substantiiveja, mutta ne ovat vahvoja. Yksikön ensimmäisessä persoonassa ilmaistu *menetin* saa painoarvoa, kun sillä ilmaistaan ydinepisodi: ero.

Tässä selonteossa on eletyn ideologian ja intellektuaalisen ideologian eli ihanteen eksplisiitisti ilmaistua vastakkaisuutta, kun minä kertoo, että *perheeni särkyi eron myötä*. Perustelu alkaa vahvasta perinteisestä repertuaarista käsin, mutta siihen tuodaan moninkertaisesti keskustelu ikivanhan ja toisaalta modernin ideologian kanssa. Keskustelukumppanina, yleistettynä toisena, on ydinperhe-mallitarinan edustaja. Familistinen ja individualistinen tai ratkaisukeskeinen repertuaari keskustelevat hiukan korostetusti ja minän positio on näiden välissä valintoja tekevänä: *En halua lähestyä sitä minkä menetin vaan sitä mikä minulla on edelleen. Turva ja luottamus omassa ydinperheessäni*. Voisi puhua myös humanistisesta repertuaarista näiden yhdistäjänä. Koska humanistisessa repertuaarissa korostuu ihmisten omakohtaisten kokemusten ymmärtäminen, H:n positioksi

suhteessa repertuaareihin asettuu tätä kautta ymmärtäjä ja vilpitiön puhuja. Yksinkertainen ja tehokas tapa kohentaa kokonaishallintaa on ristiriitojen sovittaminen toisaalta – ja toisaalta- ilmaisulla. Näin nuo ristiriidat tulevat puhutuiksi rinnakkaisiksi. H. ei käytä toisaalta- sanaa, mutta tuottaa tämän vastakohtaisuuden implisiitisti. *Vaikka perheeni särkyi eron myötä, niin ne ihmiset, jotka ovat edelleen perhettä, ovat korvaamattomia ja pysyvät edelleen minulla.* Tämä on hänen ydinretoriikkaansa, jossa mennyt ja nykyinen minä ymmärtävät toisiaan. H. positioi itseänsä ratkaisukeskeisyyden repertuaarin myötä valintoja tekeväksi humanistiseksi individualistiksi, vaikka familistinen repertuaari onkin vielä vahva. Ongelma ei ole ongelma, vaan ongelma on meidän asenteemme siihen. Selonteossa on kuin pätkinäkuoressa ratkaisukeskeisen perheterapian perusajatus perheestä omintakeisena ja tärkeänä systeeminä silloinkin, kun perhemuodot tai -tyypit vaihtelevat. Ydinepisodina on uusperheen turvallisuus.

10DT-mallin mukainen toimijuuden analyysi ei asetu ihan samaan linjaan repertuaarin analyysin kanssa. Tarkkana paradigmaattisena se antaa hiukan vahvemman kuvan reflektiosta kuin edellinen, narratiivisempi analyysimalli. Vastatessaan institutionaaliseen kutsuun oli tulemalla ryhmään H. käytti ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1): hän hyväksyi erotilanteen kohdalleen. Metaforassaan H. ei puhu erosta. Perusteluissa hän sen sijaan vastasi tähän kutsuun ilmaisten selkeästi, että *perheeni särkyi eron myötä* ja alkaa sitten pohtia sitten itselleen tärkeän ydinperheen ontologiaa ja arvoa. Nyt hän konstruoi itselleen position, jossa hänellä on henkilökohtainen suhde ongelmaan eli eroon ja käyttää näiden sanojen kautta ei-reflektiivistä toimijan keinoa, hyväksymistä (1). Todetessaan sitten, että *en halua lähestyä sitä minkä menetin, vaan sitä mikä minulla on edelleen* ja puhumalla tässä voimakkaammin verbeillä ja adjektiiveilla kertoja positioi itseään perhettä prosessoivana pohtijana. Näin hän konstruoi itselleen position, jossa katsoo kokemuksiaan ymmärtämisen näkökulmasta ja käyttää reflektiivistä toimijan keinoa (8). Modaaliverbillä ja sen kieltämisellä: *en halua* hän ilmaisee muutoksen mahdolliseksi ja positioi itseään ei-reflektiiviseksi toimijaksi eli vapaaksi toimimaan (2). H. kirjoitti, että haluaa *lähestyä sitä mikä* hänellä *on edelleen* ja käyttää näin toiminnan aloittajana neljännen kerran ei-reflektiivistä toimijan keinoa (4). Tuomalla myös näillä sanoilla ratkaisukeskeisen ideologian suoraviivaisesti mukaan perusteluihinsa H. konstruoi itselleen position, jossa hän muuntaa toimintaansa tekemällä tietoisia valintoja käyttäen viidettä ei-reflektiivistä toimijan keinoa (6) ja toimijuus on entistä vahvempaa. Perustelujen viimeinen lause alleviivaa menneen ja nykyisen minän ydinretoriikkaa: *Turvo ja luottamus omassa perheessäni.* Tämä lausekin vahvistaa reflektiivistä toimintaa alleviivaten jatkuvuutta (9).

Kaiken kaikkiaan H. käytti vahvasti jo tässä ensimmäisen metaforansa perusteluissa diskursiivisia toimijan keinoja: neljää ei-reflektiivistä (keinoa 1, 2, 4 ja 6) ja jopa kahta reflektiivistä toimijan keinoa (8 ja 9). H. on 10DT-mallin mukaan analysoituna edellisiä ryhmän jäseniä vahvempi ja reflektiivisempi toimija ja hän on kaikista osallistujista vahvin toimija prosessin alussa.

Intervention kulku analysoituna psykoterapiaprosessin mallin mukaan ilmituo tässäkin hiukan erilaista tulosta kuin 10DT-mallin mukainen analyysi. Reflektio näyttäytyy heikompana, kun itsehavainnointi kehittyy hiukan ulkokohtaisesti jäsentämällä ero-ongelmaa ratkaisukeskeistä ideologiaa käyttäen: *En halua lähestyä sitä minkä menetin vaan sitä mikä minulla on edelleen*. Tämän objektiiviselta vaikuttavan näkökulman kautta reformuloidaan ilman syvällisempää reflektiota ja tunnistetaan ilmiongelmaa ylläpitäviä toimintatapoja. Kirjoittaja hyppää seuraavan vaiheen: ilmiongelmaa ylläpitävien toimintatapojen hahmottamisen yli ja alkaa ratkaisukeskeisen ideologian myötä tunnistaa toimintatapoja nykyelämässä ja historiassa: *Turva ja luottamus omassa ydinperheessäni*. Positiorepertuaari on moninäkökulmainen ja valmiiksi liikkuva: on perinteinen ja uusi perheenjäsenyys, joista minä voi valita. Kirjallisuusterapian vaiheina tässä voi nähdä paitsi alkua: kirjoittamista myös seuraavia vaiheita, vaikka palautetta toisilta ei oltu vielä saatu. Tässä oli ulkokohtaisen ideologian kautta saavutettua samastumista eli tunnistamista ja tutkimista. *H:n* metaforan perusteluosa osoittaa sen, että kirjallisuusterapeuttinen prosessi ei suinkaan etene yksioikoisesti ja suoraviivaisesti. Se voi alkaa todella nopeasti kuten tässä, mutta tarvitse ulkokohtaista ideologiaa, ratkaisukeskeisyyttä, kirjallisuusterapian metodien lisäksi.

5.1.4 Individualismi ja jonkin uuden position edessä

I. vastasi ensimmäiseen metaforakyselyyn perheestä:

Minun perheeni on koottu palapeli.

Oikeaoppisen metaforan merkityksenanto perustuu erikoiseen, hiukan kylmään palapelin materiaaliin. Perusteluissa I. selventää lakonisesti:

Monista, pienistä palasista koottu, ehjäksi ja vahvaksi uudeksi palapeliksi.

Koko selonteon lingvistinen analyysi sanaluokkien tarkkuudella jää lakoniseksi. Adjektiiveja koko selonteossa ovat *moni, pieni, ehjä, vahva* ja *uusi*, substantiiveja *palanen, palapeli* ja verbistä on tehty attribuutti *koottu*. Tässä lyhyessä tekstissä skeemana on peli ja siinä ammennetaan tyynellä tavalla ja hiukan perinteisesti pelaamisen individualistisesta repertuaarista. Perusmetaforaksi tulee perhe rakennettuna systeeminä. Repertuaari on hyvin realistinen ja materiaallinen, mutta toisaalta perustelut metaforan muodossa tuovat voimakkaasti vastakohtaista, individualistista repertuaaria mukaan: *ehjäksi ja vahvaksi uudeksi palapeliksi*. Repertuaarien yhteisenä funktiona on vastakkaisten repertuaarien hallinnan osoittaminen. Individualistinen repertuaari tuottaa minulle valintoja tekevän subjektin positiota. Tässä keskustelevat myös eletty ideologia ja ihanteellinen ideologia. Perhe eli palapeli on mennyt rikki, koska se on koottu *ehjäksi ja vahvaksi uudeksi palapeliksi*. Näinkin selontekoon tulee aivan uudenlaista familistista vivahdetta. Kuten H. edellä, puhuu I: kin nykyisestä perheestään ja erosta eli ydinretoriikkana on nykyinen ja entinen minä. Ydinepisodi on edellisen kirjoittajan kertomuksen tapaan uusperheen vahvuus.

10DT-mallin mukaisesta toimijuuden analyysistäkin tulee selonteon tapaan varsin lakoninen. Hän lähti kirjallisuusterapiaan eli hän käytti hyväksymisen ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1). Tämä kirjoittaja on toinen, joka vastaa institutionaaliseen kutsuun tulla käsittelemään eroa kirjallisuusterapiassa niin, että ilmaisee alkuperäisen ongelman, eron, olevan jo jonkinlaisessa hallinnassa. Toisin kuin H. edellä hän ilmaisee tämän jo metaforassaan: *koottu palapeli* eikä vasta perusteluissa. I: n metafora viittaa siihen, että eron jälkeinen tila on ilmiongelma. Näin tulkiten hän käytti metaforassaan hyväksymisen ei-reflektiivistä toimijan keinoa 1. konstruoidessaan position, jossa ero koski häntä. Perustelun *monista pienistä palasista koottu* -metaforassa on käytetty ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa joku muu toimijana (2). Tarkalla luennalla *ehjäksi ja vahvaksi uudeksi palapeliksi* voidaan lukea niin, että I. konstruoi reflektiivisen aseman positioonsa suhteessa eroon ja valintoihinsa käyttämällä reflektiivistä toimijan keinoa (8). Näissä sanoissa hän myös konstruoi position, jossa hän katselee elämäänsä ymmärtäen jatkuvuuden eli käyttää toista reflektiivistä toimijan keinoa (9).

Kaiken kaikkiaan I. käytti ensimmäisessä metaforavastauksessaan yhtä ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1), yhtä ei-reflektiivistä ei-toimijan (2) keinoa sekä kahta reflektiivistä toimijan keinoa (8 ja 9). Hän on H:n tapaan varsin vahva toimija jo kirjallisuusterapiaprosessin alkaessa. Hän on myös jo reflektiivinen toimija, koska ei perusta puhettaan ulkoistamalla sitä ideologiaan.

Intervention kulku psykoterapiamallin mukaisesti ei kulje I:n teksteissä ihan suoraviivaisesti edeten. I. on jäsentänyt ilmiongelmaa, eroa, sitä, minkä suhteen on objektipositiossa. Hän ei yhtä selkeästi reformuloi, tunnista ja hahmota ilmiongelmaa ylläpitäviä toimintatapoja. Sen sijaan hän rakentaa metaforan antaman suojan kautta havaitisijapositiona. *Kootusta palapelistä* on tullut *ehjä ja uusi palapeli*. Positiorepertuaari on vihjauksenomaisesti uudistunut niin, että uudenlainen perheenjäsenyys on tullut etualalle. Kirjallisuusterapeuttisen prosessin vaiheista tässä näkyi kirjoittamisen kautta tunnistamista ja tutkimista, vaikka ei vielä ollut päästy varsinaisiin harjoituksiin eikä palautteen saamisen toisilta. Toisen ryhmän jäsenet olivat lukeneet mainoksemme seurakuntien etusivulta. He eivät olleet aikaisemmin olleet perheneuvonnan asiakkaina vaan olivat lukeneet mainoksen ryhmästämme seurakuntien nettisivuilta. Erosta oli hiukan pitempi aika kuin ensimmäisen ryhmän jäsenillä.

5.1.5 Vahva institutionaalinen kutsu - mutta mihin?

Toisen ryhmän jäsenet olivat lukeneet mainoksemme seurakuntien etusivulta. He eivät olleet aikaisemmin olleet perheneuvonnan asiakkaina vaan olivat lukeneet mainoksen ryhmästämme seurakuntien nettisivuilta. Erosta oli hiukan pitempi aika kuin ensimmäisen ryhmän jäsenillä.

Mg. vastasi vahvasti luovalla otteella institutionaaliseen kutsuun ensimmäisessä perheen metaforassaan:

Minun perheeni on kuin mustekala.

Antaessaan perheelle uudenlaisen merkityksen tämä metafora on oikeaoppinen, vaikka siinä onkin kuin-sana. Mg. käyttää erikoisella, voimakkaalla ja luovalla tavalla metaforan toisin sanomista kuvatessaan perhettä yhdellä sanalla *mustekalaksi*. Toisin kuin Mi:n *särkyneeseen kulhoon* tähän luonnon yllätyksellisyydestä, liikkuvuudesta ja hallitsemattomuudesta ihmisen näkökulmasta puhuvaan perheen vertauskuvaan on vaikeaa asettaa ihmistä eli Mg: a itseään.

Pitkä metaforinen perustelu kuului näin:

Se elää syvissä valtamerissä

Pohjalla ja osin pimeässä.

Sen lonkerot ulottuvat kauas ja ne ilmaantuvat mitä odottamattomimmista ja arvaamattomimmista paikoista

Se voi muuttaa muotoaan Olla välillä supussa ja sitten taas levittäytyä yllättävän laajalle lonkeroillaan.

Sen toiminta on arvaamatonta

Se asuu syvissä vesissä ja suurelta osin se on aiemmin tuntematon toimintatavoiltaan ja syntysijoiltaan.

Sen tapa edetä ja liikkua vaihtelee.

Se voi edetä paikasta toiseen yllättävän nopeasti.

Tai toisaalta pysyä piilossa ja paikallaan. Sitä ei voi hallita.

Pitkä monisanainen perustelu vaati tarkkaa, lingvististä lähilukua. Perustelusta muodostui laajennettu metafora ja siinä on monien eri vertailuasteisten adjektiivien myötä paljon evaluaatiota: *syvissä, odottamattomimmista, arvaamattomimmista, arvaamatonta, tuntematon, hallitsematon*. Kaikki adjektiivit puhuvat samaa, vahvaa kieltä luonnon ja mustekalan arvaamattomuudesta ja hallitsemattomuudesta ihmisen näkökulmasta. Näin siinä esiintyi myös kohtalorepertuaari voimakkaasti ja toistuvasti. Substantiiveja oli myös pitkässä perustelussa paljon ja nekin korostavat luonnon hallitsemattomuutta mustekalan olemuksella ja toiminnalla: *valtamerissä, lonkerot, paikoista, muotoaan, supussa, toiminta, toimintatavoiltaan, syntysijoiltaan, tapa*. Verbit vahvistavat molempia edellisten sanaluokkien merkityksenantoa sekä asia- että ilmaisusisällön osalta. Niitäkin oli runsaasti ja ne ovat paljon toisteisia: *elää, ulottuvat, ilmaantuvat, muuttaa muotoaan, olla supussa, levittäytyä, asuu, edetä, liikkua, vaihtelee, pysyä piilossa, hallita*. Metodista syntyy toiston vaikutelma ja vahva vakuuttelun tuntu. Perusmetaforana on perhe hallitsemattomana luonnonvoimana. Repertuaareina ovat luonnonilmiö- ja kohtalorepertuaari. Mg:n positio on ilmiön hallitsemattomuudesta ja ilmaisun luovuuden runsaudesta huolimatta ja juuri niiden takia varsin omalaatuinen. Hän on alkaen metaforan yhdestä substantiivista *mustekala* ja huolimatta perustelujen monista

sanoista miltei mykistynyt luonnon arvaamattomuuden tarkkailija ja toisaalta myös kohtalorepertuaariin rakennettuna ajautuja. Odotuksen murros puhutaan ilmaisten hallitsemattomuutta ja arvaamattomuutta toisteisesti ja vahvasti metaforisesti. Näin vahvasti tuotettuna kohtalorepertuaarin käytön funktiona on uhrin identiteetin tuottaminen, joka kumoaa kokonaishallinnan velvoitteen. Ydinretoriikkana on nykyinen perhe(minä). Ydinepisodia on vaikeampi hahmottaa, koska merkityksenanto on vahvaa ja luovaa ja ilmaisun monisanaisuus, toisteisuus ja tunnevaltaisuus tuottavat yksiselitteisen tulkinnan ongelmaa. Ydinepisodiksi voisi esittää perheen hallitsemattomuutta.

10DT-mallin mukainen toimijuuden analyysi vahvistaa repertuaarien analyysin tulosta. Minä ei ole kieliopillinen subjekti eikä toimija myöskään tässä mielessä. Minä ei ole myöskään semanttinen subjekti. Myös toisteisuus tuottaa minän heikkoa toimijuutta. Runsaan perusteluosan kaikki adjektiivit kuvaavat mustekalan ennalta arvaamattomuutta. *Syvissä, odottamattomimmista, arvaamattomimmista, arvaamatonta, tuntematon, hallitsematon* – adjektiivit korostavat toisteisenä sitä, että kertojalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa ilmiöön. Mg. käyttää näin vahvasti toistaen ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: ei-hyväksymistä (1) ja päällekkäin vielä toista ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: joku muu toimijana (2). Tulemalla kirjallisuusterapiaryhmään hän kuitenkin on vastannut institutionaaliseen kutsuun ja haluaa käsitellä ongelmaa. Tulkitsijalle jää hiukan epäselväksi onko se, joka pysyy piilossa ja jota ei voi hallita ero vai onko se nykyinen perhe. Substantiivit puhuvat samaa ihmisen ei-toimijuutta hallitsemattoman luonnonilmiön edessä. *Mustekalan* eli perheen toiminta on minän hallinnan ulkopuolella. *Lonkerot, valtamerissä, paikoista, muotoaan* vahvistavat jonkin muun toimijuutta ja minän ulkopuolisuutta toiminnassa.

Toimijuus heikentyy toistamisen kautta mitä pidemmälle perustelut etenevät. Samoin reflektiivisyys pysyy heikkona. Havainto itsestä ympäristöstä erillisenä on toisaalta tarvittava ennakoiva kokemus siitä, että ihmisellä on minkäänlaista persoonallista suhdetta ilmiöihin.

Tässä on perusta tulevalle toimijuuden tunnolle ja tätä pohjaa Mg. tuottaa kaiken kaikkiaan toistaen ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoja 1 ja 2 ensimmäisessä perheen metaforassaan mustekalasta ja sen perusteluissa. Ensimmäisen ryhmän Mi:n tapaan hän poikkesi muista ryhmänsä jäsenien ilmaisuista tuottaen hyvin luovalla ja toisin puhuvalla metaforallaan vahvasti ei-toimijuutta.

Intervention kulku analysoituna psykoterapiaprosessin mallin mukaan antaa selitystä tämän luovan selonteon ei-toimijuudelle. Narratiivisesti luovuutta luotaava analyysimetodi tukee pikkutarkkaaja narratiivista repertuaarien analyysiä ja pikkutarkkaa 10DT-metodia. Itsehavainnointi alkaa mielenkiintoisella tavalla metaforaa runsaasti hyödyntäen. Ollaan leikkivän kielen keinoja ja luovaa kirjoittamista monisanaisesti ja vahvoja sanoja käyttäen jäsentämässä ilmiongelmaa ja sitä, minkä suhteen ollaan objektipositiassa. Kirjoittaja myös hahmottaa runollisesti metaforisen kielen kautta ilmiongelmaa, uuden perheen monimuotoisuutta, ylläpitäviä toimintatapoja. Hän kuvaa perhettään, *mustekalaa*, monin vahvoin ja toisteisin sanoin. Hän paneutuu vahvasti institutionaaliseen kutsuun

vastaamiseen. Positiorepertuaari on monisanisuudesta huolimatta kuitenkin varsin yksipuolinen. Miltei samaa puhuvien voimakasta kokemusta ilmaisevien merkityksenantojen runsas käyttö vahvistaa Mg:n positiota siinä, että hän ei pysty vaikuttamaan tähän voimakkaasti toimivaan luonnonilmiöön. Ilmiongelma korostuu. Kirjallisuusterapiaprosessin vaiheista tässä oli kirjoittamisen kautta voimakasta tunnistamista ja tutkimista, vaikka oltiin vielä ilman palautetta muilta.

5.1.6 Luonnon oikeuttamissa positioissa

P:n ensimmäinen metafora perheestä kuului:

Minun perheeni on levinnyt ympäri Suomea.

Lapsistani vanhin on Savossa. 2 Itä-Suomessa ja yksi Ahvenanmaalla.

Yhteen kokoontuessa perheeni on melua tuottava sakki. 4 aikuista lasta + vävyt ja miniät sekä 3 lastenlasta.

Yhdessä saamme myös aikaan iloisia juhlia, Häitä, ristiäisiä ja syntymäpäiviä.

Olemme kuin kissaperhe, jossa pikkukissat nahistelevat keskenään ja nuoret ottavat toisistaan mittaa.

Hän perusteli metaforansa näin:

Katselin lapsena kissapoikuetta ja näin miten pikkukissat painivat keskenään, riepottelivat toisiaan. Emokissa kantoi karanneet poikaset takaisin laatikkoon nukkumaan. Isäkissaa ei ollut kissaperheessä lainkaan.

Tässä näkyy hyväksyty kaksinaisuus, rinnakkaisuus ja ratkaisukeskeisyys. Se näyttäytyy runsautena ja tapana muodostaa metafora ja perustella sitä. Selonteossa ei ole selkeästi erotettavissa ensin metaforaa ja sen jälkeen perusteluja. P. käyttää metaforaa laajasti kuvaten ensin faktoja ja sitten lopuksi perusteluissa tullen varsinaiseen metaforaan, jota toisaalta pohjustetaan jo skeemanomaisella *melua tuottava sakki* -ilmauksella. Toisaalta koko työskentely toimii kuin absoluuttinen metafora: muoto tai lähestymistapa kuvaa jo kohdetta. On kuin metaforatyöskentely olisi jo muodollisessa mielessä hallinnassa. Pitkän ja laajan ”metaforan” viimeinen lause on sitten kuitenkin metafora perheestä: *kuin kissaperhe, jossa pikkukissat nahistelevat keskenään ja nuoret ottavat toisistaan mittaa*. Tätä metaforaa täydentää perustelut, jotka ovat metaforan muodossa.

Tämä selonteko on monisanaisuudessaan ja monimutkaisuudessaan vaativa tarkan lingvistisen analyysin kohde. Adjektiivien tuotettua evaluaatiota on kuitenkin tässä laajassa selonteossa vähän: *melua tuottava, iloisia*. Substantiiveja sen sijaan on todella paljon: *perheeni, Suomea, lapsistani, Savossa, Itä-Suomessa, Ahvenanmaalla, vävyt, miniät, lastenlasta, juhlia, häitä, ristiäisiä, syntymäpäiviä, kissaperhe, pikkukissat, kissapoikue, emokissa, laatikko, isäkissa*. Verbejä on taas vähemmän,

mutta enemmän kuin adjektiiveja: *on levinnyt, saamme aikaan, nahistelevat, ottavat mittaa, katselin, näin, riepottelivat, kantoi*. Huomiota herättää metaforan verbien suuri määrä.

Skeemasta sakki luodaan perusmetaforaksi eläinpoikue: *Olemme kuin kissaperhe*. Repertuaarina on näin eläinperheestä ammennettu familistinen repertuaari. Tämä on luonnollisena tavoiteltava tila ja siinä mielessä lähestytään myös humanistista repertuaaria. P. ilmaisi henkistä omistajuutta suhteessa kokemukseen ol- len tämän repertuaarin rakentamana ymmärtävän kuuntelijan ja vilpittömän pu- hujan positiossa. Toiminta on tämän persoonan kontrollissa, vaikka *minun per- heeni on levinnyt ympäri Suomea ja yhteen kokoontuessa perheeni on melua tuottava sakki*. Subjektina on useissa lauseissa monikon ensimmäinen persoona ja toimi- jana korostuu me: *olemme, saamme*. Tässä on nollapersoonan jonkinlainen vasta- kohta: me-persoona, joka taas ilmituo sitä, että minä ei yksinään omista koke- musta. Merkityksenantoon sisältyy siis kuitenkin artikulaatiokamppailua, vaikka se ensi lukemalla vaikuttaa kovinkin selkeältä ja ristiriidattomalta. Ydin- retoriikkana on selkeästi nykyinen minä ja perhe. Huomiota herättää viimeinen lause, jossa todettiin, ettei *isäkissaa ollut kissaperheessä lainkaan*. Ydinepisodiksi on siis kuitenkin tuotu hienoinen odotuksen murros: hyvä perhe ilman isää. Tässä on ehkä myös lievää itsetodistelua, kun korostetaan isättömyyden luonnonmu- kaisuutta. Ehkä koko vertaus, luonnon kissaperhe, on itsetodistelua ydinperheen ja hyvän äidin mallitarinan edessä. Huomiota herättää myös metaforan verbien suuri määrä. Tämä on hyvin toiminnallinen, liikkuva metafora, jonka funktioksi asettui lempeä kokonaishallinnan kumoaminen- ja ymmärtäminen. Se kuvaa hy- vin aktiivista ja laajaa maailmassa toimimista.

Tätä vahvistaa 10DT-mallin mukainen toimijuuden analyysi. Laajuus ja jär- jestys viittaa ehkä myös siihen, että P. positioi itseään toimijana, reflektoi ja pohtii ilmiongelmia: onko se ero vai uuden perheen koostumus. Minä hyväksyy ei-ref- lektiivisenä toimijana (1), että *minun perheeni on levinnyt ympäri Suomea*. Samoin minä hyväksyy, että *yhteen kokoontuessa perheeni on melua tuottava sakki*. Hän on ei-reflektiivisenä toimijana vapaa toimimaan (2): *yhdessä saamme aikaan iloisia juh- lia*. Sijoittamalla uuden oman perheensä selonteon alkuun ja eroon viittaavan kis- saperheen varsinaisena metaforana vasta sen jälkeen P. korostaa oman kokemuk- sensa omistajuutta ja toimijuus vahvistuu muutenkin. Vasta lopussa olevassa metaforassa keskustellaan toimijuuksista. Metaforakin alkaa minän ollessa kie- liopillinen subjekti ja toimija, kun minä vertaa perhettä eläinpoikueeseen. Hän puhuu toimijan positioista ymmärtäen, (7) reflektoiden toimintaa (8) ja nähden toiminnan liittymisen menneeseen ja tulevaan (9): *Katselin lapsena kissapoikuetta ja näin miten poikaset painivat keskenään (...) Emokissa kantoi karanneet poikaset takaisin laatikkoon nukkumaan*. Toimijuutta ja reflektiota toisaalta heikentää se, että hän puhuu kissaperheeseen sijoittaen tätä ymmärrystä, reflektiota ja muuntelua. Se- lontekoon ei ole tuotu me-persoonan ulkopuolista näkökulmaa refleктоimaan ja tämä puhuu kamppailusta merkityksenantojen välillä.

Kaiken kaikkiaan P. oli vahva toimija jo ensimmäisessä metaforassaan käyt- täessään pelkästään toimijan keinoja: kahta ei-reflektiivistä (1 ja 2) ja kolmea ref- lektiivistä (7, 8 ja 9) keinoa.

Analysoituna psykoterapiaprosessin mallin mukaan itsehavainnointi on käynnissä. Ilmiongelma, isän, apen ja isoisän poissaolo sekä äidin, anopin ja isoäidin suurempi vastuu, jäsenyytensä perustelujen lopuksi metaforisesti: *Olemme kuin kissaperhe, jossa pikkukissat nahistelevat keskenään.(...) Isäkissaa ei ollut kissaperheessä lainkaan.* Pitkä selonteko reformuloi: tunnistaa ja hahmottaa ilmiongelmaa ylläpitäviä toimintatapoja. Perhe on levinnyt ympäri Suomea ja on yhteen kokoontuessaan *melua tuottava sakki*, johon kuuluu eri sukupolvia. P. rakentaa suorasanaisesti ympäri Suomea levinneen laajan uusperheen kautta havaitsijaposition tunnistamalla toimintatapoja, jotka toisaalta ovat rasittavia: *melua tuottava sakki*- ja toisaalta positiivisia: *Yhdessä saamme aikaan iloisia juhlia.* Näitä näin tunnetasolla ilmaistessaan P. on myös jo havaitsijapositiona käsin hahmottamassa vaihtoehtoisia toiminnan tapoja, joka tarkoittaa subjektiposition mahdollisuutta. Positionointi oli jo nyt niin moniäänistä, ettei siihen edes odota muutosta. Kirjallisuusterapiaprosessista on saavutettu kirjoittamisen kautta intensiivistä tunnistamista ja tutkimisen vaihetta. Tämä on nopeaa etenemistä semminkin, kun varsinaista luovaa kirjoittamista tai lukemista ei vielä ole aloitettu eikä palautetta muilta ole saatu.

5.1.7 Reflektiota ja positoiden liikettä

Kolmas toisen ryhmän jäsen oli kiinnostunut kirjoittamisesta ja se oli yksi syy siihen, että hän tuli ryhmäämme seurakunnan etusivulla olleen mainoksen luetuun.

Ensimmäiseen metaforakyselyyn perheestä R. vastasi:

Minun perheeni on kuin vesilammikko tai ameeba, se muuttaa muotoaan, on välillä isompi ja välillä pienempi.

Kun tapaan harvoin näkemiäni sukulaisia ja ystäviä, perhe laajenee ja päinvastoin, kun olen liikaa yksin, perheeni on vain sukulaissuhde – ydinperhe.

Samoin kuin edellisen jäsenen tekstissä tässäkin on metafora ja perustelut limittein eikä niitä voi tyystin erottaa. Hän perustelee välittömästi metaforansa eli tunteen tasolla ilmaisunsa ensimmäisessä virkkeessä ja jo näiden yhdistelmä viestii ratkaisukeskeisyyden perusajatuksista. Perhe *muuttaa muotoaan* ja *vesilammikko tai ameeba* on välillä isompi, välillä pienempi. Metafora muistuttaa Mg:n *mustekalaa*, mutta on toisaalta merkityksenannoiltaan hyvinkin erilainen.

R. perusteli perheen metaforaansa näin:

näkökenttäni laajenee ja ajatusmaailmani vaihtelee näkökulmaa, ja voin paljon paremmin. Toisaalta välillä pieni on kaunista ja aika ydinperheen kanssa on parasta.

Sanaluokkien tarkkuudella tehty lingvistinen analyysi kertoo tässäkin lyhyessä selonteossa käytetystä toistamisesta. Adjektiiveja on kohtalaisen paljon ja ne ovat tunteisiin vetovia: *isompi, pienempi* (komparatiivissa), *pieni, kaunista, parasta*. Substantiiveissa on toistuvuutta: *vesilammikko, ameeba, muotoaan, sukulaisia, ystäviä, perhe, sukulaissuhde, ydinperhe – ihmisten, näkökenttäni, ajatusmaailmani, näkökulma,*

ydinperhe. Toistuvuutta on myös verbeissä: *on, muuttaa muotoaan, tapaan, laajenee – laajenee, vaihtelee, voin*.

Repertuaarien analyysi tuottaa samansuuntaista tulosta kuin ensimmäisen ryhmän H:n metaforan ja sen perustelujen analyysi. Selonteossa on niin selkeästi ratkaisukeskeisyyden ydin, että tuntuu kuin R. ammentaisi siitä eli intellektuaalisesta ideologiasta, joka taistelee hänen eletyn ideologiansa: eron kanssa. Repertuaarin ominaisuus on tämä vastakohtaisuus. Eronneen perhe on tässä ydinperhe, joka tarkoittaa tätä nykyistä, eron jälkeistä. Merkityksenanto on jokseenkin selkeää, vaikka ristiriitoja kuvataan. Varsinaisessa metaforassa R:n positio on miltei kirjaimellisesti ajelehtijan tai ei-kiinni saajan tuossa *vesilammikossa* tai *ameebassa*. Repertuaarina on kohtalorepertuaari ja perusmetaforana hallitsematon luonnonvoima. Mukaan tulee sitten ratkaisukeskeisyyden myötä humanistista repertuaaria ja funktiona on rinnakkain kokonaishallinnan kumoaminen ja kokonaishallinnan osoittaminen. R. käyttää kaikkein yksinkertaisinta ja selkeintä tapaa ristiriitojen sovittamiseen erottamalla eri repertuaarit *toisaalta*-sanalla. Tämä on ainutlaatuinen, selkeä tapa osoittaa, että keskenään ristiriitaiset diskursit ovat rinnakkaisia. Toisaalta – toisaalta puheen suosiminen on oiva keino niitä haittoja vastaan, joita aiheuttaa velvoite kuvata identiteetti, perhe-elämä tai ylipäätään sosiaalinen todellisuus väkivaltaisen selkeinä ja yhtenäisinä kokonaisuuksina. R:n positio on näin perusteluissa korostetusti ymmärtävän kuuntelijan ja vilpittömän puhujan. Hän puhuu nykyisestä perheestään ydinperheenä ja nimittää perheeksi myös sukulaisia ja ystäviä. Ydinretoriikkana on nykyinen minä toisaalta ja toisaalta. Ydinepisodina on uuden perheen hyvä monimuotoisuus eikä sitä voi nimetä odotustiheäksi.

10DT-mallin mukainen analyysi tarkentaa edellistä analyysiä. Varsinaisessa metaforassa R. käytti työkaluina ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: joku tapahuma tai ilmiö on toimijana (2) eikä minä pysty vaikuttamaan toimintaan vaan on uhri tai jotenkin näkymätön. Tämä tuli sanotettua varsin luovasti: *perheeni on kuin vesilammikko tai ameeba, se muuttaa muotoaan ja laajenee*. Minä on mukana nol-lapersoonana, vaikka puhutaan minun perheestäni. Metafora eteni kuin malliesimerkkinä toimijuuden kehittymisestä. Toinen virke tuo minän ei-reflektiivisen toimijuuden (2), vapaa toimimaan, mukaan selontekoon ensimmäisen persoonan ollessa subjekti: *kun tapaan, olen*. Toisessa virkkeessä R. tuo ratkaisukeskeisyyden ideologian mukaan selontekoonsa: *kun tapaan harvoin näkemiäni sukulaisia ja ystäviä, perhe laajenee ja päinvastoin, kun olen liikaa yksin, perheeni on ...ydinperhe*. Tässäkin voi kuulla vapaan toimijan keinon (2). Kirjoituksessa on tällä kohtaa joitakin vaikeasti tulkittavia ilmauksia (esim. *liikaa*), jotka saattavat johtua ympäristön häiriötekijöistä tai sitten ne ovat tarkoituksellisia. Perusteluissaan R. sitten jatkaa tulkintaa ratkaisukeskeisyyden kautta. Hän toi ratkaisukeskeisen ideologian minän avuksi käyttämään kolmea reflektiivistä toimijan keinoa: ymmärtäen tai tiedostaen toiminnan (7): *näkökenttäni laajenee*, reflektoiden toimintaan (8): *ja voin paljon paremmin* sekä ymmärtäen jatkuvuuden menneisyyteen ja tulevaisuuteen (9): *toisaalta välillä pieni on kaunista*.

Kaiken kaikkiaan R. käytti tässä ensimmäisessä metaforassaan kolme kertaa ei-reflektiivistä toimijuutta (2) ja kolmea reflektiivistä toimijan keinoa: 7, 8, ja

9. R. tuntuu jo nyt varsin vahvalta toimijalta, mutta hänenkin näennäisen vahvaa reflektiotaan heikentää ulkokohtaisen ideologian mukaan tuominen.

Analysoituna psykoterapiaprosessin mallin mukaan tässä ollaan itsehavainnoinnin suhteen vielä objektipositiossa mutta samoin kuin H. ja P. edellä R. kin reformuloi ratkaisukeskeisyyden ideologian avulla. Metaforisesti hän sanoittaa perheensä *vesilammikoksi tai ameebaksi, se muuttaa muotoaan, on välillä isompi ja välillä pienempi*. Ilmiongelma tulee näin vertauskuvallisesti sanoitettua joksikin, josta ei saa otetta. R. jatkaa metaforaansa suorasanaisesti todeten, että *perhe laajenee ja päinvastoin...* Sitten R. ryhtyy reformuloimaan ilmiongelmaa ratkaisukeskeisyyden avulla: *näkökenttäni laajenee ja ajatusmaailmani vaihtelee näkökulmaa, ja voin paljon paremmin. Toisaalta pieni on kaunista ja aika ydinperheen kanssa on parasta*. Hän rakentaa näin havaittajapositiota tunnistuen toimintatapoja nykyelämässä. Positiorepertuaariin tuotiin perinteisen perheenjäsenyyden rinnalle uudenlaisen perheen jäsenyys. Kirjoittamalla R. on aloittanut kirjallisuusterapeutin tunnistamisen ja tutkimisen vaiheita hiukan ulkokohtaisesti tietyn ideologian kautta jo tässä ensimmäisessä metaforassaan ja sen perusteluissa.

5.1.8 Yhteenvetoa

Merkittävänä huomiona molempien ryhmien ensimmäisistä metaforavastauksista totean, että vallitsevaksi metaforien repertuaariksi ja suorastaan mallitarinaksi nousi ensi lukemalla familismi, perhemyönteisyys. Familismi oli hallitseva kulttuurinen mallitarina ja ryhmän jäsenet rakensivat omaa kertomustaan ja toimijuuttaan siinä pitkälti tämän tarinan varaan. Se esiintyi sekä perinteisenä että uudenaikaisempana. Ryhmien jäsenten positioiksi muodostuivat jo näissä ensimmäisissä minäkertomusten alakertomuksissa *ydinperheestä eronneet ja uusperheen perustaneet*; familistista mallitarinaa ylläpitävät ja siihen positioituvat sekä sitä haastavat ja uutta positiota luovat.

Repertuaarien analyysi tuotti paradigmaattisena ja narratiivisena tulokseksi sen, että ryhmien selonteot erosivat ydinretoriikaltaan. Menneen ja nykyisen minän ydinretoriikka esiintyi ensimmäisen ryhmän kaikissa metaforakertomuksissa, kun taas nykyisen ja tulevan tai kehittyvän minän retoriikka esiintyi toisen ryhmän kaikissa kertomuksissa. Ensimmäisessäkin ryhmässä tarinat olivat erityyppisiä parin jäsenen käyttäessä alkuun ydinretoriikkana mennyttä minäänsä, jonka kautta he prosessoivat nykyistä minäänsä. Odotuksen murrosta ilmaistiin joko suorana arviointina tai epäsuoremmin kielellisillä valinnoilla. Ydinretoriikkana toimi luonteen retoriikka: asioita tulkittiin yksilön luonteen julkisena manifestaationa. Kaksi ryhmän jäsentä kuitenkin kurkotti jo uuteen heti alussa. Näiden jäsenten selonteoissa ei ollut jyrkkää vastakkainasettelua, vaan mennyt nähtiin pikemmin onnen aikana, jota jollain tavalla ja tasolla vielä hiukan tavoitellaan. Ensimmäisen ryhmän kohdalla korostui alkutilanteessa terapian mahdollisuus dialogin mahdollistajana ja positioiden monipuolistajana. Toisen ryhmän jäsenet katselivat nykyistä minäänsä, jonka kautta he pääsivät katsomaan tulevaa minää. Myös luonteen retoriikkaa käytettiin. Heillä oli jo terapia-

prosessin alussa enemmän dialogia ja jopa hienoista reflektiota. Terapian mahdollisuutena ja tavoitteena korostui tämän dialogin edelleen tukeminen ja positioiden monipuolistuminen.

Vaiettu, sanomatta jäänyt voi värähdellä löydetyn kielen myötä siinä, missä ennen oli mykistävä tyhjiys, menetys ja poissaolo (Ihanus, 2009, 23).

10DT-malli antaa paradigmaattisena mallina hyvän, tarkentavan lisän tämän reperiaarien paradigmaattisen ja narratiivisen analyysin kautta *löydetyn kielen* analyysiin. 10DT-malli oli hyvin tarkkana mallina omiaan vahvistamaan reperiaarien analyysin hiukan epätarkempaa analyysiä. Se on analyysimalli, joka ilmituo hyvin toimijuutta ja antaa yhdenlaisen kuvan myös reflektiosta. Malli julkituo hyvin myös yksilöiden välisiä eroja.

Luovuutta luotaava psykoterapiaprosessin metamalli on analyysin lopullinen narratiivinen synteesi, syvennys ja jäsenitys. Psykoterapiaprosessin metamalli ja intervention kulku siinä syventää reflektion analyysiä ja antaa narratiivisen mallin analysoida syvemmin reflektion kehittymistä. Malli analysoi enemmänkin reflektiota siinä missä 10DT-malli tutkii sekä reflektiota että toimijuutta

Metaforan terapeuttinen voima sai aikaan molemmissa ryhmissä kaikilla itsehavainnon välineenä siirtymisen objektipositiosta eteenpäin jo ensimmäisessä metaforavastauksessa, vaikka emme olleet vielä tehneet yhtään harjoitusta. Jo pelkkä metaforan kirjoittaminen siis toimi kirjallisuusterapeuttisena harjoituksena: ilmaisua jäsentävänä ja virittävänä tekniikkana. Psykoterapian perusprosessissa yksi jäsen (M.) oli aloittamassa ilmiongelman, eronneen perheen, jäsentämistä, mutta ei vielä sanoittanut sitä. Yksi jäsen (Mg.) jäseni ilmiongelmaa. Yksi jäsen (Mi.) jäseni ja oli alkamassa reformuloida ilmiongelmaa. Kolme jäsentä (H., I. ja R.) olivat reformuloinnin jälkeen aloittamassa havaitsijaposition rakentamista, yksi jäsen (P) oli rakentamassa havaitsijaposition ja subjektiposition mahdollisuus oli näkyvissä. Kirjallisuusterapeuttisena prosessina tämä näyttäytyi niin, että muut paitsi M. olivat tunnistamisen ja tutkimisen vaiheessa ja myös M. oli tunnistamisen alussa. Pelkkä metaforana ilmaisu tuntui myös toimivan kuin jonkinlaisena vertaisuuden ääneen lausumattomana palautteena toisilta, terapian alkuna.

Tutkin seuraavassa luvussa sitä, miten molempien ryhmien jäsenten toimijuus ja reflektiivisyys eli itsehavainnointi asettuivat näiden mallien mukaan seuraavissa kahdessa metaforakyselyssä ja kaikkien kyselyiden muodostamassa kertomuksissa.

5.2 Familismi ja positiot myöhemmissä metaforavastauksissa

Toinen metaforavastaus kirjoitettiin kolmannen istunnon lopuksi. Näihin selontekoihin oli vaikuttamassa se, että tällä istunnolla kirjoitettiin ennen metaforia perhehaiku, jonka olin ohjeistanut luontoon sijoittamisella. Myös kirjallisuuste-

rapeuttinen prosessi oli edennyt, kun on kirjoitettu harjoituksia ja saatu palautetta toisilta. Näihin metaforiin vaikutti varmasti myös se, että kertasin istunnon aluksi Turnerin lauseen analogian ja metaforan erosta metaforalla ilmaistuna: "Analogia on lehdellä ryömivä toukka, metafora auringon valossa lentävä perhonen" (Turner 1998, 24).

5.2.1 Runollisia positioita tulee mukaan

M:n toinen metaforavastaus vahvasti ensimmäisen vastauksen viestiä hallitsevan mallitarinan merkityksestä repertuaarin käytössä. Metafora perheestä kuului:

Minun perheeni on sateenkaari, minkä juurella on ruukullinen kultaa!

Luonnonilmiöön viittaavana perheensä metaforana M. esitti sateenkaaren, joka ilmentää muutosta edellisen metaforaan verrattuna. Tähän luontoon assosioitumisen aiheutti varmasti osaltaan se, että kirjoitimme saman istunnon aikana haikun perheestä ja olin kertonut japanilaisen haikun tekemisen säännöistä sen, että nuo runot sijoitetaan jollain tavalla luontoon. M. oli kirjoittanut haikun: *Meitä on neljä/ Kesää ajattelemme/Seikkailujako?*

Toisessa metaforassaan M. on lähtenyt skeemasta, ideaalisesta kognitiivisesta mallista aarre ja yhdistellyt lähdettä ja kohdetta päätyen käsite- tai perusmetaforaan perhe rikkautena. Kirjallisuusterapian prosessi on edennyt ja luovan fantasian ja kielen leikki on alkanut. Tässä on jo enemmän reflektiota, kun M. käytti puhdasta metaforaa suoran arvioinnin tai raportoinnin sijasta. Metonymia voi myös motivoida metaforaa ja näin kävi tämän tutkimuksen empiriassa. Ensimmäisen istunnon metonymia: *Minun perheeni on tärkeintä maailmassa*, motivoi kirjoittajan luomaan kolmannella istunnolla toisen metaforan: *Minun perheeni on sateenkaari, jonka juurella on ruukullinen kultaa*. Erosta M. ei edelleenkään puhu.

Metaforan perusteluiksi M. esitti:

Perheeni on tärkeintä ja rakkainta minulle tässä maailmassa. Luonteidensa vuoksi, kaikkien "vikojensa" vuoksi ja kaikkien hyvien ominaisuuksiensa vuoksi. Heissä on "elämän eri värit" kuten sateenkaaressa!"

Nyt kertoja käytti perustelussaan voimakkaasti arvioivaa kieltä ja tunteisiin vetoavia adjektiiveja enemmän: *monivärinen, monenlainen, rikas, ruukullinen, rakkain, tärkein*. Odotuksenmurros, neuvottelu omien ja kulttuurin odotusten kanssa, vahvistuu entisestään näiden kahden metaforan muodostamassa minäkertomuksessa: *Minun perheeni on tärkeintä maailmassa. Minun perheeni on sateenkaari, minkä juurella on ruukullinen kultaa*. Perustelun verbinä esiintyy edelleen vain arvioiva: *on*.

Äidin position ristiriitaisuus on vahvasti läsnä. Nyt hyväksytyksi puhuttiin myös "viat" ja odotuksen murros vahvistuu entisestään. M. käytti jälleen lainausmerkkejä saaden aikaan assosiaation: nämä ovat jonkun muun määrittelemiä. "Viat" ja kaikki hyvät ominaisuudet ovat "elämän eri värejä," joita verrattiin sateen-

kaaren väreihin. Luova ekspressiivisyys oli löytynyt: realistinen ja romanttisekonomistinen repertuaari keskustelevalat. Ekspressiivisyys sijoittuu sinne, minne se perinteisen familistisesti kuuluu: perheen tunneilmaston takaamiseen ja perheenäitiin. Ristiriitaa tuotti myös ekonomistisesta repertuaarista ammentava *ruukullinen kultaa*, joka taas vie repertuaarin toisaalta romanttiseen ja toisaalta realistiseen tai materialistiseen suuntaan. Minän positiot suhteessa repertuaareihin ovat nekin ristiriitaisia: toisaalta minä asettuu haaveilijan, toisaalta kokemukSELLISEEN ja vieläpä taloutta ajattelevan positioon. Funktiona, jota näin ristiriitaisen repertuaarien taistelu tuottaa, on kulttuurisen kompetenssin kanssa kipuileminen. Mikäli kirjoittaja mieltää ristiriitaisuudet enemmänkin henkilökohtaisina kuin kulttuurisina ominaisuuksina, on seurauksena epäilemättä puutteellisuuden tuntemuksia. Ristiriitaisuuksien runsaampi tuottaminen toisessa metaforassa ensimmäisen istunnon harjoituksen tuottaman itkun jälkeen viestii tästä. Minän suhde mallitarinaperheeseen on muuttunut: se ei ole enää niin puhtaan idealistinen, vaan mukaan on tullut eletyn elämän arkisuutta ja ristiriitojen tunnistamista. Minä positioituu arjen naiselliseen sankaruuteen: läheisten vikojen ja epätäydellisyyden hyväksymiseen. Ydinretoriikkana on luonteen retoriikan kautta nähty minä ja perhe. Ydinepisodina on ydinperhe rikkautena.

Edellisen metaforan ja sitä seuranneen voimakkaan tunteenilmauksen pohjalta nousee tulkinta ydinepisiin liittyvästä odotuksenmurroksesta. Odotuksen murros saattaa liittyä istunnossa tapahtuneeseen oman epätäydellisyyden tunnistamiseen isojen arvojen ollessa kyseessä. Tässä metaforassa toimii voimakkaasti luonteen retoriikka eettisen minän retoriikkana. Yhteiskunnan arvot ovat tärkeitä. Selonteossa M. toisti edellisen kerran ilmaisua. Tässäkin on itsetodistelu vaikkei sitä tarvittaisi kulttuurisesti vahvan repertuaarin ollessa kyseessä. Itsetodistelu ja toisto ovat merkkejä odotusrakenteen murroksesta. Edellisen metaforan jälkeen tehdyssä haikuharjoituksessa tapahtunut kosketus omiin kokemuksiin itkun myötä ei ollut vielä M:n lähikehityksen vyöhykkeellä, sillä vyöhykkeellä, joka tarkoittaa hänen omia potentiaalisia kykyjään, ja M. palasi suojautumaan käyttämällä samoja toimintatapoja, joita oli aikaisemmin käyttänyt. Lähikehityksen vyöhyke määrittäytyy asiakkaan ja terapeutin yhteistoiminnassa ja se muodostuu asiakkaan ulottuvilla olevasta havaitisijapositionista sekä välittömästä subjektipositionista ja sen avaamista toimintatavoista: mitä asiakas voi havaita ja mihin hän voi vaikuttaa. Tämä vyöhyke asettaa erityisvaatimuksia ryhmäterapiolle. Terapeutin on tahdistettava toimenpiteensä asiakkaan kehitysedellytysten, psyykkisen sietokyvyn ja työskentelyvaiheen mukaisesti, jotta tämä saa käyttöönsä lähikehityksen vyöhykkeen potentiaaliset kykynsä, mutta ryhmän yhteistyösuhde riippuu terapeutista ja monesta ryhmän jäsenestä. M:n tilanne olisi vaatinut tähän pysähtymistä ja hänen kauttaan tuotuja tehtäviä, mutta koska olin saanut tiukan ohjeen istuntojen lukumäärän rajoittamisesta kuuteen, en voinut ottaa tätä M:n tilannetta tarpeeksi huomioon.

Myös toimijuuden analyysi 10DT-mallilla kertoo jonkinlaisesta muutoksen mahdollisuudesta ja kamppailusta merkitysten välillä. M. käyttää ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa joku muu toimijana (2), mutta minä toisaalta ilmaisee toimijuutensa hyväksymällä (1) ei-reflektiivisenä toimijana persoonallisen suhteen

perheeseen: *Perheeni on tärkeintä ja rakkainta minulle maailmassa.* Myös perusteluissa käytetään ei-reflektiivistä toimijaa, hyväksymistä (1), kun minä toteaa, että perheenjäsenet ovat tärkeitä *luonteidensa vuoksi, kaikkien "vikojensa" vuoksi ja kaikkien hyvien ominaisuuksiensa vuoksi.* Kertoja oli astunut askeleen kohti selkeämpää toimijuuden ilmaisuun, koska hän käyttää vähemmän limittäin ei-toimijan ja toimijan keinoja. Reflektiivisiä diskursiivisia keinoja ei vielä käytetty. M. käyttää edelleen ei-reflektiivistä ei-toimijan ulkoistamisen keinoa (3) laittaessaan sanoja lainausmerkkeihin: *"vikojensa", "elämän eri värit"*. Näin tehdessään hän konstruoi position, jossa hänen ajatuksensa esitetään objekteina, joilla on oma paikkansa ja jotka eivät ole hänen luomiaan tai kokemiaan. Tämäkin kertoo jonkinlaisesta artikulaatiokamppailusta, koska M. käyttää tuota keinoa puhuessaan siitä, miten tärkeitä perheenjäsenet hänelle ovat.

Kaiken kaikkiaan M. käytti tässä toisessa metaforassaan, jossa lähdettiin jo luovuuden uskallukseen, kaksi kertaa yhtä ei-reflektiivistä toimijan (1) ja kahta ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (2 ja 3). Toimijuudesta keskustellaan ja reflektiivisyys on laskennallisesti heikentynyt.

Intervention kulku psykoterapiaprosessin metamallin mukaisesti on edennyt niin, että itsehavainnointi on edistynyt. Vaikka reflektiivisyys on 10DT-mallin laskennallisen analyysin mukaan heikentynyt, se on toisin sanomisen tultua mukaan paradoksaalisesti kuitenkin hiukan vahvistunut. Positiorepertuaari on uudistunut, kun siihen on tullut mukaan eletyn elämän ja ihmisten epätäydellisyyden aspekti. M. on edelleen jäsentämässä ilmiongelmia tunnistamalla epätäydellisyyden, *"vikojen"* kautta *"elämän eri värit"*, mutta varsinaista ongelmaa, eroa, hän ei vielä kukaan sanoita. Hän on aloittamassa reformulointia: ilmiongelmia ylläpitävien toimintatapojen tunnistamista ja hahmottamista tunnistessaan tuon epätäydellisyyden.

M. oli kirjoittamisen ja lukemisen sekä kirjoitusharjoituksista toisilta saadun palautteen jälkeen tunnistamisen alussa kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa. Hän oli nyt heittäytynyt luovan fantasian ja kielen leikkiin luomalla oikeaoppisen metaforan: *Minun perheeni on sateenkaari, minkä juurella on ruukullinen kultaa!*

Kolmas metaforavastaus perheestä kuului:

Minun perheeni on tärkein aarteeni.

Tämä metafora oli ensimmäisen ja toisen vahvistettu yhdistelmä. Se vahvisti perinteistä familistista repertuaaria ideologiana tai mallitarinana vahvan eettisen minän ydinretoriikalla eikä eroa edelleenkaan tuoda esiin.

Perusteluna oli:

Perhe on minulle tärkeä. Olen perheihminen ja ydinperhe on varsinkin minulle se tärkein: että on vanhemmat ja lapset. Olen omille vanhemmilleni kiitollinen ja heidän ponnisteluistaan perheensä parhaaksi!

Koko selonteon lingvistiksestä analyysistä muodostuu miltei edellisten toisinto. Perustelussa toistuu substantiivi *perhe* neljä kertaa (kuten ensimmäisessäkin vastauksessa) ja koko selonteossa adjektiivi *tärkeä* kolme kertaa. Nyt sanottiin ääneen se, mitä tulkitseja on edellisissä teksteissä implisiittinä ilmauksena kuullut: puhutaan *ydinperheestä*. Tässä puheessa ei kuulu ero: *että on vanhemmat ja lapset*. Metafora *aarre* ilmaisee edellisen metaforan, *ruukullinen kultaa*, skeeman. Kirjoittaja ammentaa menneen sukupolven familistisesta repertuaarista luoden hiukan kuluneen perusmetaforan *tärkein aarteeni*, joka ammentaa ekonomistisesta repertuaarista.

Sanojen käytöllä on kirjaimellisten merkitysten lisäksi vaikeasti havaittavissa olevia muita merkityksiä, joita voidaan luonnehtia myyttisiksi tai symbolisiksi merkityksiksi. Nämä merkitykset kytkeytyvät funktioon: sen pohtimiseen, mitä puhuja tulee tehneeksi. M. tuotti itseensä tässäkin selonteossa toistuvasti kulttuurisesti hyväksytyksi yleistetyn toisen edessä. Yleiseksi funktioksi voisi nimittää kasvojen säilyttämistä omien vanhempien arvojen mukaisesti: *Olen omille vanhemmilleni kiitollinen ja heidän ponnisteluistaan perheensä hyväksi!* Nyt M. korostaa toista familismin peruspilaria: yhteistä vanhemmuutta ja tekee sen korostetusti huutomerkkin myötä. Ydinperhe ydinepisodina ja ero ilmiongelmanä tuotti ristiriidan, jota hän vielä näin voimakkaasti kaikkien kirjoitusten jälkeen työsti. Hän palaa familistisen repertuaarin ylläpitämiseen yhteisen vanhemmuuden kautta. Ydinretoriikkana on ydinperheen tärkeys minulle arvona. Kyse on ehkä enemmän luonteen retoriikasta, minän julkisesta itsetietoisuudesta. Ydinepisodina on perheen pysyvä arvo. Perinteisestä familistisesta repertuaarista on tullut entistä vahvempi mallitarina ja M:n identiteetti asettuu uudestaan roolin noudattajan positioon. On huomattava, että tämäkin on diskursiivinen teko. Se on vieläpä aika voimakas käyttäessään toistoja sekä ensimmäisen ja kolmannen metaforailmauksen keskustelua retorisisina keinoina. M. ilmaisee käyvänsä voimakasta artikulaatiokamppailua eri repertuaarien moraalisten velvoitteiden ja kulttuurisen kompetenssin kanssa.

10DT-mallin mukainen toimijuuden analyysi tuottaa kuvan vahvistuneesta toimijasta, joka edelleen keskustelee ei-toimijan kanssa. Metaforassa M:n minä on vahvasti semanttinen subjekti kahden possessiivisuffiksin myötä: *Minun perheeni on tärkein aarteeni*. Perusteluissa minä on jo kieliopillisena subjektina: *olen perheihminen* ja hän omistaa itse selkeästi kokemuksensa. M. käyttää kahta ei-reflektiivistä toimijan keinoa: hän on toiminnan aloittaja (4) ja hyväksyjä (1) todetessaan että *perhe on minulle tärkeä* sekä todetessaan *olevansa perheihminen*. Perusteluissa tuotiin nyt esille selkeästi edeltävä sukupolvi: omat vanhemmat. Ollessaan *kiitollinen omille vanhemmilleen* kirjoittaja jälleen käyttää hiukan monitulkinntaisesti ei-reflektiivistä ei-toimijan työkalua (2): joku muu toimijana. Toisaalta hän käyttää tässä vanhempiensa arvoihin nojautessaan myös reflektiivisen toimijan keinoa 8 eli reflektiota. Kirjoittaja käyttää tässä myös toiminnan eli perheen arvostamisen jatkuvuuden kautta reflektiivisen toimijan keinoa 9.

Kaiken kaikkiaan M. käytti tässä kolmannessa metaforavastauksessaan yhtä ei-reflektiivisen ei-toimijan (2), kahta ei-reflektiivistä toimijan (1 ja 4) ja

kahta reflektiivistä toimijan (8 ja 9) keinoa. Toimijuus ja reflektiivisyys ovat lisääntyneet ja monipuolistuneet.

Myös interventio psykoterapiaprosessissa on kulkenut eteenpäin ja itsehavainnointi on kehittynyt. M. on aloittanut reformuloinnin, ilmiongelmia ylläpitävien toimintatapojen tunnistamisen ja hahmottamisen omien vanhempiensa toiminnan ja arvojen kautta. *Olen omille vanhemmilleni kiitollinen ja heidän ponnisteluistaan perheensä hyväksi!* Ilmaisun huutomerkki korostaa edellisen sukupolven eli kulttuurisen kompetenssin merkitystä. Ilmiongelmia, eroa, hän ei edelleenkään sanoita. Positiorepertuaari on uudistunut siten, että vanhemman sukupolven positiot olivat tulleet tukemaan ensimmäisen ja toisen selonteon perheenäidin positioita. M. oli tässäkin selonteossaan kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa aloittamassa tunnistamista. Hän ei palannut ensimmäisen metaforansa raportoivaan imaisuun vaan tuotti hiukan kuluneen, mutta kuitenkin toisin sanomisen: *tärkein aarteeni*.

Kirjallisuusterapeuttiselle prosessille on ominaista lineaarisen etenemisen sijasta kulkeminen edestakaisin ja limittäin eri vaiheitten välillä sekä joskus pysyminen kauankin yhden vaiheen prosessoinnissa. M. kävi kauemmin ja perusteellisemmin kuin muut läpi tunnistamisen vaihetta.

5.2.2 Äidin ja emon positioiden dialogia

Mi:n toinen metaforavastaus perheestä kuului:

Minun perheeni on lämpöpesä

Metafora vahvasti samalla istunnolla kirjoitetun perhehaikun ilmaisua luonnonmukaisen minän retoriikalla. Kuten M:lla edellä, vaikutti tähän Mi:lläkin todennäköisesti kirjoittamamme haiku, jota olin ohjeistanut luontoon sijoittamisella. *Kotini vielä/kevätpuron rannalla/sydän lapsien*, kirjoitti Mi. perhehaikussaan, jonka jälkeen saman istunnon lopuksi kirjoitimme toisen metaforan. Se oli muuttunut aivan olennaisesti ilmaisemaan päinvastaista kuin ensimmäinen metafora. Perhe ei enää ollut rikki mennyt *säpäleinen kulho* vaan tuntoaistin kautta puhuva turvallinen *lämpöpesä*. Mi. puhuu tässä selkeästi nykyisestä, eron jälkeisestä perheestään.

Mi. perusteli näin toista metaforaansa:

-sulkee sisäänsä kaikki minun lähipiirini ihmiset. Siellä pesässä voi kokea lämpimiä tunteita, ollaan yhdessä, kuulutaan yhteen, ollaan samaa porukkaa

Myös perustelu on olennaisesti muuttunut. Adjektiiveja tässä olivat *lämpimiä, samaa*. Substantiiveja olivat *lämpöpesä, lähipiiri, ihmiset, tunteita, porukkaa*. Verbejä oli paljon: *sulkee, kokea, ollaan yhdessä, kuulutaan yhteen, ollaan samaa*. Modaali-ilmaisu *voi kokea* sisälsi arviointia. Skeemana on pesä, joka eläinperheen kautta yhdistetään perheeseen ja kotiin. Perusmetafora laajentuu jälleen suoraan poeettiseksi määreellä "lämpö": *lämpöpesä*. Tässä eronneella oli perhe ja koti. Aistillinen luontoon viittaava humanistinen ja familistinen repertuaari keskustelevalta. Mukaan

dialogiin oli tullut siis uusi emon positio. Luontoon assosioiva repertuaari sovitettiin familistisen perustaksi ja minän positioksi asettuu humanismin kautta ymmärtäjä ja vilpitön puhuja. Repertuaarien funktiona on kokonaishallinnan osoittaminen. Toistoista syntyi kuitenkin lievää itsetodistelua ja siten ulkopuolisuuden vaikutelma: *ollaan yhdessä, kuulutaan yhteen, ollaan samaa porukkaa*. Kulttuurista voimaa omaava repertuaari houkuttelee yksilöä suhteuttamaan itseensä selityksiä, vaikka niitä ei pyydetä eikä tarvita. Ydinretoriikkana on nykyinen perhe ja minä. Ydinepisodina on uuden perheen lämpö. Toistot luovat siihen ehkä hiukan odotustiheyttä: kai tämä jatkuu.

Toimijuudesta ja ei-toimijuudesta keskustellaan. Minä ei ole kieliopillinen subjekti metaforassa, mutta *lämpöpesä* viittaa kuitenkin jonkun subjektiiviseen kokemukseen. Ensimmäisen metaforan *särkynyt kulho* ei-reflektiivisestä ei-toimijan keinosta on siirrytty toimijan ei-reflektiiviseen keinoon (2). Siinä oli myös kuin vihjeenä jo reflektiota *lämpöpesän* myötä. Vaikka *lämpöpesä* on kieliopillisesti ei-reflektiivisesti omaa luomustaan (ei-toimija), se semanttisesti on tunteineen kertojan luomusta. Mi. konstruoi tällä sanallaan position, jossa hän on olosuhteiden luojana, vaikka lause passiivimuotoisena alkuun ilmaisee ei-reflektiivistä ei-toimijaa: joku toinen toimijana. Perusteluissa jatkui tämä dialogi toimijuuksista. *Sulkee sisäänsä kaikki minun lähipiirini ihmiset* -lauseessa keskustelevat niin ikään ei-reflektiivinen ei-toimija: joku muu toimijana ja ei-reflektiivinen toimija (2). Selonteossa on heikkoa toimijuutta puhuvia ilmaisuja: nollapersoonaa, verbin passiivimuotoa, verbejä, jotka ilmaisevat toistumista: *Ollaan yhdessä, kuulutaan yhteen, ollaan samaa porukkaa*. Ne ilmaisevat taas kuitenkin reflektiivistä suhdetta ja omistajuutta kokemukseen. Tämä vahvistaa toimijuutta ja reflektiivisyyttä asiaan, joka ei ole ongelma vaan hyvin positiivinen. Mi. käyttää viimeisessä lauseessaan myös kahta reflektiivistä toimijan keinoa: reflektoidun toiminnan (8): *voi kokea lämpimiä tunteita* ja jatkuvuuden (9) keinoa: *kuulutaan yhteen*.

Kaiken kaikkiaan Mi. käytti toisessa metaforavastauksessaan yhtä keinoa (2) kahteen kertaan sekä reflektiivisenä että ei-reflektiivisenä, toimijana ja ei-toimijana keskustelemaan toimijuudesta. Hän käytti myös kahta reflektiivistä toimijan keinoa (8 ja 9), mutta passiivissa nämä ilmaisevat myös toimijuuden heikkoutta.

Psykoterapiaprosessin mallin mukaan itsehavainnointi on käynnissä tämän keskustelun myötä. Mi. on jäsentämässä tässä aktiivisesti eri keinojen keskustelulla ilmiongelmia. Hän on reformuloinnin sijaan rakentamassa havaitsijapositiona tunnistamalla toimintatapojaan nykyelämässä: - *sulkee sisäänsä kaikki minun lähipiirini ihmiset*. *Siellä pesässä voi kokea lämpimiä tunteita, ollaan yhdessä, kuulutaan yhteen, ollaan samaa porukkaa*. Tässä on jo subjektiposition mahdollisuutta, mahdollisuutta hahmottaa toistuvuuden yhteyksiä. Positiorepertuaari oli alkanut uudistua, kun luonnon ja ihmisen positiot keskustelevat keskenään, sulautuvat yhteen ja muokkaavat toisiaan. Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa hän on tunnistamassa, tutkimassa ja tulossa rinnakkain asetteluun.

Kolmanteen metaforakyselyyn perheestä Mi. vastasi: erottamatta sen kummemmin metaforaa ja perusteluja:

Minun perheeni on lämmin syli

Siihen syliin mahtuvat kaikkia minun rakkaani, joku on ihan rintaani vasten, joku istuu polvella

Metaforaa ja perusteluja ei ole tässä erotettu toisistaan. Adjektiiveina tässä olivat voimakkaat tunneattribuutit *lämmin* ja *rakkaat*. Substantiiveja olivat *syli*, *rintaani*, *polvella* ja verbeinä *mahtuvat*, *on* ja *istuu*. Tässä ammennettiin hyvin äidillisestä familistisesta repertuaarista ja toisaalta myös humanistisesta repertuaarista. Skeemana on syli, joka tuodaan perifamilistisen äitiysrepertuaarin kautta kohteeseen: perheeseen, jota tässä määritellään. Tässä ei ole itsetodistelua, toisin kuin Mi:n edellisessä metaforassa. Muutos metaforassa vahvistui edelleen. Mi. on lähtenyt haastamaan perinteisen familistisen repertuaarin mallitarinaa uudelleenlaiseksi luonnonmukaisuuden repertuaarin kautta. Edellisessä metaforaselonteossa keskustelemaan tuotu uusi emon positio tulee nyt taka-alalta inhimillistetynä etualalle. Se ei enää ole eksplisiitisti sijoitettuna luontoon vaan se sijoittuu omaan syliin: *Minun perheeni on lämmin syli*. Positiona on repertuaarien keskustelussa humanismin myötä ymmärtävä kuuntelija ja vilpitön puhuja. Repertuaarien keskustelun funktiona on vahvaa kokonaishallinnan osoittamista. Ydinretoriikkana on nykyinen minä ja perhe. Ydinepisodina on perheenjäsenten välinen rakkaus.

Toimijuudet asettuvat lähes samoin kuin edellisessä metaforavastauksessa, mutta nyt toimija on entisestään vahvistunut. Se, ettei Mi. erottanut metaforaa ja perusteluja, puhuu tietoisuudesta reflektiivisenä toimijan keinona (7). Reflektio on vahvistunut muutenkin, kun lämpöpesästä on tullut *lämmin syli*: kertoja omistaa nyt kokemuksen sylissä istuvien kautta, vaikka kieliopillinen subjekti onkin edelleen perhe. Tässä käytettiin ei-reflektiivistä toimijan keinoa: hyväksyminen (1). Näin ilmaistuna perheen merkitys kasvoi entisestään. Ilmaisuuksissa *sylistä, johon mahtuvat kaikki minun rakkaani* kertoi keinona olevan myös ei-reflektiivinen toimijan työkalu: vapaa toimimaan (2). Tässä kohdin ei-toimija on väistynyt, kun se vielä edellisessä metaforavastauksessa keskusteli toimijan kanssa. *Syli, johon mahtuu kaikki minun...* ilmaisee paitsi semanttisesti vapaan toimijan ei-reflektiivistä keinoa myös reflektiivistä toimijan: toiminnan aloittamisen (4) ja toiminnan muokkaamisen (6) sekä sen hillitsemisen (5) keinoa. Mi. käyttää myös ei-reflektiivistä toimijan keinoa: sisäistämisen (3) keinoa puhuessaan *sylistä, johon mahtuu kaikki minun rakkaani*. Sanoessaan, että joku on *ihan rintaani vasten* ja joku istuu polvella kertoja käyttää edellisten lisäksi kahta reflektiivistä toimijan keinoa: reflektoi toimintaa (8) ja ilmaisussa on jopa muiden positioinnin perspektiiviä (10).

Kaiken kaikkiaan Mi. käytti nyt kolmannessa metaforavastauksessaan kaikkia kuutta ei-reflektiivistä toimijan keinoa ja kolmea reflektiivistä toimijan (7, 8 ja 10) työkalua. Ennen kaikkea toimijuus, mutta myös reflektio ovat selvästi vahvistuneet ensimmäisen metaforan ei-reflektiivisyydestä ja ei-toimijuudesta.

Psykoterapeuttisen prosessin metamallin mukainen interventio on kulkenut kirjallisuusterapeuttisten, luovien tekniikoiden myötä kohti subjektiposition mahdollisuutta. Kirjoittaja käytti hyväkseen jo ensimmäisessä metaforassaan luovan toisin sanomisen mahdollisuutta. Itsehavainnointi on kehittynyt ja toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan muotoja on hahmotettu havait-sijapositiona käsin: *Siihen syliin mahtuvat kaikki minun rakkaani*. Positiorepertuaari

on uudistunut luonnon emon position, *lämpöpesän* ja äidin position uudessa yhdistelmässä, *lämpimässä sylissä*. Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa henkilökohtaisen reflektion lisääntyminen on avannut tilan dialogisille merkitysneuvotteluille, oivallukselle ja ymmärrykselle ja oivalluksen ja ymmärryksen itseen soveltaminen on alkamassa.

5.2.3 Isoäidin ja uuden naisen dialogia

Toiseen metaforakyselyyn perheestä H. vastasi:

Minun perheeni on kuin mummon leipoma pulla.

Huomiota herättää se, että edellisen vastauksen metafora *turvallisuuden tyysija* on muuttunut perustellummaksi ja aistimuksellisemmaksi todelliseksi metaforaksi. Ellei oteta huomioon *kuin*-sanaa, joka ei tarkalleen ottaen kuulu aitoon metaforaan, tämä on edellistä vahvemmin metafora perustuen uuteen samaistumiseen eikä jatkuvuuteen ja samankaltaisuuteen, kuten edellinen vertauskuva *turvallisuuden tyysija*.

Hän perusteli metaforaansa näin:

Se on turvallinen, herkullinen, yllätyksellinen ja niin tuttu ja lohduttava.

Repertuaarianalyysi sanaluokkien tasolla kertoo, että metaforassa ja perusteluissa oli paljon samaa kuin edellisessä metaforavastauksessa. Vaikka perustelu oli edellistä lyhyempi, oli adjektiiveja tässäkin paljon: *turvallinen, tuttu, herkullinen, yllätyksellinen ja lohduttava*. Substantiiveja olivat *mummo* ja *pulla* ja verbeinä vain *on*. Skeemaksi nousee leipominen, joka aluksi tuntui epäsovinnaiselta perheeseen yhdistettynä ja toisaalta perin sovinnaiselta assosiaatiolta. Metafora on reippaasti muuttunut ja toisaalta siinä oli taas puhdas, perinteinen familistinen repertuaari – turva perustuu juuri jatkuvuuteen, leipovaan naiseen, mummoon. Tässä mentiin familismiin sisemmälle kuin edellisessä vastauksessa. Kodin ja naisen perinteiseen diskurssiin muodostui vahva konnotaatio. Tämä metafora ammensi myös hyvin realistisesta ja arkisesta repertuaarista. Toisaalta se oli perheen metaforana hiukan uudenlainen. Perusmetaforaksi nousi: *perhe on hyvältä maistuvaa ravintoa* ja käsittemetafora laajeni runolliseksi *mummon leipomaksi pullaksi*.

Mielenkiintoinen ja uusi verrattuna edelliseen metaforaan: *turvallisuuden tyysija* oli *turvallisen* kanssa vastakkaiseksi asettuva adjektiivi *yllätyksellinen*. Humanistinen ja ehkä jopa individualistinen repertuaari ovat familistisen repertuaarin lisäksi ammennuksen lähteenä ja dialogissa mukana. Tässä keskustelivat lohduttava patriarkaalin *turvallinen* naispuhe ja lohdunsaajana *yllätyksellinen* nykyajan naispuhe. Repertuaarien funktiona on kokonaishallinnan osoittaminen. Yksilön positiona on toisaalta ymmärtäminen ja toisaalta valintojen tekeminen. Selonteko ilmaisee kirjoittajan mieltävän ristiriitaisuudet kulttuurisina eikä yksilöllisinä ominaisuuksina. H. kertoi 2000-luvun uuden naisen individualistista ja humanistista tarinaa. Ydinretoriikkana on nykyinen minä sukupolvien ketjussa.

Ydinepisodiksi nousee perheen turvallisuus ja yllätyksellisyys. Tässä puhutaan nykyisestä perheestä eikä ilmiongelma ole enää ero, joka on hyväksytty.

Toimijuuden analyysi sanaluokkien tarkkuudella tuottaa samansuuntaista tulosta muutoksesta. Semanttiset subjektit metaforalauseessa ovat mummo ja minä toiminnan jatkajana. *Mummon leipoma pulla* ilmaisi henkistä omistajuutta ilmiöön tai kokemukseen perhe sukupolvien jatkumona. Selontekoon tuli keskustelua reflektion ja toimijuuksien välillä. Tapahtuma, *mummon leipoma pulla*, ei vaikuta olevan kontrollin ulkopuolella ja toisaalta on ja tässä käytetään ei-reflektiivistä ei-toimijan ja toimijan keinoa joku muu toimijana/vapaa toimimaan (2) limittäin. Samaan tapaan ilmaisussa *kuin mummon leipoma pulla* käytetään sekä ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1): hyväksymistä että ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: ei aloittamassa toimintaa. Toimijuuden ilmaisuun on tullut mukaan reflektiota myös sukupolvien jatkuvuuden myötä. Tässä käytetään kahtakin toimijan reflektiivistä keinoa (8 ja 9). Perusteluissa minä on reflektiivinen toimija, koska tiedostaa (7): *se on turvallinen ... yllätyksellinen ja niin tuttu ja lohduttava*.

Kaiken kaikkiaan toimijuus ja reflektio vahvistuivat tässä toisessa metaforavastauksessa. Keinoista myös käydään keskustelua: H. käytti kahta diskursiivista ei-reflektiivistä keinoa sekä toimijana että ei-toimijana (1 ja 2). Sen lisäksi käytettiin kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7, 8 ja 9).

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaan itsehavainnointi kehittyi tämän keinoista keskustelun myötä. Tässä ollaan vastakohtien *turvallinen ja yllätyksellinen* kautta reformuloimassa ja tunnistamassa ilmiongelmaa ylläpitäviä toimintatapoja. Oltiin myös rakentamassa havaitsijapositiona tunnistamalla toimintatapoja nykyelämässä ja historiassa: tuotiin *mummon leipoma pulla* vertauskuvaksi nykyiselle *turvalle ja lohdutuksen* lähteeksi. Positiorepertuaari uudistui mummon position tultua mukaan osaksi etualaa.

Tämä ryhmän jäsen ei ollut kuudennella istuntokerralla mukana, joten kolmas metafora jäi häneltä saamatta. Näinkin nopeasti voi kirjallisuusterapeuttinen interventio saada osallistujan astumaan kirjoittamisen ja lukemisen sekä muilta saadun palautteen jälkeen tunnistamisen, tutkimisen ja rinnakkain asettumisen vaiheeseen. Voidaan päästä luovan fantasian ja kielen leikin kautta henkilökohtaisen reflektion ja viestimisen lisääntymiseen.

5.2.4 Dialogia luonnon kanssa

Toiseen metaforakyselyyn perheestä I. vastasi:

Minun perheeni on kotiin palaavat muuttolinnut.

Pojallani on kaksi kotia.

Niin myös muuttolinnuilla. Meillä, minulla, on meidän koti ja siksi koen, että hän palaa isältään kotiin.

I:n ensimmäinen metaforavastaus oli selontekoinen hyvin lakoninen: *Minun perheeni on koottu palapeli. Monista, pienistä palasista koottu, ehjäksi ja vahvaksi uudeksi palapeliksi.* Yhden lyhyen lauseen perustelujen sijaan hän toisessa vastauksessaan lähti hiukan monisanaisempaan, mutta ennen kaikkea runollisempaan ilmaisuun liittyen istunnolla kirjoittamaansa haikuun: *Keväiseen aamuun/Muuttolinnut palaavat/Huomiseen aamuun.* Kuten M:n ja Mi:n vastauksissa, asettui tässäkin metaforan luonnonmukaisuus vuoropuheluun istunnossa tekemämme haikurunon kanssa, jolle olin antanut yhdeksi ohjeeksi luontoon sijoittumisen. Metafora kirjoitettiin haikun jälkeen.

Adjektiiveja lähellä oleva *palaava*, joka on toimintaan liittyvä adverbili, toimi arvioinnin välineenä. Substantiivit olivat hyvin traditionaalista linjaa: *koti, muuttolintu, poikani, isä.* Pronominit taas korostivat yhteistä: *meillä, minulla, meidän.* Lähteestä *kotiin palaavat muuttolinnut* viedään konventionaalista tietoa kohteeseen: *perheeseen* ja ammennetaan luonnon repertuaarista. Perusmetaforaksi tuli: perhe on luonnonilmiö. Pojalla on kaksi kotia kuin muuttolinnuilla. Tämän rinnalle asettui inhimillinen familistinen repertuaari: *meidän koti, palaa isältään kotiin.* Toisto luo hiukan itsetodistelua hallitsevan ydinperhetarinan edessä, joka ei tätä tarvitse: *Meillä, minulla, on meidän koti, siksi koen, että hän palaa isältään kotiin.* Humanistinen ja luonnonmukainen repertuaari ovat nekin rinnakkain: linnuilla voi olla kaksi kotia, miksei sitten ihmisillä. Repertuaarien funktiona on kamppailua eri repertuaarien välillä eli niiden hallitsemisen ja kokonaishallinnan osoittaminen. Välillisenä toimijana on luonto. Edellisen vastauksen kylmä, kova ja tehdyn materialistinen metafora *koottu palapeli* on nyt muuttunut luonnolliseksi, lämpimäksi ja avaraksi *kotiin palaaviksi muuttolinnuksi.* Reflektoidessaan tämä kirjoittaja löysi perinteisen ikaiaikaisella tavalla luontoon sijoittuvana: äidin positioon tulee mukaan emon positio. Ydinretoriikkana toimi luonnollinen, aito minä. Kertomuksen minän positioksi tulee humanismin myötä ymmärtäjä. Ero on hyväksyty ja tässä puhutaan uudesta perheestä. Ehkä ilmiongelma on turvallisuuden tunteen vahvistamisessa osana kahden kodin perhettä. Ydinepisodina on pojan kaksi kotia.

Toimijuuden analyysi tuottaa tulosta vahvistuneesta toimijuudesta, mutta myös keskustelusta toimijuuksista. Kieliopillisesti minä ei ole subjekti metaforassa. Se ei ole sitä myöskään perustelujen alussa, mutta semanttiseksi subjektiksi muodostuu minä ja poika eli me: *Minun perheeni ja Pojallani on kaksi kotia.* Viimeisessä perustelujen virkkeessä minä ja poika olivat myös kieliopillisiä subjekteja: *siksi koen että hän palaa.* Vaikka ilmaisussa oli paljon passiivimuotoja, toimija kuitenkin vahvistuu merkittävästi tämän subjektikehityksen kautta. Tässä ilmaistiin myös äidin ja pojan henkistä omistajuutta kokemukseen tai ilmiöön koti ja siihen, että heillä on kaksi kotia.

Toimijuus ja ei-toimijuus ovat dialogissa aluksi ei-reflektiivisten keinojen myötä. Minä selkeästi ei-reflektiivisenä toimijana hyväksyy (1) luonnon kautta, että perhe on *kotiin palaavat muuttolinnut.* Mutta juuri tämän takia hän ei-reflektiivisenä ei-toimijana ei ole puhtaasti vapaa toimimaan vaan joku muu eli luonto (tai poika) toimii (2). Todetessaan, että *pojallani on kaksi kotia* kertojaminä on ei-reflektiivinen ei-toimija: ei aloita toimintaa (4) eikä kykene sitä myöskään lopettamaan (5). *Niin myös muuttolinnuilla.* Tämän keskustelun toimijuudesta sai aikaan dialogi luonnon kanssa ja sitä kautta lisääntynyt fiktiivinen ote kerronnassa.

Keskustelun alleviivaavat I:n käyttämät reflektiiviset toimijan keinot (7,8 ja 9). Tässä tiedostetaan, reflektoidaan, ja ollaan tietoisia jatkuvuudesta: *Meillä, minulla, on meidän koti ja siksi koen, että hän palaa isältään kotiin.*

Kaiken kaikkiaan I. käy toisessa metaforavastauksessaan artikulaatiokamp-pailua eri positioidensa välillä ja toimijuus ja reflektio ovat vahvistuneet tätäkin kautta. Hän käytti yhtä ei-reflektiivistä toimijan ja yhtä ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa päällekkäin (1 ja 2) samassa ilmaisussa. Hän käytti kahta ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (4) ja (5) ja kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7, 8 ja 9).

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaan itsehavainto on kehittynyt. I. on tässä hahmottanut luontoon assosioiden havaitsijapositiosta käsin toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja ja on siirtymässä havaitsijapositiosta subjektipositioon. *Meillä, minulla, on meidän koti ja siksi koen, että hän palaa isältään kotiin.* Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa I. on päässyt kirjoittamisen jälkeen ja saatuaan palautetta toisilta tunnistamiseen, tutkimiseen, rinnakkain asettumiseen. Hän on päässyt luovan fantasian ja kielen leikkiin ja henkilökohtaisen reflektion ja viestimisen lisääntymiseen.

Kolmas vastaus metaforakyselyyn perheestä vahvasti edellisen selonteon sisältöä ja retoriikkaa:

Minun perheeni on haarapääskyt mummolan pihamaalla.

Perusteluissa I. toteaa:

Turvallinen, lämmin ajatus. Vertauskuva palaa lapsuuden muistoihin, siinä on jotain tuttua ja turvallista.

Lingvistisessä sanaluokkien tasolla tehdyssä analyysissä löytyi perinteisiä familistisiä adjektiiveja: *turvoallinen, lämmin, tuttu.* Edellisen selonteon muuttolintujen kanssa keskustelivat *haarapääskyt*, joka on naturalistista repertuaaria. *Mummola* edustaa perinteistä familististä repertuaaria ja *pihamaa* näitä molempia. Nyt I. asettui turvallisuuteen: tässä olivat molemmat repertuaarit sulassa sovussa eikä kertoja enää käy sellaista keskustelua eri positioidensa välillä kuin edellisessä metaforassaan, jossa *pojallani oli kaksi kotia.* Positiona on ymmärtäjän positio. Perusteluissa hän totesikin, että *vertauskuva palaa lapsuuden muistoihin, siinä on jotain tuttua ja turvoallista.* Repertuaarien funktioksi tulee kulttuurisen kompetenssin osoittaminen ja siihen asettuminen. Perusmetaforana perhe on luonnonilmiö. Ydinretoriikkana on nykyinen ja mennyt minussa. Ydinepisodina on nykyisen perhe lapsuuden turvallisuuteen viittaavana. Selonteko toisti edellisen sanastoa ja retoriikkaa, mutta kirjoittaja asettui puhtaammin luontoon ja siitä kumpuaamaan positioon. Tällaisena se entisestään vahvasti minän toimijuutta ja reflektiota ymmärtäjän ja vilpittömän puhujan positioista.

Metafora kulki kasvimaailman, eläinmaailman ja inhimillisen kokemisen välillä ja päättyy antropomorfiseen koherenssiin, olemaan osana perinteistä familismia. Yhteiskunnallinen familistinen järjestys olisi saattanut tukahduttaa kertojan tarpeita, mutta tämä järjestys saatiin rikottua ja syntyi uusi, onnellisempi jär-

jestys. I:n metaforat muuttuivat mielenkiintoisella tavalla uudenslaisesta materiaalisesta luonnon kautta kohti traditionaalia. Haastettuaan ensin familismia hän lopuksi sulautui siihen luonnon ja menneen sukupolven avulla.

Toimijuuden analyysi antoi tulokseksi entisestään vahvistuvan toimijan. Tässä metaforassa minä ei edelleenkään ole kieliopillinen subjekti, mutta semanttisesti minä on vahvemmin subjekti kuin edellisessä metaforavastauksessa siksi, että metaforasta puuttui nyt kuin-sana. Henkinen omistajuus korostuu varsinkin perusteluissa, vaikka se metaforaosiossa omistajuus oli enemmän *mummolan*. Toisaalta kyse on *minun perheestäni mummolan pihamaalla*. Tässä korostuu myös hyväksyminen ei-reflektiivisenä toimijan (1) keinona. Perustelujen *turvallinen ja lämmin ajatus* puhuu erikoisella tavalla ei-reflektiivisestä toimijuudesta: vapaa toimimaan (2), mutta se puhuu myös reflektiivisestä toimijasta: reflektiosta (8). Kun I. totesi vertauskuvan palaavan lapsuuden muistoihin, hänen kertojaminänsä käyttää kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7,8 ja 9). Hän tiedostaa, reflektoi toimintaa ja mieltää sen jatkuvuuden menneisyyteen puhuessaan *minun perheestäni (...) mummolan pihamaalla*, puhuessaan siitä, miten *vertauskuva palaa lapsuuden muistoihin sekä siitä, miten siinä on jotain tuttua ja turvallista*.

Kaiken kaikkiaan toimijuus ja reflektio ovat selvästi vahvistuneet ja selkiintyneet kolmannessa metaforavastauksessa. Kirjoittaja ei enää käytä reflektiivistä ja ei-reflektiivistä keinoa päällekkäin kuten edellisessä vastaustekstissään. I. käytti nyt kahta ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1 ja 2) sekä kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7. 8 ja 9).

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaisesti itsehavainnointi on kehittynyt edelleen johdonmukaisesti tämän luontoon vertautumisen kautta. Tässä rakennetaan havaitsijapositiona ja tunnistetaan toimintatapoja nykyelämässä ja historiassa. Johdonmukaisesti I. palaa tässä kuten edellisessäkin metaforassa luonnon kautta: *haarapääskyt mummolan pihamaalla lapsuuden muistojen turvallisuuteen*. Subjektiposition mahdollisuuskin, *turvallinen ja lämmin ajatus*, on miltei saavutettu. Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa edellisen metaforan tuottamat vaiheet, tunnistaminen, tutkiminen ja rinnakkain asettaminen vahvistuivat.

Siirryn seuraavassa alaluvussa tutkimaan toisen ryhmän perheen toisia ja kolmansia metaforia. Kuten olen todennut, se tuotti aineistoa toisenlaisesta lähtökohdasta. Kaikkien kolmen ryhmäläisen metaforavastauksissa ydinretoriikkana oli nykyinen ja uusi minä. Ilmiongelmaksi ja ydinepisodiksi muodostui uuden perheen merkitys minälle.

5.2.5 Luonnon ja humanismin dialogia

Toiseen metaforakyselyyn perheestä Mg. vastasi:

Minun perheeni on kuin karhuemo ja poikanen talvipesässään.

Ensimmäinenkin metafora sijoittui luontoon, mutta tämä metafora on ihan ensi lukemalta kovin erilainen kuin ensimmäisen vastauksen *mustekala*. Mg. perusteli näin metaforaansa:

Kesän lomien ja erillään asumisen jälkeen on alkanut taas tuttu ja säännöllinen, rytmitetty arki yhdessä. Elämä on rajoittunut enemmän sisällä ja kotona olemiseen. Isot sisarukset ovat myös asettuneet omiin elämiinsä yhteisen mökkikesän jälkeen. Lapsen vierailu ex-miehen luona on rajallisempaa kuin kesällä. Vielä lapsi on kotona tämän talven tankkaamassa tulevaa varten. Toivottavasti turvaa ja lämpöä voin tarjota tarpeeksi elämän tuuliin. Ehkä omakin tarve on lasta pitää nyt lähellä. Vähän syyllisenkin olo kun omissa menoissani olen koko kesän ollut, lasta ehkä laiminlyönytkin. Nyt ei läheisyys ahdista, kuten joskus aiemmin. Ehkä ero lapsesta ja loma onkin tehnyt siis hyvää!

Sanaluokkien tasolla tehtyä lingvististä analyysiä helpotti se, että perusteluosa ei ole yhtä runsas kuin edellinen ja se erottui selvemmin metaforaosasta. Adjektiiveja oli vähemmän kuin edellisessä selonteossa: *tuttu, säännöllinen, rytmitetty, yhteinen, rajallinen, isot, syyllinen*. Näistä viimeinen ilmaisee jo henkistä omistajuutta. Kuten edellisessä selonteossa, substantiiveja oli runsaasti, mutta ne eivät enää olleet saman ilmiön tai asian epiteettejä: *karhuemo, poikanen, talvipesä, arki, elämä, kotona, sisarukset, mökkikesä, lapsi, ex-mies, kesällä, turva, lämpö, elämän tuulet*. Näistä turva ja lämpö puhuvat jo henkisestä omistajuudesta. Verbejä oli aikaisempaa niukemmin: *on alkanut, on rajoittunut, ovat asettuneet, tarjota ja laiminlyödä, ja ahdistaa*, joista viimeinen viittaa jo voimakkaaseen henkiseen omistajuuteen. Ilmaisuun on sanojen runsauden sijaan tullut mukaan henkilökohtaista tunnetta ja henkistä omistajuutta.

Metaforaosiossa repertuaarina on luonnosta kumpuava familismi: *karhuemo ja poikanen talvipesässään*. Nyt ei perheen metaforana ole hallitsematon luonnonvoima vaan eläinmaailmasta otettu realistinen kuva emosta ja poikasesta. Tähän metaforaan asettuu myös kirjoittaja toisin kuin ensimmäiseen vertauskuvaan *mustekalasta*. Perusteluissa kontrastina on ihmisäiti ja ihmisten asunnot, joiden kontrastiksi taas tulee luonto mukaan vuodenaikojen kiertona. *Kesän lomien ja erillään asumisen jälkeen on alkanut taas tuttu ja säännöllinen, rytmitetty arki yhdessä*. Puhutaan *sisällä olemisesta ja mökkikesästä*. Tässä ammennetaan familistisesta repertuaarista, joka lähenee kulunutta perusmetaforaa: perhettä muilta suljettuna paikkana tai tilana. Muutenkin tässä on vahvaa familistista repertuaaria monina perinteisinä sanoina: *isot sisarukset, lapsi, ex-mies*. Edellisessä metaforassa Mg. perusteli metaforaansa *mustekalan ominaisuuksilla*. Nyt hän perustelee metaforaansa omalla tilanteellaan eikä karhun ominaisuuksilla. Perustelujen muodostama selonteko jakaantuu kuin kahteen osaan: alussa kuvataan fyysistä tilannetta: asumista ja sitten virke *Lapsen vierailu ex-miehen luona* johdattaa selonteon henkisen tilanteen kuvaamiseen. *Vielä lapsi on kotona tämän talven tankkaamassa tulevaa varten. Toivottavasti turvaa ja lämpöä voi tarjota tarpeeksi elämän tuuliin*. Samalla sanastoon tulee poeettisuutta. Edellisen metaforan ajautujan positio on kehittynyt kohti humanismia sekä ymmärtäjän ja vilpittömän puhujan positiota. Perustelujen toisessa osassa on itsetodistelua yleistettyä toista kohtaan *ehkä-* ja *vähän-* sanojen myötä. On oman syyllisyyden peilaamista: individualistisen repertuaarin lievää anteeksipyyttämistä ja lopuksi: familistisen repertuaarin näkökulmasta opetus: *Ehkä ero lapsesta ja loma onkin tehnyt hyvää*. Tämä opetuskin esittäytyy potentiaalisena *ehkä-*tapahtumana. Polveilevan repertuaarien dialogin funktiona on

kuitenkin ehkä vahvan repertuaarin epäileminen ja toisaalta kulttuurisen kokonaishallinnan osoittaminen.

Toimijuuden analyysi tuottaa kuvaa vahvemmassa ja reflektiivisemmästä toimijuudesta kuin edellisessä vastauksessa. Varsinaisen metaforan kielipiillinen subjekti ei ole minä, mutta se nousee semanttiseksi subjektiksi äitiyden ja emon merkitysten kautta: *karhuemo ja poikanen talvipesässään*. Tässä on ei-reflektiivistä vapaata toimijaa (2). Minän toimijuus on heikompa perustelujen alussa, jossa käytetään alkuun ei-reflektiivistä toimijan keinoa: hyväksymistä (1). *Kesän lomien ja erillään asumisen jälkeen on alkanut taas tuttu ja säännöllinen, rytmitetty arki yhdessä*. Mg. käyttää alkuun perusteluissaan myös ei-reflektiivisiä ei-toimijan keinoa: joku muu toimijana (2): *Isot sisarukset ovat myös asettuneet omiin elämiinsä yhteisen mökkikesän jälkeen. Lapsen vierailu ex-miehen luona on rajallisempaa kuin kesällä. Vielä lapsi on kotona tämän talven tankkaamassa tulevaa varten*. Hän käyttää näissä lauseissa myös ei-reflektiivisiä ei-toimijan keinoja (4,5 ja 6) eli ei aloita, ei lopeta eikä modifioi toimintaa. Perustelujen puolessa välissä kertoja asettuu myös kielipiilliseksi subjektiksi ja toimijuus vahvistuu: *Toivottavasti turvaa ja lämpöä voin tarjota elämän tuuliin*. Mg. käyttää reflektiivisiä toimijan keinoja: tiedostamista, toiminnan reflektiota ja jatkuvuutta (7,8 ja 9):

Ehkä omakin tarve on lasta pitää nyt lähellä. Vähän syyllinenkin olo kun omissa menoissani olen koko kesän ollut, lasta ehkä laiminlyönytkin. Nyt ei läheisyys ahdista, kuten joskus aiemmin. Ehkä ero lapsesta ja loma onkin tehnyt siis hyvää!

Nämä asettuvat symmetrisesti edellisten ei-reflektiivisten ei-toimijan keinojen kanssa perustelujen loppuun ja ilmaisu antaa vaikutelman tietoisesta diskursiivisten työkalujen käytöstä vahvistaen mielikuvaa toimijuuden reflektiosta eli sen vahvuudesta.

Kaiken kaikkiaan Mg. käytti toisessa metaforavastauksessaan kahta ei-reflektiivistä toimijan keinoa (2 ja 1), neljää ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (2, 4, 5 ja 6) sekä kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7, 8 ja 9).

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaisesti itsehavainnointi on kehittyvässä. Metaforassa voi kuulla reformulointia, ilmiöngelmaa ylläpitävien toimintatapojen hahmottamista: *karhuemo ja poikanen talvipesässään*. Ero ja lapsen vuoroasuminen ovat tosiasioita. Pitkissä perusteluissa ollaan vahvasti paitsi rakentamassa havaitsijapositionia myös hahmottamassa havaitsijapositionista käsin toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja. Mg on löytävässä subjektipositionia. *Ehkä ero lapsesta ja loma onkin tehnyt siis hyvää!* Positiorepertuaari on muuttunut siten että luonnosta kumpuava eläimen ja emon positio on tullut humanismin myötä tukemaan äidin positionia. Mg:n työskentely toimi selkeästi ensimmäisen metaforan positionista toisen metaforan positioniin ilman poikkeamista minnekään. Hän oli päässyt ensimmäisessä metaforassaan kirjallisuusterapeutissa prosessissa luovan fantasian ja kielen leikkiin ja nyt oli vuorossa analyttävämpi vaihe sen jälkeen, kun oli saatu palautetta toisilta. Tunnistaminen, tutkiminen, rinnakkain asettuminen kulki hänellä näin ja johtaa henkilökohtaisen reflektion lisääntymiseen.

Mg. vastasi kolmanteen kyselyyn perheen metaforasta:

Minun perheeni on kuin kurkiaura, jossa vetovastuu vaihtuu

Hän perusteli metaforansa näin:

Vanhemmuuden vastuu vaihtuu vuoroin kummallekin vanhemmalle.

Huoli ja kasvatusvastuu

Olen ollut pitkään se tuulta auraava ja edessä lentävä lintu nyt on aika siirtyä parvessa taaksepäin ja luovuttaa vetovastuu

Näin sitä laumaa vain viedään eteenpäin – kuitenkin.

Käyhän se näinkin!

Suunta oikea sentään; se mihin lennetään.

Vastuuta jaetaan eri tavalla kuin perusperheissä.

Mutta tilanteen mukaan, luovalla otteella ☺

Näin meillä ☺

Adjektiiveja on jälleen runsaasti: tuulta auraava, edessä lentävä, oikea, eri, luova, Substantiiveja on vanhemmuus, vastuu, huoli, kasvatusvastuu, laumaa, suunta, tilanteen, otteella. Verbejäkin on paljon ja ne ovat eri aikamuodoissa: vaihtuu, olen ollut, siirtyä, luovuttaa, viedään, käyhän, jaetaan. Perustelun runsaista lauseista tulee päämetaforan: kurkiaura, jossa vetovastuu vaihtuu lisäksi väitemetaphoria. Tämä on tehokasta, laajennettua ja eri kenttiä yhdistelevää metaforatyöskentelyä. Tässä on perusfamilistista repertuaaria, mutta myös humanistista, ymmärtävää repertuaaria. Funktiona on lopullinen familistisen hyväksymisen suvaitsevaisuuden lisääntymisen ja omien tunteiden hyväksymisen kautta. Mg. asettuu perheenäidin ja roolin noudattajan positiosta nykyaikaisen naisen positiioon. Hänen identiteetikseen asettuu ymmärtävä kuuntelija ja vilpitiön puhuja. Keskustelu eri positioiden välillä on vilkastunut ja metaforat perusteluineen olivat muuttuneet reflektiivisemmiksi.

Toimijuus on vahvistunut suhteessa luontoon ja se tuodaan pitkissä perusteluissa esille toimijuudesta keskustellen. *Vanhemmuuden vastuu vaihtuu vuoroin kummallekin vanhemmalle*, todetaan perustelujen aluksi. Tässä käytetään erikoisella tavalla diskursiivista keinoa. Vastuu on kieliopillisesti subjekti, mutta semanttinen subjekti on *vuoroin* kumpikin vanhempi ja näin tulkiten tässä käytetään ei-reflektiivistä toimijan työkalua (4): aloittamassa toimintaa. Mukaan on tullut myös enemmän henkistä omistajuutta. *Olen ollut pitkään* -lauseessa kertoja käyttää ei-reflektiivistä toimijan työkalua: vapaa toimimaan (2), mutta heikentää sitä passiivimuodolla *nyt on aika siirtyä*, joka tuo mukaan ei-reflektiivisen ei-toimijan keinon (2): joku muun toimijana. Heikkoa toimijuutta ja nollapersoonalauseita tulee mukaan enemmänkin. Käytetään ei-reflektiivisiä toimijan keinoja, hyväksymistä (1): *Käyhän se näinkin*, toiminnan aloittamista (4): *Vastuuta jaetaan ja*

toiminnan muuntamista (6): *mutta tilanteen mukaan, luovalla otteella*. Käytetään myös kaikkia neljää reflektiivistä toimijan keinoa: tiedostamista, toiminnan reflektiota, jatkuvuutta ja muiden perspektiivin positiointia (7, 8, 9 ja 10). *Vanhemmuiden vastuu vaihtuu vuoroin kummallekin vanhemmalle. Suunta oikea sentään. Näin sitä laumaa vain viedään eteenpäin. Vastuuta jaetaan eri tavalla kuin peruserheissä.*

Kaiken kaikkiaan Mg. käytti kolmannessa metaforavastauksessaan kahdeksaa diskursiivista keinoa (1, 2, 4, 6, 7, 8, 9 ja 10), joista vain yhtä (2) ei-toimijana. Merkittävää on se, että hän käytti kaikkia reflektiivisiä toimijan keinoja, myös refleksiota (10). Toimijuus ja reflektio olivat vahvoja jo edellisessä metaforaselonteossa, mutta ne ovat vielä merkittävästi lisääntyneet.

Psykoterapiaprosessin mallin mukaan itsehavainnointi on kehittynyt, kun toimijuus on vahvistunut: ollaan subjektipositiossa, mutta objektiposition kanssa keskustellen. Mg. hahmottaa toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja. *Vanhemmuiden vastuu vaihtuu vuoroin kummallekin vanhemmalle. Vastuuta jaetaan eri tavalla kuin peruserheissä.* Positiorepertuaari on uudistunut siten, että mukaan luonnon ja yksilön keskusteluun on tullut uudenlaisen perheen positio, joka merkitsee myös luovuutta ja tilanteitten huomioonottamista. Mg:n kertomusten prosessi on kuin kirjallisuusterapiaprosessin oppikirjasta. Miten käsitellä ongelmaa ihan aluksi kirjoittamalla ja saatuaan palautetta toisilta luovan fantasian ja kielen leikin avulla. Miten päästä sitten toisessa metaforassa analyttisesti tunnistamiseen, tutkimiseen ja rinnakkain asettumiseen, jotta jälleen tässä kolmannessa metaforassa luovan fantasian ja kielen leikin avulla henkilökohtainen reflektio ja viestiminen lisääntyy ja tila avataan dialogisille merkitysneuvotteluille, oivallukselle ja ymmärtämiselle, jolloin päästään identiteettikertomuksen transformaatioon ja kohti tulevaisuutta.

5.2.6 Minä osana luonnon perhettä

Toiseen metaforakyselyyn P. vastasi runomuotoisesti:

Minun perheeni on kuin kukkaketo.

Eriväriset kukat, terälehtien muoto.

Värit kedolla somasti sekaisin.

Siitä voi poimia kukat kauniit, jokaiselle

päivälle uudet kukat maljakkoon.

Niitä voi katsella lempein silmin.

Kaikki kauniita kukkia, juuret maassa.

Toisessa metaforassaan omien sanojensa mukaan *erikoisessa edestakaisin liikkeessä* oleva ryhmän jäsen hyväksyi tämän kaksinaisuuden luonnollisuuden. P:n il-

maisuu muuttui myös jo toisen metaforan kirjoittamisen aikaan poeettiseksi oltuaan aluksi hyvin realistisen raportoivaa. Toisin kuin edellisessä metaforavastauksessaan P. tuottaa tässä metaforan jo heti alkuun: *minun perheeni on kuin kukkaketo*. Toinen metafora on selvemmin kuin ensimmäinen luontoon sijoittuva alkaessaan luontoon assosioiden. Ensimmäinen metaforaselonteko päättyi vertauskuvaan kissaperheestä. P. on yhteensä neljäs kirjoittaja, joka kolmannen istunnon ja siinä kirjoitetun perhehaikun jälkeen sijoittaa perheensä metaforan puhtaasti luontoon.

Perustelukin oli runomuodossa:

Paljon erilaisia nuoria ihmisiä.

Nuoria aikuisia ja heidän lapsiaan.

Minä ja uusi miesystäväni.

Lapsemme ja heidän puolisonsa,

heidän lapsensa ja heidän puolisoidensa

lapset. Isäni, isopappa ja sisareni,

vanhapiika. Koiria muutama, toinen

häkissä iso ja toinen sylissä pieni.

Lingvistinen sanaluokkien tasolla kulkeva repertuaarien analyysi tuottaa yllätyksiä kuten poeettiseen ilmaisuun sopiinkin. Adjektiiveja eli evaluaatiota oli suhteellisen vähän pitkässä metaforassa ja sen perustelussa: *erivoäriset, kauniit, kauniita, uudet, lempein – erilaisia, nuoria, uusi, iso, pieni*. Substantiiveja oli enemmän: *kukkaketo, kukat (neljä kertaa), terälehtien, muoto, värit, kedolla, päivälle, maljakkoon, silmin, juuret, ihmisiä, aikuisia, lapsiaan, miesystäväni, puolisonsa, isäni, isopappa, sisareni, vanhapiika, koiria, häkissä, sylissä*. Verbejä oli vähän: *poimia, katsella*; perustelussa ei ole verbejä. Merkityksenannossa on esteettisiä ja tunneadjektiiveja sekä paljon näköaistiin viittaavia adjektiiveja. Skeemana on kukkiminen. Repertuaari kumpuaa luonnosta kaksin kerroin, koska kukat ovat luonnonkukkia. Ihminen voi kuitenkin poimia niitä ja positio muuttuu näin katsojasta selkeämmin toimijaksi: poimijaksi. Tässä on jonkinlaista luonnonhallintaa repertuaarina: *Siitä voi poimia kukat kauniit, jokaiselle/päivälle uudet kukat maljakkoon*. Humanistisen repertuaarin myötä P:n positioksi asettuu ymmärtävä kuuntelija ja vilpitön puhuja. Repertuaarien funktiona on edellisen metaforavastauksen suhteen lempeämpää kokonaishallinnasta luopumista, hyväksymistä: *Niitä voi katsella lempein silmin*. Ydinretoriikkana on nykyinen minä. Ydinepisodiksi tulee minän ja nykyisen perheen monimuotoinen kauneus.

Toimijuuskin on tässä poeettista ja tällaisena vaativaa analysoitavaa. Näin oli edellisenkin metaforan kohdalla. Aluksi kiinnittää huomiota edellisen meta-

foran toiminnallisuuden rinnalla jonkinlainen runollinen pysähtyneisyys, verbien vähyys ja toisaalta sama luonnosta kumpuaminen. Pysähtymistä kuvaa sekin, että tämä suhteellisen runsas selonteko alkaa nyt itse metaforalla, ja vasta sitten P. menee yksityiskohtiin, joita kuitenkin on tässäkin paljon. Minä on metaforaosuudessa kielio pillisesti nollapersoonana eikä subjekti. Hän on kuitenkin semanttinen subjekti: se, joka poimii *jokaiselle päivälle uudet kukat maljakkoon*. Niitä voi katsella *lempein silmin* ilmaisee henkistä omistajuutta kokemukseen, joskin tässäkin semanttisesti katselijana on minä. Hän on ei-reflektiivinen toimija aloittamalla toiminnan (4). Poimija asettuu toimijaksi ei-reflektiivisesti: hän hyväksyy (1): *Minun perheeni on kuin kukkaketo*. Hän on myös vapaa toimimaan (2): *Siitä voi poimia kukat kauniit*. Samoin hän on ei-reflektiivinen toimija muuntaessaan toimintaa (6): *jokaiselle päivälle uudet kukat maljakkoon*. Kaiken kaikkiaan nähdessään koko laajan uusperheensä sekä realistisesti että kukkaketona hän käyttää myös reflektiivisiä toimijan keinoja: tiedostaa (7), reflektoi (8) ja kokee toiminnan jatkuvuuden (9).

Kaiken kaikkiaan P. käytti toisessa metaforavastauksessaan kolmea ei-reflektiivistä (1, 2 ja 4) ja kolmea reflektiivistä toimijan (7, 8 ja 9) keinoa. Toimija ja reflektiivisyys ovat selkeästi vahvistuneet.

Positiorepertuaari on muuttunut ja rikastunut, kun perheen systeemiin on tuotu assosioimaan uusi systeemi, luonnon kasvit: *minun perheeni on kuin kukkaketo*.

Paljon erilaisia nuoria ihmisiä.

Nuoria aikuisia ja heidän lapsiaan.

Minä ja uusi miesystäväni.

Psykoterapiaprosessin mallin mukaan itsehavainnointi on kehittynyt niin, että P. on puhuessaan moniäänisesti uusperheestään nyt jatkamassa havaitsijaposition rakentamista. Hän katselee nyt perhettä kukkaketona ja on vielä hiukan objekti-positiossa ilmiongelmia, monimuotoisuutta pohtimassa. Metafora ja sen vaihe prosessissa on selkeää jatkoa edelliselle kirjoitukselle. *Eriväriset kukat, terälehtien muoto (...) värit kedolla somasti sekaisin*. Ja *niitä voi katsella lempein silmin*. P. on jo reformuloimassa ilmiongelmia ja rakentamassa havaitsijapositiona: *Siitä voi poimia kukat kauniit jokaiselle/päivälle uudet kukat maljakkoon*. On kuin tämän metaforan luova ilmaisu auttaisi enemmän käsittelemään ilmiongelmia, joka edellisen miltei puhtaasti suorasanaisten metaforan kohdalla jäi avoimesti tekemättä. Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa P. on kirjoittamisen ja lukemisen jälkeen ja saatuaan palautetta muilta edennyt tunnistamiseen, tutkimiseen ja rinnakkain asettumiseen. Hän on ennen muuta tavoittanut luovan fantasian ja kielen leikin tässä toisessa metaforassaan.

P. vastasi kolmanteen metaforakyselyyn:

Minun perheeni on kuin tuulessa liehuva pyykki.

Kirjavat on pesty. Samassa koneessa lakanat,

pussilakanat, tyynyliinat ja pyyhkeet. Kaikki erilaisia. Osa on omia, itse hankittuja. Osa saatu lahjaksi. Iso kone siihen pyykkiin tarvitaan, mutta hyvää puhdasta on tullut. Narulla roikkuu sulassa sovussa raidalliset pyyhkeet, pilkulliset pussilakanat ja on siihen mahtunut kukallinen pöytäliinakin.

P. perusteli metaforaansa näin:

Lasken nykyiseen perheeseen lapset ja heidän perheensä. Uuden miesystäväni ja hänen

lapsensa ja heidän perheensä. Uusperheitä

on lapsillamme niin ettei kannata miettiä onko

mummo vai puoli vai vaan neljäsosa.

Eihän puolikkaita ihmisiä ole. Ollaan siis kaikki

kokonaisia ihmisiä ja niin on hyvä.

Tämä metafora yhdistää edellisten metaforien realistisen suorasanaisen ja poeettisen ilmaisun. Sanaluokkien tarkkuudella kulkeva lingvistinen analyysi on näin ollen hyvinkin tulkinnanvaraista. Adjektiiveja ja niihin rinnastettavia, evaluaatiota oli nyt enemmän kuin edellisessä vastauksessa: *liehuva, kirjavat, samassa, erilaisia, omia, itse hankittuja, iso, hyvää puhdasta, sulassa, raidalliset, pilkulliset, kukallinen*. Myös substantiiveja oli vähemmän: *pyykki* (kaksi kertaa), *koneessa, lakanat, pussilakanat* (kaksi kertaa), *tyynyliinat, pyyhkeet* (kaksi kertaa), *lahjaksi, kone, narulla, pöytäliinakin*. Verbeinä oli: *pesty, on-*verbin eri muotoja, *tarvitaan, roikkuu, on mahtunut*.

Familistinen repertuaari kumpuaa perustavanlaatuisesta kodinhoidon materialistisesta repertuaarista, pyykinpesusta ja toisaalta myyttisemmästä puhdistamisen repertuaarista. P. on hyväksynyt omalle ihmisen kohdalleen perhetyypin, jonka hän edellisissä sijoitti luontoon. Nyt mukaan on tullut humanistista repertuaaria ja hänen positionsa on luonnollisen tilan ymmärtäminen suuren uusioperheen äitinä. Tässä perinteisessä repertuaarissa äiti pesee pyykkiä: kirjavat, erilaiset, omat ja lahjaksi saadut. Ja siihen tarvitaan *iso kone* – P:n positio on myös vilpittömän puhujan. Sopuun mahtuu vielä luonto: *kukallinen pöytäliinakin*. P. alleviivaa tällä oman sopeutumisen perinteiseen perhepuheeseen ja luontoäitiäkin on mukana. Pyykki, pyyhkeet ja pussilakanat saavat kahdella maininnalla

enemmän painoarvoa kuin (kukallinen) pöytäliina. Selonteon ja repertuaarien funktiona on lempeää kokonaishallinnan osoittamista. Ydinretoriikkana on minä ja nykyinen perhe. Ydinepisodiksi nousee monimuotoisesta uusperheestä huolehtiminen.

Lähes runomuotoisen metaforaosan toimijuuden analyysi on yhtä tulkinanvaraista kuin metaforan ja repertuaarien analyysi. Tässä on kuitenkin erikoisen aktiivinen toimija, joka omaa henkistä omistajuutta kokemukseen, vaikka ei olekaan kieliopillinen subjekti. Nollapersoonalta hän ei vaikuta, vaikka sitä kielioppirakenteellisesti onkin. Jostain syystä kirjoittaja on ilmaissut tämän toiminnan näin: passiivissa. Tässä on siis hiukan limittäin ei-reflektiivistä toimijaa: hyväksymistä (1) ja ei-reflektiivistä ei-toimijaa: joku muu (*iso kone*) tekijänä (2). On tietysti niin, että jonkun täytyy tuo kone ladata täyteen pyykkiä ja laittaa se käyntiin. Kirjoittaja jättää mainitsematta tämän tekijän ja toisaalta mainitsee tämä perusteluissaan. Hänen voidaan näin tulkita käyttävän ei-reflektiivisen toimijan keinoa: aloittaa toiminnan (4). Samoin voidaan tulkita käytetyn kahta ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: lopettaa tai hillitää toimintaa (5) ja muuntaa toimintaa (6), koska pesun jälkeen *narulla roikkuu sulassa sovussa raidalliset pyyhkeet, pilkulliset pussilakanat ja onpa siihen mahtunut kukallinen pöytäliinakin*. Suorasanaisissa perusteluissa P:n käyttää reflektiivisiä toimijan keinoja: tiedostamista (7): *Lasken nykyiseen perheeseeni lapset ja heidän perheensä. Uuden miesystävänä ja hänen lapsensa ja heidän perheensä*. Hän käyttää myös toiminnan reflektiota (8): *...ettei kannata miettiä onko mummo vai puoli vai vaan neljäsosa. Eihän puolikkaita ihmisiä ole*. Koko perusteluosa ilmaisee jatkuvuutta yli sukupolvien (9).

Kaiken kaikkiaan P. käytti kolmannessa metaforavastauksessaan neljää ei-reflektiivistä toimijan keinoa (1, 4, 5 ja 6) sekä kolmea reflektiivistä toimijan keinoa (7, 8 ja 9). Toimijuus on vahvistunut ja ensimmäisen vastauksen reflektion vahvuus on säilynyt.

Psykoterapiaprosessin mallin mukaan tässä ollaan jatkamassa edellisen selonteon tapaan havaitsijaposition rakentamista: toimintatapojen tunnistamista nykyelämässä ja historiassa. P. rakentaa havaitsijaposition tuomalla ilmauksen luonnosta takaisin ihmiseen eli itseensä. Perhe on *tuulessa liehuva pyykki*, jota hallitsee erilaisuus. Positiorepertuaari on uudistunut, kun kasvien kasvattajan ja poimijan sijaan on nyt positiona pyykin pesijä ja *hyvää puhdasta on tullut*. Reformuloidaan ja hahmotetaan ilmiongelmia, uusperheen monimutkaista kuviota, mutta kirjoittaja ei ole enää sen suhteessa objektipositionissa. Suorasanaisissa perusteluissa vertauskuvallisen, pitkän pyykkäysmetaforan ilmaisua ja havaitsijaposition rakentamista jatketaan. Havaitsijapositionista käsin hahmotetaan suorasanaisesti toistuvuuden yhteyksiä ja vaihtoehtoisia toiminnan tapoja, uusperheen monimutkaisuutta. Subjektiposition mahdollisuus avautuu: *...niin ettei kannata miettiä onko mummo vai puoli vai vaan neljäsosa. Eihän puolikkaita ihmisiä ole. Ollaan siis kaikki kokonaisia ihmisiä ja niin on hyvä*. Kirjallisuusterapeuttisen prosessin polulla P. on vahvasti uudelleen lukemassa ja kirjoittamassa ja pitkällä identiteettikertomuksen transformaatioissa kohti tulevaisuutta. P:lle on luovan fantasian ja kielen leikki tärkeää päätellen tästä poettisesta heittäytymisestä ja sen merkityksenannoista.

5.2.7 Sukupuun ja luonnon dialogia

Toiseen kyselyyn R. vastasi:

Minun perheeni on puu.

Se on kuin sukupuu, missä on sukulaisuuden ydin, sydän puu.

Lapsuuden perhe, omat lapset ja sukuperhe. Puun näkymättömät oksat/juuret ovat rajan taakse menneet, jotka kulkevat sydämessä mukana.

Vankkoja oksia ovat valitut rakkaat ystävät, me, jotka olemme toistemme siskoja ja veljiä, jotka ovat eri vanhemmista.

Perhettä ovat myös korkeat oksat eli sukulaiset kaukaisissa maissa. Ne joista on kerrottu tarinoita syntymästä asti ja joiden elämää on koko suku seurannut aina.

Uloimmat havisevat lehdet ovat ihmisiä, jotka ovat piipahtaneet elämässä mutta kadonneet sitten. Puun latvasta tulevat uudet mahdolliset perheenjäsenet

Tätä lukiessa syntyy sama vaikutelma kuin R:n edellisessä metaforavastauksessa: R. positioi itsensä jonkin ideologian mukaisesti ammentaen humanistisesta repertuaarista. Tähän on tullut luonnonmukainen repertuaari mukaan. Mutta ratkaisukeskeisyyden ja narratiivisen perheterapian yksi menetelmä tai näkökulma on sukupuutyöskentely, jossa perhe nähdään puuna ja sitä käsitellään tämän perusmetaforan kautta. Sukupuutyöskentely näkyy tässä yksityiskohtia myöten. Evaluoivia adjektiiveja oli hyvin vähän pitkässä metaforavastauksessa, mutta substantiiveja sitäkin enemmän. Ne ovat kuitenkin samaa sukupuusanastoa: *perhe* esiintyy viisi kertaa, samoin *puu* ja *suku-* tai *sukulaiset* ja *oksa(t)* kolme kertaa. *Latva* ja *lehdet* esiintyvät kerran, samoin *lapset* ja *lapsuus*. Sukulaisia ovat *siskot*, *veljet*, *vanhemmat* ja *lapset* sekä metaforana *rajan taakse menneet, jotka kulkevat sydämessä mukana*. *Sydän* toistuu kerran. Kaiken tämän lisäksi ovat vielä *puun latvasta tulevat uudet mahdolliset perheenjäsenet*, *puun juuret* ja *ne, joista on kerrottu tarinoita syntymästä asti*. Adjektiivit kuvaavat tätä sukupuuta ja sen lehtiä: *näkymättömät*, *vankkoja*, *korkeat*, *kaukaisissa*, *uloimmat*. *uudet*. Tässä oli suhteellisen vähän verbejä: *on* eri muodoissaan, *menneet*, *kulkevat*, *on kerrottu*, *on seurannut*, *ovat piipahtaneet*, *tulevat*. R. positioituu kiertokulun mukaiseen olotilaan. Vankoiksi oksiksi R. puhuu omin sanoin *valitut rakkaat ystävät, me, jotka olemme toistemme siskoja ja veljiä*. Tässä puhuu humanismi naturalismin kanssa ensimmäisen metaforan *ameeбан* kohtalopertuaarin sijasta: näitä oksia hän on ollut itse valitsemassa. Repertuaarien funktiona on normaalistaminen ja kokonaishallinnan vaatimuksen kumoaminen – näitä tukee se, ettei perusteltu metaforaa. Ydinretoriikkana voisi nähdä nykyisen minän sukuun kuuluvana ja ydinepisodina voisi olla suku nyt.

Tämän selonteon toiminnallinen tarkka analyysi on sen luovan ilmaisutavan vuoksi erikoisen vaativaa. Koko selonteko, metafora ja sen perustelut, on laajennettu metafora, runo ehkä ja se voidaan kokonaisuudessaan tulkita ulkoistamiseksi. Hän ulkoistaa ei-reflektiivisesti ei-toimien (3) perheen *sukupuuksi* koko

selonteossa: perustelutkin ovat vertauskuvallisia. Minä ei ole kieliopillinen subjekti eikä hän oikein tunnu olevan semanttinenkaan subjekti, ellei sitten yhtenä meistä *vankkojen oksien* kohdalla: *vankkoja oksia ovat valitut rakkaat ystävät, me, jotka olemme toistemme siskoja ja veljiä*. Kirjoittaja on konstruoinut position, jossa kokemus perheestä esitetään puuna, joka ei ole hänen omaa luomustaan, mutta jonka oksia hänkin on yhdessä *valittujen rakkaiden ystävien*. Tässä on myös käytetty ei-reflektiivistä sisäistämisen keinoa (3). Ilmaisuun tulee myös ei-reflektiivistä toimijan keinoa (6) muuntamassa toimintaa. Hän konstruoi position, jossa tekee tietoisia valintoja.

Kaiken kaikkiaan R. käytti tässä toisessa metaforavastauksessaan vankasti yhtä ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (3), ei-reflektiivistä toimijan keinoa (3) ja ei-reflektiivistä toimijan keinoa (6). Ensimmäisen metaforavastauksen ratkaisukeskeinen ideologia työvälineenä ja tämän tuoma reflektio on jäänyt pois, mutta toimija on vahvistunut.

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaan itsehavainnointi on meneillään. Kuten ensimmäisessäkin metaforassa ilmiongelma on tässä uusperhe ja P. on jäsentämässä sitä eliminkä suhteen hän on objektipositiossa. Hän ilmituo ongelman eli perheen hyvin laajana systeeminä ratkaisukeskeisyyden malliin. Luontokin on tullut mukaan repertuaarina. Perhe on *puu*. *Se on kuin sukupuu*. R. puhuu *näkymättömistä oksista, juurista, vankista oksista, korkeista oksista, uloimmista, havisevista lehdistä ja puun latvasta tulevista uusista mahdollisista perheenjäsenistä*. Näin hän myös reformuloi ja rakentaa havaitusijaposition tunnistuen toimintatapoja nykyelämässä ja historiassa. Positiorepertuaari on uudistunut siten että suvun positio on tullut luonnollisena etualalle yksilön jäädessä taka-alalle. Kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa R. on luovan fantasian ja kielen leikin kautta tutkimisen vaiheessa. Tämäkin ryhmän jäsen kulkee edestakaisin kirjallisuusterapeuttisessa prosessissaan. Ensimmäisen metaforan *vesilammikon ja ameeban* hallitsemattomuuden ilmaisun jälkeen hän alkoi tässä metaforassaan tutkia tarkemmin perhettä vankkana systeeminä, jossa itse on osana.

Kolmanteen metaforakyselyyn R. vastasi miltei runolla:

Minun perheeni on...

Kuin kukkiva keittiöpuutarha

Olen löytänyt sinne siemeniä

ja tiedän mitä odottaa

Yllätys on paljonko versoa

nousee, mikä kukkii ja tuo hyvää

satoa tai mikä tarvitsee apua ja

tukea. Yllätyksiä tulee myös,

naapurista kurkkaa uusi lajike tai

tuuli tuo tullessaan siemeniä.

Kaikki näyttää kukkivan paremmin

Hän perustelee sen suorasanaisesti näin:

Erotessa oli huoli lapsista tai nuorista. He ovat saaneet tukeani tarvittaessa ja näyttävät pärjäävän hyvin. Erotessa, sanotaan, ystävät jakautuvat. En ole joutunut luopumaan yhdestäkään yhteisestä ystävästä eron vuoksi. Olen saanut myös uusia ystäviä, eron välillisenä seurauksena. Myös ystävät ovat perhettäni.

Tässä laajassa metaforassa on sukupuu pienoiskoossa ja R. on asettunut vahvemmin toimijaksi. Substantiiveja oli jälleen paljon: *siemeniä* (kaksi mainintaa), *keittiöpuutarha*, *yllätys* (kaksi mainintaa), *satoa*, *apua*, *tukea*, *naapurista*, *lajike*, *tuuli*. Uskollisena itselleen R. käytti adjektiiveja, evaluointia, nytkin vähän, mutta ne ovat varsin positiivisia: *kukkiva*, *hyvää*, *uusi* ja adverbina *paremmin*

Tässä on kukkivan keittiöpuutarhan myötä astunut mukaan familistinen repertuaari ja ero. Puhuessaan tämän repertuaarin kautta hän on omaksunut perheenäidin position uusperheessä. *Olen löytänyt sinne siemeniä ja tiedän mitä odottaa*. Perusteluissa hän vahvistaa puhuvansa eron jälkeisestä perheestä. R. toteuttaa roolin noudattajan identiteettiä. Utta perhettä hän kuvaa positiivisesti. R. on edellisen sukupuumetaforan jälkeen asettunut uuteen perheeseen, mutta hiukan vielä jokin epäilyttää. Hän sanoo, että *kaikki näyttää kukkivan paremmin*. Toisaalta tällainen dialogi kuuluu perheenäidin rooliin. Ihan varma R. ei itsekään ole siitä, kuka kuuluu perheeseen: *Yllätys on, paljonko versoa nousee*. Hiukan kohtalorepertuaariakin siis ammennetaan, mutta varoen. Funktiona on kokonaishallinnan vaatimuksen kumoaminen.

Nyt toimija on kieliopillinenkin subjekti, joskin pitkässä metaforassa hän asettuu myös semanttiseksi subjektiksi. Toimija on vahva ja hänellä henkistä omistajuutta: metafora puhuu *kukkivasta keittiöpuutarhasta*. Puhutaan ihmisen viljelemistä, ei luonnonvaraisista kasveista. Seuraava lause selventää kirjoittajan oman toimijuuden mukanaolon: *Olen löytänyt sinne siemenet ja tiedän mitä odottaa*. Hän käyttää tässä ensin ei-reflektiivistä toimijan keinoa (6): muuntamassa toimintaa ja sitten kahdesti ei-reflektiivistä toimijan keinoa: vapaa toimimaan (2). Sen jälkeen kertoja ilmaisee vahvasti ei-toimijaa toistaen yllätyksellisyyttä käyttämällä kahta ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa: ei toiminnan aloittajana (4) sekä ei muuntamassa toimintaa (6): *yllätys on, paljonko versoa nousee ja naapurista kurkkaa uusi lajike*. Suorasanaisissa perusteluissa R. käyttää kahdesti refleksiivistä toimijan keinoa (10): muiden ihmisten näkökulmaisista positioista todetessaan ensin, että *sanotaan ystävien jakautuvan erotessa ja sitten, että en ole joutunut luopumaan yhdestäkään ystävästä*. Reflektio on siis vahvistunut jo hauraaksi refleksioksi.

Kaiken kaikkiaan R. käytti kolmannessa metaforassaan ja sen perusteluissa kerran ei-reflektiivistä toimijan keinoa (6), kaksi kertaa yhtä ei-reflektiivistä toi-

mijan keinoa (2), kerran ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (4), kerran ei-reflektiivistä ei-toimijan keinoa (6) kahdesti reflektiivistä toimijan keinoa (10). Hän käytti siis viisi kertaa toimijan keinoa ja kaksi kertaa ei-toimijan keinoa.

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaan R:n itsehavainnointi kulkee eri suuntaisesti kuin muiden kirjoittajien eikä noudata suoraviivaisesti intervention kulkua. Varsinaisessa runomuotoisessa metaforassa hän reformuloi ja rakentaa havaittajapositiota. Metafora on luontoon sijoittuva, mutta ihmisen viljelemä *kukkiva keittiöpuutarha* ja muistuttaa saman ryhmän P:n toista metaforaa.⁴ R. rakentaa kauniisti ja poeettisesti havaittajapositiotaan tunnistuen toimintatapoja nykyelämässä ja tulevaisuudessa. *Yllätys on paljonko versoa/nousee, mikä kukkii ja tuo hyvää*. Vasta tämän jälkeen ja vasta siis tässä kolmannessa vastauksessaan hän jäsentää suorasanaisissa perusteluissa ilmiongelmia: *Erotessa oli huoli lapsista tai nuorista*. Ja *erotessa, sanotaan, ystäväät jakaantuvat*. Vasta nyt hän asettuu objektipositioon. Positiorepertuaari on uudistunut edelliseen nähden siten, että luonnon positio on tullut etualalle, mutta ihminen on osa luontoa. Henkilökohtaisen reflektion lisääntymisen kautta tila on kirjallisuusterapeuttisessa prosessissa avattu dialogisille merkitysneuvotteluille, oivallukselle ja ymmärtämiselle. Perusteluissa päästään alkuun oivalluksen ja ymmärtämisen sisäistämisessä ja suhteuttamisessa menneisyyteen, itseen ja ympäristöön: rinnakkain asettelu on alkanut ja itseen sovittaminenkin on ovella. R. on vahvasti astumassa kohti identiteettikertomuksensa transformaatiota ja tulevaisuutta.

5.3 Johtopäätöksiä

Paradigmaattisen, tiedollisiin rakenteisiin perustuvan päättelyn avulla ihmiset luokittelevat havaitsemiaan asioita, kun taas narratiivinen kognitio suuntautuu toiminnan ymmärtämiseen sille merkityksen antavan juonellisen tarinan konstruoinnin kautta. Metodologisesti lukutavat eroavat niin, että paradigmaattisessa (diskurssianalyttisessä) narratiivien analyysissä aineistoa luetaan kirjaimellisesti ja läheltä. Narratiivisessa analyysissä aineistoa tulkitaan: analyysi kohdistuu aineiston tuottamiin implisiittisiin tarinallisiin jäsennyksiin (Valkonen, 2007). Tämän jaottelun pohjana on Brunerin (1986) esittämä kognitiivisen toiminnan malli, jonka mukaan ihmisen ajattelussa on löydettävissä kaksi erilaista muotoa; paradigmaattinen ja narratiivinen. Ne tarjoavat erilaisen tavan jäsentää kokemuksia. Ne täydentävät toisiaan, mutta eivät ole palautettavissa toisiinsa. Tämä on synteesin tekemistä (Polkinghorne, 1995). Ja tältä pohjalta olen tutkimuksessani toiminut tällaisten metodien käytön yhdistämisessä.

Aluksi olen tutkinut diskurssianalyttisestä ja narratiivisesta näkökulmasta, mistä repertuaareista perheen metaforat ammentavat ja mitkä ovat kirjoittajan positiot ilmaisuissa. Sen jälkeen olen tutkinut diskurssianalyttisesti 10DT-mal-

---

⁴ On kuitenkin muistettava, että metaforia ei luettu istunnoissa ääneen eli kukaan ei nähnyt muiden metaforia.

lin (Toivonen, 2019) pohjalta miten puhujan toimijuus ja reflektio asettuvat kyseisiin metaforiin. Lopuksi olen synteessinä analysoinut lähinnä narratiivisesti psykoterapiaprosessin metamallia noudattelevan intervention kulun avulla, miten itsehavainnointi kehittyy (Leiman, 2018). Narratiivisesta näkökulmasta tutkittaessa tulee ilmi myös kirjallisuusterapeuttinen prosessi.

Tämän tutkimuksen tulokset lähestyvät Jallinojan ajatusta familismin ja individualismin valta-aseman vuorottelusta. Tuloksena on kuitenkin enemmänkin familismin, luontoon assosioivan humanismin ja individualismin keskustelu kuin niiden taistelu valta-asemasta. Tämä keskustelu asettuu Hanna Ranssi-Matikaisen (2012) tuloksiin nykyfamilismin ristivetoisuudesta. Ranssi-Matikainen puhuu siitä, miten nykyfamilismi, 2000-luvun familismi, poikkeaa hiukan aiemmista perhekeskeisyyttä korostaneista aikakausista. Naiselle annetaan aito valinnan tekemisen mahdollisuus vaihtoehtoisten äitimallien väliltä. Sekä kotiäitiys että ansioäitiys nähdään toteuttamiskelpoisina vaihtoehtoina, eikä ratkaisuksi esitetä vain traditionaaliseen paluuta. Familismin on alettu liittää individualistisia perusteluja ja kotiäitiyttä puoltavissa kannanotoissa on vedottu usein siihen, että osa naisista tahtoo vapaaehtoisesti asettaa perheen tarpeet omien tarpeidensa edelle (Ranssi-Matikainen, 2012).

Yhteenvetona metaforista totean aluksi, että ensimmäisen ryhmän ensimmäisten metaforavastauksien repertuaareissa puhui ensi lukemalla yllättävän voimakkaasti miltei perinteinen familistinen eetos. Se on toki ymmärrettävää jos siksi, että oli kyse hiljattain eronneista naisista. Merkille pantavaa toisaalta oli se, että kirjallisuusterapeuttiset menetelmät virittivät ja rohkaisivat käyttämään erilaisia reflektiivisiä diskursiivisia keinoja tämän ulkoisen tapahtuman, avioeron yhteydessä. Osallistujat ottivat näin kriittisen asenteen omaan toimintaansa ja reflektio kasvoi. Tutkimuksesi tukee myös Suonisen (2001) tutkimustulosta perheenäitien haastattelupuheesta.

Eniten familistisesta repertuaarista puhuva ei lähtenyt ensimmäisessä metaforassaan muutosta luovaan fiktion vaan tuotti arvoista nousevaa vertauskuvaa. Hän alkoi kolmannella istunnolla, toisessa metaforassaan, muuttaa selontekojaan emotionaaliselle tasolle, vaikka arvot ja familismi olivat sanastoanalyysin perusteella vielä etusijalla. Perhehaiku toimi selkeästi havainnointia kohdentavana ja jäsentävänä tekniikkana. Metafora aukeni luontoon päin. Tunteisiin vetoavia adjektiiveja tuli toisen vastauksen perusteluosaan, kun niitä ensimmäisessä ei juuri ollut. Metaforan tunnevoima alkoi näin näkyä merkityksenantojen liikkeessä. Suhde mallitarinaan ei myöskään ollut enää niin puhtaan idealistinen, vaan mukaan oli tullut uskallusta luovan leikin avulla toisin ilmaisemiseen ja ristiriitojen tunnistamiseen. Positiorepertuaari oli uudistunut, kun siihen on tullut mukaan luonnon, eletyn elämän ja ihmisten epätäydellisyyden aspekti ja sen tuomat uudet positiot. Kolmannessa vastauksessaan hän yhdisti kahden edellisen kyselyn metaforien merkityksenantojaan mallitarinaa kannattamaan ja teki sen nyt tuomalla edellisen sukupolven arvot omaa näkemystään vahvistamaan. Tämä oli jo vahvempaa toimijuutta ja hänen positiorepertuaarinsa uudistui, mutta tämä vahvasti entisestään perinteisen familismin ja roolin noudattajan position ääntä.

Kahdella muulla tämän ryhmän jäsenellä toinen perheen metafora muuttui materiaalisesta luontoa kuvaavaksi. Toisen jäsenen, Mi:n positiorepertuaari oli alkanut uudistua, kun positiot keskustelivat keskenään ja muokkasivat toisiaan. H:n positiorepertuaari uudistui uuden position, mummon, tultua etualalle. Perhehaiku toimi havainnointia jäsentävänä harjoituksena johtaen jo havaitsijaposition rakentamiseen. Hän oli humanismin kautta ymmärtäjän ja vilpittömän puhujan positiossa suhteessa familismiin jo ensimmäisessä metaforassaan ja tämä vahvistui toisessa metaforavastauksessa. Kolmas metaforavastaus jäi häneltä kirjoittamatta etukäteen sovitun poissaolon takia.

Neljännelläkin ryhmän jäsenellä, I:llä, perheen metafora muuttui hiukan samaan suuntaan: tiukasta yksioikoisesta ja materiaalisesta metaforasta elämän ja ihmissuvun jatkuvuutta puhuvaan, luonnollisempaan metaforaan. Ilmaisun tuotiin uusi positio: emon ja poikasen positio, joka tuki äidin positiota ja suhteessa repertuaarien keskusteluun minä oli humanistisen ymmärtäjän ja vilpittömän puhujan positiossa. Tämä muutos luontoon sijoittumisena kaikilla ryhmän jäsenillä johtui varmasti osaksi siitä, että olin evästännyt perhehaikon kirjoittamista ohjeella luontoon sijoittamisesta.

Perheen metaforat olivat muuttuneet kaikilla työskentelyn kuluessa. Koko ryhmä jakoi työskentelymme lopussa perinteisen familismin arvoja, mutta kaksi heistä ylläpiti edelleen ja kaksi oli lähtenyt haastamaan näitä arvoja. Huomionarvoista on myös se, että familistista ideologiaa voimakkaimmin puhuvan osallistujan kolme metaforavastausta muodostivat jo ilman harjoitusten kanssa käytyä dialogia varsin yhtenäisen, jatkuvan kertomuksen ja tarinan perinteisen ydinperheen ja äitiyden merkityksestä.

Toisen ryhmän jäsenten perheen metaforat puhuivat ensimmäisestä kyselystä alkaen uudesta, nykyisestä perheestä. Naisten erosta oli hiukan pidempi aika kuin ensimmäisen ryhmän jäsenillä. Ryhmän vastauksissa ammennettiin familistisesta repertuaarista luonnon tai suvun kautta eli perhetyyppi laajeni uusperheeksi tai lähisuvuksi, jota luotiin mallitarinaksi jo ennen kirjallisuusterapeutista interventiota. Ryhmän jäsenet puhuivat nykyisestä perheestään eivätkä ensi lukemalla tulkittuna peilanneet menneeseen.

Kirjoittajien positiot perheen metaforissa muuttuivat kuitenkin tässäkin ryhmässä prosessin kuluessa. Siirryttäessä toiseen metaforavastaukseen prosessin puolella välissä Mg:n positiorepertuaari on muuttunut siten että luonnosta kumpuava hallitsemattoman eläimen positio on tullut humanismin myötä tukemaan emon positioista äidin positiota. Työskentely toimi selkeästi ensimmäisen metaforan positioista toisen metaforan positioihin ilman poikkeamista minnekään. Minän positio suhteessa tarinaan on muuttunut ajalehtijasta ymmärtäjäksi. Toinen tämän ryhmän jäsen: P. oli suhteessa naturalistisen ja humanistisen repertuaarien keskusteluun ymmärtäjän ja vilpittömän puhujan positiossa. Toisessa metaforassaan P. vahvisti luontorepertuaaria. Kolmannen toisen ryhmän jäsenen, R:n, positiorepertuaari oli humanistisen repertuaarin kautta uudistunut toisessa metaforassa siten että suvun positio oli tullut luonnollisena etualalle. R:n positio oli ymmärtävän kuuntelijan ja vilpittömän puhujan. Kolmannessa metaforassa positiorepertuaari uudistui edelliseen nähden siten, että luonnon positio

tuli etualalle muodostettuaan edellisessä selonteossa enemmänkin yhteistä systeemiä ihmisen luoman kanssa. Näissä teksteissä keskustelivat enemmänkin familismi ja humanismi kuin familismi ja individualismi. Niissä kuitenkin ilmeni naisen valinnan mahdollisuus (vrt Ranssi-Matikainen, 2012).

Tämä analyysimetodi antaa kuvaa siitä, mistä metaforat ja kirjoittajien positiot kumpuavat. Se antaa ylemmän tason kulttuurista luokittelua ilmaisuille puuttumatta yksilöiden psykologiaan. Kun yhdistetään 10DT-mallin antamat tulokset näihin repertuaarianalyysin diskurssianalyttisiin ja narratiivisiin tuloksiin saadaan tarkkaa, paradigmaattista tulosta toimijuuden ja reflektion kehittämisestä yksilöittäin ja koko ryhmässä. Olen ilmaissut nämä tulokset sanallisesti jokaisen yksilön kohdalta luvuissa 5.1 ja 5.2. ja esitän ne vielä tässä numeraalisesti taulukkoina.

Kuvaan seuraavassa taulukossa kahden ryhmän jokaisen jäsenen kohdalta toimijan keinojen käytön suhteessa kaikkiin toimijuuden keinoihin.

TAULUKKO 4 Toimijan osuus toimijuudesta.

	1. Metafora [%]	2. Metafora [%]	3. Metafora [%]
M.	60	50	80
Mi.	20	100	100
H.	100	71	
I.	33	57	100
Mg.	0	56	88
P.	25	100	100
R.	50	67	71
KA.	44	63	90

10DT-malli antaa kuvan yksilöitten toimijuuden kehittämisestä tutkimukseni kolmen metaforavastauksen prosessissa. Keskiarvo (KA) antaa kuvan myös koko ryhmän prosessista toimijuuden suhteen. Tämäkään metodi ei kuvaa yksilöiden sisintä psykologiaa vaan se luokittelee heidän työkalujaan selontekojen ilmaisuissa. Selonteon ilmaisutavasta: suorasta raportoinnista, sisimmästä kumpuavasta poeettisesta ilmaisusta tai ideologiaan ulkoistamisesta johtuvat toimijuuden nyanssit eivät tule tällä metodilla esiin.

Ryhmän jäsenten reflektion kehittymisen kohti lisääntyvää reflektiota eli itsehavainnoinnin prosessia kuvaan pistearvojen avulla. Reflektiiviset keinot ovat 10DT-mallissa numerot 7-10 ja reflektio lisääntyy, kun keinon numero kasvaa. Olen antanut näille keinoille tämän mukaisen pistearvon: keinolle 7 yhden pisteen, keinolle 8 kaksi pistettä, keinolle 9 kolme pistettä ja keinolle 10, refleksiolle, neljä pistettä. Esitän molempien ryhmien jäsenten reflektion kehittymisen näin laskettuna taulukkona.

TAULUKKO 5 Reflektion kehittyminen.

	1. Metaforavastaus	2. Metaforavastaus	3. Metaforavastaus
M.	3p	0p	5p
Mi.	0p	5p	6p
H.	5p	6p	
I.	5p	6p	6p
Mg.	0p	6p	10p
P.	6p	6p	6p
R.	6p	0p	8p
KA.	3,5p	4,1p	6,8p

Analyysimalli antaa selkeän, mutta yksiulotteisen kuvan yksilöiden ja koko ryhmän (KA) reflektion kehitymisestä. Prosessin edestakaiset liikkeet eivät tule esille. Tässä puhutaan edelleen ilmaisujen diskursiivisista työkaluista eikä yksilöiden psyykestä.

Kun yhdistetään psykoterapiaprosessin metamallin tuottamat narratiiviset tulokset paradigmaattiseen ja narratiiviseen repertuaarien analyysiin sekä paradigmaattiseen ja tarkkaan 10DT-malliin saadaan olennainen tutkimuksellinen tieto: analyysien paljon puhuva synteesi. Tämä synteesi täydentää 10DT-mallin reflektion analyysiä ja kuvaa reflektion prosessin etenemisen edestakaisine liikkeineen.

Psykoterapiaprosessin metamallin mukaan M. alkoi jäsentää ilmiongelmaa, suhdetta perheeseen, ensimmäisessä, raportoivassa selonteossaan. Toisen, todellisen vertauskuvan, myötä hän jatkoi ilmiongelman jäsentämistä. Tunteisiin vetoavia adjektiiveja ja ihmisen epätäydellisyyden aspekti tuli M:n toisen vastauksen perusteluosaan, kun kumpakaan ilmausta ei ensimmäisessä ollut. Kolmannessa vastauksessa ilmiongelman jäsentäminen jatkui ja reformulointi: ilmiongelmaa ylläpitävien toimintatapojen hahmottaminen oli alullaan. Mi. oli jo ensimmäisessä, luovassa metaforassaan jäsentänyt ilmiongelmaa ja hän oli alkanut myös reformuloida ongelmaa. Perhehaikun kohdennettua sekä jäsenettyä havainnointia hän jatkoi ilmiongelman reformulointia luontoon assosioiden. Kolmannen metaforan ilmaisussa tämä jäsen oli rakentamassa havaitsijapositiona. Subjektiposition mahdollisuuskin oli olemassa. Tässäkin ryhmässä yksi jäsen: H. käytti jo ensimmäisessä metaforavastauksessaan ratkaisukeskeistä ideologiaa metaforaansa perustellessaan. Hän reformuloi hiukan ulkokohtaisesti ilmiongelmaa ja aloitti havaitsijaposition rakentamista. Toisessa metaforassaan hän jatkoi edelliseen sukupolveen itsensä liittäen tätä reformulointia ja alkoi enemmän rakentaa havaitsijapositiona. Kolmas metaforavastaus jäi häneltä tekemättä. Yksi ryhmän jäsen, I., eteni ensimmäisessä metaforassaan hiukan eri tahtiin kuin interventio kulki psykoterapiaprosessin metamallissa. Hän jätti sanoittamatta ilmiongelman, ei oikein reformuloikaan sitä, vaan oli jo rakentamassa luovan metaforan ja perustelujen ulkoisen ideologian avulla havaitsijapositiona. Toisessa metaforassaan hän jatkaa havaitsijaposition rakentamista luonnon kautta ja subjektiposition mahdollisuus on käsillä. Kolmas metafora jatkaa tätä prosessia ja luontoon assosioitumista kohti subjektiposition mahdollisuutta.

Toisen ryhmän jäsenten perheen metaforat puhuivat ensimmäisestä kyse-lystä alkaen uudesta, nykyisestä perheestä. Mg. jäsensi ensimmäisessä metafora-vastauksessaan leikkivän ja luovan kielenkäytön avulla ilmiongelmaa sanotta-matta sitä kuitenkaan eksplisiitisti edes metaforansa perusteluissa. Hän assosioi jo tässä vaiheessa luontoon. Toisessa metaforassa Mg. reformuloi ilmiongelmaa ylläpitäviä toimintatapoja edelleen luontoon assosioiden ja rakensi jo havaitisija-positiota. Kolmannessa hän oli jo oikeastaan subjektipositiossa. P. oli ensimmäisessä metaforassaan jäsentämässä ilmiongelmaa ja assosioi poeettisissa peruste-luissaan metaforansa luontoon. Perusteluissaan hän suorasanaisesti oli jo raken-tamassa havaitisijapositiota. Toisessa metaforassaan P. vahvisti luontorepertuaa-ria ja matkaansa havaitisijapositioista subjektipositioon. Kolmannessa metaforas-saan hän jatkoi tätä havaitisijaposition rakentamista. Kolmas toisen ryhmän jäsen, R., kulki hänkin hiukan omaa tahtiaan tässä prosessissa. Aluksi hän oli luontoon assosioituvan metaforansa kautta rakentamassa havaitisijapositiota jo ensimmäisessä metaforassaan. Samalla hän kulki perusteluissaan hiukan ”takaisin” ja re-formuloi ilmiongelmaa ratkaisukeskeisyyden kautta. Toinen metafora jäsensi il-miongelmaa ratkaisukeskeisen sukupuutyöskentelyn avulla. Kolmannessa me-taforassaan hän aluksi luontoon poeettisesti assosioiden reformuloi ja rakentaa havaitisijapositiota. Sen jälkeen hän perusteluissaan palaa jäsentämään ilmiongel-maa.

Eri analyysimenetelmien yhdistäminen antoi mielenkiintoisia tuloksia. Toi-mijuuden analyysi tarkalla 10DT-mallilla antoi joko samanlaista tai varsin vas-takkaista tulosta kuin paradigmaattinen ja narratiivinen repertuaarien analyysi. Raportoivan ilmaisun analyysissä (M.) mallit tukivat toisiaan toimijuuden suh-teen. Reflektiosta tällaisen ilmaisun analyysissä 10DT-malli antoi vahvemman kuvan kuin narratiiviset analyysimallit. Psykoterapeuttisen prosessin metamalli antoi reflektiosta syvemmän kuvan ilmituodessaan reflektion edestakaisen lii-keen.

Mutta nämä kolme eri analyysimetodia toimivat eri tavoin poeettisten, toi-sin sanovien metaforien analyysissä. Itsehavainnoinnin kehitystä luotaava psy-koterapiaprosessin metamalli ja repertuaarien analyysi tukivat täydentäen toisi-aan ja löysivät tekstistä sellaista, joka jäi tarkalta 10DT-metodilta huomaamatta. Synteesiä luova psykoterapiaprosessin metamalli selitti narratiivisesti vielä sy-vemmin kuin repertuaarien analyysi prosessin kulkua. Metaforiin tuotu ulko-puolinen ideologia tuotti mielenkiintoista tulosta. Niissä kolmen kirjoittajan (H., P. ja R.) metaforissa, joissa oli ilmaistu ulkopuolisen ideologian tuomaa näkökul-maa, nämä kolme metodia täydensivät toisiaan. Mutta tarkka 10DT-malli yksi-nään ei kuitenkaan tuottanut näiden analyysissä sitä mitä kumpikin narratiivi-nen analyysimalli erikseen. Myös silloin, kun prosessi ei kulkenut suoraviivai-sesti eteenpäin (I ja R), eri analyysimallit tuottivat erilaista tulosta. Psykoterapia-prosessin malli antoi syvemmän ja enemmän puhuvan kuvan prosessista tukien repertuaarien analyysiä. Tarkka 10DT-malli paradigmaattisena ei riittänyt tähän.

Kaiken kaikkiaan analyysimallit yhdessä toisiaan täydentävinä antoivat tutkijalle sellaista tietoa, mikä kullakin erikseen analysoituna olisi jäänyt tavoittamatta. Tämä tieto oli tarkempaa, syvällisempää ja enemmän nyansseja sisältävää.

5.4 Palautteet merkittävimmästä annista

Vastaan tässä neljänteen tutkimuskysymykseeni siitä, mikä oli kunkin istunnon merkittävin anti. Jäsenet vastasivat tähän kysymykseen kirjoittaen vapaamuotoisesti. Analysoin vastaukset istuntojen merkittävimmästä annista sisällönanalyysillä kevyesti manuaalisesti koodaten. Teemoittelin aluksi avoimella koodauksella merkittävimmät annit. Näin saadut teemat olivat jokseenkin samoja kuin Kähmin (2016) ja Rankasen (2017) taideterapioissa merkityksellisinä koettujen hetkien luokat. Avoin koodaus tuotti yhteensä 40:ta vastauksesta tulokseksi 4 pääteemaa ja 12 alateemaa.

Huomasin jo koodauksen alkuvaiheessa, että varsin luovia palautteita ei sovi puristaa tiukkaan käsiteluokitukseen eikä tällainen sopisikaan luovuusterapian tutkimustulosten esittelyyn. Esitän merkittävimmän annin jäsenten omin sanoin ilmaistuna, ja tämä vaikeuttaa yksioikoista koodausta tai luokittelua. He saattoivat ilmaista samassa palautteessa moneen eri teemaan päällekkäin liittyvää. Alaryhmistä monet sijoittuvat useampaan yläryhmään. Yläryhmistä esimerkiksi uuden oppiminen esiintyi niin monimuotoisena, että sen tulisi olla paitsi useaan ryhmään sijoittuvana alaryhmänä myös omana yläryhmänään; toisaalta se joissakin palautteissa asettui synonyymiksi itsereflektiolle. Myös runon, metaforan ja sadun anti oli yläluokkana vaikea ja siihen sisältyi paljon samaa kuin uuden oppimiseen. Päädyin jakamaan selkeästi eri teemoja ilmaisevat palautteet kahteen eri teemaan. Olen merkinnyt toiseen teemaan sijoittuvat lauseet suluissa olevin pistein.

Palautteet ilmaisevat myös terapiamme prosessia kunkin yksilön kohdalla ja hänen itsensä ilmaisemana. Tutkijana sijoitan heidän ilmaisunsa Mc Carty Hynesin ja Hynes-Berryn (1986) ja osaltaan myös Ihanuksen (2009) kirjallisuusterapeuttisen prosessin vaiheisiin. Merkille pantavaa on tässä se, että palautteet kirjoitettiin istuntojen päätteeksi, kun taas edellä analysoidut metaforat kirjoitettiin istuntojen aluksi. Tutkijana näen palautteissa ilmenevän myös vuorovaikutuksellisen kirjallisuusterapian tavoitteita sellaisina kuin McCarty Hynes ja Hynes-Berry (1986, 1994) ne näkevät.

5.4.1 Ryhmän anti

5.4.1.1 Myötätunto; yhteinen ymmärrys

Kaikkien ensimmäisen ryhmän jäsenten antama suullinen palaute ensimmäisen istunnon merkittävästä annista ilmaisi vertaistuen luomaa yhteisymmärrystä ja haurasta *tunnistamista* prosessin alkuna. H. tuotti merkittävän annin olleen:

ryhmä ja yhteinen ymmärrys.

I:lle merkittävä anti oli selkeästi se

mitä ryhmä antaa.

Mi. ilmaisi saman hiukan kirjallisemmin näin:

jokaisella sama, harjoitukset antavat voimaa, enemmän auki.

Ryhmän jäsenten kirjallisesti antama toisen istunnon merkittävä anti osoitti, että oltiin lähdössä keskustelemaan jonkin muun kanssa. Toisen istunnon merkittäv in anti M:lle täytyy esittää kahden yläteeman alla. Ensimmäinen toteamus kuuluu tähän, mutta pidempi osa Reflektioon. Tässä voi nähdä kirjallisuusterapeutisen prosessin alkua: tunnistamisen alkua:

Merkittävintä ehkä itselleni on tehtävien purku keskustelemalla ja kuulla myös muiden ryhmän jäsenten näkemys (...)

Kolmannen istunnon palautteessa M. aluksi palasi vertaistuen merkitykseen pu huen prosessista kuin muiden kautta, mutta päätti palautteensa reflektioon. Esitän siis lopun tekstistä Reflektiossa. Tässä on jo hiukan selkeämpää tunnistamista. Alku kuului:

Ryhmän jäsenten palaute on tärkeää ja mielenkiintoista. Yhteinen "matka" minne se sitten johtaakaan (...)

Mi:lle toisen istunnon merkittävin anti oli

myötätunto, jonka sain, runon tulkinta, epätoivon jakaminen.

Mi. palasi nopean etenemisensä jälkeen muiden vertaistuen hakemiseen ja samastumiseen. Tunnistamisen lisäksi tässä kuitenkin näyttäytyy jo tutkimista ja rinnakkain asettumista runon tulkitsemisen myötä.

M. ja myös Mi. olivat neljännen istunnon palautteissaan palanneet vertaistuen merkityksen korostamiseen. Palautteessaan M. ilmaisee muiden kautta *tutkimisen* vaiheesta:

Merkittävintä oli ryhmän kanssa keskusteleminen, muiden ryhmäläisten "analyysi",

Mi. on tulossa rinnakkainasetteluun todetessaan, että merkittävintä oli:

sain tukea ja rohkaisua muilta, vahvistui ajatus irtipääsemisestä ja kerta kerran jälkeen olemme tutustuneet toisiimme paremmin tässä pikku ryhmässä.

5.4.1.2 Yhdessä kirjoittaminen

R. ilmaisi lyhyesti toisen istunnon jälkeisessä palautteessaan, että merkittävintä oli

ryhmärunon tekeminen.

Yhtä lyhyesti ja ilman perusteluja ilmaisi P.:

Yhdessä tehty runo oli merkittävin

Tässä oli kirjallisuusterapian ydinkokemus näillä kahdella ryhmän jäsenellä ja jonkinlaista rinnakkainasettelua. Kollektiivinen runo, jonka mallin otin *Writing Works* -teoksesta (Moskowitz, 2009) toimi hyvin. Levitin lattialle *kauniit sanat*, jotka olin kerännyt ryhmäläisten ensimmäisen istunnon tunteita ja jakamista herättäneistä sanoista ja leikannut kaistaleiksi, ja kehotin ryhmäläisiä menemään niiden ympärille. Sitten he tekivät ryhmänä näistä sanoista yhteisen runon.

R:lle ryhmärunon tekemisen lisäksi merkittävää oli

erilaisten runojen kuuleminen. Vaikka ei ensin valinnut jotain runoa, toisen ”kokemana” ja lukemana se avautui paremmin.

5.4.2 Reflektio/itsereflektio

5.4.2.1 Peili

M. ilmaisi jo ensimmäisen istunnon suullisessa palautteessa reflektion mahdollisuuden kertoessaan istunnon merkittävimmän annin olleen:

Jokaisella eri, kuitenkin pystyi peilaamaan,

M:n toisen istunnon alku sijoittui Ryhmän antiin, mutta suurin osa sijoittuu Reflektioon ja lähinnä tähän alateemaan. Tässä ollaan jo matkalla tutkimiseen ja ehkä myös rinnakkainasetteluun – itseen sovittamiseen:

(...) Ajatuksena itselläni on taustalla yhteinen matka, jossa opin ymmärtämään muiden kokemuksen kautta myös tapahtunutta (avioero).

Merkittävin asia tänään oli sinun, Taru huomio siitä, että olemme muutakin kuin ”eronneita naisia”!

5.4.2.2 Omien ominaisuuksien tiedostaminen

Toisessa istunnossa I. käy sisäistä keskustelua muiden ryhmän jäsenten tilanteen kanssa. Merkittävin *havainto*, kuten hän itse ilmaisi, oli:

Huomata kuinka vahvana sitä onkaan eron jälkeen. Mutta samalla myös se, kuinka isoja ja kipeitä muistot menneisyydestä ovatkaan. Eivät vain enää satuta samalla tavalla, on melkein vähän ikäväkin niitä surullisia ja haavoittavia aikoja. Outoa... Onko niissä sitten jotain tuttua ja turvallista? Vähän niistä haluaa vielä edelleen pitää kiinni, onko lopullinen irtipääseminen pian edessä?

Tässä palautteessa on henkilökohtaisen reflektion ja itsetuntemuksen lisääntymistä selkeän rinnakkain asettumisen kautta. Oivallusta ja ymmärrystä sisäistetään ja suhteutetaan menneisyyteen ja itseen. Identiteetti- ja elämäkertomusten

transformaatio kohti tulevaisuutta on kuin ovenraossa jo toisen istunnon päätyessä. I. sanoittaa tämän itse. Näin hän tekee myös seuraavassa palautteessaan:

Itse kun on "selvinnyt" erosta ja kuuntelee muita jotka kamppailevat samojen asioiden ja tunteiden kanssa, kun itse aikanaan. Nyt ymmärtää itseään ja omia tunteitaan paljon enemmän. Huomisessa on niin valtavasti voimaa.

5.4.2.3 Itsetuntemuksen lisääntyminen

H:lle kolmannen istunnon merkittävin anti oli itsestään oppiminen. Hän myös pohti kirjallisuusterapian metodeja ja toimintaa.

Opin tällä kertaa eniten itsestäni. Omasta eroprosessista ja siitä miten samankaltaisia, mutta kuitenkin erilaista sen käsitteleminen.

Pohdin myös vuodenajan merkitystä suhteessa omaan erooni. Mietin miten erilaisin metaforin haikut käsittelevät samaa asiaa ja toisaalta sitä miten samalla tavoin koimme kaikki toistemme haikut.

H:n palautteessa on tunnistamista, tutkimista ja rinnakkainasettelua samastumisen kautta. Siinä on myös jo itseen sovittamista. Koko kirjallisuusterapiaprosessi on toteutumassa samoin kuin sen tavoitteista itsetuntemuksen lisääntyminen.

P:lle ensimmäisen istunnon merkittävin anti oli

huomata että on itsessä muitakin puolia mitä ei aikaisemmin ole huomannut. – toisilla on samankaltaiset kokemukset.

Tässä on selvästi sanoitettuna tunnistamisen, rinnakkainasettumisen ja palautteen merkitys jo prosessin alkuna ja näin toteutuu reagointikyvyn paranemista ja itsetuntemuksen lisääntymistä.

5.4.2.4 Uusien näkökulmien avautuminen

M:n palaute toisen istunnon merkittävimmästä annista jakautui kahteen osaan. Alku puhui ryhmän merkityksestä ja esitän sen siellä. M. lopetti palautteensa ilmaisten tutkimista ja tulevaa rinnakkainasettumista:

(...) Uusien ajatusten ja näkökulmien saanti.

P:lle perhehaikun kirjoittaminen oli kolmannen istunnon merkittävin anti:

Perhekäsitys muuttui harjoituksen myötä. Huomasin, ettei x-mies enää kuulu perheeseen ja olen laajentanut perheen käsitystä, eikä se tunnu enää vaikealta käsitellä. Sellainen tunne, että näinhän pitikin käydä ja "kaikki on hyvin" on päällimmäinen ajatus

Tässä toteutui runon kirjoittamisen myötä koko kirjallisuusterapeuttinen prosessi ja kaikki tavoitteet tämän osallistujan kannalta.

Mi:lle viidennen istunnon merkittävin anti oli:

näkökulman vaihtaminen, avaa uuden maiseman, joka on avarampi.

Hän totesi myös, että:

voi oppia toisilta eteenpäin katsomisen taitoa, luottavaisesti eteenpäin katsomisen taitoa.

5.4.3 Uuden oppiminen

5.4.3.1 Asioiden uudelleen nimeämistä

Mi. kirjoitti kolmannen istunnon merkittävimäksi anniksi:

tässä tilanteessani, kun tuntuu, että olen juuttunut kiertämään kehää, aion pohtia, minkä uuden näkökulman voi ottaa, jonkun uuden sanan, jolla kuvaan tilannetta, tulevaisuutta, itseäni; sana tai sanoja, jotka herättävät toivoa ja halua katsoa luottavaisesti ja uteliaasti tulevaisuuteen.

Toisin kuin kirjoituksissaan Mi. puhuu varovaisesti ja toisiin tukien näissä palautteissaan. Tässä on kuitenkin siirtymistä johonkin muuhun, ehkä jo oivaluksen ja ymmärtämisen sisäistämistä ja transformaatiota kohti tulevaisuutta. Tässä palautteessa näkyy jo myös vuorovaikutteisen kirjallisuusterapian tavoitteita: reagoitakyvyn paranemista, itsetuntemuksen lisääntymistä ja todellisuusorientaation avartumista.

Käytin viidennessä istunnossa ratkaisukeskeisiä keinoja, jotka sivuavat kirjallisuusterapian metodeja ja ne vahvistivat Mg:in uskoa kirjallisuusterapeutiseen työskentelyyn sanojen äärellä. Viidennen istunnon merkittävin anti Mg:lle olivat tällaiset tehtävät:

Negatiivisen tekstin vaihtaminen positiiviseen, otan tämän käyttöön vastaisuudessa. Toinen oli pelkojen uudelleen nimeäminen. Tätäkin tulen käyttämään

5.4.3.2 Kirjoittamalla ilmaisemista

Palaute saattoi olla myös monimuotoisuudessaan ja toisaalta yksinkertaisuudessaan sellainen, jota oli vaikea selkeästi teemoittaa. R:lle merkittäväntä ensimmäisessä istunnossa oli kaikki tämä:

- nimimerkin keksiminen
- ryhmään tutustuminen
- runon tuottaminen
- aika nopea jään sulaminen tekstejä lukiessa ja kommentoidessa
- tämä olikin helpompaa kuin ensin luulin
- uuden oppiminen (haiku)

5.4.4 Sanataiteen anti

5.4.4.1 Elämän kaksinaisuuden ymmärtäminen

M. reflektoi viidennen istunnon jälkeen:

Illan merkittävin anti oli mielestäni ymmärrys itselläni siitä, että kolikon kaksi puolta näyttäytyy elämässä koko ajan. Mitä se itselle merkitsee, sitä pohdin varmasti.

M. on rinnakkain asettumisen vaiheessa ja tulemassa oivalluksen ja ymmärtämisen sisäistämiseen.

5.4.4.2 Alitajunnan äänen kuuleminen

Selkein viesti kauniin sanan toimimisen puolesta, reflektion merkityksestä kirjoittajan ja tekstin sekä lukijan ja tekstin välillä ja siitä, miten se johtaa refleksioon, syvempään itseymmärrykseen oli Mg:n ensimmäisessä merkittävien hetkien palautteessa:

Merkittävintä oli havaita, että oma alitajunta tuottaa kuitenkin luovassa tilassa totuutta itsestä, omista peloista tai ärsytyksen aiheista, joita ei muutoin ole sanoittanut ainakaan näin selvästi. Mielenkiintoista oli nähdä miten runotekstiin peilaa omia sen hetkisiä olojaan ja runosta joka ei muuten ”pomppaa” tai kosketa löytyikin yllättäin lause tai kaksi, jotka istuivat omaan tilanteeseen kuin ”hanska käteen”.

Mg. kertoo tässä kokeneensa lukemisen ja kirjoittamisen palautteen johtavan tunnistamiseen, tutkimiseen, rinnakkain asettamiseen ja itseen sovittamiseen. Hän kertoo sen kuin ulkoistaen. Kirjallisuusterapian tavoitteistakin toteutui jo ainakin reagointikyvyyn paraneminen ja itsetuntemuksen lisääntyminen.

H. totesi palautteessaan tämän varsinaisen prosessin viimeisen istunnon merkittävästä annista, että

Riemu-runo ilahdutti, jotenkin siinä oli sellaista valoa, mitä toivoin juurikin löytäväni. Taidan palata sen pariin myöhemminkin.

Mg:n niukka palaute merkittävimmästä annista puhuu luetun ja kirjoitetun runon merkityksestä tunnistamisessa, tutkimisessa ja rinnakkainasettelussa:

Runo, joka valittiin neljästä vaihtoehdosta. Myös tehtävä eronneista naisista liikautti jotakin itsestä.

Neljännessä istunnossa Mg. kokikin merkittävimmäksi runojen lukemisen.

Merkittävintä oli runot, jotka saimme luettavaksemme. Niistä löytyi useampikin itselle sopiva, mutta selkeästi yksi, joka oli oman tuntuinen ja kuvasi omaa fiilistäni ja tuntojani tällä hetkellä siinä määrin, että alleviivasin lähes koko runon © Runon nimi oli Askel lähemmäksi.

5.4.4.3 Havahtuminen

Kolmannen istunnon merkittävin anti Mg:lle oli sadun kuunteleminen ja siitä kirjoittaminen. Tuo anti oli todella merkittävä:

Pikku Prinssi -satu jäin miettimään sitä vielä kotona ja lainasin jopa kirjan kirjastosta. Tarina osui uskomattoman hyvin omaan elämäntilanteeseeni "kahden miehen"-loukussa tällä hetkellä. Herätteli vastuukysymyksiin – kenestä olen vastuussa havaitsin myös tunnereaktioita itsessäni. Vihastuin Kettuun koin sen syyllistävän Prinssiä hänen lähtiessään "kukkansa" luo. Havahtuin myös miettimään omaa vastuutani siitä kenet haluan "kesyttää" Mielenkiintoista, että vastuu-teeman kannalta jälleen

Luovan fantasian leikki johtaa tässä myös henkilökohtaisen reflektion kautta oivallukseen ja uudelleenlukemiseen ja -kirjoittamiseen ja muutokseen. Tässä toteutuu jo ihmissuhteiden selventämistäkin.

Kolmannen istunnon merkittävin anti oli R:kin tämän sadun kuuntelu:

Viime kerrasta jäi todella vahvasti mieleen Prinssi-satu. Tätä en ollut kuullut vuosikymmeniin. Sadun luvun lukeminen tietysti avautui eri tavalla nyt, elämän kokemusten jälkeen. Kun on ollut sekä prinssinä että kettuna.

Se liikautti sisintä ja jäi haikeana sisälle elämään. En tiedä liittyykö Seija Simolan iskelmä "Jos kesytät minut" tähän mitenkään, mutta se on soinut päässä kaiken viikkoa. Sydän ☺.

5.4.4.4 Omien tunteiden peilaus kaunokirjalliseen tekstiin

P. ilmaisi myös selkeästi runon kirjoittamisen merkityksen ja hänen palautteensa haikurunosta sopii myös tähän kohtaan:

Perhekäsitys muuttui harjoituksen myötä. Huomasin, ettei x-mies enää kuulu perheeseeni ja olen laajentanut perheen käsitystä, eikä se tunnu enää vaikealta käsitellä. Sellainen tunne, että näinhän pitikin käydä ja "kaikki on hyvin" on päällimmäinen ajatus

Tähän alakohtaan sopii myös Mg:n kommentti neljännen istunnon merkittävimmistä annista. Runon lukeminen toimi voimakkaasti Mg:lla johtaen jopa oivalluksen sisäistämiseen ja elämäntietomuksen transformatioon.

Merkittävintä oli runot, jotka saimme luettavaksemme. Niistä löytyi useampikin itselle sopiva, mutta selkeästi yksi, joka oli oman tuntuinen ja kuvasi omaa fiilistäni ja tuntojani tällä hetkellä siinä määrin, että alleviivasin lähes koko runon ☺ Runon nimi oli Askel lähemmäksi.

Andersson-runon tekeminen oli P:lle neljännen istunnon merkittävin anti:

`Andersson` runo harjoitus. Huomasi, miten ihmiset puuttuvat elämäni. Suorastaan huvittavaa huomata, että toisilla on käsitys miten minun tulee toimia ja olla, vaikka itselläni on siitä varmin tieto.

Tämä harjoitus tuotti P:lle omien tunteiden ymmärtämistä; tässä oli tunnistamista ja tutkimista. Tavoitteista toteutuu muiden lisäksi ihmissuhteiden selvittämistä.

Myös R:lle oli *Andersson*-runo neljännen istunnon merkittävää antia:

Alku oli kiva, ilmaista fyysisesti miltä tuntuu. Ja oli kiva kerrata miltä naapurista tuntuu, luulin pääseväni naapurin kanssa samalle aaltopituudelle. Andersson runo oli silmiä avaava. Aika karmivaa luettavaa sinällään. Mutta kai kaikenlaisia älyttömyyksiä ollaan varmasti kaikki saatu matkan varrella kuulla! Ja mikä niitten vaikutus mahtaa olla vielä vuosikymmenien jälkeen

R. koki runon kautta paljonkin, mutta ei lähtenyt sitä avaamaan vaan analysoi hiukan itseään syyllistäen sekä runoa että omia reflektioitaan muiden sanomisiin. Tutkimisen vaiheeseen liittyy usein syyllisyyttä.

Viidennen istunnon annista R. kertoo:

Istunnon merkittävin anti oli surullinen ja iloinen kirjoitus nähdystä maisemasta. Se avasi hyvin oman tunteen ja tunnetilan merkityksen siihen miten ympäristön näkee. Harjoitus ravisteli tarkastelemaan tarkemmin omia tunnetiloja ja niiden säätelyä ja mahdollisuutta säädellä itse omia tunteita.

Viidennen istunnon merkittävin anti P:lle oli runon kuunteleminen. Hän kirjasi sen näin:

Valoa kohti runo: sopii kaikkiin vaikeisiin asioihin. (Maaria Leinonen)

Näistä merkittävän annin palautteista näkyy se, ette kirjallisuusterapeuttinen prosessi suinkaan kulje suoraviivaisesti eteenpäin vaan se kulkee vaiheesta toiseen edestakaisin. Ne asettuivat myös yhteen Kähmin saamiin tuloksiin kirjallisuusterapeuttisten istuntojen merkittävistä hetkistä, jotka hän luokitteli 11 luokkaan. Eniten mainintoja saaneet luokat Kähmin tutkimuksessa olivat:

Ryhmä, säännöllinen tapaaminen, tunnelma ja vuorovaikutus

Itseilmaisu kirjoittamalla

Runomateriaali

Turvallisuus

Terapeuttiset vaikutukset (Kähmi, 2015, 192)

Merkille pantavaa oli se, ettei näissä vastauksissa ollut yhtä selkeästi kuin omassa tutkimuksessani, ryhmän jäsenten ilmausta reflektiosta ja sen merkityksestä yksilöille. Myös Rankanen (2017) mainitsi taideterapiatutkimuksessaan vaikeiden tunteiden ääreen pysähtymisen ja niiden tietoisien reflektion olleen tärkein muutosta edesauttavan tekijän. Tämä tulos saatiin hiukan eri tavalla kuin Käh-

min tutkimuksessa ja omassa tutkimuksessani. Rankanen ei käyttänyt aineistonaan kyselyjä merkittävistä hetkistä, vaan hänen osatutkimuksistaan kaksi hyödynsi tapaustutkimusta, mikä mahdollisti osallistujien kertomusten kuvaamien kokemusten rikkaamman ja syvemmän analyysin. Kaksi osatutkimusta edusti syvempää sisällönanalyysia, mikä puolestaan mahdollisti jaettujen teemojen löytämisen osallistujien kokemusten kuvauksista. Näin ollen Rankasen tutkimuksessa ilmeni selkeämmin koko prosessin merkitys osallistujille. Käsitelen tätä oman tutkimukseni osalta seuraavassa alaluvussa.

5.5 Palautteet koko prosessin merkityksestä

Niukkoja ja toisaalta hiukan polveilevia palautteita kirjallisuusterapiaprosessin kokonaismerkityksestä on hiukan vaikea yksiselitteisesti luokitella. Totean Kähmin tapaan, että tässä täytyy tyytyä *hahmottelemaan* (Kähmi, 2015). En katso tässä olevan tarpeen myöskään kertoa palautteen antajan pseudonyymiä.

Palautteet asettuvat jokseenkin hyvin Kähmin tutkimuksen tuloksiin prosessin kokonaismerkityksestä. Hän toteaa kaiken kaikkiaan runoterapiaprosessin keskeisimpien merkittävien tekijöiden olleen *sosiaalinen vuorovaikutus, turvallisuus sekä itseilmaisus (yhdessä) kirjoittaen* (Kähmi, 2015). Palautteet asettuvat myös hiukan limittäin edellä esittämiini merkittävien hetkien palautteiden neljään pääluokkaan: *ryhmän anti, reflektio/itsereflektio, uuden oppiminen ja sanataiteen anti*. Limitäisyydellä tarkoitan sitä, että ne saattavat asettua kahteen luokkaan yhtä aikaa. Tällainen asettuminen kuvaa mielestäni hyvin koko kirjallisuusterapeuttista prosessia, joka ei ole suoraviivaisesti vaan edestakaisin kulkeva. Esittelen aluksi ensimmäisen ryhmän ja sitten toisen ryhmän jäsenten palautteet. Ne kirjoitettiin koko prosessin päätteeksi eli viimeisen istunnon lopuksi.

Kähmin tutkimuksessa runoterapialla oli ilmeinen merkitys *toivon tuojana*. Sanat toivo ja toiveikkuus liittyivät niihin hetkiin, joissa uskaltauduttiin tuomaan omia asioita ryhmässä käsiteltäviksi (Kähmi, 2015). Oman tutkimukseni puitteissa käyttäisin tähän viittaavista palautteista pääluokkaa ryhmän anti, johon selvästi liittyi toivo. Kaikki neljä ensimmäisen ryhmän jäsentä totesivat, että hyödyllisintä on ollut *kaikkien kokema sama tilanne/myötätunto*. Palaute asettuu myös pääluokkaan reflektio/itsereflektio.

Toinen luokka on sanataiteen anti. Kaksi ensimmäisen ryhmän jäsentä mainitsi *oppineensa/saaneensa paljon runoista tai kirjallisuudesta*. He pukivat tämän tarkentaen sanoiksi: *kirjoittamisen terapeuttinen vaikutus ja runojen kautta tuli sanotettua myös omia tunteita, niitä, joita ei välttämättä muuten olisi tuonut ryhmässä esille*. Tämän palautteen voisi luokitella sekä uuden oppimiseksi että reflektioksi, mutta myös sanataiteen anniksi. Työparinikin halusi antaa koko työskentelystä tähän viittaavan palautteen kirjoittaen:

Runot aukenivat. Runot sanovat sellaista mitä on vaikea muuten sanoittaa.

Toisessa ryhmässä yksi jäsen sai *uutta näkökulmaa runon maailmaan*. Hän oli löytänyt *uusia tunteita tai hyvän väylän niiden luo*. Tässä on luokkana sanataiteen antia ja uuden oppimista, mutta myös reflektiota. Toinen totesi, että *oikein hyvä tapa käsitellä asioita tämä kirjallisuusterapia*. Hänen niukkaa palautettaan on hiukan vaikea luokitella mihinkään ja toisaalta sen voi asettaa kaikkiin neljään pääluokkaan. Yksi jäsen totesi, että *toimiva kokonaisuus*. Hyödyllistä oli hänen mielestään *uuden metodin oppiminen, omien oivallusten tekeminen ja havainto, että runot toimivat ja sanoittavat suoraan omaa kokemusta*. Tässäkin palautteessa on sekä uuden oppimista että reflektiota, mutta myös sanataiteen antia. Kaksi jäsentä piti siitä, *ettei puhe pyörinyt vain erossa*. Tämänkin voisi asettaa miltei kaikkiin neljään pääluokkaan.

Kaikki palautteet asettuvat myös Rankasen luetteloon taideterapian merkityksellisinä koetuista lopputuloksista. Näitä on kuusi: lisääntynyt itsereflektiokyky ja henkilökohtaiset oivallukset, arkeen voimavaroja antavat itseilmaisun ja luovuuden kokemukset, parempi tunteiden tunnistamisen ja käsittelyn kyky, kokemus sosiaalisesta tuesta ja hyväksytyksi tulemisesta, lisääntynyt itsen ja toisten ymmärrys sekä hyväksyminen ja taideterapian mahdollistama menneisyyteen liittyvien tunteiden ja tulevaisuuden mahdollisuuksien työstäminen (Rankanen, 2017).

6 POHDINTAA

6.1 Tutkimuksen eettisyydestä

Kaikissa tieteellisissä tutkimuksissa eettiset kysymykset ovat keskeisessä asemassa, mutta tämän työn tutkimuskohde, -metodi ja -aineisto tekevät nämä erityisen merkittäviksi ja toisaalta monitulkintaisiksi. Vaikka työni tutkiikin terapia-asiakkaiden ongelmia kielellisten merkityksenantojen ja hyvinkin fiktiivisten selontekojen kautta, voidaan tutkimuskohteita kuitenkin pitää henkilökohtaisina ja arkaluonteisina (vrt. Valkonen, 2007). Toisaalta tässä toimii arkaluonteisuutta vähentävänä väliaineena fiktiivisen tekstin antama kaunokirjallinen suoja.

Tutkijalla on kolme eri suuntaista perusvelvollisuutta: velvollisuus tuottaa luotettavaa tietoa maailmasta, velvollisuus ylläpitää tieteellistä julkisuutta ja velvollisuus kunnioittaa tutkittavien oikeuksia (Mäkelä, 2005). Tutkimuksen ja analyysin luotettavuus koostuu uskottavuudesta, siirrettävyydestä, käyttövarmuudesta ja vahvistettavuudesta (Lincoln & Cuba, 1985). Konstruktionistisesta näkökulmasta käsin ajatus ulkopuolisesta objektiivisesta todellisuudesta on poissuljettu ja havainnoitsija on mukana tiedon syntymisessä sekä terapeuttina että myös tutkijana. Todenperäisyys ja luotettavuus ovat saavutettavissa keskustelun ja sen esittämisen kautta. Tutkijan on esitettävä ja perusteltava omia valintojaan kuvauksen konstruomisessa, jonka jälkeen kullekin lukijalle jää tehtäväksi arvioida todellisuuskonstruktion pätevyyttä (Wahlström, 1992). Konstruktionistisen, diskurssianalyttisen tutkimuksen luotettavuuden tärkeimpänä kriteerinä voidaan pitää diskurssien rakentumisesta esitettyjen tulkintojen perusteltavuutta. Yksittäisen pienen aineiston analyysi ei myöskään vielä kerro kulttuurisista yleisyyksistä. Se voi kuitenkin kertoa siitä, mikä on kulttuurisesti mahdollista. Olennaista voi olla myös se, mikä jää sanomatta. Pureutuminen hienoihinkin yksityiskohtiin ja sävyvaihdoksiin voi tehdä uudella tavalla näkyväksi olennaisia, mutta vaikeasti havaittavissa olevia kulttuurisia konventioita (Suoninen, 2001). Tässä pääsyyn siihen, että esitän metaforakirjoitukset sellaisinaan analysoiden ne varsin

yksityiskohtaisesti. Velvollisuus ylläpitää tieteellistä julkisuutta toteutuu tutkimukseni tultua hyväksytyksi ja sitä kautta julkaistuksi, mutta tämä sivuaa myös tutkittavien oikeuksien kunnioittamista.

Tutkijan velvollisuus kunnioittaa tutkittavan oikeuksia on monimutkaisempi asia. Jukka Valkonen (2007) tiivistää keskitason eettiset periaatteet neljään käsitteeseen: hyöty, vahingon välttäminen, autonomia ja oikeudenmukaisuus.

Autonomian kunnioittaminen tarkoittaa sitä, että tutkittavien vapautta ja itsemääräämisoikeutta ei rajoiteta. Tämä toteutui minun tutkimuksessani tietoon perustuvan suostumuksen hankkimisessa. Molempien ryhmien jäsenet tiesivät alusta lähtien osallistuvansa tutkimukseen, johon he suostuivat allekirjoittamalla tiedotteen sisältämän suostumuksen (liitteenä 2). Heillä oli myös lupa olla antamatta kirjoituksiaan minulle. Toistin tämän lupauksen suullisesti jokaisen istunnon aluksi.

Hyötyperiaatteen mukaan hyödytön tutkimus on epäeettistä (Valkonen, 2007). Hyötyä tulee tietysti arvioida eri toimijoiden näkökulmasta. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen ja psykologian laitos oli hyväksynyt tutkimussuunnitelmani. Tutkimuksellista taustaorganisaatiota tai ulkopuolista rahoitusta minulla ei ollut eikä myöskään kuulunut mihinkään tutkijaryhmään. Ajattelen, että tutkimuksestani on hyötyä kirjallisuusterapian tutkimukselle, joka Suomessa ovat vielä varsin niukkaa. Tutkimuksen lisääntyminen on omiaan lisäämään asian yleistä tunnettavuutta. Terapian tunnettavuus lisää todennäköisesti siihen hakeutumista. Kirjallisuusterapia on ryhmäterapiamuoto, jonka käytön soisi lisääntyvän nimenomaan perheterapiassa. Toivonen esittää myös väitöskirjassaan 2019 toiveen siitä, että hänen yhdessä Jarl Wahlströmin ja Katja Kurrin kanssa luotua toimijuuden analyysimalliaan tultaisiin käyttämään tulevassa tutkimuksessa ja vastaan tähän toiveeseen työlläni.

Vahingon välttämisen periaate edellyttää sen arvioimista, mikä ymmärretään vahingoksi. Joskus autonomiaperiaate saattaa kilpailla sekä vahinkoperiaatteen että hyötyperiaatteen kanssa. Tutkittava saattaa olla valmis vapaaehtoisesti sietämään jonkinasteista haittaa hyödylliseksi kokemaansa tutkimukseen osallistumalla (Valkonen 2007). Osallistujat tiesivät hyvin vähän etukäteen kirjallisuusterapiasta ja pidin heille lyhyen tietoisuuden aiheesta. Pidin kirjallisuusterapiainnutunnot seurakuntien perheneuvonnan puitteissa. Tutkimuksen hyötyä tutkittaville on vaikea arvioida, mutta koska olin sekä tutkija että terapeutti, tätä terapiaa ei olisi ollut ilman tutkimustani. Hyötyä heille kuului ryhmästä olleen: kuulin perheneuvojan kautta, että yksi tutkimukseen ja terapiaan osallistuneista oli kadulla pysäyttänyt perheneuvonnan esimiehen ja kehunut *hienoa ryhmää*. Uskon myös tutkimukseni perusteella, että terapiaan osallistuneille prosessi oli hyödyllinen. Tutkittavien antamat palautteet puhuvat tästä.

Tutkittavien etiikan näkökulmasta ongelmana on tapaustutkimuksissa osallistujien identifioitavuus, joka sekin sivuaa luotettavuuden kriteeriä, mutta liittyy terapiatutkimuksissa myös ei-vahingollisuuteen, hyväntekevyyteen ja oikeudenmukaisuuteenkin. Ensimmäiseen ryhmään kuului neljä eronnutta naista. Kullekin ryhmän jäsenelle oli kolme uutta naistuttavuutta. Toisessa ryhmässä oli

kolme toisilleen tuntematonta naista. Kaiken tämän lisäksi mukana keskustelujen kontekstissa on tietenkin ero, entinen ja mahdollisesti uusi puoliso, sukulaiset, ystävät, oma koulutus, ammatti ja maailmankatsomus arvoineen. Läsä olevia ja aika ajoin paljonkin vaikuttavia makrokehyksiä, mallitarinoita tuottavia ideologisia konnotaatioita, olivat seurakunta reunaehtojen ja tilojen antajana sekä kirjallisuus. Myös se tosiasia, että ensimmäisen ryhmän jäsenet olivat olleet työparini asiakkaita, kun taas minä olin heille ennestään tuntematon vaikuttaa eettisyyden arviointiin.

Ennen muuta identifioitavuuden ongelma tulee arvioitavaksi siksi, että käsitellen tutkimuksessani osallistujien kirjoituksia, metaforia ja palautteita, jotka heidän luvallaan olen liittännyt työhöni sellaisinaan. Tekstiotteet on kirjattu nimi-merkeillä, jotka eivät mitenkään liity heidän todellisiin nimiinsä. Tämä sisältyi niihin ehtoihin, joilla sain kirjallisen luvan esittää aineiston tieteellisessä tutkimuksessa. Kirjoittajien itse keksimät pseudonyymit näkyivät vain minulle annetuissa kirjoituksissa eikä niitä käytetty istunnoissa eli ryhmän jäsenet eivät tiedä toistensa pseudonyymejä. Jätin loppujen lopuksi kirjoitusharjoitukset, jotka luettiin istunnoissa ääneen, pois ja tämä vähensi osaltaan osallistujien tunnettavuutta. Metaforia, jotka ovat pääasiallisena aineistona, eivät lukeneet muut kuin tutkija. Myös palautteet annettiin suoraan minulle eikä niitä luettu istunnoissa ääneen. Olen hälventänyt tunnettavuutta lisää niin, että esitän pseudonyymeistä vain alkukirjaimen. Muutamien metaforavastauksissa esitetyn paikannimen olen muuttanut. En voi olla varma siitä, etteikö joku osallistujien sukulainen tai ystävä mahdollisesti tunnistaisi teksteistä, jotka ovat hyvin henkilökohtaisia vaikkakin fiktiivisiä, sen kirjoittajaa, mutta minun täytyy luottaa siihen, että he ovat olleet tästä riskistä tietoisia antaessaan kirjoituksensa. Heillä oli lupa olla antamatta kirjoituksiaan minulle ja kerroin tämän jokaisen istunnon yhteydessä, mutta sain kaikki metaforavastaukset ja palautteet. Molempien ryhmien jäsenet tiesivät alusta lähtien osallistuvansa tutkimukseen, johon he suostuivat allekirjoittamalla suostumuksen.

Tämän tutkimuksen erityispiirre on tutkijan intensiivinen osallistuminen ryhmäprosessiin kirjallisuusterapeuttina. Tähän kaksoisrooliin tai kahteen positioon⁵ on kiinnitettävä huomiota, koska tutkin ohjaamani ryhmän terapiaprosessia (vrt. Kähmi, 2015; Niemelä 2016). Tutkimusta aloittaessa korostui tutkijan positio, kirjoitusharjoituksia alustavasti miettiessä ohjaajan ja terapeutin positio, kun taas aineistonkeruuvaiheessa positiot keskustelivat keskenään. Aineiston analyysivaiheessa ja aineistolainauksen käytössä korostui jälleen tutkijan positio ja tässä oli haasteita. Tässä prosessin vaiheessa terapeutin ja tutkijan positiot kävivät ankaraakin keskustelua. Terapeuttina saattaa pyrkiä tulkitsemaan tuloksia vähemmän kriittisesti. Olenkin kiitollinen ohjaavalle professorilleni Juha Holmalle siitä, että hän kiinnitti huomiotani tähän. Haastetta oli myös siinä, että tutkijan puheestani kehittyi metataso, joka pahimmillaan saattaa antaa mielikuvan siitä, että kyse on tutkijan omasta arvomaailmasta ja tekstien sisältöjen arvottamisesta. Tämä taas ei sovi kirjallisuusterapeutin etiikkaan; tarkoitukseni on ollut

---

⁵ Käsite positio sopii vähemmän staattisena tähän paremmin.

luoda kehys kirjallisuusterapiaprosessin tapahtumien tarkastelulle. Aineistolai-
nausten käyttö: metaforat olivat tutkimukseni tieteellisen validiteetin kannalta
ihan olennaista ja välttämätöntä, mutta olen pyrkinyt käyttämään niitä niin, ett-
eivät ne loukkaa tai muuten vahingoita tutkimukseen ja terapiaan osallistuneita.
Arkaluontoisia asioista ei voi tutkia käsittelemättä arkaluonteisia teemoja eli
kaikkia tekstejä tässä terapiamuodossa, mutta tiedostan olevani tutkijana vas-
tuussa siitä, että kohtelen tutkittavien puhetta kaikissa muodoissaan ymmärtä-
västi ja heidän arvokkuuttaan kunnioittaen (Eskola & Suoranta 2014). Tässä on
osaltaan auttanut kirjallisuusterapeutiseen prosessiin kuuluva ryhmän keskus-
telu aineistosta eli kirjoituksista.

Tutkijan ammattietiikan osa-alueena voidaan vielä nähdä kollegiaalinen
etiikka (Valkonen, 2007). Olen pyrkinyt toimimaan lojaalisti tässä suhteessa: olen
tutustunut aihepiiriä käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen ja esitellyt tutkimus-
tietoa alkuperäisiä lähteitä kunnioittavalla tavalla. Olen myös tällä tutkimuksel-
lani pyrkinyt edistämään toistaiseksi Suomessa vähäistä kirjallisuusterapian tut-
kimusta. Olen halunnut tuoda esille tämän luovuusterapiamuodon merkitystä.

6.2 Perhetutkimuksesta tutkimukseni taustalla

Totesin johdannossa, että tärkein perusteeni lähteä tutkimaan perheen metaforia
on 2000-luvun alussa monessakin tutkimuksessa todennettu ristiriita arjen per-
hekuvan ja kulttuurisen perhekuvan välillä. Perhesuhteissa on kyse ennen kaik-
kea hoivasta ja kysymys hoivavastuusta onkin ollut 2000-luvun alun tärkein per-
hesuhteita koskeva teema. Paitsi moraalisia perhesuhteet ovat myös jännitteisiä,
ja 2000-luvulla perhesuhteisiin liittyvä varsin polttava ristiriita on ollut indivi-
dualismin ja relationaalisuuden välinen kuilu. Yksilöllisyys on asettunut toisista
välittämisen ja sitoutumisen vastakohdaksi (Oksanen, 2008). Toisaalta muuttu-
massa olevat perhesuhteet kantavat aina mukanaan myös menneisyyden kult-
tuurisia kertomuksia (Gillis, 1996; Hänninen, 2003; Jokinen, 2005). John Gillis
(1996) on todennut, että meillä kaikilla on kaksi perhettä: eletty ja kuviteltu perhe.
Wahlström (1992) puhuu yhteiskunnassa vallitsevista puhumisen ja kirjoittami-
sen käytännöistä, jotka määrittelevät ja rajaavat, mitä eri aiheista voidaan sanoa
ja kenellä on auktoriteetti sanoa se. Sosiaaliset merkitykset ovat hänen mukaansa
järjestäytyneet hierarkkisesti siten, että yhden tason merkitykset muodostavat
kontekstin, jonka puitteissa toisen tason merkitykset tulkitaan. Tämä hierarkia ei
kuitenkaan ole tarkasti määritelty tai staattinen. Diskurssianalyttikkona lähdin
tutkimaan eronneiden perhemetaforia ennen kaikkea ajatus ”ylimmästä” tasosta,
perhemyytistä tai kuvitellusta perheestä, taustalla.

Tutkimuksissa eronneista perheistä on todettu vallitsevana kulttuurisena
ihanteena olevan vanhempien kesken jaettu vanhemmuus (Kuronen & Hokka-
nen, 2008) ja tämä vanhemmuus on ollut pitkälti sukupuolittunutta (Hokkanen,
2005; Nousiainen, 2004). Ydinperheideologia ja kertomus hyvästä äidistä ovat
säilyneet erityisen puolustuskykyisinä pyrkiessään antamaan vahvistusta nais-
ten eheälle identiteetille. Myös Riitta Jallinojan tutkimukset (2000, 2006) puhuvat

siitä, miten lapset tekevät perheen. Perinteisen familismin kahtena peruspilarina Jallinoja näkee kotiäitiyden ja yhteisen vanhemmuuden. Familismi ja individualismi ovat vuorotellen pyrkineet valta-asemaan. Jallinojan tutkimukset on tehty 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta oma selektiivinen tutkimukseni tukee tätä tulosta perinteisen ydinperhekertomuksen pysyvyydestä ja voimasta keskellä perheiden monimuotoistumista. Hanna Ranssi-Matikaisen (2012) tutkimus puhuu siitä, miten familismi jatkaa edelleen tasapainottelua kahden polariteetin: perhekeskeisyyden ja individualismin välillä. Tasapainotteluun on tullut uusia sävyjä yhteiskunnan muututtua nopeasti ja vanhemmuuden vaatimusten kasvaessa ja ristiriitaistuessa. Tätä tulosta tukee omakin suppea tapaustutkimukseni. Eero Suonisen artikkeli *Mistä on perheenäidit tehty* (2001) sai minut tutkimaan tarkalla diskurssianalyttisellä analyysillä eronneiden perhemetaforia ja sitä, miten niissä keskustellaan näistä ideologioista ja repertuaareista.

Tutkijana olen lähinnä konstruktionisti ja totean, että perhe ja sitä kautta myös avioeron vaikutus yksilön identiteettiin on enemmänkin tutkimuksen lopputulos kuin etukäteen mitenkään määriteltävissä oleva käsite. En ylipäätään etsi perheelle yksiselitteistä määritelmää, vaan lähestyn sitä sosiaalisena objektina, osana merkityksistä ja kielestä rakentuvaa representaatiota (vrt. Forsberg, 2014). En näe metaforiakaan yleispätevinä vaan ne samoin kuin identiteettikertomus syntyvät aina tilanteissa. Siksi en tässä työssäni läpikäy tutkimuksia avioeron yleisistä vaikutuksista yksilöiden identiteetteihin. Yksilön identiteetin näen kokemuksena itsestä (Nissi, 2017) ja siksi tämän tutkimuksen lopputulos on tutkimiini metaforien antama kertomus näiden seitsemän eronneen naisen avioeron jälkeisestä identiteetistä. Konstruktiivinen, diskurssianalyysia väljänä metodin tapaisena näkökulmana käytävällä perheen tutkimuksella on mielestäni vankka tulevaisuus entistä monimuotoisemmaksi kehittyvässä yhteiskunnassa. Perheet monimuotoistuvat monella eri tavalla. Maahanmuutto ja monikulttuurisuus lisääntyvät ja väestö ikääntyy. Nämä ilmiöt muuttavat perheen kuviota, josta tulee entistä monimuotoisempia

Keskustellen edellisten tutkimusten kanssa totean, että vahvaa moraalista valtaa omaava kulttuurinen kertomus, altruismiin perustuva äitilapsi suhde, hallitsee tämänkin tutkimuksen kertomuksia. Myös näissä metaforakertomuksissa naiset, perhesuhteet ja koti kytketään usein idealisoidun harmonisesti yhteen erosta huolimatta tai juuri sen takia. Tässä olikin tärkein syy siihen, että aloin tutkia myös metaforissa ilmentyvää toimijuutta ja reflektiota käyttäen Heidi Toivosen tarkkaa 10DT-mallia.

6.3 Terapeuttisesta muutoksesta

Lähdin tutkimaan perheen metaforia ja repertuaareja lievästi olettaen, että ne muuttuisivat kirjallisuusterapian ansiosta arkisista, samuutta tuottavista mielikuvitukseksikaammiksi ja uutta luoviksi. Oletin myös, että toimijuudessa ja reflektiossa tapahtuisi jonkinasteista muutosta.

Tutkimukseni päätulos on, että muutosta tapahtui. Suurin muutos tapahtui kirjoittajien suhteessa perheen metaforiin ja repertuaareihin eli heidän positionsa suhteessa perheeseen muuttui. Työskentelyn alussa repertuaareista yleisin ja hallitsevin oli miltei perinteinen familistinen repertuaari, jonka peruspilari äitiys korostui. Näin se toimi myös hallitsevana mallitarinana. Kirjoittajien positiona korostui roolin noudattajan positio. Työskentelyn kuluessa kirjoittajien suhde tähän repertuaariin muuttui. Se ei enää siinä määrin kuin ennen toiminut manipuloivana mallitarinana vaan alkoi keskustella muiden repertuaarien kanssa tullen vähemmän hallitsevaksi, jäykäksi ja kaavamaiseksi. Merkitysten muodostaminen ei ole niinkään kognitiivinen kuin retorinen tapahtuma ja teko. Diskurssin valinta ja tekstin asettaminen konteksteihin muodostaa puhujan henkilökohtaisen retoriikan, jonka tuella hän käyttää kieltä sosiaalisten tavoitteidensa saavuttamiseksi.

Tämä kirjallisuusterapeuttinen keskustelu johti parhaimmillaan vastakohdian hallintaan ja arvostamiseen: familistisen ja individualistisen repertuaarin ratkaisukeskeiseen rinnakkain olemiseen. Metaforilla työskentely toi myös luovaa häiriötä ulkoistamisen varmuuteen. Myös aikaperspektiivi ja ymmärrys tätä kautta laajentui työskentelyn kuluessa ja sen ansiosta niin, että familismin mallitarina sijoitettiin isovanhempien sukupolveen. Metafora saattoi myös muuttua aivan päinvastaiseksi, joka ilmensi omien tulkintataitojen korostamista ja vastakkaisten repertuaarien hallintaa.

Familistinen repertuaari muuttui myös sisällöllisesti. Siitä tuli luonnonmukaisempi ja se laajeni uusien näkökulmien myötä perhetyyppien mukaisesti uudenlaiseksi. Perheen metaforat muuttuivat luontoon viittaaviksi siinä määrin, että perhe palasi osaksi luontoa. Selkeimmin metafora muuttui materiaalisesta luontoa kuvaavaksi absoluuttisen metaforan, haikurunon, kirjoittamisen jälkeen. Parhaimmillaan tämä tuotti henkilökohtaista luonnonhallintaa.

Suhde familismin muuttui myös niin, että perhe muutti muotoaan: puhuttiin uudenlaisesta, monimuotoisesta perheestä eikä enää kahden aikuisen ja lasten ydinperheestä. Alettiin siis puhua enemmänkin eletystä perheestä kuin kuvitellusta ideaaliperheestä. Familismista tuli myös arkisempi repertuaari. Vain yksi seitsemästä tutkimukseen osallistuneesta oli prosessin lopussa edelleen kiinni perinteisessä ydinperhefamilismissä, mutta hänenkin suhteensa omaan arvomaailmaansa oli muuttumassa.

Tutkin metaforat aluksi paradigmaattisella ja narratiivisella lähiluvulla päätyen yllä oleviin tuloksiin repertuaareista. Tarkensin sitten analyysiä edelleen hyvin tarkalla paradigmaattisella 10DT-mallilla, joka antoi tulokseksi paljon uutta. Suurin muutos näin analysoiden näkyi siinä, miten metaforissa muuttui kirjoittajien suhde tekstiensä minään. Tekstien minän toimijuus vahvistui kaikilla tutkittavilla. Myös kirjoittajien reflektio lisääntyi.

Leimanin psykoterapiaprosessin metamallin mukaisesti he alkoivat kaikki siirtyä objektipositioista kohti havaittajapositiota; reflektiosta kohti refleksiota, radikaalia reflektiota. He alkoivat käydä dialogia itsensä kanssa päästen lähemmäksi dynaamista ja subjektiivista itsensä tiedostamista, subjektipositiota. Ymmärrys lisääntyi itsestä ja muista. Kirjoittajat alkoivat kaikki keskustella omista

tunteistaan vuoropuhellen itsensä ja toistensa kanssa kirjoituksissaan. Tämä näkyi työskentelyn tullessa tunnevaltaisemmaksi. Tosikkomaisuus, ulkokohtaisuus ja kyynisyys vähenivät ja leikki ja fantasia saivat tilaa.

Kuten kirjallisuusterapiassa on tapana, kehitys reflektiosta refleksioon, tunnistamisesta itseen sovittamiseen, kulki ryhmien jäsenillä eri tahtia. Tämän toi selkeimmin julki kolmas käyttämäni analyysimenetelmä, psykoterapiaprosessin metamalli. Tehtävät toimivat yksilöissä eri tavalla. Vahvastikin toimiva tehtävä saattaa toimia aivan vastakkaisilla tavoilla kahden tunnetyöskentelyssään ja häiriötekijätaustoiltaan ääripäitä edustavan yksilön kohdalla. Kirjallisuusterapeuttinen prosessi lähti jollakin osallistujalla heti käyntiin ja sitten taas kulki takaisin-päin. Hitaasti prosessiin lähtevällä se kulki jokseenkin rauhallisesti ja jopa miltei lineaarisesti. Se saattoi myös kulkea rationaalinen analyysin rinnalla miltei näkymättömissä ja päätyä suureen muutokseen: omien tunteiden kuulemiseen ja niiden hyväksymiseen. Muutoksen vauhti ei todista sen voimaa, kuten ei sen laatu tai kokokaan. Jo pienet muutokset ovat muutoksia. Muutokseen ei tarvita isoa provosointia ja provosointi voi jopa palauttaa arvomaailmaa takaisin perinteiseen. Ajatus siitä, että kirjoittamisen terapeuttinen vaikutus on suurimmillaan, kun tunnekokemusta ilmaistaan ja jäsenellään ymmärrettäväksi kertomukseksi (Ihanus 1999) oli ollut työni johtoajatukseen tuodessani ryhmään harjoituksia ja metaforien kirjoittamista. Tämä ajatus varmistui. Myös metaforan voima tunteen ilmaisimena tuli moninkertaisesti toteennäytettyä. Se ilmeni niinkin paradoksaalisesti, että kirjoittaja, joka törmäsi liian suureen ristiriitaan suhteessa omaan ideologiaansa, ei pystynyt sillä kertaa tuottamaan metaforaa.

Tutkimukseni tuloksena ajattelen entistä vahvemmin, että kirjallisuusterapiapian ja poeettisen sanan tehtävänä on lyödä säröjä luutuneisiin käsityksiin ja saada ajatukset liikkeelle jähmettyneistä kehistä. Merkityksen muuttumiseen voidaan tulla useita eri reittejä. Yksi reitti on uudelleenmäärittelyt, joita voidaan tehdä eri tasoilla, jotka kaikki ovat riippuvaisia toisistaan. Tärkein merkityksen muutos on muutos siinä mihin katsomme: katsommeko ulospäin, reflektoidemme, vai käymmekö dialogia itsemme kanssa eli reflektoidemme. Tässä tehtävässä poeettinen sana onnistui tämän tutkimuksen puitteissa. Se onnistui siinä hitaasti tai nopeasti ja edestakaisin kulkemalla ja kulkemaan johdattamalla, mutta vauhdilla tai suoraviivaisuudella ei ole merkitystä. Tärkeätä on häiriön synnyttäminen; siinä on jo tarpeellinen muutos.

Metafora absoluuttisena eli haikuna on paras keino häiriön synnyttämisessä ja muutoksen viemisessä eteenpäin. Mutta vähemmän absoluuttisenakin metafora aiheutti häiriötä. Kysyin tutkimukseni aluksi, olisiko mahdollista, että metonymisyydestä, jatkuvuuteen, vierekkäisyyteen ja tuttuuteen perustuvasta arkisesta yhteydestä päästäisiin enemmän metaforiseen, uutta luovaan, tiivistävään ja tihentävään puheeseen. Metafora toimi häiriötä aiheuttaen myös yhdessä metonymian kanssa; arkisuus ei olekaan ongelma. Yksinkertaisilta tuntuvat metaforakyselyt tuottivatkin tulosta. Metafora antoi arkisemmallekin yksilölle mahdollisuuden johonkin uuteen ja sitä kautta muutokseen. Näin tapahtui molem-

missa ryhmissämme; ensimmäisessä selvemmin. Tämän tutkimuksen myötä vastaankin nyt, että metafora ja metonymia toimivat rinnakkain ja vuoropuhellen saaden siten aikaan muutosta.

Kirjallisuusterapia toimi ryhmissämme sekä tukea antavalla että kehittäväällä tasolla. Kaikki psykoterapiat tähtäävät sellaisen itsehavainnoinnin kehittämiseen, joka sallii uudenlaisen suhteen muodostumiseen ongelmaan. Tähän meidän terapiamme tähtäsi ja koin sen onnistuneen tavoitteessaan.

Tutkimukseni antaa paljonkin tietoa ns. terveiden, elämänkaarensa ilmiongelmien kanssa työskentelevien yksilöiden kirjallisuusterapiasta täyttäen tutkimuksellista aukkoa tällä alueella. Tulokset ovat metaforien toimivuuden ja hoitavuuden kannalta samansuuntaisia kuin Kähmin (2015) havainnot skitsofreniaaikuisten kanssa toteutetusta kirjallisuusterapiasta. Metafora toimii rikkaasti ja monikerroksisesti ja muutosta aikaan saaden mieleltään terveiden ihmisten ohjatussa työskentelyssä eikä sen herättämää häiriötä tarvitse pelätä. Sitä kannattaa päinvastoin toivoa. Lähtisin eron kokeneiden kanssa vielä rohkeampaan metaforatyöskentelyyn runojen myötä, koska vakuutuin metaforan voimasta. Samaa puhuivat ryhmän jäsentenkin toiveet jatkotyöskentelystä.

Konstruktivistisesta ja taidelähtöisestä tutkimusnäkökulmasta käsin ajatus ulkopuolisesta objektiivisesta todellisuudesta on poissuljettu ja havainnoitsija on mukana tiedon syntymisessä eli olin tutkijana osallisena aineiston muodostumiseen. Todenperäisyys ja luotettavuus on saavutettavissa keskustelun ja sen esittämisen kautta. Tällä laadullisella, narratiivisella tapaustutkimuksella sanon jotakin vain tässä yhteydessä enkä voi tämän perusteella tehdä yleistyksiä kirjallisuusterapian toimimisesta. Tässä ovat kontekstina meidän pitämämme, kirjallisuusterapeuttiset ryhmäistunnot eikä tapahtumalla tai puheella ole ominaislaatua tästä kontekstista erillään. En ole tässä pyrkinyt minkäänlaisen semanttisen mallin antamiseen eikä kirjallisuusterapia metodina sellaiseen rohkaisekaan. Tämä tosiasia ei kuitenkaan poissulje sitä, että vastaavanlainen interventio voisi toimia samansuuntaisesti toisessakin kontekstissa. Tältä osin tämä tutkimus on verrattavissa Jarl Wahlströmin (1992) ja Eero Suonisen (2001) tuloksiin merkitysten muuttumisesta perheterapeuttisissa keskusteluissa.

Konstruktivinen, diskurssianalyysia väljänä metodin tapaisena näkökulmana käytettävällä perheen tutkimuksella on mielestäni vankka tulevaisuus entistä monimuotoisemmaksi kehittyvässä yhteiskunnassa. Perheet monimuotoistuvat monella eri tavalla. Maahanmuutto ja monikulttuurisuus lisääntyvät ja väestö ikääntyy. Nämä ilmiöt muuttavat perheen kuviota, josta tulee entistä monimuotoisempia

6.4 Ryhmän työskentelystä ja omasta kahdesta positiostani

Olin istunnoissa sekä tutkijan että terapeutin positioissa ja menin näin syvälle mukaan keskusteluihin. Ratkaisukeskeinen näkökulma unohtui mutta oli mukana implisiittinä näkökulmana. Tämä terapeutin ”kuoleminen” on toisaalta nar-

ratiivisen ratkaisukeskeisyyden ydintä: tulin siis toteuttaneeksi myös tätä terapiamuotoa. Minun kaksi positiotani tutkijana ja kirjallisuusterapeuttina vaikuttivat omalta osaltaan myös siihen, millaiseksi ryhmien prosessi muodostui.

Jo ensimmäisen ryhmän ensimmäisellä istunnolla koettu voimakas tunnetilan ilmaisu itkuineen ja sen seuraukset koko ryhmässä mukaan luettuna ohjaaja puhui siitä, että olen itse terapeuttina mukana ryhmäprosessissa. Näin voimakas kokemus heti prosessin alussa muistutti minua tutkijana ja terapeuttina siitä, että ryhmämuotoisessa kirjallisuusterapiassa terapeutti ei suinkaan ole läsnä sisäisen dialogin kuuntelijana vaan julkisen ja kollektiivisen keskustelun yhtenä osallistujana. Terapia on kertomusten kuuntelemista, kertomuksena olemista ja kertomusten kertomista. Terapeutti ei ole neutraali kuuntelija. Hänen velvollisuutensa on ottaa osaa keskusteluun tarjoten asiakkaalle positioita tukemalla toisia positioita ja tarinalinjoja sekä jättämällä toisia tukematta. Se, että jättää ottamatta kantaa hallitsevaan kulttuuriseen käytäntöön on tämän käytännön hyväksymistä (Päivinen, 2016; Wahlström, 1999).

Koin myös, että meillä oli työparini kanssa hiukan ongelmia keskinäisessä positioitumisessamme. Olimme alkupalaverissamme sopineet, että minä olen (kirjallisuusterapeuttinen) ohjaaja ja hän toimii ryhmätyön koossapitäjänä, kellokallena ja lämmittelijänä. Huomasin varsinkin prosessin alussa kuitenkin pelkääväni, että työparin institutionaalinen positio seurakuntien perheneuvojana rajoitaisi ryhmän jäsenten luovuutta asettamalla sitä kristillisyyden ja muutenkin byrokraattisiin raameihin. Tämä pelkoni hälveni työskentelyn myötä poistuen kokonaan siinä vaiheessa, kun hän ottikin aivan toisenlaisen position ja lähti ryhmän kanssa tekemään perhehaikua. Näinkin näkyi metaforan toisin sanomisen voima.

Johtuen edellä kuvaamastani ongelmasta olin alkuun ehkä turhankin varovainen tarjoamaan ryhmän jäsenille positioita, mutta tämä varovaisuus hälveni ensimmäisen ryhmän kolmannella istunnolla uskaltautuessani toteamaan ryhmälle, että olettehan te muutakin kuin eronneita naisia. Tämä toteamus vei prosessia huomattavasti eteenpäin.

Prosessin kulkuun vaikutti myös seurakuntien perheneuvonnan varsin tiukat ohjeet ryhmien istuntojen kestosta sekä siitä, että parinani täytyi olla perheneuvoja. Metaforat olivat vain pieni osa kirjoittamista: teetätin paljon kirjoitus-harjoituksia ja jonkin verran myös luimme ja kuuntelimme. Tämä vaikutti osaltaan siihen, että syntyi vähän suullista keskustelua, koska istunnot saivat kestää kaksi tuntia. Metaforat olivat toisaalta harjoitusten inspiroimaa kirjallista keskustelua ja toisaalta tutkimusaineistoa. Yhteisön antamat varsin tiukat reunaehdot eivät oikein istuneet luovuusterapian ydinfilosofiaan. Sain luvan vetää kahta ryhmää kumpaakin kuuden istunnon verran, kun kirjallisuusterapiaprosessin kannalta olisi ollut parempi yksi pidempi ryhmä. Ryhmäprosessin kuvausta ja tutkimusta häirtäsi se, että en saanut äänittää istuntoja. Tämä vaikutti myös jonkin verran koko prosessiin, koska tosiaan olin sekä tutkijan että ohjaajan rooleissa. Tutkimuspäiväkirjan pitäminen toi ajoittain ongelmia ohjaajalle ja ohjaaminen häirtäsi tutkijan päiväkirjan pitämistä. Loppujen lopuksi ohjausryhmäni päätyi

siihen, että jättäisin tutkimuspäiväkirjan reflektion työstäni pois. Ryhmän prosessin kuvausta olisi auttanut istuntojen jälkeinen reflektio työparin kanssa, mutta tämä jäi pieneksi johtuen hänen kovin tiukoista aikatauluistaan. Toivon muille kirjallisuusterapian tutkijoille hiukan vapaampia, luovuuden sallivia ja tutkimusmyönteisempiä olosuhteita.

6.5 Kirjallisuusterapian suhteesta muihin terapioihin

On toki tosiasia, että kirjallisuusterapia on yhdistettävissä joustavasti eri psykoterapiamenetelmiin ja muihin luoviin terapiamuotoihin. Sekä perheneuvojatyöparini että minä olimme myös ratkaisukeskeisen terapeutin koulutuksen käyneitä. Tämä oli läsnä työ- ja ajattelutapana meillä molemmilla, implisiittinä kehityksenä mukana näissä merkitysneuvotteluissa, vaikka käytimme sen menetelmiä vain pari kertaa. Ratkaisukeskeisyys ja kirjallisuusterapia ovat taustateorioiltaan hyvin lähellä toisiaan eikä kaukana ole narratiivinenkaan terapia, jonka jotkut laskevatkin ratkaisukeskeiseksi, jotkut taas kirjallisuusterapiaan kuuluvaksi. Oma ratkaisukeskeisyyteni asettuu ennen muuta narratiivisen terapian suuntaan, joka toisaalta sivuaa ja asettuu osin päällekkäinkin kirjallisuusterapian kanssa.

Kognitiivinen ja ratkaisukeskeinenkin terapia ovat hiukan mekaanisia ja jopa pinnallisia ja kirjallisuusterapia luovana terapiamuotona tuo huumoria, leikkiä ja mielikuvituksen voimaa omaa elämää koskeviin uskomuksiin. Kirjallisuusterapian menetelmät ovat hyvä työkalu ratkaisukeskeiselle ajattelutavalle selvittää haluttava tulevaisuus ja tunnistaa, millä tavoin se on itse asiassa jo toteutuksessa. Huomio kiinnitetään ongelmista ratkaisuihin ja siihen, että jokaisella on jo hallussaan tieto siitä, miten kannattaisi edetä. Kirjallisuusterapeuttinen ymmärtämisen tila mahdollistaa tämän tiedon sillekin yksilölle, joka jostain syystä on epävarmempi omien tunteidensa, ajatustensa ja arvojen suhteen tai ei uskalla niitä yleensä julkituoda. Ryhmissämme tapahtui juuri näin ja tieto varmistui prosessin kuluessa niin, että myös aremmat, varovaisemmat ja ongelmia haitaksi asti ulkoistavat pääsivät harjoitusten ja metaforien myötä oman tietonsa äärelle. Kirjallisuusterapian luoma tila moninkertaistaa mahdollisuuden ongelmien ulkoistamiseen. Kirjallisuusterapia tuo yksilölle suojan, jossa hän voi olla oma itsensä ja päästä käsittelemään häiriötekijöitään täysin omana itsenään ja kuitenkin kuin jonain toisena. Kirjallisuusterapia on erinomainen lähestymistapa (ratkaisukeskeisen) perhetyön yhteydessä.

Tämän tutkimuksen perusteella kirjallisuusterapia integroituu erittäin hyvin taustaltaan ja filosofialtaan eklektiseen ratkaisukeskeiseen terapiaan tuoden siihen metaforien leikin ja luovuuden myötä vapautusta mekaanisuudesta ja arkisuudesta. Se integroituu näkökulmana hyvin diskurssianalyttiseen tutkimukseen ja terapiaan. Se integroituu myös seurakuntien perheneuvontaan ja heidän eroperheiden kanssa tekemäänsä työhön, kunhan sitä toteuttavan sallitaan pitää mielessään, että ei tarvitse muuta kuin palata sanojen ääreen ja unohtaa kaikki ”oikeat opit”. Kirjallisuusterapia ei ole psykoterapiaa, mutta se on metodi, jota voidaan käyttää erilaisissa psykoterapioissa.

Vakuutuin toisaalta tutkimukseni kuluessa myös siitä, että runo ja metafora muodostavat toimivan yhdistelykentän kahden voimakasta kulttuurista valtaa omaavan diskurssin välille. Metaforan voima absoluuttisena metaforana, haikuna, vaikutti loppujen lopuksi ihan olennaisesti kahden ohjaajan keskinäiseen vuoropuhelun muuttumiseen. Luova terapia ja kristillinen arvomaailma eivät välttämättä asetukaan toisiaan vastaan, kunhan muistetaan kaikki Ihanuksen runollisesti vahvat tekstit, jotka minulla toimivat kantavana alkupisteenä ja koko työn kantavina sanoina. Olen päässyt tutkimukseni myötä toteamaan, että siinä missä psykologia ja psykoanalyysi käsitteellistävät ja intellektualisoivat runokuvia, runouden ontologia ja epistemologia ovat täysin erilaisia. Kirjoittajan tai lukijan ei tarvitse pelätä minkään arvomaailman manipulaatiota.

Kieli ottaa runon todellisuudessa vapauksia, leikkii sensuureilla ja kulttuurikoo-deilla. Runollisesti pe(i)laava tietoisuus ja tiedostamaton eivät etsi oikeutusta järkiperäisen todellisuuden järjestyksestä, eivät paikoitu tiettyyn kaavaan vaan seikkailevat kielen myrskyisissä tiloissa. (Ihanus, 1995b, 128.)

6.6 Toiveita tutkimukselle jatkossa

Tutkimukseni antaa paljonkin tietoa ns. terveiden, elämänkaarensa ilmiongelmien kanssa työskentelevien yksilöiden kirjallisuusterapiasta täyttäen selvää tutkimuksellista aukkoa tällä alueella. Tulokset ovat metaforien toimivuuden ja hoitavuuden kannalta samansuuntaisia kuin Kähmin (2015) havainnot skitsofreniaaikuisten kanssa toteutetusta kirjallisuusterapiasta. Metafora toimii rikkaasti ja monikerroksisesti ja muutosta aikaan saaden mieleltään terveiden ihmisten ohjatussa työskentelyssä eikä sen herättämää häiriötä tarvitse pelätä. Sitä kannattaa päinvastoin toivoa. Lähtisin eron kokeneiden kanssa vielä rohkeampaan metaforatyöskentelyyn runojen myötä, koska vakuutuin metaforan voimasta. Samaa puhuivat ryhmän jäsenten palautteet prosessin merkityksestä ja heidän toiveensa jatkotyöskentelystä.

Tämän tutkimuksen tuloksena totean, että kirjallisuusterapia työskennellessään kirjallisen materiaalin ja sanojen kanssa on oiva keino auttaa virittämään ja jäsentämään itsehavainnoinnin kehittymistä sellaiseksi, että se vähitellen sallii uudenlaisen suhteen muodostumisen alkuperäiseen ongelmaan. Kirjallisuusterapeuttinen prosessi asettuu hyvin psykoterapioiden yhteiseen perusprosessiin. Vastaan tutkimuksellani Ihanuksen toiveeseen päästä hiukan eteenpäin kirjallisuusterapian teoriataustojen eklettismistä ja lähemmäksi integratiivista lähestymistapaa, jota psykoterapeuttisen prosessin metamallikin edustaa (Ihanus 2009). Vastaan tällä tutkimuksellani myös Heidi Toivosen (2018; 2019) toiveeseen siitä, että joku ottaisi tehdäkseen analyysiä nimenomaan toimijuuden ulottuvuudesta käyttämällä 10 diskursiivisen keinon mallia.

Näkisin myös tarpeelliseksi ja toivottavaksi kaiken pelkästään kirjallisuusterapiaan kohdistuvan tutkimuksen lisääntymisen. Näin lisääntyisi myös merkittävä ja tarpeellinen tieto kirjallisuusterapiasta. Tilaa ja mielestäni tarvetta olisi aikuisten elämänkaareen liittyvän eli kehityksellisen kirjallisuusterapian tutkimukseen perhetyön yhteydessä ja irrallaan kaikesta dogmaattisuudesta. Kähmin työtä lukuun ottamatta muut suomalaiset väitöstutkimukset kirjallisuusterapiasta koskevat lasten kanssa tehtyä työtä. Myös muualla maailmassa tehdyt väitökset keskittyvät yhtä lukuun ottamatta lapsiin. Vanhemmuutta käsiteltiin kaikissa, mutta empiiristä tutkimusta kirjallisuusterapiasta perhetyöhön integroitu-neena en ole löytänyt.

Loppujen lopuksi tämän tutkimuksen ydinsanoma on, että olennaista ei ole edes kriittisessä elämänkaarensa tilanteessa olevien kohdalla merkitysten muuttuminen, vaan olennaista on puhujien suhde merkityksiin. Siinä on jatkuvan muutoksen tila.

Missä keinot ja tavoitteet sortuvat, tapahtuu kohtaaminen: metafora löytyy. Se syntyy vapaassa tilassa, kun sen annetaan syntyä ja se tuo kosketusta olemassaolon ytimeen (Mertanen, 2009).

Runo laskeutuu sinne, missä on pienikin aukko. Yksinkertaisuudessa ja hiljaisuudessa on sen salaisuus (Salakka 1989).

Näen, että näissä eronneiden tutkimusryhmissä toteutui *"toisten tarjoamien yllättävoienkin resurssien ja luovien mahdollisuuksien sekä rinnakkaisten todellisuuskäsitysten rikkauden tavoittaminen"* (Ihanus, 2018).

Konstruktiivinen, diskurssianalyysia väljänä metodin tapaisena näkökulmana käyttävällä psykoterapian tapaustutkimuksella on mielestäni vankka tulevaisuus entistä monimuotoisemmaksi tulevassa ja toisaalta yksilöityvässä yhteiskunnassa. Perheen yksiselitteinen etukäteen tehty määrittely on yhä vaikeampaa; perhe on pienentynyt, kudelmaistunut ja kansainvälistynyt, kuten Alexandra Keurulainen (2013) on todennut ja tämä kehitys jatkuu tulevaisuuden tutkijoiden mukaan (esim. Kontio, 2013). Dialogisten ja reflektiivisten työtapojen ja ajatusmallien, narratiivisuuden ja kielen sisältämien mahdollisuuksien käytön uskon säilyvän kaiken terapian ytimessä. Taidelähtöiset terapiat antavat tilaa monimuotoisuudelle, luovuudelle sekä integraatiolle. Uskon, että kirjallisuusterapialla ja sitä myös tiedeyhteisöissä tunnetuksi tekevällä tutkimuksella tulee olemaan entistä enemmän tilausta.

Tahdon

Tahdon

Tahdon taas

Tahdon elää hennolla voimalla

sisääni elvytetyllä

Huudan elämälle ”minä tahdon, tahdon myötä-

ja vastamäet!”

Minä hitto vieköön tahdon!

Minä tahdon tulla

ja halata.

ja varokaa vain

vielä jonain päivänä

tahdon sanoa

Minä rakastan

(Kosonen 2017, 69)

SUMMARY

"My family is a flock of migratory birds returning home"

Metaphors and the Development of Self-observation in Poetry therapy for Divorced People – A Discourse Analytical and Narrative Study

The data for this thesis was collected during sessions for two poetry therapy groups. Both groups participated in six two-hour sessions organized through church family counseling services in a midsize Finnish city in 2016. I participated in the sessions as a poetry therapist and as a researcher and I worked with a family counselor. As methods for poetry therapy, I used creative reading and creative writing, as well as reflexive discussions. The first group consisted of four and the second group of three divorced women.

In this thesis I discuss firstly the kinds of metaphors and meaning that these women gave to family during poetry therapeutic discussions. Secondly, I discuss how the metaphors and meanings changed during intervention. I approach these questions by looking at the metaphors they gave to their families. I also discuss how these metaphors and the possible changes therein were constructed into identities and narratives of self. Additionally, I discuss what happens to meanings during group discussions.

My thesis consists of three parts that triangulate data and methods. This division is based on my research questions but also the different types of data. My data consists of the results of a metaphor survey that was conducted three times, six sets of feedback concerning the most significant outcome from the sessions, feedback concerning the poetry therapeutic methods we used, the texts produced during writing exercises, and a research journal.

In the analysis of the diverse data, I employ a paradigmatic and narrative reading approach to the metaphors and narratives of self. Reflexions of the research journal focus on group sessions.

The results of this research show that creative writing in particular is a helpful method for poetry therapy for adults during turning points in their lives such as divorce. The most significant change was a shift in reflection towards self-reflection that took place in episodes of the narratives of self. The writers began to listen to their own inner voices and to conduct a dialogue with themselves, achieving a dynamic and subjective awareness of themselves. Their understanding of themselves and of others increased. Narratives of adjusting began to turn into narratives of finding themselves and their own agency increased. At the same time the significance of family as a mirror for the self was reduced.

Also, a change in the quality of working took place in the groups during the process. A shift happened from attempting to consciously control the situation towards a more spontaneous, playful way of working. This shift was also visible in the content of the texts.

Alongside creative writing, also creative reading was helpful in achieving change. It was noteworthy that the participants in group two, who had been divorced longer, gained more from reading and from sharing their reading than the participants in group one.

Changes were visible also in the simple writing down of metaphors at the beginning, in the middle, and at the end of the process. The exercise helped the participants to come to terms with the conflict between their ideals and their actual situation after their divorce. The metaphors of family, at first strongly based on ideals, began to change. The change was visible in the metaphors and above all in the relationship of the participants with those metaphors. The participants were freed from metaphors stemming from strict cultural narratives and started to incorporate other kinds of metaphors. An emphasis on motherhood and on nuclear family changed to incorporate new types of family and images from nature. This shift was based on the dialogue between the written exercises and the metaphor exercises. A familiar speech, based on continuance, began to shift towards a speech that creates something new.

My reading and analysis of the written data is based on a systematic text analysis, discourse analysis, and a narrative approach.

In the first group, the discussions worked as peer support, especially in the beginning, and as such the participants returned to old narratives and a focus on nuclear family. Experiences of vulnerability and incompetence that hindered change came out into the open as bursts of emotion. Such moments were significant, and they brought about change. The discussions in the second group were moving more calmly towards a new kind of relationship to the family. At the beginning of the sessions, this group used externalization of their problems and emotions as a coping mechanism. Working with metaphors in poetry therapy helped them move from externalization toward self-reflection.

As the result of my research, I conclude that poetry therapy is well suited as a form of creative therapy for working with divorced women and for easing the conflicting pressures on their identities. I consider it necessary to increase the use of such poetry therapy in Finland, as the number of divorces increases, and family types diversify.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. (2001). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Andersson, C. (1982). Andersson. Suomentaja L. Sippola. Teoksessa A. Immeli, O. Melén, & L. Sippola (toim.), *Parantava runo*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 121.
- Andersson, C. (2012). (ajatukset). Suomentaja J. Kiiskinen. Teoksessa Andersson, C., *Syksyni sumussa rakastan sinua*. Helsinki: WSOY, 11.
- Antaki, C. & Widdicombe, S. (1998). *Identities in Talk*. London: Sage Publications Ltd.
- Aristoteles (2000). *Retoriikka. Runousoppi*. Suomentajat P. Hohti ja P. Myllykoski. Helsinki: Gaudeamus.
- Aro, J. (1999). *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*. Akateeminen väitöskirja. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Aro, L. (1996). *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. SKS:n toimituksia 650. Helsinki: SKS.
- Arvola, P. & Mäki, S. (2009). Mitä lasten ja nuorten kirjallisuusterapia on? Teoksessa S. Mäki & P. Arvola (toim.), *Satu kantaa lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 1*. Helsinki: Duodecim, 12 –21.
- Avdi, E. & Georgaca, E. (2018). Researching the Discursive Construction of Subjectivity in Psychotherapy. Teoksessa O. Smoliak & T. Strong (toim.), *Therapy as Discourse. Practice and Research*. Cham: Springer Nature Switzerland AB, 45–69.
- Bakhtin, M. (1991). *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suomentaja P. Nieminen. Helsinki: Orient Express.
- Bamberg, M. (2006). Big or small. Why do we care? *Narrative inquiry* 16 (1), 139–47.
- Bardy, M. (1996). *Lapsuus ja aikuisuus – kohtaustapaikkana Èmile*. Helsinki: Stakes Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 7.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2009). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suomentaja Vesa Raaskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Björling, G. (1979). *Mahdollisen valtakunta. Mietelmiä ja merkintöjä vuosilta 1922–1951*. Suomentaja T. Anhava. Keuruu: Otava.
- Bolton, G. (2005). *Reflective practice. Writing and professional development*. London: Sage Publications
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1987). Life as narrative. *Social Research* 54 (1), 11–32.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London; New York: Routledge.
- Carpelan, B. (2013). Kuvani. Teoksessa Carpelan, B., *Yötä vasten*. Suomentaja Caj Westerberg. Helsinki: Otava, 20.
- Castrén, A-M. (2009). *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Helsinki: Gaudeamus.

- Castrén, A-M. (2008). Päätyykö sukulaisuus? Verkostonäkökulma perhe- ja sukulaisuussuhteisiin eron jälkeen. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 233–256.
- Castrén, A-M. (2009). Mahtuuko ero perheeseen? Perheen hajoaminen ja uusperhe perheenä. Teoksessa R. Jallinoja (toim.), *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 106–127.
- Cohn, D. (2006). *Fiktio mieli*. Suomentajat P. Korhonen, M. Lehtimäki, K. Mikkonen, & S. Palomäki. Helsinki: Gaudeamus.
- Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 20, 43–65.
- Dewey, J. (2010). *Taide kokemuksena*. Suomentajat A. Immonen & J. S. Tuusvuori. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry/niin & näin.
- Dolan, Y. (1998). *Pieni askel. Tie hyöään elämään traumaattisen kokemuksen jälkeen*. Suomentaja A. Mattila. Helsinki: Lyhytterapiainstituutti.
- Edwards, D. & Potter, J. (2001). Discursive psychology. Teoksessa A.W. McHoul & M. Rapley (toim.), *How to analyse talk in institutional settings: a casebook of methods*. London: Continuum, 12–24.
- Eggehorn, Y. (1972). Ei ollut rumpuja eikä jyrinää. Teoksessa Eggehorn, Y., *Pannaanko tasan*. Suomentaja A-M. Raittila. Helsinki: Kirjapaja, 26.
- Erkkilä, R. (2009). Narratiivisen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 195–226.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, H. (2014). Konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme, & K. Jokinen (toim.), *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 123–138.
- Frye, N. (1957). *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton: Princeton University Press.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse*. Kääntäjä J. E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press.
- Gergen, K. (1991). *The saturated self*. New York: Basic Books.
- Gergen, K. & Gergen, M. (1986). Narrative form and the construction of psychological science. Teoksessa T. Sardine (toim.), *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger Press, 22–44.
- Gergen, K. & Gergen, M. (1988). Narrative and the Self as Relationship. Teoksessa L. Berkowitz (toim.), *Advances in Experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press, 17–56.
- Gillis, J. R. (1996). *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. New York: Basic Books.
- Goffman, E. (2012). *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Suomentaja Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Goldfried, M.R. (1980). Toward the delineation of therapeutic change principles. *American Psychologist*, 35, 991–999.

- Goldberg, N. (2011). *Avoim mieli. Kuinka elää kirjoittajan elämää*. Suomentaja M-R. Vainikkala-Kejonen. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Haapala, V. (2003). Kutsuja, hyppyjä, tilavaa puhetta. Pentti Saarikosken myöhäistuotannon metonyymisiä ratkaisuja. Teoksessa V. Haapala (toim.), *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta ja retoriikasta*. Helsinki: SKS, 144–182.
- Hakalahti, N. & Tuominen T. (1996). *Kirjoittajaohjaajan tukipaketti*. Hämeenlinna: Hämeen läänin taidetoimikunnan julkaisusarja 1996:1.
- Hall, S. (2002). *Identiteetti*. Suomentajat M. Lehtonen ja J. Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, M.A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Hannula, A. (2008). Systemaattinen tekstianalyysi. Kohteena Paulo Freiren pedagogian klassikkoteokset. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen, & V-M. Värrä (toim.), *Avauksia laadulliseen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 111–125.
- Harrè, R. (1986). Psykyke sosiaalisena rakenteena. Suomentaja K. Helkama. *Psykologia* 21 (3), 177–186.
- Harré, R. & van Langenhove, L. (1999). *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Henden, J. (2018). *Ratkaisukeskeinen onnistuminen mielenterveyden äärihaasteiden kanssa*. Luento. 16.5.2018. Helsingin yliopisto.
- Hesse, H. (1978). Vaiheet. Teoksessa Hesse, H., *Lasihelmipeli*. Suomentajat K. Kaila ja E. Sinervo. Helsinki: Kirjayhtymä, 424, 425.
- Hirvihuhta, H. & Litovaara, A. (2009). *Ratkaisun taito*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hoikkala, T. (1993). *Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hokkanen, T. (2005). *Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Holappa, P. (1988). Askel lähemmäksi. Teoksessa Holappa, P., *Keltainen viiri*. Helsinki: WSOY, 56.
- Holma, J. M. (1999). *The Search for a Narrative. Investigating Acute Psychosis and the Need-Adapted Treatment model from the Narrative Viewpoint*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Holohan, M. G. (2007). *Putting it in words: a storybook for latency-aged children with cystic fibrosis and their families*. Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences of Engineering. Vol 68 (5-B), pp. 3398.
- Honos-Webb, L., Surko, M., Stiles, W. B., & Greenberg, L.S. (1999). Assimilation of voices in psychotherapy: The case of Jan. *Journal of Counseling Psychotherapy*, 46 (4), 448–460.
- Horton, S. L. (2002). Conceptualizing Transition: The Role of Metaphor in Describing the Experience of Change at Midlife. *Journal of Adult Development* 2002; 9 (4), 277–290.
- Hosiaislouma, Y. (2003). *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

- Huldèn, J. (2002). Kokemuksia nuorten kirjallisuusterapiasta. Teoksessa Ihanus, J. (toim.), *Koskettavat tarinat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 79–10.
- Hyvärinen, M. (1994). *Viimeiset taistot*. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M. (2006). Kerronnallinen tutkimus
http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf, viitattu 12.3.2018.
- Hyvärinen, M. (2010). Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa J. Ruusuvoori, P. Nikander, & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.
- Hänninen, V. (2003). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. (8.p.) Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print
- Ihanus, J. (1995a). *Toinen. Kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ihanus, Juhani (1995b). Runon elämysvirrat. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Vaieta vai sanoa. Kirjallisuusterapia kasvutyönä*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy, 127–138.
- Ihanus, Juhani (1999). Minäkertomukset. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 241–259.
- Ihanus, Juhani (2002). Mykistä oireista puhuttelevaan ilmaisuun – ja koskettaviin tarinoihin. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Koskettavat tarinat. Johdantoa kirjallisuusterapiaan*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Ihanus, Juhani (2009). Sanat että hoitaisimme: kirjallisuusterapia ja kertomukset. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen*. Helsinki: Duodecim.
- Ihanus, Juhani (2010). *Vapauttava kieli. Kirjallisuuden ja taiteen toiseudesta*. Helsinki: BTJ Kustannus.
- Ihanus, Juhani (2018). Kommentti sähköpostilla tähän työhön 24.9. 2018.
- Jaatinen, J. (1996). *Terapeuttinen keskustelutodellisuus. Diskurssianalyttinen tutkimus alkoholiongelmien sosiaaliterapeuttisesta hoidosta*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitos. Stakes Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 72.
- Jallinoja, R. (2000). *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- Jallinoja, R. (2006). *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jallinoja, R. (2014). Teoria universaalista perheestä. Teoksessa R. Jallinoja, H. Hurme, & K. Jokinen (toim.), *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 18–34.
- Jokinen, A. (2002). Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126–159.
- Jokinen, A. & Juhila, K. (2002). Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.
- Jokinen, E. (2005). *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

- Juhila, K. (2012a). Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen, *Kategoriat, kulttuuri & moraalit*. Tampere: Vastapaino, 131–173.
- Juhila, K. (2012b). Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen, *Kategoriat, kulttuuri & moraalit*. Tampere: Vastapaino, 175–225.
- Juvonen, H. (1961). Me. Teoksessa Juvonen, H., *Kootut runot*. Helsinki: WSOY, 12.
- Kafka, F. (1958). *Briefe, 1902–1924*. New York: Schocken Books.
- Kantokorpi, M. (2005). Proosan runousoppia. Teoksessa M. Kantokorpi, P. Lyytikäinen, & A. Viikari (toim.), *Runousopin perusteet*. Helsinki: Yliopistopaino, 105–177.
- Keravuori, K. (1988). *Ymmärrätkö tarkoitukses. Tutkimus diskurssirooleista ja – funktioista*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: SKS.
- Kesonen, K. (2010). Metonymia. Metaforaan limittyvä kielikuva. Teoksessa S. Kainulainen, K. Kesonen, & K. Lummaa (toim.), *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Tampere: Vastapaino, 167–189.
- Keurulainen, A. (2014). *Muuttuva suomalainen perhe*. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Kilpi, E. (1996). Isoäiti. Teoksessa Kilpi, E., *Kiitos eilisestä*. Helsinki: WSOY, 111.
- Kinnunen, A. (1980). Avattu viesti. Kertomataiteen tarkastelua. *Parnasso* 8/80, 11–20.
- Kivikk`aho, E. (2001). Aavistan. Teoksessa Kivikk`aho, E., *Kootut runot. Runot ja lyriikan suomennoksia 1942–2000*. Helsinki: WSOY, 37.
- Kivikk`aho, E. (2001). Kevätsonetti. Teoksessa Kivikk`aho, E., *Kootut runot ja lyriikan suomennoksia 1942–2000*. Helsinki: WSOY, 11.
- Kivikk`aho, E. (2001). Langat, jotka värjäävät pesussa. Teoksessa Kivikk`aho, E., *Kootut runot. Runot ja lyriikan suomennoksia 1942–2000*. Helsinki: WSOY, 18.
- Kivikk`aho, E. (2001). Riemu. Teoksessa Kivikk`aho, E., *Kootut runot. Runot ja lyriikan suomennoksia 1942–2000*. Helsinki: WSOY, 12.
- Kivikk`aho, E. (2001). Tanka-satu. Teoksessa Kivikk`aho, E., *Kootut runot. Runot ja lyriikan suomennoksia 1942–2000*. Helsinki: WSOY, 131.
- Koivumäki, R. (2010). *Isyyttä alihankintana. Narratiivinen analyysi sijaisnäkökohtien miesten identiteetin rakentumisesta*. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Koivunen, A. (1995). *Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana*. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Koivunen, H. (1998). Hiljainen tieto luovuuden lähteenä. Teoksessa M. Bardy (toim.), *Taide tiedon lähteenä*. Helsinki: Stakes, 201–219.
- Komulainen, K. (1998). *Kotihiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäntarinoissa*. Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kontio, M. (2013). *Perheterapia Suomessa vuonna 2025, perheterapian tulevaisuustutkimus*. VET IX opinnäytetyö. Vuorovaikutusprosessien tutkimuskeskus.

- Koskijännes, A., Jussila, A., & Hänninen, V. (2000). *Miten riippuvuus voitetaan*. Helsinki: Otava.
- Kosonen, M. (2017). *Pieni erokirja*. Tampere: Mediapinta.
- Krappe, J. (2010). Monimerkityksinen metafora. Teoksessa S. Kainulainen, K. Kesonen, & K. Lummaa (toim.), *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*, Tampere: Vastapaino, 145–165.
- Kuronen, M. & Hokkanen, T. (2008). Vanhemmuuspuhe ja sukupuolen tutkimisen vaikeus. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 27–42.
- Kunnas, K. (2001). Näin puhui sateenvarjo. Teoksessa Kunnas, K., *Tiitiäisen tuluskukkaro*. Helsinki: WSOY, 76.
- Kunnas, K. (2007). "Barbaarisia runoja". Teoksessa Kunnas, K., *Puut kantavat valoa. Runot 1947–1986*. Helsinki: WSOY, 13.
- Kunnas, K. (2007). Huilunsoittajan laulu. Teoksessa Kunnas, K., *Puut kantavat valoa. Runot 1947–1986*. Helsinki: WSOY, 9.
- Kunnas, K. (2007). Miksi sain sydämen. Teoksessa Kunnas, K., *Puut kantavat valoa. Runot 1947–1986*. Helsinki: WSOY, 19.
- Kunnas, K. (2007). Punainen rusetti. Teoksessa Kunnas, K., *Puut kantavat valoa. Runot 1947–1986*. Helsinki: WSOY, 12.
- Kunnas, K. (2007). Villiomenapuu. Teoksessa Kunnas, K., *Puut kantavat valoa. Runot 1947–1986*. Helsinki: WSOY, 21.
- Kurri, K. (2005). *The Invisible Moral Order. Agency, Accountability and Responsibility in Therapy Talk*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Kurri, K. & Wahlström, J. (2007). Reformulations of agentless talk in psychotherapy. *Text & Talk* 27–3, 315–338.
- Kähmi, K. (2015). "Kirjoittaminen on tie minusta minuun, minusta sinuun". *Ryhmämuotoinen kirjoittaminen ja metaforien merkitys psykoosia sairastavien kirjallisuusterapiassa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Känkänen, P. (2013). *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa: Kohti tilaa ja kokemuksia*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Labov, W. & Waletzky, J. (1997). Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. Teoksessa Helm, J. (toim.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press, 12–44.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. Teoksessa A. Ortony (toim.), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Launonen, H. (1984). *Suomalaisen runon struktuurianalyysia. Tutkimus Jaakko Juteinin, Aleksis Kiven, Otto Mannisen, Eino Leinon, V.A. Koskenniemen, Uuno Kailaan, Kaarlo Sarkian, Tuomas Anhanvan, Paavo Haavikon ja Pentti Saarikosken lyriikasta*. Helsinki: SKS.
- Leavy, P. (2009). *Method Meets Art. Arts-Based Research Practice*. New York: The Guilford Press.

- Leinonen, M. (1987). *Valoa kohti*. Teoksessa Leinonen, M., *Aurinko, älä laske*. Helsinki: Kirjapaja, 1.
- Levine, S. K. (1992). *Poiesis. The Language of Psychology and the Speech of the Soul*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills: Sage.
- Linnainmaa, T. (2008). Mitä kirjallisuusterapia on? Teoksessa S. Mäki & T. Linnainmaa (toim.), *Hoivasanat. Opas kirjallisuusterapiaan*. Helsinki: Duodecim, 11–33.
- Linnainmaa, T. (2009). Reflektiivisyys ja refleksiivisyys kirjallisuusterapiassa. Teoksessa J. Ihanus. (toim.), *Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen*. Helsinki: Duodecim, 49–69.
- L. Onerva (2010). *Credo (Toisinto)*. Teoksessa Onerva, L., *Liekkisydän. Valitut runot 1904–1964*. Toim. Hannu Mäkelä. Helsinki: Tammi, 317.
- Lähteenmäki, S. (2013). *Miten elämä kantaa: narratiivinen tutkimus puhevammaisten CP-nuorten elämäntarinoista*. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Löyttyniemi, V. (2004). *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Malinen, T. (2014). *Arjen pyhydestä – narratiivisuus ja tietoisuustaito ihmistyössä*. Luento 20.1.2014, Helsinki: HPI.
- Malinen, T. (2016). Kun terapeutti “kuolee”, terapia alkaa. *Perheterapia* 3/16, 33–38.
- Mazza, N. (2003). *Poetry Therapy. Theory and Practice*. New York and London: Routledge.
- McCarty Hynes, A. & Hynes-Berry, M. (1986). *Bibliotherapy – The Interactive Process: A Handbook*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- McCarty Hynes, A. & Hynes-Berry, M. (1994). *Biblio/poetry therapy. The interactive process: A handbook*. St. Cloud: North Star Press of St. Cloud.
- McLeod, J. (2010). *Case Study Research. In Counselling and Psychotherapy*. London: Sage.
- Mead, G. H. (1962). *Mind, Self and Society. From the Standpoint of Social behaviorist*. Chicago: The University Chicago Press.
- Meriluoto, A. (2011). *Hyvin hidas, leveä sävel*. Teoksessa Meriluoto, A., *Tämä täyteys, tämä paino*. Helsinki: WSOY, 97.
- Mertanen, H. (2009). Poeettinen ja metaforinen kieli hoitotyössä. Teoksessa J. Ihanus. (toim.), *Sanat että hoitaisimme. Terapeuttinen kirjoittaminen*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 233–253.
- Miettinen, S. (2006). *Eron aika. Tyttären kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Mistä on pienet pojat tehty (2010). Teoksessa *Hanhiemon iloinen lipas*. Suomentaja K. Kunnas. Helsinki: WSOY, 42.
- Mistä on pienet tytöt tehty (2010). Teoksessa *Hanhiemon iloinen lipas*. Suomentaja K. Kunnas. Helsinki: WSOY, 43.

- Moghaddam, F. M. (1999). Reflexive Positioning: Culture and Private Discourse. Teoksessa R. Harré & L. van Langenhove, *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 74–86.
- Moon, B. L. (2007). *The Role of metaphors in art therapy: Theory, Method and Experience*. XV 137. Pp Springfield, IL, US: Charles C. Thomas Publisher.
- Moskowitz, C. (2009). Group Poem: The Making of a Group. Teoksessa G. Bolton, V. Field, & K. Thompson (toim.), *Writing Works. A Resource Handbook for Therapeutic Writing Workshops and Activities*. London: Jessica Kingsley Publishers, 51–55.
- Mäkelä, K. (2005). Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset*. Kutsuseminaari 2.5. 2005. Työpapereita 4/2005. Helsinki: Stakes.
- Mäkelä, M. (2011). *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset. Kirjallisen tajunnankuvauksen konventiot narratologisena haasteena*. Tampere: Tampere University Press.
- Mörsäri, H. (1995). *Sanomiset irti, luovan kirjoittamisen kurssi lukioon, yläasteelle ja harrastuspiireille*. Rauma: Laatusana Oy.
- Niemelä, M. (2016). *"Lauletaan vaan yhdessä, pojat!"*. Musiikki ja identiteetti sotiemme veteraanien ryhmämusiikkiterapiassa – etnografis-narratiivoinen tutkimus. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nieminen, S. (1993). *Runon keinoin eheään vanhuuteen*. Opinnäytetyö. Helsinki: Helsingin sairaanhoito-opisto, toimintaterapian opinnot.
- Nietzsche, F. (1963). *Iloinen tiede*. Suomentanut J.A.Hollo. Helsinki: Otava.
- Nissi, K. (2017). *Uskonnot, kulttuurit ja perhe. Etnologinen tutkimus monikulttuuristen liittojen kerronnoista Suomessa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto:.
- Notko, M. & Sevón, E. (2008). Äitiys ja koti naisten keskinäisissä jännitteisissä perhesuhteissa. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 111–130.
- Nousiainen, K. (2004). *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Nummenmaa, A. R. & Alasuutari, M. (2008). Metaforat lapsuuden kulttuuristen merkitysten kantajina. Teoksessa A. R. Lahikainen, R-L. Punamäki, & T. Tamminen (toim.), *Kulttuuri lapsen kasvattajana*. Helsinki: WSOY, 19–34.
- Oksanen, A. (2008). Lapsuus jättömaana: Teknologisen bränditalouden paisteessa vai pimennossa? Teoksessa A. R. Lahikainen, R-L. Punamäki, & T. Tamminen (toim.), *Kulttuuri lapsen kasvattajana*, Helsinki: WSOY, 35–45.
- Onikki, T. (1992). Paljon pystyssä. Teoksessa L. Harvilahti (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: SKS, 33–59.
- Otonkoski, L. (1998). Ahava. Teoksessa Otonkoski, L., *Ahava*. Helsinki: WSOY, 7.
- Palm, G. (1971). Varför har nätterna inga namn?/Kun kuolema pelottaa Vapaasti suomentanut H. Mörsäri. Teoksessa N. Hakalahti & T. Tuominen (toim.), *Kirjoittajaohjaajan tukipaketti*. Hämeen läänin taidetoimikunnan julkaisusarja 1996:1, 85.
- Pennanen, E. (1970). Lapsuuden kesien. Teoksessa Pennanen, E., *Kiitos harhaluuloista*. Helsinki: WSOY, 43.

- Penttinen, H., Wahlström, J., & Hartikainen, K. (2016). Assimilation, reflexivity, and therapist responsiveness in group psychotherapy for social phobia: A case study. *Psychotherapy Research*, April 2016, 2–12.
- Perttula, J. (2009). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.), *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–162.
- Perttula, J. (2010). Persoonallisuus ihmiseksi tulemisena. Teoksessa R-L. Metsäpelto & T. Feldt (toim.) *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–212.
- Peräkylä, A. (1990). *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoksessa J. A. Hatch & R. Wisniewski (toim.), *Life History and Narrative*. London: The Falmer Press, 5–24.
- Potter, J. (2003). Discursive psychology: Between method and paradigm. *Discourse & Society* 14. London: Sage, 783–794.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitude and Behaviour*. London: Sage.
- Päivinen, H. & Holma, J. (2016). Dominant Story, Power, and Positioning. Teoksessa Päivinen, H., *Gendered positioning. Addressing Gendered Power and Cultural Discourse in Therapeutic Conversations*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 89–104.
- Päivärinta, A. (2010). Kognitiivinen metafora runoanalyysin selkärankana? Dylan Thomasin ”After the funeral”-runon ruumiilliset kielikuvat ja koherenttiuden haaste. *Avain* 4/2010, 5–23.
- Pälli, P. (2003). *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.
- Rancken, J. (2017). *Yliluonnollinen kokemus. Tulkinta, merkitys ja vaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Rankanen, M. (2017). *The visible spectrum. participants' experiences of the process and impacts of art therapy*. Doctoral dissertation. Aalto University: School of Arts, Design and Architecture, Department of Art.
- Ranssi-Matikainen, H. (2012). *Yhdessä sittenkin. Kokemukset erokriisistä, vertaistuesta ja muutoksesta parisuhteessa*. 116/Kirkon tutkimusseuranpuuttuu julkaisuja. Porvoo: Bookwell Oy.
- Ratia, T. (2010). Runon kuvakielisyyden ulottuvuudet. ”Niin kuin äärimmäistä olisi kutsuttu”. Teoksessa S. Kainulainen, K. Kesonen, & K. Lummaa (toim.), *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Tampere: Vastapaino, 121–143.
- Rennie, D.L. (2010). Humanistic psychology at York University: Retrospective: Focus on clients' experiencing in psychotherapy: Emphasis of radical

- reflexivity. *The Humanistic Psychologist*, 38, 40–56.
doi:10.1080/08873261003635856
- Repo, P. & Mansikka, O. (2017). Nykyään avioliitot kestävät paremmin. *Helsingin Sanomat* 8.9. 2017, A 6–A 7.
- Ricoeur, P. (1976). *Interpretation theory: Discourse and the surplus of meaning*. Texas: Christian University Press.
- Ricoeur, P. (2000). *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä*. Suomentaja H. Kujansivu. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ridell, Seija (1995). Virta katsojaa vie eli hukuttaako arki merkityksen? *Tiedotustutkimus* 18(1995)3, 15–31.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative Analysis*. London: Sage Publications.
- Ritala-Koskinen, A. (2001). *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista*. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001.
- Ross, B. (2007). The Essence of Haiku. *Modern Haiku. Volume 28.3. Autumn 2007*.
- Ryhänen, A-L. (2015). Vehnän kullankeltainen väri. Pikku prinssi kirjallisuusterapeuttisena aineistona erotilanteissa. *Kirjallisuusterapia* 2/2015. Suomen Kirjallisuusterapiayhdistys Ry, 54–55.
- Salakka, L. (1995). Runo vuorovaikutuksen välineenä. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kantavat sanat*. Helsinki: Kirjastopalvelu, 28–34.
- Salmi, N. (2013). Hoitava haiku, osa 1. *Kirjallisuusterapia* 1/2013. Suomen Kirjallisuusterapiayhdistys Ry, 8–13.
- Salmi, N. (2013). Hoitava haiku, osa 2. *Kirjallisuusterapia* 2/2013. Suomen Kirjallisuusterapiayhdistys Ry, 4–7.
- Sarbin, T.R. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. Teoksessa T.R. Sarbin (toim.), *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger, 3–21.
- Savikurki, N., Komulainen, K., & Korhonen, M. (2016). Dialogiset selonteot kasvotyönä. *Perheterapia* 2/16, 6–18.
- Searle, J.R. (1990). Metaphor. Teoksessa A.P. Martinich (toim.), *The Philosophy of Language*. New York: Oxford University Press, 408–429.
- Sevón, E. & Notko M. (2008). Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa E. Sevón & M. Notko (toim.), *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 13–26.
- Shazer, de, S. (1995). *Ratkaisevat erot. Ratkaisukeskeinen terapia auttamistyössä*. Suomentaja M. Makkonen. Tampere: Vastapaino.
- Shotter, J. (1990). Social Individuality versus Possessive Individualism: The Sounds of Silence. Teoksessa I. Parker & J. Shotter (toim.), *Deconstructing Social Psychology*. London and New York: Routledge, 155–169.
- Siljamäki, T. (2012). Runossa piilee ratkaisu. *Kirjallisuusterapia* 2/2012. Suomen Kirjallisuusterapiayhdistys Ry, 28.
- Sintonen, T. (1999). *Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sippola, L. (1989). Runoterapiasta Gerard Bensonin mukaan. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kantavat sanat*. Helsinki: Kirjastopalvelu, 52–59.

- Stekoll, A. (2012). *Bibliotherapy: A Proposed treatment for children coping with Divorce*. Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences of Engineering. Vol. 73 (2-B, 2012, pp.1269.
- Stiles, W.B., (2001). Assimilation of problematic experiences. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38, 462–465.
- Suoninen, E. (1993). Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 48–74.
- Suoninen, E. (2001). *Miten tutkia moniäänistä ihmistä*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoninen, E. (2002). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Suoninen, E. & Jokinen, A. (2011). Umpikujien tarinallinen purkaminen. Teoksessa A. Oksanen & M. Salonen (toim.), *Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Irmeli Järventien juhla-kirja*. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 36–62.
- Suoranta, J. (1997). Konstruktionismi ja realismi kasvatustieteissä. Teoksessa J. Eskola (toim.), *Reflektio, realismi, konstruktionismi sekä muita kasvatustieteellisiä teemoja*. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja c 15, 7–39.
- Suvilehto, P. (2008). *Lasten luova kirjoittaminen psyykkisen tulpan avaajana*. Akateeminen väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.
- Tammi, P. (1983). Kertoja tekstin hierarkkisessa rakenteessa. Teoksessa A. Viikari (toim.), *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 35*. Helsinki: SKS, 37–53.
- Tammi, P. (1986). Kertojan ja henkilön diskurssista. Esimerkkinä Marja-Liisa Vartion proosa. Teoksessa J. Anttila (toim.), *Teksti ja konteksti*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40. Helsinki: SKS, 25–61.
- Tammi, P. (1992). *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tammi, P. (2009). Kertomusta vastaan ("Ikävä tarina"). Teoksessa S. Hägg, M. Lehtimäki, & L. Steinby (toim.), *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: SKS, 140–166.
- Toivonen, H. (2019). *Constructions of Agency and Nonagency in Psychotherapy. The 10 Discursive Tools Model*. Academic dissertation. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Toivonen, H., Wahlström, J., & Kurri, K. (2018a). Constructing Nonagency and the Beginning of Psychotherapy: The 10DT model. *Journal of Constructivist Psychology* 0(0), 1–21.
- Toivonen, H., Wahlström, J., & Kurri, K. (2018b). Discordances in Ascriptions of Agency and Reflectivity in the First Psychotherapy Session. *Journal of Constructivist Psychology* 0(0), 1–20.
<https://doi.org/10.1080/10720537.2018.1515048>.
- Toivonen, H., Wahlström, J., & Kurri, K. (2019). Constructions of Nonagency in the Clients' Initial Problem Formulations at the Outset of Psychotherapy.

- Journal of Contemporary Psychotherapy*, 1–21.
<https://doi.org/10.1007/s10879-019-09417-8>.
- Tolska, T. (2002). *Kertova mieli. Jerome Brunerin narratiivikäsitys*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 178.
- Turner, M. (1998). Categories and analogies. Teoksessa D. H. Helman (toim.), *Analogical reasoning*. Dordrecht: Kluwer, 3–24.
- Wahlbeck, J.-C. (2009). Perheterapeuttisen työskentelyn mahdollisuudet ja haasteet. Teoksessa P. Larivaara, S. Lindroos, & T. Heikkilä (toim.), *Potilas, perhe ja perusterveydenhuolto*. Helsinki: Duodecim.
- Wahlström, J. (1992). *Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Wahlström, J. (1999). Psykoterapia keskusteluna ja kertomusten kudelmana. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 217–238.
- Wahlström, J. (2016). Constructing the Moral Order of a Relationship in Couples Therapy. Teoksessa M. Borcsa & P. Rober (toim.), *Research Perspectives in Couple Therapy. Discursive, Qualitative Methods*. New York, London: Springer, 149–165.
- Valkonen, J. (2007). *Psykoterapia, masennus ja sisäinen tarina*. Kuntoutussäätön tutkimuksia 77/2007. Helsinki: Kuntoutussäätö.
- van Langenhove, L. & Harré, R. (1999). Introducing Positioning Theory. Teoksessa Harré, R. & van Langenhove, L., *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 15–31.
- Wetherell, M., Taylor, S., & Yates, S. J. (2015). *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Wright, J. & Bolton, G. (2012). *Reflective Writing in Counselling and Psychotherapy*. London: Sage Publications Ltd.
- Vuori, J. (2001). *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnokset asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ylönen, H. (1998). *Taikahattu ja hopeakengät sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Zittoun, T., Valsiner, J., Vedeler, D., Salgado, J. Gongalves, M., & Ferring, D. (2013). *Human development in the life course. Melodies of living*. Cambridge: Cambridge University Press.

LIITTEET

LIITE 1: Ryhmän 1 markkinointiesite

Uusi minä – Millaisin eväin eteenpäin?

Ryhmä eron kokeneille

Tule tutkimaan sanojen avulla uutta elämääsi!

Ryhmä kokoontuu keskiviikkoisin (...). Ryhmä maksaa 50 e/hlö, parilta 80 e.

Ilmoittautuminen (...) seurakuntien perheasiain neuvottelukeskus.

LIITE 2: Tiedote tutkittaville ja suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tutkijan yhteystiedot

Vastuullinen tutkija:

Taru Tapioharju, FT, kirjallisuusterapiaohjaaja, perheterapeutti
Kisatie 5, p. 040 756 2780, sp. taru.tapioharju@gmail.com

Tutkimuksen taustatiedot

Tutkimuksen taustaorganisaatio:

Jyväskylän yliopisto
Psykologian väitöskirja

Milloin tutkimus tehdään?

Ryhmä kokoontuu (...) aikana. Tutkimuksen arvioitu valmistumisaika vuoden(...) loppuun mennessä.

Tutkimusaineiston säilyttäminen

Tutkimuksen vastuullinen tutkija vastaa tutkimusaineiston turvallisesta säilyttämisestä. Manuaalisen aineiston (ryhmän istunnoissa kirjoitetut tekstit) säilytys tutkijan kotona. Tutkittavista ei käytetä aineistossa oikeita nimiä. Atk:lla olevan aineiston säilytys salasanaalla suojatussa tietokoneen tiedostossa tutkijan kotona.

Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite

Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia kirjallisuusterapeuttista interventiota muutosta mahdollistavana perheterapeuttisissa keskusteluissa. Kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti metaforat ja niiden muuttuminen kirjoitusharjoitusten myötä.

Tutkimusmenettelyt

Tutkimusryhmä, johon on ilmoittautunut 5 eronnutta naista, kokoontuu 6 kertaa kevään aikana. Tutkimusaineisto muodostuu istuntojen aikana kirjoitusta: ryhmän jäsenten kirjoittamista harjoitusteksteistä, kirjallisista palautteista ja kyselyistä. Henkilöistä ei käytetä heidän oikeita nimiään eivätkä he ole tunnistettavissa muutenkaan.

Tutkittavien oikeudet

Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Tutkittavilla on myös tutkimuksen aikana oikeus kieltäytyä jatkamasta ryhmässä ja keskeyttää osallistuminen. Tutkimuksen järjestelyt ja tulosten raportointi ovat luottamuksellisia. Tutkimuksesta saatavat tulokset julkaistaan väitöskirjassa siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa. Tutkittavilla on oikeus saada lisätietoa tutkimuksesta tutkijalta missä vaiheessa tahansa.

Tutkittavan suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Olen perehtynyt tämän tutkimuksen tarkoitukseen ja sisältöön sekä tutkittavien oikeuksiin ja suojaan. Ryhmässä kirjoittamiani tekstejä saa käyttää tutkimusaineistona. Voin halutessani keskeyttää osallistumiseni. Voin myös peruuttaa luvan käyttää ryhmässä kirjoittamiani tekstejä. Tutkimustuloksia saa käyttää tieteelliseen raportointiin sellaisessa muodossa, jossa yksittäistä tutkittavaa ei voi tunnistaa.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus

Päiväys

Tutkijan allekirjoitus

LIITE 3: Metaforakysely

KUVAA METAFORALLA:

Minun perheeni on...

PERUSTELE:

LIITE 4: Luovaa lukemista

Ei ollut rumpuja eikä jyrinää
ei kellojen pompotusta eikä
kova tuuli leviteltyt
lippuja eikä silmät selällään
kuunneltu suuria sanoja:

oli vain jotain, mitä pantiin
puoliksi tai sillä lailla ja oltiin
samassa paikassa ja omatkin vuoret
oli tallella, oli oma elämä, vaikka
se jotenkin katosi ja läheisyyden
koki selvänä
(olen hämmentynyt)

Ylva Eggehorn
suom. Anna-Maija Raittila

LIITE 5: Malliruno

Mistä on pienet pojat tehty

Mistä on pienet pojat tehty?

Mistä on pienet pojat tehty?

Etanoista, sammakoista,
koiran häntätupsukoista.

Niistä on pienet pojat tehty.

Mistä on pienet tytöt tehty?

Mistä on pienet tytöt tehty?

Mistä on pienet tytöt tehty?

Sokerista, kukkasista,
inkivääristä, kanelista.

Niistä on pienet tytöt tehty.

Hanhiemon iloinen lipas
suomeksi riimiteltyt
Kirsi Kunnas

LIITE 6: Luovaa lukemista

(ajatukset)

Mitä mietit?

Pelkkiä itsestäänselvyyksiä?

Että syksy tulee, ja linnut kerääntyvät suuriksi parviksi
ennen kuin taas jättävät meidät, että
elämä virtaa pois ajan sulamisvesien mukana?

Vai pohditko että olisi upeaa, jos lähelläsi olisi
toinen ihminen, että muistot ovat tulevaisuuttamme
ja yhtä epävakaita kuin liha ja rakkaus?

Ajatteletko iloa?

Sitä mitä tunnet, kun vaellat syksyisessä metsässä, tai
uit harmaan joen vedessä,
ajatteletko lapsuuttasi, lapsiesi vanhuutta tai
niitä jotka eivät ole vielä saaneet syntyä?

Kaikkia syntymättömiä ja kuolleita, jotka ovat
kanssamme täällä, mutta eivät vie meiltä tilaa?

Claes Andersson
suom. Jyrki Kiiskinen

LIITE 8: Luovaa lukemista

AHAVA

Ei kukaan saa tietää kiinni puristuvasta kädestä
onko se menossa nyrkkiin vai rukoukseen.

Ei tiedä poliisin kenkään piiloutunut kivi,
ei lapsi tiedä,
ei suolaveden syleilyssä kalvennut graniitin hymy.

Ei tiedä sekään joka 38 vuotta
on käynyt ensimmäistä luokkaansa.
Se joka ei ymmärrä matematiikkaa,
eikä matematiikka häntä.

Mutta sukupuun kuiskaava ääni hänen sisällään tietää.

”Ei ihmistä tehty ymmärtämään
vaan kulkemaan vapaana ja uteliaana
kuin savuvana
ilmiöiden, rakkauden ja kauhujen
ympäri ja läpi.”

Tätä ääntä tänäänkin, tätä ääntä,
uteliaana,
uteliaana ja vapaana.

Lauri Otonkoski

LIITE 9: Malliruno

Kun kuolema pelottaa, sano sitä rauhaksi.
Kun yksinäinen huoneisto pelottaa, sano sitä kodiksi.
Kun katujen tungos hermostuttaa, sano sitä yhtenäisyydeksi.
Kun maailmanlaajuinen huijaus pelottaa, sano sitä kaupankäynniksi.
Kun valtio pelottaa, sano sitä yhteiskunnaksi.
Kun harvainvalta pelottaa, sano sitä laiksi ja järjestykseksi.
Kun kaaos pelottaa, sano sitä vapaudeksi.
Kun yö pelottaa, sano sitä nousevaksi päiväksi.

Göran Palm
vapaasti suom.Hilja Mörsäri

Liite 10: Luovaa lukemista

RIEMU

Minun sydämeni on mennyt ilosta umpisolmuun.

Ja aivoni kiehuvat,
sillä niihin on sattunut riemun polttopiste,
niin, niin, juuri.

En tunne tätä pulppuilevaa itseäni,
joka niin vauhkona reuhtoo.
Olen toisaalta aivan pieni
ja toisaalta suuren suuri.

Minä tahtoisin kipristellä ihan yhdessä sykkyrässä
ja samalla
kieppua huutaen, nauraen ylitse kotipihan.

Mutta huutoni vaimenee soperteluksi,
nauruni nyhkytyksiksi
ja...no mutta, minähän itken ihan.

Eila Kivikk'aho

TANKA-SATU

Joka kyynel on
pienen ilon otsaluu
keijun, lintusen.

- Unten kallo kierii, kuu,
yli tähtihietikon.

Eila Kivikk'aho

LIITE 11: Runo, joka kuunneltiin lauluna

CREDO
(TOISINTO)

Ei mikään häivy hukkaan,
mi tehtiin, kärsittiin,
mi vaipui elon hiekkaan
tai särkyi säveliin – -:
sen täytyi olla niin.

Ei turhaa raskaat hetket,
ei hengen haaveretket,
ei kerkein suven sää,
–ainainen kaipaus tää – -:
kaikk', kaikki tänne jää...

Ja kerran, aikain vierten,
kun hetki ennättää,
ne luovat uutta unta
ja uutta elämää – -:
kaikk', kaikki tänne jää.

L.Onerva

LIITE 12: Luovaa lukemista

Hyvin hidas leveä sävel,
ehkä largo.
Valkoinen liljankukka muistaa ikkunaa vasten,
toinen, nappu, vasta kokemassa.
Kaikella on merkitys.
Että voikin näin tajuta.
Ei äkkiä – hitaasti, pidätellen
aueta itse kuin nappu.
Tämä täyteys, tämä paino.
Viivy vielä, odota.
Kypsy. Vasta nyt tapahtuu,
tyynny jo, älä tuhlaa.
Älä tyydy sekuntiin.
Nyt se syntyy.
Iankaikkinen preesens.

Aila Meriluoto

LIITE 13: Luovaa lukemista

Kuvani

Toisinaan tuntuu siltä kuin
minuun kätkeytyisi peili, kuva merestä,
jota olen kaivannut.
Sitä ei ole täällä, ei minussa eikä ulkopuolellani,
vaan rannan ja avaruuden välissä, ei tuulta,
vain raskaat aallot.
Olenko minä siellä, katseeltani piiloutuneena?
Olenko joku toinen kuin minä itse,
joku tuntematon, joku jota en koskaan
opi tuntemaan?
Joku joka suojelee minua, tietää kuka olen,
tietää ilman ja aaltojen tarkoituksen,
tietää hiljaisuuden, joka odottaa.

Bo Carpelan
suom. Caj Westerberg

LIITE 14: Luovaa lukemista

Vaiheet

Jokainen kukka kuihtuu, vanhuudeksi
lakastuu nuoruus. Tuokion vain kukkii

elämän joka vaihe, hyve, totuus,
vain aikaansa, ei ikuisuutta varten.
Kun kutsuu elämä, siis, sydän, valmis
taas ole jäähyväisiin, uuteen alkuun.

Iloiten lähde, nurkumatta katko
siteesi entiseen päin uutta riennä.
On lumousta joka matkaan lähtö,
se auttaa elämään, se meitä suojaa.

Lävitse, ohi, eteenpäin. Ei mikään
saa sydämelle tulla kotimaaksi.
Maailmanhenki meidät siivittävä
ei siedä kahleita, se avartaa ja kantaa
asteittain ylemmäs – ja pois, kun uhkaa
tutuksi käynyt piiri turtumuksiin.
Vain sillä ken on vapaa, valmis lähtöön,
on voimaa murtaa tottumuksen kahleet,
ja kuolinhetkelläkin vielä kerran
tajuta nuorin silmin uudet etäisyydet

Elämän kutsu loputon on meissä...
Siis tyyunny, sydän, hyvästele, lähde!

Hermann Hesse
suom. Kai Kaila ja Elvi Sinervo

LIITE 15: Luovaa lukemista

AAVISTAN

Muut tuntevat hymysi kirkkaan hohtavan.
sen heleän hunnun he sinuksi luulevat. Mutta
sa kätket tien omaan itseesi johtavan
ja vihaat jokaista sillä vaeltanutta.

Minä tunnen kuoresi kovan ja paatisen,
tuon ylpeän, ylitsepääsemättömän muurin.
Et kova, et ylpeä ole. Tiedänhän: laati sen
herkän sielusi suojaksi tuska suurin.

Mikä painaa taas, kun hunnussa hymysi
on outo loiste, kun liian kova on paasi?
Mikä kätketty kyynel, kipeä tuska lymysi
sydämettömään, rajuun ilkuntaasi?

Tulenlieskan roihuna lie maanalainen
järkkymättömän viileän kuoresi alla.
Lie nyyhkytys arka, kenties kyynele salainen,
hillitty, verhottu kaikilta naurahtamalla

Eila Kivikk'aho

KEVÄTSONETTI

Yksi ainoa keväinen päivä
ja keväinen sade, ja maan
on peittänyt kauttaaltaan
udunhienoinen vihreän häivä.

Teit ihmeitä, keväinen sade!
Tuhat kortta on nostanut pään
ja herännyt elämään.
Kevätpilvi, oon sulle mä kade.

Käy sinulla kukkaset myötä
ja surusi kyynelistä
nousee vihreä ruoho ja loistava kukka.

Minä - itkin jo kaiken yötä
ja vielä ois itkemistä,
kun en ole kevät vaan avuton ihmisrukka.

Eila Kivikk'aho

LANGAT, JOTKA VÄRJÄÄVÄT PESUSSA

Sumean ja synkän pilvisaaren
itkunharmahtavaa taustaa vasten
näen sateenkaaren
piirtyvän
niin kuin elämän
harmauteen haaveiden
vyyhti sateenkaarenloistoinen:
unelmat ja haaveet ihmislasten.

Viherrys ja kelta, ruusunpuna,
violetti, sini leviää,
kunnes kaikki hohtaa lumottuna,
harmaa häipyy, väriloiste jää.

Unelmien angoraiseen lankaan
liittyy leikki, laulu, hymy, ilo,
hohde kuutamon ja päivän kilo,
siinto silkin, himmer sametin;
elon spektrin värit kauneimmat.
Ja jos kyynelin
vyyhden kostutat
niin se - värjää elon harmaan kankaan.

Eila Kivikk'aho

MIKSI SAIN SYDÄMEN

Katsokaa mykän sydämeni tuskaa -
Jumalat - miksi annoitte minulle sydämen?

Miksi annoitte minulle sydämen,
miksi ette taivaan huoletonta lintusta,
joka riemuitsisi aamusta iltaan,
miksi ette antaneet hiljaista toivoa
tai salaista onnea?

Mikä oikku oli antaa mykkä sydän
tuhansin särkevin ajatuksin?

Kirsi Kunnas

HUILUNSOITTAJAN LAULU

Päiväni on unia ja säveleitä täynnä.
Huiluni valittaa ja laulaa.
Ihmiset, joita en näe,
kulkevat ohitseni välinpitämättöminä,
kiireisin askelin,
ja aurinko paahtaa
heidän väsyneitä kasvojaan.
Rakastan huiluani,
joka itkee kanssani kadunkulmassa.
Rakastan huiluani,
jolla on minun uneni.

Kirsi Kunnas

VILLIOMENAPUU

Vaikka se tuottaakin tuskaa,
villiomenapuu,
kun sinun oksasi leikataan irti,
kun sinuun vieraita varsi sidotaan,
ole urhoollinen.
Vapaa vartesi ei saa murtua
eikä lehtiesi villi laulu sammua.

Villiomenapuu,
pidätä henkeäsi,
odota!

Sydänyön hetkenä saapuu taika,
elokuun yönä tapahtuu ihme:
hedelmäsi ovat kypsät,
ja jalot oksasi taipuneet niiden painosta.

Kirsi Kunnas

BARBAARISIA RUNOJA”

Rajujen sävelten alta,
pauhaavan hekuman alta
purkautuu musta onni
naurua ja hymyä täynnä.

Vartalon jännittynyt kaari,
käsien ihmeellinen kosketus,
puhallussoittimen odottava läähätys
ja patarumpujen etäinen loimotus.
Minä nauran - !
Yht’äkkiä tuska on viisautta
ja rakkaus katkennut kieli.

Kirsi Kunnas

ASKEL LÄHEMMÄKSI

Jos olemassaolossa ja sen sirussa, elämässä,
on mieltä, niin se on pelkoa ja rohkeutta,
rohkeutta pelosta huolimatta. Kurkottelen
tietoisuutta kohti ja yllän sokaistumaan
kuolemasta. Silti rakenna pyramideja
satunnaisista aineksista, päivin yhtä,
öisin toista, ja molemmat hajoavat. Sen tiedän
ja silti aloitan. Silti rakastan, vaikka olen
menettänyt toivoni tuhat kertaa. Tiedän, että
joka kerta olen askeleen lähempänä toivoa.

Pentti Holappa

LIITE 16: Luovaa lukemista

Valoa kohti.

Valoon.

Mutta ensin pimeän läpi.

Ensi etsittävä

pimeälle nimeä,

ensin etsittävä

pimeästä ovi

itsensä kokoinen,

mentävä läpi

pimeän puhki.

Yksin. Yksin,

itseään kysyen

pelkonsa nimeä kysyen.

Mentävä

pimeän taakse

kohti

läpi.

Ja katso: valkenee!

Ja katso:

eräänä päivänä

kaikki valoa.

Maaria Leinonen